

Mediterrán Világ

Társadalomtudományi folyóirat

49.

Veszprémi Humán Tudományokért Alapítvány
2021

Szakmai együttműködő partnerek
MTA-VEAB Gazdaság-, Jog- és Társadalomtudomány Szakbizottság
MTA-VEAB Történettudományi Szakbizottság

Főszerkesztő
Szilágyi István

Felelős szerkesztő
Garaczi Imre

Szerkesztő bizottság
Fischer Ferenc, Carlos Flores Juberias (Valencia), Kalmár Zoltán (elnök), Luís Filipe
Castro Mendez (Lisszabon), Rostoványi Zsolt, Manuel Alcantára Sáez (Salamanca),
Szilágyi Ágnes Judit

Felelős kiadó
Garaczi Imre

ISSN 1787-7350

A szerkesztőség postacíme
Mediterrán Világ Szerkesztősége
8200 Veszprém, Viola u. 2.

E-mail
garaczi.imre@gmail.com

A kéziratokat független, anonim bírálók lektorálják.
Articles are refereed by anonym reviewers before publication.

Folyóiratunk MTA besorolása:
II. FTO / Történettudományi Bizottság: A
IXGJO / Politikatudományi Bizottság: B

Nyomdai munka
OOK-PRESS Nyomda, Veszprém

Tartalom

Abdallah Abdel – Ati Al-Naggar – J. Nagy László: Az egyiptomi–magyar, és egyiptomi–szovjet kapcsolatok az 1973-as háború fényében.....	3
Siposné Kecskeméthy Klára: Andorra – társhercegség az egységesülő Európában	19
Ferwagner Péter Ákos: A monacói identitás rétegei.....	34
Ortutay Katalin: Baszk kulturális örökség Saint-Pierre és Miquelon területi közösségében	61
Bene Krisztián: Vereségtől győzelemig. A Francia Idegenlégió a második világháborúban	73
Gulyás K. László: Az ujjur migráció okai és szakaszai. Ujjurok Törökországban és Szaúd-Arábiában	96
Abdallah Abdel – Ati Al-Naggar: Magyarország és az 1973-as, arab-izraeli háború a sajtó-, és külügyi jelentések tükrében.....	109
Kádár József: Katar – Egy kisállam politikatörténeti összefoglalója.....	121
Nemes Krisztina: Marokkó tükre az „új” katalán irodalomban: Najat el Hachmi: <i>L'Últim patriarcha</i>	131
Szolnoki Szabolcs: A paramilitáris szervezetek szerepe Izrael Állam megszületésében.....	144
Recenziók	
Nagy Georgina- J. Nagy László: Iszlám és politika	173
Lechner Zoltán: Törökország helye az átalakuló világrendben.....	178

Abdallah Abdel – Ati Al-Naggar – J. Nagy László*

Az egyiptomi–magyar és egyiptomi–szovjet kapcsolatok az 1973-as háború fényében

Absztrakt

Egyiptom és Magyarország kapcsolata hosszú időre, az Osztrák–Magyar Monarchia korára nyúlik vissza. Az 1920. június 4-én aláírt trianoni békeszerződés és függetlenné válása után Magyarország 1924-ben konzuli, majd 1927-ben diplomáciai kapcsolatot létesített Egyiptommal.¹ Az egyiptomi–magyar kapcsolatokat jelentőségét J. Nagy László a következőképpen határozta meg: „Magyarországnak az elmúlt évszázadokban különleges érdeke nem fűződött az arab világhoz. Az érdeklődés is a 19. század utolsó évtizedében nyilvánult meg, ekkor is elsősorban – szinte kizárólag – a térség meghatározó állama, Egyiptom iránt.”² Jelen cikkben arra vállalkozunk, hogy bemutassuk az egyiptomi-magyar és az egyiptomi–szovjet kapcsolatokat elsősorban magyar és arab forrásokat, magyarországi levéltári dokumentumokat és a magyar-egyiptomi napi sajtót felhasználva.

Rövid áttekintés

A Magyar Külügyminisztérium látta, hogy az 1967-es izraeli agresszió utáni időszakban visszaesés volt észlelhető, különös tekintettel Násszer elnök halálával kapcsolatban. „Egyiptom veszített korábbi tekintélyéből. Ennek okai a Násszer halála után bekövetkezett negatív belpolitikai változásokban, a násszeri politika jobboldali eltorzításában, a belső reakciós erők megerősödésében, az elhúzódó közel-keleti válság kül- és belpolitikai hatásában, következményeiben keresendő.”³

Puja Frigyes⁴ külügyi államtitkár kezdeményezésére, az 1971 januárjában folytatott kairói hivatalos látogatás alatt rendszeres konzultációs megbeszéléseket javasolt a két ország külügyminisztériumai között. Pozitívan fogadta a magyar javaslatot Hassan Bolbol⁵ egyiptomi külügyminiszter-helyettes, aki Garai Róbert külügyminiszter-helyettest és hitvesét meghívta Egyiptomba a kapcsolatok elmélyítése és konzultációs megbeszélések érdekében. A meghívót Wagih M. Roushdy, bp-i egyiptomi nagykövet adta át.⁶

A villámháború után a magyar vezetés továbbra is támogatásáról biztosította az arab népeket, bár a magyar közvélemény egy jó része bizonytalan volt amiatt, hogy „érdemes-e támogatni az arabokat, hiszen viszonylag gyorsan, súlyos vereséget⁷ szenvedtek.”⁸

Az egyiptomi-magyar kapcsolatok az 1973-as háború fényében

A hatnapos háború után fel kellett fegyverezni Egyiptomot, ami a Szovjetunióknak nagy terhet jelentett. 1969 és 1971 között Magyarországnak is „igen gyümölcsöző katonai-gazdasági kapcsolatai voltak a Technika külkereskedelmi vállalatán keresztül Egyiptommal”.⁹ Főként rádiótechnikai berendezéseket és kézi fegyvereket szállított Magyarország. A haditechnikai termékei kivitelének növekedése jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy a kivitel az összes arab ország viszonylatában megnőtt a hatnapos háború után (1969 és 1972 között 124%-kal). S ami külön is kiemelendő: a magyar exportösszetételében a gépek aránya az 1968-as 16%-ról 1972-re 43%-ra nőtt.¹⁰

A két ország kapcsolatáról, Mahmúd Rijád¹¹ egyiptomi külügyminiszterrel való találkozásán Kádár János, az MSZMP első titkára megállapította, hogy: „jók, kiállták a próbát különböző viszonyok között, 1967 előtt, a háború idején, azután is. Kapcsolatainknak elég szilárd elvi és anyagi alapjai vannak. Közös antiimperialista pozíciónk. Még néhány kérdésben, így a társadalmi progresszió kérdésében is azonos az álláspontunk. Ezek szilárd alapjai kapcsolatainknak. Az imperializmus visszaszorításában, féken tartásában a két nép közösen érdekelt. Ez az alap tartós, szolidaritásunk nem tegnap keletkezett. Van népeink között politikai együttműködés, vannak gazdasági kapcsolataink, korlátozott mértékben katonai kapcsolataink is. Társadalmi kapcsolataink is vannak párt, ASZU,¹² szakszervezeti és más vonalakon, ezeknek is megvan a jelentőségük.”¹³

A megbeszélésekből az tűnik ki, hogy a magyar vezetés érzékelte a személyi változásokban rejlő politikai irányváltás lehetőségét, de azt egyiptomi belügynek tekintette, s a két ország együttműködését tartotta fontosnak, elsődlegesnek.

Éppen a személyi változások napjaiban került volna sor az MSZMP és az ASZU közötti hivatalos kapcsolatfelvételre. A magyar delegáció útjára, időpontjának többszöri módosítása után, 1972. április 18–21. között került sor. A delegáció vezetőjét, Biszku Bélát,¹⁴ az MSZMP Politikai Bizottságának tagját fogadta Szádát is. A magyar delegáció ellátogatott Kafr-ed-Dauvar¹⁵ textilüzemébe is, ahol 18 ezer munkás dolgozott, s évi 110 millió méter textíliát állított elő. Az ASZU székházában lefolyt tárgyalások eredményeként a két párt együttműködési megállapodást írt alá. A tárgyalások „meleg, baráti légköre” tükröződött a közös közleményben is: „A kommunistaellenesség és a szovjetellenesség a nemzetközi reakciót segíti, ezért nem egyeztethető össze az antiimperialista harccal és az arab népek forradalmi mozgalmának érdekeivel.”¹⁶ Úgy tűnt tehát, hogy nincs szó politikai irányváltásról.

A külpolitikai irányváltással együtt a belpolitikában is egyre határozottabb lett a nasszeri örökségtől való eltávolodás. A magyar–egyiptomi kapcsolatokban ezek a változások még nem okoztak különösebb problémát. A felmerülő gondok a gazdasági és kereskedelmi kapcsolatok területén jelentkeztek. A politikai nézeteltérések majd 1975-től mutatkoznak.

A kereskedelmi forgalom értéke 1972-ig jelentős növekedést mutatott, ezután viszont csökkenés következett be, különösen a magyar kivitelben.¹⁷

	1970	1971	1972	1973	1974	1975
kivitel	272	304	302	176	154	182
behozatal	207	180	230	190	246	154

A magyar szállítások zömét gépipari termékek, motorvonatok, vasúti kocsik, autóbuszok, szivattyútelepek tették ki. Az Egyiptomból behozott termékek több mint a fele gyapot és rizs volt.

A magyar–egyiptomi kereskedelem a klíringrendszeren alapult, ami gyakorlatilag a devizaforgalmat kiiktató barter-kereskedelemmel (áruért árut) volt azonos. Ez működőképesnek tűnik, amíg a gazdaságok kiegészítik egymást, valutahiányban szenvednek és központosítottak. Ám amikor a gazdasági szerkezet stabilitása megbomlik, átalakításra kerül (külső, esetleg politikai nyomásra), akkor már problémák merülnek fel.

Egyiptomban az 1973-as háborúig a katonai potenciál növelését szem előtt tartó, erősen centralizált gazdaságpolitika érvényesült, mondhatjuk, hogy hadigazdálkodás folyt. Ez a magyar hadiipar számára újabb megrendeléseket jelentett. A megnövekedett haditechnikai igények kielégítését (több ezer harci jármű szállítását) azonban nem tudták vállalni a magyarok, mert az tovább növelte volna a magyar kintlévőséget, amely 1971-ben elérte a 350 millió devizaforintot.¹⁸

Az áruszerkezetet nem tudták megváltoztatni, s hogy ne növekedjen a tartozásuk, az egyiptomiak emelték az árakat. Erre a magyar fél is ugyanígy válaszolt, ő is emelte termékei árát. Ez volt az a pont, amikor a politika is beavatkozott, ami csak mérgecsitette a helyzetet, amint azt a Külkereskedelmi Minisztérium egyik 1972-es jelentésében olvashatjuk: „A belső egyiptomi problémák, fizetési nehézségek és az export-bevételeket tartósan meghaladó importigények az egyiptomi partnert egyre inkább arra készítik, hogy exportárait emelje, s importárait – esetleg magas szintű közbenjárás igénybevételével is – leszorítsa, ezzel import fedezettségét, az export-import cserearányt javítsa. Ennek köszönhetően az egyiptomi klíring elszámolású forgalom árszínvonalának torzulása a világpiaci árszinthez képest tovább növekedett, a klíringpartnerek, így Magyarország viszonylatában is, ismét előtérbe kerülnek az időnként igen éles hangnemű és magas szintre is eljutó árviták. A magas árakra vonatkozó szemrehányások kölcsönösek.”¹⁹

A sokasodó konkrét problémák nyomán került előtérbe és fogalmazódott meg egyre határozottabban mindkét oldalon az áttérés a klíringrendszerrel a szabad devizában történő elszámolásra. A háború után meghirdetett gazdaság- és társadalompolitikai program, az *el-infítah*, vagy másként az ún. „nyitott kapuk politikája” is ebbe az irányba mutatott. Liberalizálta a gazdaságot: ösztönözte a külföldi tőke bejövetelet, garanciát biztosított számára (például a profit egy részét szabadon kivihették az

országból), növelte a hazai tőkések mozgásterét, ami a korábbi szociális támogatók, például az alapvető élelmiszerek állami szubvenciójának a csökkentését jelentette. A politikai életben bizonyos korlátozásokkal (például az ateisták kizárásával) lehetővé vált pártok alapítása. Mindezeket a változásokat Szádát 1973-ban, az ún. októberi dokumentumban fogalmazta meg, amelyet 1974 júniusában népszavazás erősített meg. Az elutasító „nem”-ek száma nem érte el a négyezret sem. A dokumentum ugyanakkor nem deklarálta a nasszeri örökség elvetését, a haladás, a folytonosság mellett foglalt állást. Ezt hivatott szimbolizálni a népszavazást követően megalakult kormány tervezési minisztere, Iszmáil Szabri Abdalláh, aki korábban a kommunista párt tagja volt.

Az új gazdaságpolitika következményeként problémák merültek fel, sőt visszaesés következett be a két ország kereskedelmi forgalmában. (Például az egyiptomiak lemondták az Ikarus buszok rendelését a kedvezőbb ajánlatot tevő iráni és spanyol fél javára). Az új helyzetben a magyar fél úgy látta, hogy a nehézségek kiküszöbölésének egyetlen járható útja van, „szorgalmazni a kooperációs, vegyesvállalati rendszer kiépítését, még akkor is, ha ez jelentős kormányhitel vagy céghitelek megújításával történik”.²⁰ Ennek eredményei az évtized második felében mutatkoznak, elsősorban a gyógyszeripari együttműködés területén.

A szabadabb légkör természetes módon erősítette fel a nasszeri korszakot bírálók hangját. Különösen az állami szektort kritizálták, sőt támadták, kártalanítást követeltek az 1960-as években államosított vállalatok tulajdonosai számára. Röviden és tömören fogalmazva: az új program, a forradalmi folyamat „kiigazítása” a tőkés fejlődés számára biztosított szabad utat. A változás nyomán a korábban visszaszorított híveinek a hangja felerősödött, a sajtónyilvánosságban meghatározó lett. (Nem véletlen, hogy a népszavazás után Szádát új főszerkesztőket nevezett ki az *al-Ahram* és más befolyásos újságok élére.)

Magyarországon, hasonlóan a többi kelet-európai szocialista országhoz, aggódva figyelték az egyiptomi változásokat, különösen a nasszeri időszak károsultjai számára biztosított szabadságot. „Sajnálatos módon azok követelnek most maguknak nagyobb szabadságot, akiknek a szabadságát éppen a forradalom után szorították korlátok közé” – olvashatjuk az MSZMP központi lapjában.²¹ A változások nem kedveztek a válság nyomán bekövetkezett cserearány-romlás hatására egyre nagyobb gondokkal küszködő magyar gazdaságnak, amelynek komoly konkurenciát jelentettek az egyiptomi piacon megjelenő nyugat-európai és amerikai vállalatok. A változások bejelentését követő évben Kairó és Budapest megállapodott, hogy 1976. január 1-jétől a kereskedelmi ügyletek elszámolása amerikai dollárban történik.

A kulturális és tudományos kapcsolatok, összevetve a gazdasági-kereskedelmi-ekkel, eredményesen fejlődtek. Továbbra is a magyar fél fogadott egyiptomi fiatalokat graduális és doktori képzésre, éves átlagban 30 főt. Az ELTE 1972-ben az Al-Azhar Egyetemmel írt alá együttműködési szerződést, amely hallgatók és oktatók

cseréjét irányozta elő. Az MTA Világgazdasági Kutatóintézete az Egyiptomi Tervezési Intézettel alakított ki kapcsolatokat. Különösen kiemelkedő eseménynek számít, hogy 1974. október 26-án Kairóban megnyílt a Magyar Tudományos és Kulturális Központ. Ez volt az első ilyen jellegű magyar intézmény egy Európán kívüli országban. Az ünnepélyes megnyitón jelen volt Júszuf esz-Szebái²² kulturális miniszter és Nagy Miklós, a Kulturális Kapcsolatok Intézetének igazgatója. Az esemény alkalmából az intézet a két világháború közötti időszak magyar festészetét mutatta be, illetve a magyar népi iparművészetet.²³

Egy évvel később a magyar nagykövet értékelte az intézet munkáját és megállapította: „A megnyitás óta elvégzett munkát egyértelműen pozitívnak értékelhetjük, már az alatt a viszonylag rövid idő alatt is sokat tett a magyar kultúra, tudomány és oktatás eredményeinek megismertetése érdekében.”²⁴

A nagykövet sikeresnek nevezte a magyar oktatás és tudomány, valamint a mezőgazdaság eredményeit bemutató szakmai előadásokat. Hasznosnak bizonyultak a magyar nyelvtanfolyamok is. Sikeresek voltak a fővárosban és Alexandriában megrendezett magyar zenei koncertek. 1975 őszén jelentkezett először az intézet magyar játék- és dokumentumfilmek bemutatásával. A fogadtatás nem volt lelkesítően kedvező. A nagykövet szerint „nem volt rossz, ugyanakkor tény az is, hogy az alapvetően más ízlésű egyiptomi közönség számára nem lesz könnyű megtalálni a legmegfelelőbb filmeket”.²⁵ Három évvel később, 1977-ben viszont Gábor Pál *Járvány* című filmje nyerte el a kairói nemzetközi filmfesztivál fődíját.

A pozitív értékelés mellett szól az is, hogy az intézet nem a legkedvezőbb körülmények között kezdte és végezte munkáját. Az *el-infítah* nem csupán a Nyugat gazdasági, hanem kulturális offenzíváját is jelentette. Megugrott a nyugat-európai és észak-amerikai országok által felajánlott ösztöndíjak, a bemutatott filmek, a kiadott vallási témájú és antikommunista tartalmú könyvek száma. Az egyiptomi kulturális delegációk, ellentétben a korábbi időkkel, inkább a nyugat-európai országokat választották úti célul. Erre reakcióként visszaesett a szocialista országokból érkező kulturális küldöttségek száma is.

A politikai kapcsolatokban gondot okozott a sínai megállapodás, valamint a Szovjetunió kizorítása a tárgyalási folyamatból. Szakítást azonban nem idézett elő. Puja Frigyes külügyminiszter 1975. május 1. és 5. között tett hivatalos látogatást Egyiptomban, s két fontos dokumentumot alá is írtak: az idegenforgalmi egyezményt és a műszaki-tudományos megállapodást. A magyar külügyminiszter nyilatkozata szerint az „őszinteség és a nyíltság” légkörében folytatott tárgyalások során „a nemzetközi problémák egész sorát azonos vagy hasonló módon ítélik meg, de vannak, amelyekben nem értettünk egyet”.²⁶ S tulajdonképpen a nyilatkozatban arra is választ kapunk, hogy mi az alapvető nézeteltérés a két fél között: „A szocialista országok és az arab országok politikájának az összehangolása – az egyeztetett eljárás –

jobban segíti a megoldást, mintha nem történne meg.”²⁷ Vagyis a magyar fél nehezményezi a Szovjetunió és a szocialista országok mellőzését a tárgyalásokon. A magyar Külügyminisztert fogadta Szádát is, aki hangsúlyozta, hogy semmiféle korlátozás nem akadályozza a Magyarországgal történő együttműködés kiszélesítését. Magyarország régi partnere Egyiptomnak, sokra becsülik a magyar árukat, a magyar vonatok az egyiptomi vasút alapját képezik. A jövőben Magyarország tapasztalatai átadásával, elsősorban technikai területen nyújthat segítséget Egyiptomnak.

Zavarták a kapcsolatokat a magyar sajtóban megjelent, Egyiptom belpolitikáját bíráló cikkek. Az első kritikus írás az 1975. január eleji munkástüntetések után jelent meg, amelyet az alapvető élelmiszerek árának az emelése váltott ki. A tekintélyes újságíró a szociális helyzet drasztikus romlásának fő okát az egyiptomi burzsoázia hirtelen újjáéledésében és gátlástalan tevékenységében látta. Ezért a hivatalos politikát tette felelőssé, mert az 1974. június 10-i törvénnyel lehetővé vált a nasszeri korszakban államosított javak visszaszerzése. „Folyamatról van szó, igen veszélyes folyamatról, tartalmi változásokról. Az államosításokat aligha lehet visszacsinálni, de a nemzeti ipar államkapitalista szektorra is válhat. A földreformot aligha lehet visszavonni, de a tőkés szektor mind több kisparaszt földjére terjesztheti ki bérlőként a hatalmát. A nagykereskedelmet aligha lehet reprivatizálni, de itt is megvalósulhat az állami és magántőke jövedelmező spekulációs násza. Mindez érthető módon nehezíti azt a politikát, amely a nincsteleneket további áldozatvállalásra buzdítva szemmet huny az izmosodó élődsi burzsoázia térhódítása előtt. Ez a januári figyelmeztető földlökés fő tanulsága.”²⁸

Hasonló tartalmú volt Kereszty Andrásnak nyomban a külügyminiszteri látogatás után megjelent cikke is. A Magyar Távirati Iroda és a *Népszabadság* tudósítója bírálta a „nyitott kapuk” politikáját, amely nem hozott eredményt, növelte a társadalmi egyenlőtlenséget, és munkás-megmozdulásokhoz vezetett. Kétségtelenül túlozva, a szerző úgy véli, hogy „a Kissinger-misszió [a sínai megállapodás aláírásához vezető tárgyalások – JNL] kudarcának egyik oka éppen az egyiptomi belpolitikai helyzetben keresendő”.²⁹ A társadalmi feszültség leszerelése érdekében Szádát erősítette az állami ellenőrzést a belső piacon. Másként szólva „strázsát” állított, hogy elejét vegye az elégedetlenségnek. Várnai Ferenc cikke is bírálta a „nyitott kapuk” politikáját, amelynek következményeként „erőre kapott a reakciós élődsi osztály”.³⁰ Az újságíró elsősorban az egyiptomi politika szovjetellenességét bírálta, azt, hogy a közkeleti problémák megoldatlanságáért Kairó azonos mértékben tartja felelősnek az Egyesült Államokat és a Szovjetuniót, amelyet még azzal is vádol, hogy cserbenhagyta az arabokat a háborúban. A megjelent cikkekkel kapcsolatban az egyiptomiak mindannyiszor nemtetszésüket fejezték ki. A július 29-i cikk után a budapesti egyiptomi ideiglenes ügyvivő a magyar külügyminisztérium sajtóosztályán igen éles hangot ütött meg és közel egy óras vitába keveredett a sajtóosztály vezetőjével. Odáig

ment, hogy a következő kérdést tette fel: „Megváltozott-e Egyiptom irányába a Magyar Népköztársaság politikája?”³¹ A kritikát a magyar fél azzal utasította vissza, hogy a cikkek nem a kormány véleményét fejezik ki, illetve hogy Kairóban is publikáltak a Magyar Népköztársaságot bíráló írásokat.

Az incidens alapjaiban egyáltalán nem változtatta meg a két ország politikai kapcsolatát. Valójában ez egyik félnek sem volt érdeke. A korábbi dinamikus kapcsolat „passzív kapcsolattá” alakult át, vagyis egyik fél sem kezdeményezett, hanem várakozó álláspontra helyezkedett, az adott szinten tartotta a kapcsolatokat. Olykor említették a magyar diplomaták, hogy egyiptomi kollégáik kerülik őket, de ez nem jelentette a teljes elzárkózásukat. Még a szovjet–egyiptomi barátsági szerződés felmondása után sem jeleztek hirtelen és drasztikus változást. A kairói magyar nagykövet 1976. március 22-i táviratában a következőket írta: „A baráti szocialista országok képviselőivel az egyiptomiak szívélyesek. Egyes helyeken, ahol még szovjet és más baráti képviselő dolgozik, szovjet–egyiptomi barátsági megnyilvánulások voltak. A hatóságok a nagykövetségi érintkezéseinket nem korlátozzák.”³²

Makai György újságíró azt viszont jól látta, jelezte, hogy az egyiptomi kül- és belpolitikában a szocialista országok által bírált lépések egy folyamat részei. E folyamat iránya és tartalma sem Egyiptom, sem a térség számára nem volt kedvező, nem fog elvezetni a fő probléma, a palesztin kérdés megoldásához, amint azt eredetileg sokan, köztük Szádát is, így látta. Az elkövetkezendő évek igazolták a borús előrejelzést.

Egyiptomi-szovjet kapcsolatok magyar szempontból

Moszkva és a kelet-európai szocialista országok Szádát elnökké választását üdvözltek, reménykedtek, hogy Egyiptom nem tér le a nasszeri útról. Bizakodásukat erősítette az, hogy Szádátot 1969 decemberében maga Nasszer nevezte ki alelnökévé és utódjává. Az MSZMP hivatalos sajtója vezércikkben üdvözlte lelkesen Szádát elnökké választását: „Egyiptom népe Anvar Szádára szavazva igent mondott a forradalomra, a haladásra, a szocializmusra, az arab egységre, a megszállt területek felszabadítására, az igazságos közel-keleti békére, a Szovjetunióhoz és a szocialista országokhoz fűződő barátságra.”³³

Az új elnök elődje politikájának a folytatását ígerte, de nagyon gyorsan megnyilvánultak az ellentétek a hatalmon lévő csoporton belül. A Szádát és az Ali Szabri vezette radikális nasszerista szárny közötti ellentét az arab–izraeli konfliktus megoldásának módszerében gyökerezett, amely magában foglalta azt is, hogy a két szuperhatalom közül melyiknek a támogatását, szövetségét részesítsék előnyben. Szádát az Egyesült Államok felé nyitást szorgalmazta, remélve, hogy Washington kellő

nyomást tud gyakorolni Izraelre a kompromisszumos, békés megoldás érdekében. A radikális szárny viszont úgy látta – s a jövő őket igazolta –, hogy az Egyesült Államok Izrael szilárd szövetségese marad, s nem fog nyomást gyakorolni rá az arabok érdekében. Ezért a fegyveres megoldás mellett érvelt.

Az első irányzat véleményét Heikal fejtette ki az *al-Ahramban* 1971 márciusában, s ezzel heves sajtóvitát robbantott ki. A *Semlegesítsük Amerikát!* című cikkében úgy érvel – lényegében helyesen –, hogy a közel-keleti válság megoldását csak a két szuperhatalom kompromisszuma teszi lehetővé. Ezért továbbra is együtt kell működni a Szovjetunióval. Sőt „ezt az együttműködést minden körülmények között fenn kell tartani”. Az Egyesült Államokkal szembeni egyiptomi politikának pedig az a célja, hogy „leválasszuk Izraelről, vagy legalábbis semlegesítsük – egyszóval, hogy minden eszközzel távol tartsuk a hadszíntértől”.³⁴ Nincs szó tehát a Szovjetunióval történő szakításról. Viszont arra ösztönzi az egyiptomi politikai döntéshozókat, hogy forduljanak nagyobb bizalommal az Egyesült Államok felé s győzzék meg, hogy adja fel Izrael egyoldalú és kizárólagos támogatását, s bírja rá Tel-Avivot intranzigens álláspontjának a feladására, vonuljon ki az 1967-es háborúban elfoglalt területekről. A radikálisok, akik az ASZU irányítását a kezükben tartották, véleményüket a szervezet lapjában, az *al-Gumhurijjában* publikálták: „Az igazság az, hogy Amerika és Izrael érdekei az elmúlt évek során teljesen összefonódtak. Éppen ezért nehezen képzelhető el az Egyesült Államok Heikal által proponált semlegesítése. Ostobaság és haszontalan dolog lenne, ha Kairó arra építené politikáját, hogy Washington esetleg megváltoztatja magatartását Egyiptommal szemben. Erre csak abban az esetben számíthatnánk, ha az EAK feladná eddigi politikáját, ha engedményeket tenne a Nyugatnak – egyszóval, ha kapitulálna Washington és Tel Aviv előtt.”³⁵

A vita a két szárny között titokban zajlott, nyilvánosan az új arab föderációról vitáztak. Az Egyiptom, Líbia, Szudán, majd a csatlakozó Szíria közötti államszövetség létesítését – amelynek terve nem volt ismeretlen – Szádát néhány nappal az idézett beszélgetés után, április 17-én jelentette be. A radikálisok az új államszövetség létrehozását nem támogatták, de nem támogatták az Arab Szocialista Unió legfelső szervei, a végrehajtó és központi bizottság sem. Ezért május 2-án Szádát elmozdította alelnöki posztjáról Ali Szabrit. Két héttel később, május 14-én őt és még 90 társát összeesküvés vádjával letartóztatták, bíróság elé állították és súlyos börtönbüntetésre ítélték.³⁶

Szádát gyorsan leszámolt vetélytársaival, akik hiába tartották kezükben az ASZU-t, az nem volt modern tömegszervezet, csupán a legfelső állami vezetés utasításait végrehajtó bürokratikus pártképződmény, amely nem tette lehetővé a milliós tagság mozgósítását. Amikor a letartóztatások megtörténtek, az „utca” meg se mozgult. Az ellenzék vereségéhez hozzájárultak a megosztottságát növelő személyes ambíciók is. Azt is meg kell jegyeznünk, hogy a Szovjetunió sem zárta ki ugyan a fegyveres módszerek alkalmazását (a háborút), de a békés, tárgyalásos megoldást

részesítette előnyben. Az események után készült magyar külügyi jelentés reális képet fest a kialakult helyzetről: „Az elmúlt kritikus hónapokban Anvar Szádát mind Egyiptomon belül, mind nemzetközi téren megerősödött. Jól kihasználta a baloldal szerveztlenségét, megosztottságát, politikai inaktivitását s a személyi ambíciókat. Egy csapásra leszámolt a baloldal vezetésével, akcióját a hadsereg vezérkarának egyetértésével hajtotta végre. Szádát puccsszerű akciójával viszonylag új helyzetet teremtett Egyiptom politikai életében.”³⁷

A személyi változásokról a magyar vezetés hivatalos szinten is kapott tájékoztatást. Mahmúd Rijád külügyminiszter a szocialista országokban tett körútja során 1971. július 9-én Péter János meghívására Budapestre érkezett, ahonnan néhány napi tartózkodás után, július 12-én Belgrádba utazott tovább. A magyar vezetőkkel folytatott megbeszélései „az őszinte barátság szellemében, teljes egyetértésben folytak”.³⁸ Mahmúd Rijád július 9-én másfél órás megbeszélést folytatott Kádár Jánossal, s ennek során adta elő az egyiptomi személyi változások hivatalos verzióját: „A májusi probléma két miniszter hatásköri túllépésének problémája volt. A belügyminiszter lehallgatta az elnök telefonját. Az elnök megkérte, hogy mondjon le. Ezt megelőzőleg leváltották Aly Szabrit. Akkor az volt a kérdés, hogy ki menjen: Aly Szabri vagy az elnök. Az ASZU KB tanácskozásán Szabri egy órás heves támadást intézett Szádát ellen. Olyan módon támadta, amihez Egyiptomban nem szoktak hozzá, máshol sem túrnék el. Például ha Angliában ellentét van a miniszterelnök és a külügyminiszter között, akkor az egyiknek mennie kell. Itt súlyos személyes ellentétről van szó. Riad elmondta, kérte Szabrit még korábban, ne lépjen fel az elnök ellen, ne hozzák nyilvánosságra az ellentéteket. Az megengedett, hogy a helyettes ne értsen mindenben egyet az elnökkel. Akkor le kell ülni, meg kell vitatni a kérdést, s ki kell alakítani egy álláspontot.

A belügyminiszter leváltása után öt miniszter lemondott, köztük a hadügyminiszter. A lemondásokat azzal egy időben hozták nyilvánosságra, hogy az elnök tudomást szerzett róluk. Lemondott a nemzetgyűlés elnöke és az ASZU főtitkára is. Emögött a távolabbi cél zűrzavar keltése volt. Sajnos ezek az események egybeestek Rogers látogatásával, s ez alkalmat adott minden alapot nélkülöző feltételezésekre.

Ami a két miniszter személyes ügyét illeti, ők ketten korábban megtévesztő hírt juttattak el a sajtóhoz és terjesztettek a közvéleményben, olyanokat például, hogy az elnök már nem jár a szocialista úton, megegyezett az amerikaiakkal. Mindez nem igaz. Az elnök már a forradalom előtt börtönben volt, s az első naptól kezdve részt vett a forradalomban. Amikor a földbirtokok legfelsőbb határát 200 feddában³⁹ alapították meg, ő már 25 feddános felső határt követelt. De múltjától eltekintve ő volt az, aki aláírta az egyiptomi–szovjet szerződést. Mentalitása eltér Nasszerétől, de elveik azonosak. Nasszer például sokszor harcosan támadta az amerikaiakat. Szádát modora más. Nem használ durva kifejezéseket, ez azonban nem jelenti azt, hogy az amerikaiak sokat várhatnak tőle.”⁴⁰

Kádár János a válaszában egyáltalán nem marasztalta el az elmozdított politikusokat, nem a személyi kérdést tartotta elsődlegesnek, hanem a politika elvi alapjait. Az MSZMP első titkára azzal kezdte véleményének a kifejtését, hogy azt „nem hivatalos formában kívánja megtenni”. Még a látszatát is kerülte az egyiptomi belügyekbe való beavatkozásnak: „Az ASZU vezetői közül többeket ismert, voltak nálunk, többekkel Moszkvában is találkozott. Ránk rossz benyomást nem tettek. A kérdés számunkra egyiptomi belügy, mégis meg szeretné említeni. Ami Nasszer és Szádát karakterbeli különbségét illeti, az nem fontos. A kardinális kérdés: elvi politikát kell folytatni, szilárd, antiimperialista elveken nyugvó, a progresszió irányába mutató politikát.”⁴¹

A nasszerista riválisaival történt gyors leszámolást azonban nem követte azonnal politikai fordulat. Szádát ezután is látszólag elődje külpolitikáját folytatta, 1971. május 29-én tizenöt évre szóló barátsági és együttműködési szerződést kötött Moszkvával. Ez volt az első ilyen jellegű szerződés, amelyet a szovjetek kötöttek egy harmadik világbéli országgal. A szerződés megkötését, amely az el nem kötelezettség elvének a feladását jelentette, még Nasszer vetette fel a szovjet vezetőknek moszkvai tárgyalásain 1967. június 22-én.⁴²

Némely változások (vagy változtatások) a belpolitikában azonban már a nasszeri hagyományoktól való távolodásra utaltak: 1971 végén az ország nevét az „egyesült” helyett egyszerűen Egyiptomi Arab Köztársaságra változtatták. Ez, ha szimbolikusan is, de jelezte az elfordulást a pánarabizmustól. 1972-ben pedig már a földreform során elkobzott földeket is adtak vissza.

Egyiptom újjáépítette kapcsolatait az USA-val, egyúttal lazította együttműködését a Szovjetunióval és a szocialista országokkal. Szádát elnök kézzelfogható lépéseket tett az úgynevezett *nyugatfelé nyitás* útján, a gazdag arab országok felé, és „tőlük remélt segítséget égető problémáinak megoldásában, a közel-keleti helyzet rendezésében.”⁴³

Szádát eközben folytatta a „szovjettelenítést”, amelynek meghatározó lépésévé vált a szovjet katonai tanácsadók (kb. 20 ezer fő) kiutasítása 1972 júliusában. A döntésre Moszkva visszafogottan reagált: „A felek között tartott megfelelő vélemény-csere után célszerűnek ismerték el, hogy visszaszállítsák a Szovjetunióba azt a katonai személyzetet, amelyet korlátozott időtartamra küldtek Egyiptomba” – olvashatjuk a szovjet közleményben.⁴⁴ A döntés, amely meglepetést keltett, gesztus volt egyrészt az amerikaiak felé, másrészt az egyiptomi tisztikar egy része felé is, amely már egyre kevésbé nézte jó szemmel a szovjet katonai tanácsadók jelenlétét. Mindenesetre a döntés nem jelentette a szakítást Moszkvával még katonai területen sem, a szovjet hadihajók továbbra is élvezték a korábbi kedvezményeket.

A helyzetet Randé Jenő⁴⁵ kairói nagykövet reálisan jellemezte a nagykövetek regionális értekezletén, amikor megállapította: „A szocialista országok és Egyiptom viszonyát egyiptomi részről a rászorultság és a taktikázás jellemzi.”⁴⁶ Azt is hozzátette, utalva az egyiptomi belpolitikai változásokra, hogy nem a szocialista jelleget kellene hangsúlyozni az arab ország politikájában, hanem az antiimperializmust.

Randé Jenő szerint, az októberi háború kirobbanása teljesen új helyzetet teremtett az egyiptomi-szovjet kapcsolatok terén. Az egyiptomi sajtó három fő kérdés köré rendezte a szovjetekkel való viszonyt, és mindhárompontról részletesen írt: 1) A Szovjetunió segítsége a háború napjaiban.⁴⁷ 2) A tűzszünet kieszközlésére tett szovjet próbálkozások. 3) A közel-keleti békekonferencia megszervezése, és az elvárható rendezésre vonatkozó szovjet álláspont értelmezése.⁴⁸

Az előző sorokban bemutattuk az egyiptomi-országi kapcsolatokat a magyarok szemzőgéből elsősorban, és most nézzük, hogyan foglalta össze e kapcsolatokat Szádát egyiptomi elnök az *Al-Ithihád as-Szovíti Varaá Maszrahját al-Ba'sz* (Szádát a Ramadán 10-i háború alkalmából – A Szovjetunió a Ba'sz színdarabjai mögött áll) c. könyvében. E kötetben Szádát az oroszokkal való viszonyról őszintén és nyíltan beszél. Válaszol arra a kényes kérdésre is, hogy miért romlottak meg az egyiptomi-szovjet kapcsolatok. Azt írja: „Ragaszkodom a szovjetekhez, mint barátokhoz, de nem mint *törvényes képviselők*höz. A szovjetek elektrotechnikai berendezésekkel láttak el minket, de elutasították az egyiptomi használatát. Nem hallgattak rám, amikor parancsoltam ezeknek a berendezések használatát, kivéve ha, Moszkvából hasonló utasítást kaptak! Visszavitték ezeket a berendezéseket, miután kiutasítottam a szovjet katonai szakértőket 1972-ben. És hazavitték négy kiváló, modern felszereltségű felderítőgépet, és nem akarták ezeket felhasználni az egyiptomi célok érdekében.”⁴⁹

Szádát hozzáfűzi: „Az októberi harcok megkezdése után hat órával odajött hozzám a szovjet nagykövet és közölte velem, hogy mind Szíria, mint a szovjet kormány követeli a tűzszünetet. Visszautasítottam a szovjet kérelmet, mivel ezt nem tárgyaltam meg Szíriával, és kijelentettem, hogy beszélni fogok Háfiz al-Aszad elnökkel. Másnap délután, azaz október 7-én, megkaptam al-Aszad elnök válaszát, miszerint nem követelt semmiféle tűzszünetet. Al-Aszad üzenete után másodszor is találkoztam a szovjet nagykövettel, aki azt állította, hogy al-Aszad ismételten követeli a tűzszünetet. Visszautasítottam a kérdés megvitatását, mert bíztam al-Aszad elnök által elmondottaiban.”⁵⁰

„Október 13-án, hajnali órákban arra ébredtem fel, hogy a kairói brit nagykövet átadja nekem a miniszterelnökének üzenetét, amelynek értelmében Kissinger felkérte, hogy a szovjetek tudatták Amerikával, hogy Egyiptom elfogadta a tűzszünetet. Azt válaszoltam a brit nagykövetnek: ez nem igaz. Koszigin Egyiptomba látogatott és négy napot töltött ott. Többször javasolta a tűzszünetet, megismételve, hogy a szírek kétszer is ezt követelték. Visszautasítottam a kérését. Október 19-én fogadtam csak el a tűzszünetet, miután tíz napig egyedül harcoltunk a harctéren Amerika ellen, aki minden erejével lépett be a háborúba.”⁵¹

1973. október 19-én Szádát táviratot küldött al-Aszad szír elnöknek, amelyben megbeszélték a tűzszünet kérdését és minden egyéb részletet. Két nappal később azt állította az al-Ba'sz párt, hogy „Szádát saját maga döntött a tűzszünetet illetően, és így elvesztette az arab népek csatáját.” Novemberben Kairóba látogatott al-Aszad, és „közöltem vele,⁵² hogy Kissinger jövő hónapban érkezik Egyiptomba és Szíriába.

Először katonai tárgyalások lesznek az egyiptomi és szír front ügyében, majd elutazunk Genfbe. Al-Aszad elfogadta a tervet. Mindezek után, hirtelen kijelenti Szíria, hogy nem vesz részt a genfi tárgyalásokon. Mindezt Bumeddien elnök is tanúsítja, akit szembesítettem al-Aszad elnökkel Algériában.” Moszkva provokálta a szíreket arra, hogy egymásnak ellentmondó kijelentéseket tegyenek.⁵³

„Koszigint informáltam arról, hogy átkeltünk a Szezi-csatornán a második világháborúban használt mozgóhidjaival, amelyek összeszerelése 5 órát vett igénybe, minthogy visszautasították az ellátásunkat az új, modern mozgóhidakkal, amelyek már félórán belül összeszerelhetőek. Az egyiptomi erők átkelése kb. 400 áldozatot követelt, bár a szovjetek korábbi becslése szerint a veszteség 406 ezer fő között mozoghatott volna.”⁵⁴

Egyiptom 17 napon keresztül ragaszkodott a tűzszünet elutasításához, emiatt az USA a katonai beavatkozás mellett döntött. Az amerikai beavatkozásra reagálva, az arabok az olajfegyvert alkalmazták. „Megbeszéltem Kissingerrel, hogy a márciusban jöjjön ide, és kezdje meg a tárgyalásokat a palesztinokkal. Kissinger érkezése előtt tíz nappal közleményt adtak ki a palesztinok, hogy földterületért nem cserélik el az elveiket. [...] Arafattal⁵⁵ szembesítettem a tényekkel. Szíria közölte a palesztinokkal, hogy Egyiptom és Jordánia magára hagyta Szíriát és Palesztinát, ami ellenséges érzéseket keltett apalesztinokban. Most nyilvánosságra hozom, hogyki áll mindezek mögött és kinek áll érdekében mindez: a Szovjetunió”⁵⁶

Az arab világban Moszkva szövetségese maradt Algéria, Szíria, Irak, s 1974-től egyre inkább Líbia, valamint a Palesztin Felszabadítási Szervezet.

Végezetül, a szigorúan titkos külügyi jelentések, illetve a fentiekben említett magyar napilapok kutatása bebizonyítja, hogy a magyarok folyamatosan követték az egyiptomi eseményeket és rendszeresen kaptak tájékoztatást, elemzéseket az egyiptomi-magyar, egyiptomi-szovjet kapcsolatokról. Arab nyelvű és idegennyelvű forrásokra támaszkodva és a két (egyiptomi és arab) álláspontot prezentálva mutattuk be a kétoldalú kapcsolatokat.

Jegyzetek

* Abdallah Abdel-Ati Abdel-Salam Mohamed egyiptomi történész, Academy of Scientific Research & Technology ASRT – Egyiptom, J. Nagy László, történész, a Szegedi Tudományegyetem professor emeritusa.

¹ Abdallah Abdel-Ati Abdel-Salam Mohamed: Az egyiptomi-magyar diplomáciai kapcsolatok a két világháború közötti időszakban. *Mediterrán Világ*, 2011. 17. sz. 5.

² J. NAGY László: Magyarország és az arab térség. Szeged, JATEPress, 2006. 7.

³ MNL OL KÜM-TÜK-XIX-J-1-j 42.d. 1973 Egyiptom. Tárgy: Az Egyiptomi Arab Köztársaság bel- és külpolitikai helyzetéről, magyar-egyiptomi kapcsolatokról, Budapest, 1973. december 10.

⁴ Puja Frigyes (1921–2008) 1950-től a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének apparátusában dolgozott. 1953-tól diplomáciai területre került: követ volt Svédországban, Norvégiában és Dániában, majd Ausztriában. 1959-től külügyminiszter-helyettes, majd a külügyminiszter első helyettese. 1968 és 1973. december 14. között a külügyminiszter első helyettese, majd 1983. július 8-áig külügyminiszter. 1983 és 1986 között helsinki magyar nagykövet volt Finnországban, majd nyugdíjazták. (https://hvg.hu/itthon/20080805_puja_frigyes_volt_kulugyminiszter – Utolsó hozzáférés: 2019. október 21)

⁵ Hassan Helmy Bolbol egyiptomi katonatiszt, hírszerző tábornok, az egyiptomi külügyminiszter első helyettese, majd az Egyiptomi Szakszervezetek főtitkára.

⁶ MNL OL KÜM-TÜK-XIX-J-1-j 42.d. 1973 Egyiptom. Feljegyzés – Tárgy: Konzultáció a Magyar Népköztársaság és az EAK, valamint India Külügyminisztériumai között, Budapest, 1973. szeptember 11.

⁷ Szádát volt egyiptomi elnök az egyenlő háború elsődleges feltételeiről azt írta, hogy a harcba indulóknak, rendelkezniük kell a harcosok elengedhetetlen két fegyverével: az ellenfélről kapott valós információkkal, a saját hadseregük reális felkészültségével, valamint megfelelő haditechnikával. Nem szabad elhamarkodottan és meggondolás nélkül lépni háborúba. *Anvar as-Szádát: Vaszáik Aszrár as-Szavra al-Miszríja* [Az egyiptomi forradalom titkai]. Ad-Dár al-Kavmíja lil-Tebaá val-Nasr, Kairó, 1965, 239–243. In: Abdallah Abdel-Ati Al-Naggar – Szabó Viola: *Hungary and the Arab-Israeli War of 1948* (Hungarian archive records and Press). In: Abdallah Abdel-Ati Al-Naggar: *Various Historical & Political Studies: Egypt and Hungary*. Kairó, Sanabel, 2019, 12.

⁸ J. Nagy László – Abdallah Abdel-Ati Al-Naggar: Magyarország és az 1967-es arab-izraeli háború. Szeged, JATEPress, 2019. 11.

⁹ MNL OL XIX-J-1-j, Egyiptom 1975. 00923/1. sz. dok.

¹⁰ MNL OL, XIX-J-1-j, A Külügyminisztérium belső mechanizmusa. 1973. 1. d. Az arab országokban működő nagykövetségeink vezetőinek regionális értekezlete, 1973. augusztus 7–10. Dombi Mátyás beszámolója a gazdasági kapcsolatokról.

¹¹ *Mahmúd Ríjád (1917–1992) egyiptomi katonatiszt, diplomata, államférfi, író. 1972–1979 között az Arab Liga harmadik főtitkára; 1936-ban a katonai akadémián diplomázott; 1948-ban gázai katonai hírszerző hivatalvezető; 1949–1952 között az egyiptomi-izraeli tárgyalásokon*

résztevő egyiptomi delegáció vezetője; az 1952-es forradalom után a Palesztin Ügyek Osztályvezetője (hadseregen belül); 1954-ben az Arab Ügyek Osztályvezetője (Külügy); 1955-től damaszkuszi egyiptomi nagykövet; 1958–1962 között Násszer elnök politikai tanácsadója; 1962-től az ENSZ egyiptomi állandó képviselője; 1964–1972 között Egyiptom külügyminisztere; 1972-től Szádát egyiptomi elnök politikai tanácsadója. Több könyvet írt, ezek közül a legismertebbek: „Mahmúd Rijád Naplója” (két kötetben), „A közel-keleti béke és konfliktus”. Abdel-Vaháb al-Kiáli (főszerk): Mavszuát al-Szjász (Politikai Enciklopédia). Bejrút, Arab Institute for Research & Publishing, 3. kiadás (3. Vol), 1993, 828.

¹² Az Egyiptomi Arab Köztársaság kikiáltása után véget vettek a többpártrendszernek, és helyébe egyetlen politikai csoportosulást állítottak, mely kiteljesedett formáját az Arab Szocialista Unió (ASZU) 1962-es létrejöttével érte el. A Násszer elnöksége idején „kialakított centralizált hatalmi szerkezetben minden alárendelődött a karizmatikus vezetőnek [...] Az ASZU lebontásával létrejött új szerkezet centrumában a többszöri nekifutás eredményeként 1978 októberében létrejött Nemzeti Demokrata Párt (NDP) állt. A csoportosulás az 1979. júniusi – a forradalom utáni első többpárti – választások óta meghatározó szerepet játszik a parlamentben.” *Gazdik Gyula: Az egyiptomi választások előzményei, eredményei és a politikai gátszakadás. Nemzet és Biztonság*, 1. sz. 74–75.

¹³ MNL OL M-KS 1975. 39. ö.e. Mahmúd Rijád látogatása Kádár Jánosnál, 1971. július 9 (13.00–14.30)

¹⁴ Biszku Béla (1921–2016) magyar kommunista politikus, a Magyar Kommunista Párt, majd az MSZMP tagja és meghatározó alakja. Volt belügyminiszter (1957–1961), miniszterelnök-helyettes (1961–1962), Politikai Bizottság tagja (1957–1980) és az MSZMP KB titkára (1962–1978) is. (<https://444.hu/2015/06/01/bikusz-bela-itelet> – Utolsó hozzáférés: 2019. november 8.)

¹⁵ Alexandriától keletre kb. 30 km-re fekvő egyiptomi történelmi város.

¹⁶ *Népszabadság*, 1972. április 22.

¹⁷ *Külkereskedelmi Évkönyv* 1975. Az adatok millió devizaforintban.

¹⁸ A Szadat-korszak gazdaságpolitikájáról és a magyar–egyiptomi gazdasági, kereskedelmi kapcsolatokról ld. Farkas Anikó: *A szadati Egyiptom magyar szemmel. Magyar–egyiptomi kapcsolatok 1970–1980*. Doktori értekezés, Szeged, 2012. Különösen 25–47. és 136–150.

¹⁹ MNL OL XIX-J-1-j, EAK 1972. 33. d. 001537/7. sz. dok.

²⁰ MNL OL XIX-J-1-j, EAK 1975. 55. d. 003562. sz. dok. Magyar–egyiptomi gazdasági kapcsolatok. Kairó, 1975. május 22.

²¹ Böcz Sándor: Egyiptom. Vita a szabadság értelmezéséről. *Népszabadság*, 1974. június 4.

²² Júszuf Mohamed Mohamed Abdel-Vaháb esz-Szebái (1917–1978) egyiptomi író, irodalmár, katonatiszt. 1952-ben az egyiptomi katonai múzeum igazgatója, 1973–1975 között kulturális miniszter, 1977–1978 között az újságíró-kamara vezetője.

²³ *Népszabadság*, 1974. október 27. A szocialista országok közül kulturális intézete volt még Kairóban a Szovjetunió, Lengyelországnak, Csehszlovákiának és a Német Demokratikus Köztársaságnak.

²⁴ MNL OL XIX-J-1-j, EAK 1975. 56. d. 006301 sz. dok. A Kairói Magyar Tudományos és Kulturális Központ eddigi tevékenységének értékelése, 1975. december 21.

²⁵ Uo.

²⁶ *Népszabadság*, 1975. május 4.

- ²⁷ Uo.
- ²⁸ Makai György: Jelzés az utcán (Egyiptom). *Magyarország*, 1975. január 19.
- ²⁹ Kereszty András: Nyitott kapu – strázsával. *Népszabadság*, 1975. május 7.
- ³⁰ Várnai Ferenc: Egyiptom nemzeti harca. *Népszabadság*, 1975. július 29.
- ³¹ MNL OL XIX-J-1-j, EAK 1975. 56. d. 003425/2 sz. dok. Az egyiptomi ideiglenes ügyvivő látogatása, 1975. augusztus 7.
- ³² MNL OL XIX-J-1-j, EAK 1976. 50. d. 00686/5 sz. dok.
- ³³ Böcz Sándor: Az egyiptomi igen. *Népszabadság*, 1970. október 17.
- ³⁴ Idézi: Chrudinák Alajos: Egyiptomi helyzet egyiptomi szemmel. Dokumentumok a Közel-Keletről. *Nemzetközi Szemle*, 1971. 7. sz. 36.
- ³⁵ Uo. 37–38.
- ³⁶ Idézi: Chrudinák: Egyiptomi helyzet egyiptomi szemmel... i. m. 42–43.
- ³⁷ MNL OL XIX-J-1-j, Egyiptom 1971. 41. d. 02076/13. sz. dok. Változások az EAK felső vezetésében.
- ³⁸ *Népszabadság*, 1971. július 13.
- ³⁹ 4200 m².
- ⁴⁰ MNL OL M-KS 288.f. 39. ö.e. Mahmúd Rijád látogatása Kádár Jánosnál, 1971. július 9. (13.00–14.30)
- ⁴¹ Uo.
- ⁴² Mahmúd Rijád külügyminiszter memoárját idézi: Henry Laurens: L'URSS et l'Égypte de Nasser à Sadat. In: Henry Laurens: *Orientales III. Parcours et situations*. CNRS Éditions, Paris, 2004. 268.
- ⁴³ MNL OL KÜM-TÜK-XIX-J-1-j 42.d. 1973 Egyiptom. Tárgy: Az Egyiptomi Arab Köztársaság bel- és külpolitikai helyzetéről, magyar-egyiptomi kapcsolatokról, Budapest, 1973. december 10.
- ⁴⁴ *Népszabadság*, 1972. július 20.
- ⁴⁵ Randé Jenő vagy Szabó Jenő (1922–2014) ismert magyar újságíró és diplomata. 1945-ben diplomát szerzett a Pázmány Péter Tudományegyetem Jogtudományi Karán. 1946–1963 között dolgozott a Magyar Rádióban, majd 1964–1967 között a Magyar Televízió politikai jellegű adásainak főszerkesztője volt. 1968–1970 között, illetve 1974–1978 között a magyar KÜM sajtófőnöke volt. 1970–1974 között nagykövet volt Egyiptomban, 1978–1985 között pedig a bécsi nagyköveti feladatokat látta el. 1985–1990 között a Magyarok Világszövetsége főtitkára volt. 1990-ben nyugdíjba ment. Szerk. *Hermann Péter*: MTI Ki kicsoda 2009. Budapest: Magyar Távirati Iroda, 2008, 909.
- ⁴⁶ MNL OL A Külügyminisztérium belső mechanizmusa. 1973. 1. d.
- ⁴⁷ Az egyiptomi lapok oldalakat szenteltek az egyiptomi katonák hősiességének, és nem mulasztotta el a használt fegyverek minőségének méltatását sem. Viszonylag kevés szó esett azonban a fegyverek eredetéről, a fegyverszállításokkal kapcsolatos szovjet erőfeszítésekről.
- ⁴⁸ MNL OL TÜK-XIX-J-1-j 42.d. 1973 Egyiptom. Tárgy: A szovjet-egyiptomi viszony témája az egyiptomi sajtóban október 6 után, Kairó, 1973. december 15.
- ⁴⁹ *Anvar as-Szádát*: As-Szádát fil-Asher men Ramadán – Al-Ithihád as-Szovítí Varaá Maszrahiját al-Ba'sz [Szádát a Ramadán 10-i háború alkalmából – A Szovetunió a Ba'sz színpala mögött áll]. [k.n], Kairó, [é.n], 66.

http://balis.bibalex.org/EN/OPAC/Home/SearchOPAC?filterId=_5_1&filterValue=_ML%20%3A%20F1%20-%20General_%D8%A7%D9%84%D8%B3%D8%A7%D8%AF%D8%A7%D8%AA%D8%8C%20%D8%A3%D9%86%D9%88%D8%B1%D8%8C.

⁵⁰ Uő, 19.

⁵¹ Uő, 26.

⁵² Szádát közölte vele, ő mondta ezt.

⁵³ Uő, 34–38.

⁵⁴ Uő, 27.

⁵⁵ A Palesztin Felszabadítási Mozgalom vezetője.

⁵⁶ Uő, 50–54.

Siposné Kecskeméthy Klára

**Andorra, társhercegség az egységesülő Európában
Andorra, co-principality in a unifying Europe**

Absztrakt

Andorra, a több mint ezerkétszáz éve független és hét évszázada autonóm társhercegség, az Európában és a világban végbement változások ellenére megőrizte a területi integritását és függetlenségét, középkori hagyományait, politikai rendszerét. Békés egymás mellett élés jellemzi történelmét mindkét társhercegséggel, Spanyolországgal és Franciaországgal. Az országot ugyanis a spanyol Urgel püspöke és a francia államelnök együttesen kormányozza. A társhercegek váltakozva kapnak jelképes évenkénti hűbéradót a társhercegségtől, a hatalomgyakorlásban közvetlenül nem vesznek részt, egy-egy megbízottat neveznek ki a kormányzati hatalom ellenőrzésére. A katalán nyelv és a római katolikus vallás is a társhercegségek országaihoz kötik Andorrát.

Habár kötődik a két országhoz, de Andorra a nemzetállamokon túlmutató integrációs folyamatok közepette is megőrizte függetlenségét, önálló államiságát, nemzeti jellegét és identitását. Az államok időtállóságáról szóló Harsthorne elmélete alapján megvizsgálva Andorrát arra a következtetésre juthatunk, hogy az ország sikeresen meg tudta őrizni azt a nemzeti jellegét és identitását, amely egészen a középkorig vezethető vissza.

Kulcsszavak: reliktum ország, társhercegség, Richard Hartshorne, összekötő erők, széthúzó erők, Völgyek Tanácsa

Abstract

Andorra, independent for more than one thousand two hundred years and autonomous co-principality for seven centuries, has preserved its territorial integrity and independence, its medieval traditions, its political system, despite changes in Europe and the world. Its history is characterized by peaceful coexistence with both co-princes, Spain and France. Andorra is governed jointly by the Spanish Bishop of Urgel and the French President. The co-princes alternately receive a symbolic annual feud from the co-principality, they are not directly involved in the exercise of power, appointing only a commissioner to monitor governmental power. Both Catalan language and the Roman Catholic religion link Andorra to the countries of the co-princes, Spain and France.

Although tied to the two countries, Andorra has maintained its independence, sovereignty, national character and identity amidst transnational, especially the European integration processes. Based on Harsthorne's theory, which examines the durability of states, we can conclude that Andorra has been able to preserve successfully its national character and identity, dating back to the Medieval Ages.

Keynotes: relict countries, co-principality, Richard Hartshorn, centrifugal forces, centripetal forces, Valley Council

Bevezetés

Napjaink Európája az egységesülés felé tart. Ám e folyamat csak látszólag zavartalan, hiszen olyan erők is hatnak, amelyek az egységes Európához vezető utat igen göröngyössé teszik. Európa nemzetiségi ellentétektől, gazdasági szembenállásoktól, nagyhatalmi versengésektől terhelt viszonyai az egységesülés ellen hatnak. Ugyanakkor a kontinensnek vannak olyan helyei, amelyek látszólag mentesek az ilyen problémáktól. A kis államok, az úgynevezett miniállamok ezek, amelyek az államföldrajz nagyszerű példatárai. Európát nemzeti, gazdasági, kulturális és politikai sokrétűség jellemzi, amelynek igazi oka a kontinens változatos természetföldrajzi viszonyaiban rejlik. A felszíni változatosság mellett megjelennek politikai, gazdaság- és társadalomföldrajzi szempontok, amelyek tovább cizellálják a kontinens sokszínűségét. Ebben a komplex, történelmi, kulturális, politikai, gazdasági és földrajzi tényezők által meghatározott Európában a miniállamok különleges helyet foglalnak el. Ezen reliktum államoknak sajátos függő viszonyuk alakult ki a szomszédos nagy országoktól, nem egyszer erős feudális, középkori jelleget viselő politikai arcukat az az érzetet keltik a szemlélőben, hogy a múltból itt maradt politikai ősközületekkel van dolgunk. Valójában ezen kis országok aktívan jelen vannak mind a nemzetközi politikai életben, mind a regionális gazdasági kapcsolatokban.¹

Andorra

Andorra 468 km² területű ország, amely Franciaország és Spanyolország határán fekszik, délen és nyugaton Spanyolország, északon és keleten Franciaország határolja. Európában a törpeországok, az ún. reliktum országok közé tartozik. Területével óriás a többi törpe európai állam között (1. táblázat). Összhatárainak hossza 118 km, Franciaországgal 55 km, Spanyolországgal 63 km hosszon határos. Az ország legmagasabb pontja: Coma Pedrosa 2943 m, a legalacsonyabb pontja a Valina-völgy 914 m, az átlagos tengerszint feletti magassága 1996 méter. Az ország a Pireneusok hegláncolatának középső szakaszán helyezkedik el. Légvonalban kb. 300 km-re fekszik az Atlanti-óceántól, és mintegy 150 km-re a Földközi-tengertől. Népessége 85.708 fő (2018),² a fővárosa Andorra la Vella, amely egyben a legnagyobb települése is. A lakosság 88 %-a városban lakik, a népesség mindössze 14%-a 15 év alatti. Az andorrai állampolgároknak 25,1%-a spanyol, 12%-a portugál, 4,4%-a francia származású.³ Polübiosz ókori görög történetíró „Korunk története” munkájában részletesen ír a II. pun háborúról, Hannibál Pireneusokon való átkeléséről, ekkor említi meg az ott élő törzset „Andosins” néven.⁴ A lakosság egy ősi törzs leszármazottja, amelyet a római korban, mint „Andosianus”-t ismertek, ebből ered az ország

elnevezése is.⁵ A hivatalos nyelv a katalán, de a spanyolt és a franciát is általánosan beszélik. Hivatalos vallás a római katolikus (2. táblázat). A születéskor várható élettartam európai mércével mérve is nagyon magas, 81,7 év.⁶

1. táblázat

Európa törpeállamai

(Szerkesztette: Siposné Kecskeméthy Klára)

(Forrás: World Population Data Sheet 2018, CIA World Factbook,
<https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/>)

Ország	Terület km ²	Lakosság (fő)	Etnikai összetétel	Főváros	Uralkodó- ház	Összhatár ár (km)	Határviszonyai (km)
Andorra	468	85.708	andorrai 48,8%, spanyol 25,1%, portugál 12%, fran- cia 4,4%	Andorra la Vella	Parlame- táris társ- fejedelem- ség*	118	Franciaor- szág 55 Spanyolor- szág 63
Liechten- stein	160	38.547	liechten- steini 66%, svájci 9,6%, osztrák 5,8%, né- met 4,3%, olasz 3,1%	Vaduz	Liechten- stein-ház	75	Ausztria 34 Svájc 41
Luxem- burg	2.586	605.764	luxem- burgi 51,1%, portugál 15,7%, francia 7,5%, olasz 3,6%	Luxem- burg	Nassau-ház	327	Belgium 130 Franciaor- szág 69 Németország 128
Málta	316	449.043	máltai	Valletta	–	196,8	Földközi- tenger

Monaco	2	29.700	monacói 32,1%, francia 19,9%, olasz 15,3%, brit 5%	Monaco	Grimaldi-ház	szárazföldi 6 tengeri 4,1	Franciaország 6 Földközi-tenger 4,1
San Marino	61	33.779	san marini, olasz	San Marino	-	37	Olaszország 37
Vatikánváros	0,44	1.000	olasz, svájci, argentin	Vatikánváros	egyházi állam	3,4	Olaszország 3,4

* = a francia köztársasági elnök és a spanyol Urgel püspöke a társhercegek

2. táblázat

Európa törpeállamai I.

(Szerkesztette: Siposné Kecskeméthy Klára)

(Forrás: Country Economy honlap, <https://countryeconomy.com/>)

CIA World Factbook, <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/>)

Ország	Hivatalos nyelv	Írás-olvasás (%)	Vallási megoszlás (%)	GDP/fő (USD)
Andorra	katalán	100,0	többségében katolikus	42.487
Liechtenstein	német	100,0	katolikus 73,4 % protestáns 6,3 %, muszlim 5,9 %	165.185 *
Luxemburg	luxemburgi francia német	100,0	70,4 katolikus, muszlim 2,3 %	115.536
Málta	máltai, angol	96,0	90,0 %	30.608
Monaco	francia	100,0	90,0 %	167.125 *
San Marino	olasz	98,0	többségében katolikus	45.888 *
Vatikánváros	**	* *	100,0 %	**

*= 2017. évi adatok, **= nincs adat

Andorra la Vellának kiváltságos a helyzete, mert egy olyan ország fővárosa, amely a szerencsés történelmi körülmények folytán évszázadokon keresztül megőrizte területi egységét és függetlenségét, tanúja volt mindazoknak a háborús össze-tűzéseknek, amelyek a középkortól napjainkig Európa politikai földrajzát, határát, egyéni és kollektív tudatát alakították.⁷ Az autonóm társhercegség, a szomszédos

európai országokban végbement változások ellenére megőrizte Pireneusok közötti nyugodt életét, középkori hagyományait és tartós politikai rendszerét. Olyan közösségi intézmények maradtak fenn, amelyek a középkor óta működnek és még ma is hatékonyan oldják meg a közösségi élet problémáit, jóllehet a népesség több mint tízszeresére növekedett a bevándorlás miatt.

Az államok időtállóságát, és így határaik tartósságát is, összekötő (centripetális), illetve széthúzó (centrifugális) erők eredőjeként értelmezi Richard Hartshorne elmélete.⁸ A modell alapján, egy államban kohéziót jelent a közös nyelv, kultúra és vallás, a tartós és békés történelmi együttélés, az erős gazdasági és hatalmi központ jelenléte, a természetes határok (például Andorra esetében a hegyláncok), és ritkán benépesült határvidékek. Centripetális erőt képeznek napjainkban a kismértékű regionális fejlettségbeli különbségek és a szupranacionális integrációs folyamatok, valamint a hosszú ideje fennálló, nem vitatott határvonalak.⁹ Andorra eklatáns példája a Hartshorne-modellnek. A katalán nyelv, valamint a római katolikus vallási közösség köti a társfejedelemségek országaihoz, Spanyolországhoz és Franciaországhoz. A törpeállam évszázadokon keresztül megőrizte a területi integritását és függetlenségét, békés egymás mellett élés jellemezte történelmét mindkét társfejedelemséggel. A békés kapcsolatokat a jelenben is sikerült megőrizni Andorrának mindkét országgal. A Pireneusok hegyvonulatai pedig kiváló természetes határt képeznek. A nemzetállamokon túlmutató integrációs folyamatok, a régió belüli elhanyagolható mértékű fejlettségbeli különbségek, a turizmus gazdasági fellendítő ereje egyértelműen erősítette az államiságát. Az egykor elszigetelt országot a természeti szépsége és adottságai turisztikailag vonzó célországgá tették. Ehhez hozzájárultak az ország kedvező adózási szabályai, emiatt egyike Európa „adóparadicsomainak.”

Andorra a magas hegycsúcsok és mély völgyek országa a Pireneusok déli lejtőin. Földrajzi adottságai miatt a légi közlekedés lehetetlen, nincs vasúthálózata sem. Autósztráda köti össze Franciaországgal és Spanyolországgal és a fő közlekedési útjain¹⁰ a legeldugottabb falvai is elérhetők. A fővárostól Toulouse 190 km-re, Barcelona 220 km-re fekszik. A legközelebbi nemzetközi repülőtér Girona és Barcelona, ahonnan közvetlen buszjáratok indulnak az andorrai fővárosba. Az éghajlata jellegzetesen alpesi, tavaszi és őszi nagy esőzések, valamint téli nagy havazások jellemzők. A hótakaró a felföldön hosszú hónapokon keresztül megmarad. A júliusi középhőmérséklet a völgyekben elérheti a 32° C-t, a telek azonban hidegek, a januári középhőmérséklet 0 °C körül van. A felföldön az apró andorrai falvak a jellemzők, amelyek gránitból és fából épült, palával fedett házakból állnak. A völgyekben már nagyobb falvak találhatók, ahol a gazdasági fejlődéssel párhuzamosan megjelentek a modern épületek, amelyek élesen elkülönülnek a hagyományos építészettől.¹¹

Andorra történelme

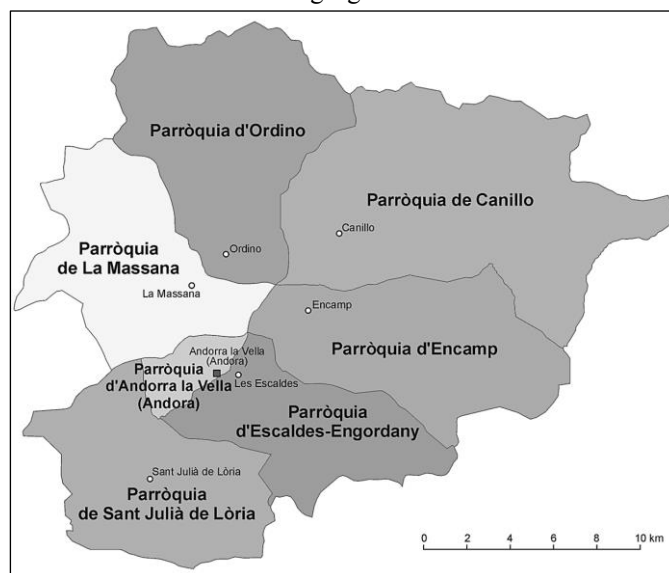
Andorra az európai történelem korai időszakától független államként létezik. Az andorrai hagyomány szerint Nagy Károly teremtett itt államot 784-ben. Az andorrai himnusz címe: El gran Carlemany, jelentése Nagy Károly. Még az andorrai himnusz első sora is az ország függetlenségét, valamint Nagy Károly jelentős történelmi szerepét hirdeti: „Atyám, Nagy Károly szabadított meg az araboktól (El gran Carlemany, mon Pare dels alarbs em deslliurà; The Great Charlemagne, my Father, from the Saracens liberated me)”¹². Andorra területe a 9. században előbb Urgel grófjának birtoka volt, majd az urgeli püspökség tulajdonába került. 839-ben az urgeli püspökség főhatósága alá rendelték Andorra hat parókiáját, amely a mai Andorra területét alkotja. Több mint ezer esztendőn keresztül az állam közigazgatási felosztása ezt követte. 1133-ban VI. Ermegol, Urgel grófja a pireneusi birtokát a város püspökének adományozta. 1206-ban, családi örökség útján, a szomszédos északi, francia terület urához, Foix grófjához került a hűbértartósi jog.

1278-ban a fejedelemség a francia Roger Bernard, Foix grófja és Pedro de Urge, Urgel spanyol püspöke együttes uralma alá került. A „Pariatge” felosztási okmányt 1278. szeptember 8-án, Kisboldogasszony napján írták alá Lerida városában. Ez a nap Andorra legjelentősebb egyházi és állami ünnepe. A szerződés kimondja, hogy a két birtokos társhercegeként közösen birtokolja Andorra területét, a hűbéri adót felváltva szedik, egyik évben a püspök, a másikban a gróf jogosult erre. A Révai Nagy Lexikon szerint Andorra „... a franciák és az urgeli spanyol püspök védnöksége alatt áll, kiknek 960, ill... 450 frank évi adót fizet.”¹³

Mindkét birtokos közvetve gyakorolta a jogait a helytartójuk és az általuk kijelölt bírók útján. Joguk van felfegyverezni és csatába vinni az andorraiakat, ha a helyzet úgy kívánja, azonban nem használhatták fel őket egymás elleni háborúra. Ez a kettős függés csak a francia forradalom idején szakadt meg, de Napóleon visszaállította a hűbérjogokat, így a rendszer gyakorlatilag változatlan maradt 1993-ig. Andorra egyedi állam a Földön, a feudális államszerkezet és a hűbértartók szerkezete ma is él. Az utódlás is különleges, a Foix grófi család kihalása után a francia királyokra, majd a Francia Köztársaságra szállt a jog. Andorra elszigeteltségét és függetlenségét szolgálta az ország ősi törvénykönyve a „Manuel Digest”¹⁴ is, amely egykor az ország védelmében kimondta, hogy tilos utakat építeni a külvilágba, kivéve, ha azok keskenyek, veszélyesek és kanyargósak. Ezek a történelmi tényezők tükröződnek az ország jelenlegi geopolitikai helyzetében is, ami mind a társhercegségekkel való kapcsolatát, mind a külvilággal való kapcsolatát illeti. Utóbbi kifejezetten a minimális közlekedési infrastruktúra jellemzi, amit történelmi okok miatt a már említett földrajzi tényezők (Pireneus hegyláncai) is meghatároznak.

Az államfői tiszt a két társhercegé, ma Andorrát a spanyol Urgel püspöke és a francia államelnök együttesen kormányozza. A társhercegek váltakozva kapnak jelképes évenkénti hűbéradót a társfejedelemségtől. A hatalomgyakorlásban a történelmi hagyományoknak megfelelően továbbra sem vesznek részt közvetlenül, hanem egy-egy megbízottat neveznek ki a közvetlen kormányzati hatalom ellenőrzésére. A társuralkodók jogkörének legnagyobb része állandó képviselőikre, a megbízott két „Vegeur”-re van ruházva. Ezek az Urgel-i püspöki helynök és a Pyrénées-Orientales francia megye prefektusa, akik Seo d'Urgell-ben, illetve Perpignan-ban székelnek. Az állandó megbízottak valamennyi intézkedésüket konszenzussal hozzák és rendeleteiket mindkettőjüknek alá kell írni. Hivataluk elfoglalása előtt a Völgyek Tanácsa (Consell General) előtt esküt tesznek, amivel kötelezik magukat a törvények és a jogszokások tiszteletben tartására, a kiváltságok védelmére.¹⁵ Mindkét megbízott egy-egy andorrai állampolgárságú bírót (Batlle) és egy-egy jegyzőt nevez ki, akik kézzel fogható hatalommal rendelkeznek, hiszen Ők irányítják és felügyelik a törvényhozást, a közigazgatást és a bírósokást is. A legfelsőbb bíróság funkcióját egy háromtagú testület látja el, a két delegált bíró és a bíróság elnöke, akik szintén andorraiak. A paritás elvét tiszteletben tartva, az elnök kijelölését a két társherceg megbízottja felváltva teszi meg. Így a társhercegek delegáltak útján töltik be az államfői funkciójukat, míg a kormányfő részesül a végrehajtói hatalomból. Andorra jelenlegi miniszterelnöke 2019. május 16-a óta Xavier Espot Zamora, korábbi igazságügy miniszter.¹⁶

1. ábra
Andorra közigazgatási felosztása¹⁷

Az ország nemzetközi szintű képviselete is egyedi, ugyanis Andorra diplomáciai képviseletét külföldön Franciaország látja el, kivéve a Vatikánban, ahol viszont Urgel püspöke képviseli az országot. Az egyházi irányítás is az urgeli püspök joga.

Andorra területe hét megyére (département), illetőleg egyházközségre oszlik, amelyek közigazgatási és vallási feladatokat látnak el. A törpeállam 1978-ig hat egyházközséggel, vagy más néven völgygel rendelkezett, a hetediket, Escaldes-Engordany-t ekkor hozták létre. Andorrában nincs állami anyakönyvezés, csupán népszámlálást tartanak, amiért az egyházközségek plébánosai a felelősek. Közigazgatási szempontból az egyházközség városi tanács jellegű testület, amely szintén megőrizte a középkori eredetű sajátosságokat. Az Egyházközségi Tanács (Consell de Comu) a Völgyek Tanácsa (Consell General de les Valles) helyi változata, amelynek hatáskörébe az egyházközségen belül elsősorban a legelők, az erdőgazdálkodási és egyéb gazdasági érdekeltségek tartoznak. A Consell de Comu egy vagy több Consell de Quart-ra oszlik, amelyek az egyházközség kisebb körzeteinek felelnek meg.

A Völgyek Tanácsa a 15. század óta létezik. A mai működési rendje pedig a 19. században alakult ki. Az említett Tanács 28 tanácsosból (Conseller General) áll, ugyanis a hét egyházközség mindegyike 4 tanácsost választ a lakosság arányától függetlenül. A hét egyházközség: Canillo, Encamp, Ordino, La Massana, Escaldes-Engordany, Andorra la Vella, és Sant Julia de Lòria.

A Consell General de Les Valles testülete a saját soraiból választja meg a közigazgatás fejét a Consell Generalt. A Consell General munkáját elnöksége segíti, ami a Sindico General és Subsindico tisztviselőt foglalja magába. Andorra valamennyi közigazgatási ügyében a Consell General az illetékes. 2019. május 3-a óta Andorra történetében először tölti be nő, Roser Suñé i Pascuet, a Völgyek Tanácsa elnöki tisztét. Ő egyben az andorrai parlament szóvivője is.¹⁸ Ugyancsak a Tanács választja meg a saját titkárát is, a „Nunci”-t. A tanácsosok mandátuma négy évre szól, de a testület felét kétévenként megújítják, így a kétévenkénti választásokon mindig 14 helyet töltenek fel újonnan. A Tanács törvényhozó hatalmának megfelelően a jogkörrel rendelkező ügyekben határozatokat és rendeleteket hoz, amelyek kihirdetésük 13. napjától emelkednek törvényerőre. Andorra a Völgyek Tanácsában is őrzi a középkori hagyományokat, ami a tanácsosoknak előírt viseletben is megjelenik: a tanácsosok bársonyköpenyben, háromszögletű kalapban ülésznak, a tanács elnöke és helyettese kétszarvú kalapot viselnek, a megkülönböztetést jeleként. Az évente négyszer ülésező Völgyek Tanácsa pedig ülései helyszínéül a történelmi jelentőségű, Casa de la Vall parlamenti épület szolgál.¹⁹

Andorrának nincs hadserege, és katonai szolgálat sincs a hercegségben, azonban minden családfőnek rendelkeznie kell egy fegyverrel, minden eshetőségre felkészülve. A közrend fenntartását a 20 rendőrből és egy altisztből álló rendőri testület biztosítja, amely közvetlenül a két vegeurtól függ. A pireneusi törpeállam katonai

költségvetéséről az egykori Néphadsereg Igaz Szó lapja is írt, miszerint: „... hadsereg helyett rendőrsége van. A rendőrségben tizenegy ember szolgál. Amikor az andorrai kormányzótanács a költségvetést tárgyalta, hadi kiadásokra megszavazott 330 pesetát (mintegy 250 forintot). Ez a világ legkisebb katonai költségvetése...”²⁰

1993. február 2-án Andorra polgárai megszavazták és elfogadták az ország első írott alkotmányát, amely önálló közigazgatással, törvényhozással és bíróságokkal létrehozta a parlamentáris társhercegséget. A kormányfőt a Völgyek Tanácsa választja. 28 tagját négy év időtartamra választják az általános választójog alapján Andorra állampolgárai. Fontos kitétel az andorrai állampolgárság, mert a gazdasági fellendülés következtében kisebbségbe kerültek (25,1%-a a lakosságnak) az andorraiak a saját országukban. A lakosság jelentős része munkavállalási engedéllyel tartózkodik az országban vagy ún. passzív ottlakó. A harmadik csoportba a külföldi nyugdíjasok tartoznak. Az új alkotmány elfogadása előtt csak az lehetett andorrai állampolgár, akinek legalább az egyik szülője andorrai volt. A módosítás után andorrai állampolgár az, aki az országban született, akinek a házastársa andorrai állampolgár, vagy aki bizonyítani tudja, hogy huszonöt éve az országban él.²¹ Az alkotmány értelmében az állampolgársággal együtt jár az ingyenes orvosi ellátás, az oktatás és a nyugdíj. A nők 1970-ben kaptak választójogot. Andorra Svájc-hoz hasonlóan szigorú semlegességi politikát folytat.

Andorra több szempontból is beírta magát a történelembe. 1934. július 7-én egy orosz fehérgárdista emigráns tisz, Orange grófja, Borisz Mihajlovics Szkoszirev (Boris de Skossyreff) Andorra fejedelmévé kiáltotta ki magát. Rövid időn belül letartóztatta a spanyol csendőrség, majd 1934 novemberében kiutasították az országból.²² Az ország a Nagy Háborúban hadat üzent Németországnak, de nem vett részt a harcokban, néhány önkéntes kivételével, akik a Francia Idegen Légiónak tagjaiként harcoltak. Andorra 1958-ig állt hadban Németországgal, mert Andorrát nem hívták meg a béketárgyalásokra, így nem szerepelt a Versailles-i békeszerződés aláírói között sem.²³

Gazdasági szempontból az első szektor csekély jelentőségű, hiszen az andorrai földeknek csak 5%-a művelhető, így az ország élelmiszer behozatalra szorul, elsősorban a két szomszédos országból. Dohány, burgonya, rozs és hajdina terem meg az alacsonyabban fekvő folyóvölgyekben, – Rio Valira, Rio d’Os, Valira d’Ordino, Madriu – amelyekben szőlő és olajfa is található. Területének 36%-át borítja erdő. A fő állatállomány a juh. Hatalmas juhnyájakat hoznak át Franciaországból és Spanyolországból minden nyáron, a bőséges hegyi legelőkön legeltetni. Kis mennyiségben vasércet, ólmot, ezüstöt és timsót bányásznak.

Századokon át Andorra legjövedelmezőbb tevékenysége a Franciaország és Spanyolország közötti csempészet volt. Különös jelentősége volt ennek a II. világháborúban, amikor a francia ellenállási mozgalom használta ezeket az útvonalakat. A csempészet sok embernek jövedelmező mellékfoglalkozás maradt, de manapság a

turizmus vált a messze legjövödelmezőbb nemzetgazdasági ágazattá, amely a nemzeti össztermék 80%-át adja. A turizmus fellendülése és a gyors gazdasági növekedés az ország vámmentes területté nyilvánítása után indult meg az 1960-as években. E folyamat során a hagyományos állattenyésztő- és földművelő gazdaság átalakult egész évben tartó kereskedelmi jellegű turizmussá. A gazdasági növekedés eredményeként – a francia és spanyol beruházó cégek segítségével – számos bank létesült. A népesség ugrásszerűen növekedett, megváltozott az andorrai közösség arculata, a vidéki táj és az ország is alkalmazkodott a növekvő turizmushoz.

A kiváló síterepek télen,²⁴ a vadászat és horgászat, a folklórfesztiválok nyáron, valamint évszaktól függetlenül a kénes gyógyfürdők Les Escaldesben, évente több mint 8 milliós turistaáradatot eredményeznek. Az országban számos nemzeti park található: a Coma Pedrosa Nemzeti Park, a Sorteny Nemzeti Park, valamint a Madriu-Perafita-Claror völgy Nemzeti Park. A Madriu-Perafita-Claror-völgy 2004 óta világörökségi védelmet élvező, sajátos ökoszisztémájú terület.²⁵ Az andorrai-spanyol határral párhuzamosan, kelet-nyugati irányban futó Madriu és az abba dél-nyugat felől becsatlakozó Perafita-Claror folyók vízgyűjtő területe ez. Az 1055–2905 méteres tengerszint feletti magasságon fekvő, 42,47 négyzetkilométeres (az ország területének 9%-át kitevő) kultúrtájat elszigeteltsége, valamint az itt található két település katalán lakóinak hagyományos társadalma és pásztorkodó életmódja miatt, „Andorra lelkének” is nevezik.

Andorra postaszolgálatát a francia és részben a spanyol posta látja el. Az országon belül a postai szolgáltatások díjmentesek, a felmerülő költségeket ugyanis teljesen fedezi a világszerte a gyűjtőknek eladott andorrai bélyegekből befolyó jövedelem. A katalán anyanyelvű gyerekek mindkét idegen nyelvet (francia, spanyol) tanulják az iskolában. 1969-ben kötelező szociális biztosítás lépett életbe, betegség, rokkantság és öregségi nyugdíj esetére. A szegénység gyakorlatilag ismeretlen fogalom Andorrában.

Andorra fejlett gazdasággal és szabadpiaccal rendelkezik, egy főre jutó jövedelme magasabb az európai átlagnál (49.900 dollár),²⁶ és meghaladja a szomszédai, Spanyolország és Franciaország szintjét is. A turizmus, a kiskereskedelem és a pénzügy a GDP több mint háromnegyedét teszi ki. Egyes termékek vámmentes vásárlása, valamint az ország nyári és téli üdülőhelyei látogatók millióit vonzzák évente. A tulajdonhoz fűződő adók alacsonyak, forgalmiadó nincs. Andorra hivatalos pénzneme az euró és az Európai Központi Bank monetáris politika hatálya alá tartozik. Az andorrai adóparadicsom helyzeti előnye erodálódott, amikor megnyíltak a határai a szomszédos Franciaországgal és Spanyolországgal, valamint amikor a kormány az EU és az OECD nyomására enyhítette a banktitokról szóló törvényeket. A feldolgozóipari termelés és export elsősorban parfümökből, kozmetikai, nyomdaipari termékekből, elektromos gépekből és berendezésekből, ruházatból, dohánytermékekből és bútorokból áll. An-

dorra az EU vámuniójának tagja a következő feltételekkel: az ipari termékek kereskedelménél (vámtarifák nélkül) az EU-tagállamokkal azonos pozícióval rendelkezik, a mezőgazdasági termékek esetében viszont harmadik országnak tekintik.²⁷

A gazdasági növekedés és diverzifikáció ösztönzése érdekében az andorrai kormány 2006-ban gazdasági reformokat indított el. A parlament három törvényt – a társaságokról (2007. október), az üzleti számvitelről (2007. december), és a külföldi befektetésekről (2008. április és 2012. június) – fogadott el a gazdasági nyitottság jegyében. A parlament 2011 és 2015 között jóváhagyta a társaságok, az állampolgárok és az állampolgársággal nem rendelkezők egyéni jövedelmére, valamint a tőkenyereségre, megtakarításokra és a gazdasági tevékenységekre kivetett közvetlen adókra vonatkozó rendeleteket. E rendeletek célja egy átlátható, modern és nemzetközileg összehasonlítható szabályozási keret létrehozása volt annak érdekében, hogy a külföldi befektetéseket és a nagyobb hozzáadott értéket kínáló vállalkozásokat Andorrába vonzzák.²⁸

Andorra számos nemzetközi szervezet tagja, amelynek egy része a társfejedelmek országaihoz kapcsolódik. Tagja többek között az *Ibero-Amerikai Parlamentáris Fórumnak*²⁹, a *Mediterrán Parlamenti Közgyűlésnek*, a *Frankofón Parlamenti Közgyűlésnek*,³⁰ az *Inter-parlamentáris Uniónak*,³¹ az *Európa Tanácsnak* és az *EBESZ-nek*. *2020-ban az Ibero-American Csúcstalálkozó helyszíne lesz az ország*, a találkozó témája: Innováció a fenntartható fejlődésért, 2030-as célok.

Társadalom és államteremtő geográfiai erők

Európa törpeállamainak (Andorra, Liechtenstein, Luxemburg, Málta, Monaco, San Marino és Vatikán) önálló államisága mögött különféle együttesen ható társadalom és államteremtő geográfiai erők húzódnak meg. Az európai miniállamok létét, fennmaradását és a történelem egyes korszakaiban betöltött szerepét országonként más és más földrajzi tényezők determinálták. Andorra a Spanyolország és Franciaország határát alkotó Pireneusok hegyvidékének néhány völgyét öleli fel. Létének és történelmi változásoktól függetlenül fennmaradó államiságának egyik legfontosabb oka az a zárt, nehezen megközelíthető földrajzi vidék, amely mindig is kedvezett az elkülönült társadalom és az önálló államiság kialakulásának. Luxemburg esetében az önálló állami lét az Európa sorsát évszázadok óta meghatározó két nagy szomszéd – Németország és Franciaország – közötti egyensúlynak köszönhető. A sokfajta, önálló államiságot eredményező földrajzi erő, sajátos politikai formációkat hozott létre. Andorra parlamentáris fejedelemség, Monaco alkotmányos monarchia, a Vatikán államformája szerint szuverén püspökség és választófejedelemség, ami a huszonegyedik század elején furcsán hat.

Napjaink egységesülő Európájában joggal vetődhet fel a kérdés: van-e továbbra is létjogosultsága a törpeállamoknak? Meggyőződésem, hogy van. Az egységesülő Európa nem jelentheti az országok, népek identitásának feladását, az „európaiságba” való teljes beolvadását. A határok átjárhatósága az európai politikai és gazdasági integrációban egyrészt az államok szuverenitásának egy szeletét csökkenti, azonban az állampolgárok szabad mozgása nem egyfajta uniformizálódást jelent, hanem egymás kölcsönös megismerését, tiszteletét. Amellett mindenki megőrizheti, sőt meg kell, hogy őrizze egyéni jellegét, amelyet a történelmi és földrajzi sajátosságai meghatároznak. Csak így van értelme Európa integrációjának. E folyamatban az európai miniállamok az élen járnak. Gazdasági kapcsolataikkal – már méretükből adódó gazdaságföldrajzi kényszerük miatt is – szervesen kapcsolódnak szomszédjaikhoz és a nagy európai gazdasági szervezetekhez. Ám függetlenségüket, önálló államiságukat, nemzeti jellegüket továbbra is megőrzik és így példát mutatnak az európai integráció útján mindazoknak, akik Európában élnek, vagy az egységesülő Európába tartanak. Andorra erre kiváló példa.

Jegyzetek/Notes

¹ Siposné Kecskeméthy Klára–Nagy Miklós: Andorra, a parlamentáris társhercegség, 52. évfolyam, 7. szám, OrszágHatár, 1997. április 7. p. 35.

² Andorra lakossága 1959-ben még csak 5 291 fő volt, 1992-re meg megtízszereződött elérte az 54 428 főt. Lásd A világ legkisebb országa és hadserege, Igaz Szó, 1959. 4. évfolyam, 22. szám, 87. oldal

³ World Population Data Sheet 2018, https://www.prb.org/wp-content/uploads/2018/08/2018_WPDS.pdf (Letöltés ideje: 2019. november 16.)

⁴ The histories of Polybios, MacMillen and Co. New York, 1889. <http://www.gutenberg.org/files/44125/44125-h/44125-h.htm>, (Letöltés ideje: 2019. november 16.)

⁵ Az ország nevének eredetével kapcsolatban több elképzelés is van. Nyelvészek között vita tárgya az ország nevének eredete. François Piferrer szerint Andorra neve két kelta szóból ered. Az „an” jelentése lélegzet, a „dor” szó pedig hágót jelent. E szerint Andorra jelentése: „hágó, ahol kapkodni kell a levegő után”. Többen osztják Étienne Albert francia nyelvész véleményét, miszerint a mai államnév a kihalt ókori ibér nyelvből származik. Ebben a nyelvben az „ando” szó a legmagasabbat jelentette, az „ore” pedig vasércet, ércet. Ezek szerint Andorra neve a „legmagasabb helyen található vasérc” jelentést hordozza. Többen elfogadják ezt a magyarázatot, mert a Pireneusokban sok vasérclelőhely található.

⁶ Lásd Human Development Report 2018, <http://hdr.undp.org/en/2018-update>; Highest life expectancy, 2016 adatait, <https://www.infoplease.com/highest-life-expectancy-2016> (Letöltés ideje: 2019. november 16.)

⁷ Lásd Pujal, Jacint Riberaygua: A turizmus és a bevándorlás problémái, Budapest, 1973. 11. évfolyam, 8. szám. pp. 9-10. az európai fővárosok vezetőinek 1972. évi budapesti találkozójának alkalmából készült interjút.

⁸ A Hartshorne-modell szerint az államok állandósága szempontjából széthúzó erőként jelenhet meg a nyelvi, kulturális sokszínűség, a nagyszámú kisebbség, rövid történelmi együttélés, az erős gazdasági és hatalmi központ hiánya, vagy polarizált megjelenése, mesterséges határok, sűrűn benépesült határvidékek. Lásd Hartshorne, Richard (1950): The Functional Approach in Political Geography, *Annals of the Association of American Geographers*, Vol. 40, No. 2. 95–130.

⁹ Centrifugális erőként értelmezhetők a jelentős területi-gazdasági differenciák, a bezárkózás és gazdasági nacionalizmus, továbbá a vitatott határvonalak. Lásd Pap Norbert (2001): Törésvonalak Dél-Európában. Pécs, PTE TTK FI Kelet-Mediterrán és Balkán Tanulmányok Központja, 183. oldal. Centrifugális és centripetális erők az olasz államtérben alfejezet 83, Az államterületre ható erők az 1990-es években alfejezet 157–158, 177.

¹⁰ 1981-ben 220 km szilárd burkolatú úttal rendelkezett, 2019-ben pedig már 320 km volt a hossza. Lásd CIA World Factbook Andorra címszavát. <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/an.html>, (Letöltés ideje: 2019. december 16.)

¹¹ Siposné Kecskeméthy Klára–Nagy Miklós: Andorra, a parlamentáris társhercegség, 52. évfolyam, 7. szám, *OrszágHatár*, 1997. április 7. p. 35.

¹² Kis Csaba: Európai miniállamok, Andorra, Liechtenstein, Monaco, San Marino, Vatikán, Budapest, 1984. pp. 13–68.

¹³ Andorra címszó, Révai Nagy Lexikona 1. kötet, Budapest, 1911. pp. 594–595.

¹⁴ A Manuel Digest Andorra szokásainak gyűjteménye katalin és latin nyelven, 1748-ban Antoni Fiter i Rossell ügyvéd állította össze. Ez Andorra történelmének, kormányának, szokásainak összeállítása. Népszerű neve az „andorrai biblia”. A dokumentum teljes címe: Manual Digest de las Valls neutras de Andorra.

¹⁵ Pujal, Jacint Riberaygua i.m.

¹⁶ Govern d’Andorra, 2019. május 16. <https://www.govern.ad/cap-de-govern/item/10360-xavier-espot-jura-el-carrec-de-cap-de-govern>

¹⁷ Andorra political map, http://www.mapnall.com/cs/map/Mapa-Andorra_145156.html (Letöltés ideje: 2019. december 25.)

¹⁸ Roser Suñé esdevé la primera dona síndica general d’Andorra, *El Periòdic*, 2019. május 3. <https://www.elperiodic.ad/noticia/71681/roser-sune-esdeve-la-primera-dona-sindica-general-dandorra> (Letöltés ideje: 2019. november 16.)

¹⁹ A Magyar Köztársaság állampolgárainak érvényes útlevelemmel és személyigazolvánnyal lehet Andorrába utazniuk. Lásd a részletes információkat, <https://konzuliszolgalat.kormany.hu/europa-utazasi-tanacsok?andorra> (Letöltés ideje: 2019. november 16.)

²⁰ Katonai költségvetés, *Igaz Szó*, 1962. 7. évfolyam, 5. szám, p. 100.

²¹ Köröspataki Kiss Sándor: Andorra nem eladó, *Kapu*, 1997. június–július, 10. évfolyam, 6–7. szám, pp. 75–77.

²² Békessy Imre: Pesti beszélgetés Öfelsége I. Boris, Andorra ex-királyával Orange grófjával, alias Skossyreff báróval, *Újság*, 1937. március 28. pp. 17-18.

- ²³ Negyvenhétéves háború, *Igaz Szó*, 1961. 6. évfolyam, 6. szám, p. 111.
- ²⁴ Lásd Vallnord–Pal Arinsal és Granvalira síterepeit <https://vallnordpalarinsal.com/webcams>, <https://www.grandvalira.com>
- ²⁵ A Madriu-völgy az UNESCO világörökség része, <http://whc.unesco.org/en/list/1160>, <http://www.madriu-perafita-claror.com/indexa.asp?idioma=eng> (Letöltés ideje: 2019. december 16.)
- ²⁶ CIA World Factbook Andorra címszó, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/an.html> (Letöltés ideje: 2019. december 16.)
- ²⁷ Monetáris megállapodás az Európai Unió és az Andorrai hercegség között, 2011/C 369/01; [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:22011A1217\(01\)&from=HU](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:22011A1217(01)&from=HU) (Letöltés ideje: 2019. december 16.)
- ²⁸ CIA World Factbook Andorra, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/an.html>, (Letöltés ideje: 2019. december 16.)
- ²⁹ Ibero-American Parliamentary Forum, <https://www.segib.org/en/>, (Letöltés ideje: 2019. december 16.)
- ³⁰ Assemblée parlementaire de la francophonie, <http://www.apf.francophonie.org/>, (Letöltés ideje: 2019. december 16.)
- ³¹ Inter-Parliamentary Union, <http://archive.ipu.org/english/home.htm>, (Letöltés ideje: 2019. december 16.)

Felhasznált irodalomjegyzék/references

- Andorra címszó, *Egyetemes Magyar Encyclopaedia*, Pest, 1861, pp. 108–109.
- Andorra, *Magyar Lexikon*, 1. kötet, Budapest, 1879, p. 216.
- Andorra címszó, *Pallas Nagy Lexikona* 1. kötet, Budapest, 1893. pp. 604–605.
- Andorra címszó, *Révai Nagy Lexikona* 1. kötet, Budapest, 1911. pp. 594–595.
- Andorra címszó, *Tolnai Világlexikona*, 1. kötet, Budapest, 1912. p. 710.
- Andorra köztársaság, *Földrajzi Közlemények*, 1882. X. kötet, Rövid Közlemények, p. 45.
- A világ legkisebb országa és hadserege, *Igaz Szó*, 1959. 4. évfolyam, 22. szám, p. 87.
- Békessy Imre: Pesti beszélgetés, Őfelsége I. Boris, Andorra ex-királyával, Orange grófjával, alias Skossyreff báróval, az andorrai puccsról és arról, mit lehetett volna keresni levélbélyegekkel, játékkaszinóval, sorsjátékkal – ha a puccs sikerül. *Újság*, 1937. március 28. p. 17.
- Czink Lajos. Andorra völgyében, *Földrajzi közlemények*, 1889. 17. évfolyam, pp. 23–28.
- Fegyverzet „befagyasztás”, *Igaz Szó*, 1973. 18. évfolyam, 11. szám, p. 30.
- Pujal, Jacint Riberaigua: A turizmus és a bevándorlás problémái, Budapest, 1973. 11. évfolyam, 8. szám. pp. 9–10.
- Katonai költségvetés, *Igaz Szó*, 1962. 7. évfolyam, 5. szám, p. 100.
- Kis Csaba: Európai miniállamok, Andorra, Liechtenstein, Monaco, San Marino, Vatikán, Budapest, 1984. p. 403

- Köröspataki Kiss Sándor: Andorra nem eladó, Kapu, 1997. június-július, 10. évfolyam, 6-7. szám, pp. 75–77.
- Köztársaság posta nélkül, Pesti Hírlap, 1928. november 9. p. 6.
- Markos György: Andorra státusa, Földrajzi közlemények, 1964. 12. évfolyam, 1. szám. p. 90.
- Nagy László: hogyan változtak az esélyek Madrid után, Honvédségi Szemle, 1997, 10. szám, pp. 39-44.
- Nagy László: Az európai integráció összefüggései, Honvédségi szemle, 1998. 6. szám, pp. 73–78.
- Negyvenhétéves háború, Igaz Szó, 1961. 6. évfolyam, 6. szám, p. 111.
- Pataki József: Az államok törekvése a tengerre, Magyar Katonai Szemle, 1941. pp. 604–614.
- Pap Norbert: Korridorok Köztes-Európában, Földrajzi Értesítő, CXXIII. (XLVII.) kötet, 1999. 3-4. szám, pp. 180–190.
- Pap Norbert: Andorra p. 850. In: Tóth József (szerk.) Világföldrajz, Akadémia Kiadó, 2010.
- Pap Norbert-Tóth József: Európa politikai földrajza, Janus Pannonius Tudományegyetem, Pécs, 1997. p. 241
- Siposné Kecskeméthy Klára – Nagy Miklós: Andorra, a parlamentáris társhercegség, 52. évfolyam, 7. szám, OrszágHatár, 1997. április 7. p. 35.
- Siposné Kecskeméthy Klára - Nagy Miklós: A miniállamok Európában, OrszágHatár, 52. évfolyam, 5. szám 1997. március 10. p. 34–35.
- Tóth József (szerk.): Világföldrajz, Akadémia Kiadó, 2010. p. 1486
- Wallner Ernő: A Pireneusok, A földgömb, 1944. 15. évfolyam, 5. szám, pp. 83–88.

Ferwagner Péter Ákos

A monacói identitás rétegei*

Absztrakt

A monacói társadalom identitásának vannak egyedülálló, sajátos vonásai. Ennek az identitásnak az összetevői között első helyen a herceghez való teljes lojalitás és ragaszkodás áll. Ezen kívül az itteniek büszkék arra, hogy egy több évszázados összetartó közösséghez tartoznak, amely ápolja a hagyományait. Ugyanakkor a helyi identitás részét képezi az „idegen”, a „másik” elfogadása, amit a lakosság nyelvi-etnikai sokszínűsége, az idegengyűlölet hiánya példáz. Ugyancsak fontos elem a kényelmes élethez, az anyagi jóléthez való ragaszkodás. Az identitás nélkülözhetetlen rétege a kisállamiság, a kisközösségi jelleg, az a „nagy családi” vonás, amelyet a monacóiak magukra vonatkoztatnak. Fontos a politikai fejlődés különlegessége: habár a hercegség egy feudális családi uradalomból fejlődött ki, s ezért még ma is magán visel bizonyos archaikus jegyeket, a politikai rendszer mára alkotmányossá (bár nem parlamentáris) vált, amely a demokrácia, a jogállamiság minden elemével rendelkezik, a hatalommegosztást pedig a bölcsen kialakított, egymással folyamatosan konszenzusra törekvő politikai intézmények garantálják. A monacói identitás különböző rétegeinek megértéséhez nélkülözhetetlen a mini állam történelmének felidézése.

Kulcsszavak: Monaco, identitás, hercegség, alkotmányosság, politikai rendszer, Grimaldi-ház.

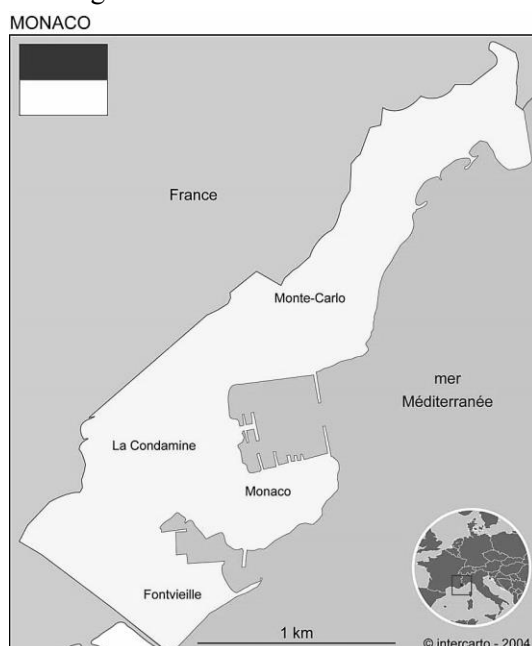
Abstract

The identity of the society of Monaco has unique and specific features. Among the components of this identity take first place the total loyalty and attachment to the prince. In addition, the residents of this place are proud to belong to a centuries-old cohesive community that cherishes its traditions. At the same time, the acceptance of the “foreign”, the “other”, as exemplified by the linguistic-ethnic diversity of the population and the lack of xenophobia, is part of the local identity. Another important element is the adherence to the comfortable life and material well-being. An indispensable layer of the identity is the small state, the small community character, the “big family” trait that the Monaco people refer to themselves. The specialty of the political development is important: although the duchy evolved from a feudal family estate and therefore still bears some archaic features, the political system has now become constitutional (though not parliamentary), with all the elements of democracy, the rule of law, and the power sharing is guaranteed by wisely established political institutions which are constantly seeking consensus with each others. To understand the various layers of Monaco’s identity, it is essential to recall the history of the mini-state.

Keywords: Monaco, identity, duchy, constitutionalism, political system, Grimaldi dynasty.

Bevezetés

A monacói sziklán található hercegi palota előtt a november 19-i nemzeti ünnep alkalmából minden évben több ezer helyi gyűlik össze, hogy megéljene az uralkodóját, amivel a világon szinte egyedülálló módon fejezi ki a hozzá való rendíthetetlen ragaszkodását és a nemzeti összetartozás érzését.¹ Mielőtt a világ egyik legkisebb területű államává vált volna, a hercegség csupán egy „nagy családot” jelentett, ahol mindenki ismert mindenkit. Ma már persze sajátos politikai rendszer is, méghozzá alkotmányos monarchia, amely azonban *nem parlamentáris*. Története a messzi múltba nyúlik vissza: egy családi uradalom az évszázadok során hercegséggé és szuverén állammá fejlődött, melyet erősen köt Franciaországhoz a sorsközösség. Több mint hét évszázada a Grimaldi-ház határozza meg Monaco és lakói sorsát. Ez a család megtelepedett egy a tenger és a szárazföld által körülölelt, csodálatos fekvésű és stratégiai fontosságú sziklán, amely egészen a 18. századig hatalmi harcok célpontja volt. A monacói identitás megértéséhez nélkülözhetetlen e történet főbb jellegzetességeinek bemutatása, mert csak így határozhatók meg az állam politikai, kulturális, társadalmi, vagy éppen vallási sajátosságai. Ezek a tényezők képezik a monacói identitás alapjait, s teszik lehetővé mind a mai napig a konszenzuson nyugvó hatalommegosztást ebben a mini államban.

ceg, a piros-fehér nemzeti zászló, örökös az identitás védelme felett. Ritka, hogy

A monacóiak erős, korántsem felületes identitásának egyik alapja kétségtelenül a hercegükhöz és a hercegséghez, valamint az országuk által közvetített értékekhez való állhatatos ragaszkodásuk. Más demokráciákhoz hasonlóan itt is lehetőség van szeretni vagy nem szeretni a politikai vezetőt, csakhogy a herceg iránti lojalitás Monacóban konkrét és kiemelkedően. Az itteniek büszkék arra, hogy egy több évszázados összetartó közösséghez tartoznak, mely – miközben nyitott a jövőre – ápolja a hagyományait. Az egymást követő uralkodók képesek voltak összefogni a monacóiakat és a közösségi kötelekeket erősítő lépéseket tenni. A himnuszuk konkrétan megjeleníti az identitás fő elemeit: a her-

egy himnusz ennyire explicit módon utaljon a nemzeti identitásra. A dinasztiahoz és a monarchiához való kötődés ugyanakkor nem választható el az országhoz és az ottani kényelmes élethez, az anyagi jóléthez való ragaszkodástól. Mindez nem teszi a közösséget zárt „klubbá”, hiszen például az idegenellenesség láthatatlan: 129 nemzet fiai és leányai élnek együtt békében és harmóniában e zsebkendőnyi területen.

Kevésbé ismert, hogy a Monacói Hercegség nemcsak az államot, hanem az azt alkotó közösséget is jelenti. Beékelődik a Francia Köztársaság területébe, mely teljesen körülöleli, ahogyan Olaszország San Marinót.² Mégsem enkláve, mivel közvetlen kapcsolata van a nemzetközi vizekkel a Földközi-tengeren. A területe aprócska, alig valamivel több, mint 2 km², amivel a Vatikán (0,44 km²) után a világ második legkisebb állama. Lakóinak száma meghaladja a 38 ezret (2019), ami azt jelenti, hogy a területet csaknem teljesen lefedő városállam népsűrűsége a világon a legnagyobb (19 ezer fő/km²). Államvallás a katolicizmus, a francia a hivatalos nyelv³ és az euró a fizetőeszköz, miközben az ország nem tagja az Európai Uniónak.

A monacói történelem kezdetei

Monaco története az uralkodó és a nép szövetségéről szól, ami a folytonosan változó világban meglehetősen ritka jelenség. A szikla és környéke több tízezer éve lakott volt a kedvező fekvése és a védett kikötő okán. Egyes feltételezések szerint az i. e. 6. században Marseille görög lakói létrehozták *Monoikos* megállóhelyet ott, ahol most Monaco elterül, de az is lehetséges, hogy ezt már megelőzte egy föníciai kolónia Melkart istenségnek emelt templommal, akit a görögök Héraklésszel társítottak, s akinek a jelzője „a kivételes”, „az egyetlen” (görögül *monoikos*, latinosan *monaccus*) volt.⁴ A hegyfok és a kikötő a galliai háború után került Róma uralma alá, és egy fontos útvonal, a *via Julia* futott rajta keresztül. A birodalom bukása után szaracénok és különböző barbár törzsek fosztogatták, minek következtében az ezredfordulóra szinte teljesen elnéptelenedett. Úgy tűnik, a 11. században Észak-Itáliából érkezett népek élesztették újjá. 1191-ben VI. Henrik német-római császár a mai belváros területének egy részét és a sziklát Genovának adományozta. 1215. június 10. fontos dátum: a genovai ghibellinek egyik családja hozzálátott egy erőd felépítéséhez a sziklán, hogy ellenőrzése alatt tarthassa a környéket. Ezt az eseményt tekintjük a monacói történelem kezdetének.

Nemkülönben lényeges az 1297-es esztendő: ekkor került a bimbózó település a szintén genovai Grimaldik kezére. A legenda szerint Francesco Grimaldi, akinek menekülnie kellett Genovából, ferences szerzetesnek öltözve éjnek évadján bebozsátást nyert az erődbe, majd észrevétlenül beeresztette az embereit és könnyűszerrel birtokba vette azt. Az ő unokatestvérétől, I. Rainier Grimalditól, Monaco első urától (1297–1301) származtatják magukat a mai hercegek. Genovának később ugyan sikerült visszaszereznie az erődöt, de a 14. században újból a család birtokába került, sőt a következő évszázadban a Grimaldi-ház véglegesen a monacói uradalom szuverénjévé vált. (Egyetlen rövid időszakot leszámítva: 1793-ban Monacót Fort-Hercule néven beolvasztották Franciaországba, és 1814-ig annak szerves része is maradt.) A dinasztiának azért sikerült konszolidálnia a pozícióját a sziklán, mert katonai és haditengerészeti támogatást nyújtott a francia királyoknak, főleg a százéves háború idején. Sőt a Grimaldik terjeszkedni kezdtek a környéken, bekebelezték a névleg továbbra is savoyai szuverenitás alatt maradó Mentont és Roquebrune-t, amely birtokok egészen 1861-ig a tulajdonukat képezték. 1489-ben sikerült elérni, hogy VIII. Károly francia király és a savoyai herceg elismerje a dinasztia szuverenitását az uradalmi fölött, ami a folyamatos genovai és milánói fenyegetés miatt volt életbevágó.

A 16. századi francia–spanyol konfliktusban Monaco kedvezőbbnek találta az ibériaiak védelméhez folyamodni: 1524-ben a függetlenségét V. Károly német–római császár és spanyol király is elismerte, sőt védelmet is garantált számára.⁵ A következő évszázadban a spanyolok katonailag is megszállták a vidéket. Az uralmuk paradox módon lehetővé tette a Grimaldik számára, hogy megszerezzék a hercegi titulust, és elindítsák államuk modernizálását, hiszen Monaco – követve az európai trendet – monarchiává alakult, amelyben a hatalom istentől származott, a városi közösségek jogait pedig korlátozták.

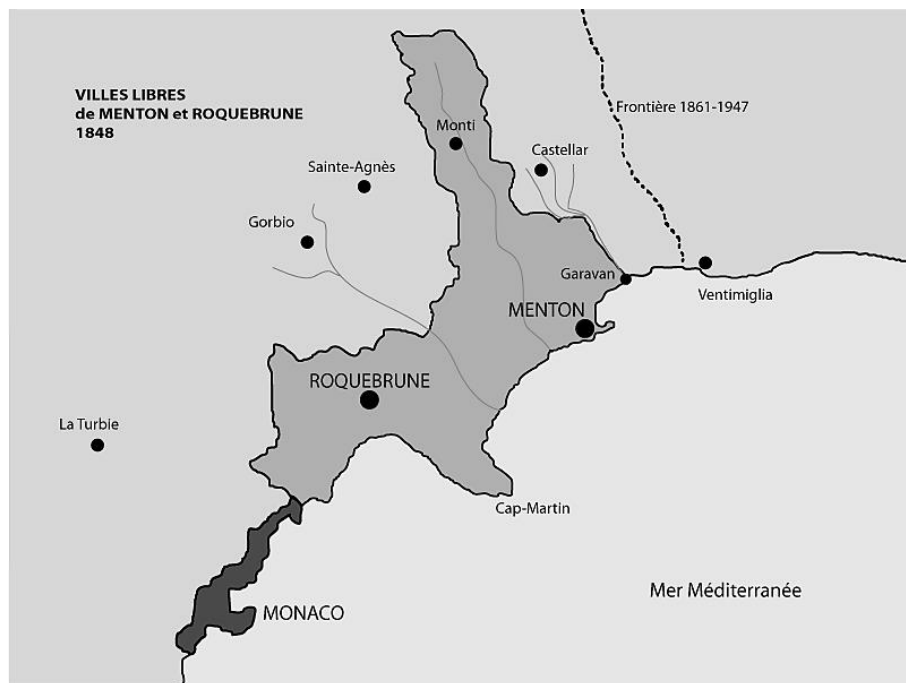
A spanyol protektorátus 1641-ben ért véget, amikor II. Honoré (1604–1662) Richelieu bíboros ösztönzésére megkötötte XIII. Lajos francia királlyal a péronne-i szerződést, amelynek értelmében a hercegség francia befolyás alá került. Lajos számos birtokot adományozott és éves járadékot folyósított a hercegnek kompenzáció gyanánt.⁶ A herceg – a később széles körben terjesztett hagyomány szerint – kiúzta a spanyol helyőrséget, sőt Dél-Franciaországban több birtokhoz is hozzájutott, amelyek jövedelméből futotta a palota megépítésére, valamint műkincsek beszerzésére, amelyek között kiemelt helyet

foglaltak el ő és utódai alatt a korszak vezető németalföldi festőinek művei.⁷ Ezek a franciaországi uradalmak és jövedelmek 1789 augusztusában, a „nagy félelem” idején vesznek majd el. A 17. századi szoros francia kapcsolatot mutatja, hogy a monacói hercegek folyamatosan a Napkirály udvarában tartózkodtak, habár rangban elmaradtak a legelőkelőbb francia hercegi családok mögött (a titulusukat csak 1688-ban ismerték el). Uralmukat kicsiny népességük felett a távolból feudális földesúrként, a korszak szellemiségének megfelelően „felvilágosult” uralkodóként gyakorolták, miközben belefolytak a 18. század versailles-i udvari intrikáiba.

A francia forradalom alapvető változásokat idézett elő Monaco történetében (is). A párizsi Konvent 1793 februárjában úgy döntött, hogy a hercegséget a köztársasághoz csatolja, ez az állapot pedig – mint láttuk – 1814-ig fenn is maradt. Az említett időszakban Monaco Alpes-Maritimes megyéhez, azon belül pedig a San Remó-i kerülethez tartozott. A Grimaldik többsége emigrációba kényszerült, miközben a trónörökös, a későbbi V. Honoré (1819–1841) a forradalmi hadseregben futott be katonai karriert, a császárság alatt pedig tisztté léptették elő.⁸

Az 1814. május 30-i párizsi szerződés állította helyre a hercegség szuverenitását. De alighogy visszatért IV. Honoré (1814–1819) a sziklára, Pierre Cambronne tábornok, Napóleon főtisztje máris letartóztatta: megkezdődött a császár száznapos uralma. Waterloo után Monaco a Szárd–Piemonti Királyság védelme alá került és területe az 1848-as forradalomig csaknem 25 km²-re terjedt ki. A határainak végleges kialakítására meglehetősen későn került sor, mivel III. Honoré csak 1760-ban állapodott meg a szárd királlyal a területeik pontos elkülönítéséről, például a mai La Turbie és a hercegség között.⁹ Három község tartozott hozzá: Monaco (1250 lakos), Roquebrune (850 lakos), Menton (4900 lakos). A hercegség bevételeit ekkoriban leginkább a Menton környéki termőföldek biztosították, ahol déligyümölcsöket és olívbogyót termesztettek. Az 1848-ban történtek fényében fontos, hogy a korszakot a politikailag domináns helyzetben lévő hercegi „mikro-főváros” és a népes, polgári és produktív Menton rivalizálása jellemezte.¹⁰ A Grimaldik eközben aktívan részt vettek a párizsi politikai életben, helyet foglaltak a képviselőházban, ahol a restauráció és a júliusi monarchia idején a legitimisták táborát gyarapították.

Az 1848-as forradalom újabb fordulatot hozott: I. Florestan herceg (1841–1856) hiába helyezte kilátásba alkotmányos charta kiadását, március 21-én Roquebrune és Menton megszabadult a Grimaldi-ház uralmától és magát „szabad városnak” nyilvánította a Szárd Királyság védelme alatt. 1860-ban Piemont átadta Franciaországnak Nizzát a III. Napóleon császár által az olasz egység háborújához nyújtott segítség fejében, s ekkor Nizza, Menton és Roquebrune megszavazta a Franciaországhoz való csatlakozást. Mindezt belefoglalták az 1861-es francia–monacói szerződésbe, melynek értelmében a hercegség, mely addigi területének több mint 90%-áról, népességének pedig 4/5-éről lemondott, mentesült a protektorátus alól és Párizs elismerte a függetlenségét. Ezzel lényegében kialakultak a mai határai.

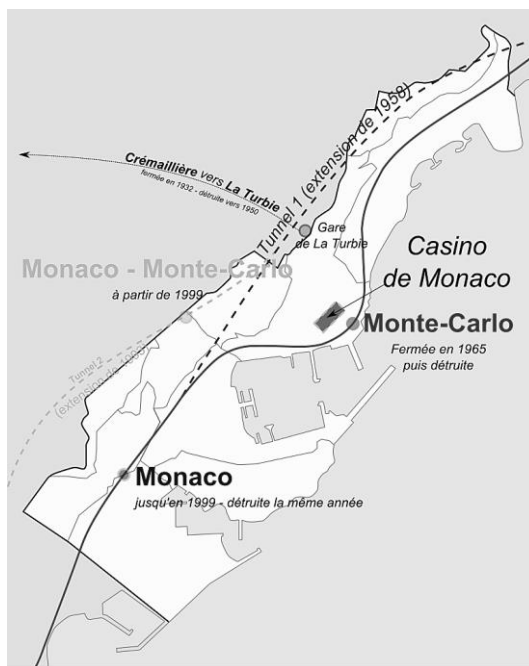

„Nagy-Monaco” területe 1861 előtt

A modern Monaco fejlődése

A hercegség további történeti fejlődésére nagy hatást gyakorolt két „hatalmas” szomszédja. Olaszország és Franciaország hamarosan hozzálátott a tengerparti vasútvonal kiépítéséhez, amihez kérték Monaco engedélyét, hiszen a nyomvonal áthaladt volna a hercegség területén. A Nizzát az olasz határvárossal, Ventimigliával összekötő vasutat, 1868-ban át is adták, a hercegség területén két állomással, Monacoval és Monte-Carloval.¹¹ S hogy jött létre Monte-Carlo? Ekkoriban, Menton és Roquebrune gazdag mezőgazdasági vidékeinek elszakadása után anyagilag nehéz helyzetbe került a hercegség, ezért a vasútépítés idején támadt az az ötlete III. Károlynak (1856–1889), hogy kaszinót nyit a városban, ugyanis a szerencsejáték a szomszédos államokban be volt tiltva, így lehetőség kínálkozott bevétel realizálására (az első ilyen típusú intézmény már 1856-ban megnyílt). A terv bevált: a hercegség nemcsak gazdagodásnak indult, hanem a fejlődése is felgyorsult. 1863-ban az ural-

1866-ban a németországi Bad Homburgból származó és ott komoly üzleti tapasztalatokat szerző François Blanc-nak, a monacói Nemzetközi Tengeri Fürdőtársaság (*Société des Bains de Mer*, SBM) mindenható elnökének.¹² Miután a herceg 1866-ban rendeletet adott ki a régi Spélugues kerület átnevezéséről, melyet Monte-Carlónak keresztelt el, az új városnegyed teljes egészében az SBM építette fel, így az a védjegyévé vált. 1869-ben a herceg megszüntette a személyi jövedelemadót, valamint az ingó- és ingatlanadót, ami hatalmas lökést adott az építkezéseknek és a fürdőturizmusnak. Még ugyanabban az évben átadták az operaházat, 1910 márciusában – már a rendkívül lelkiismeretes I. Albert, a „tudós herceg”¹³ kezdeményezésére – pedig a világhírű Oceanográfiai Múzeumot és Intézetet, melynek épülete a szó legszorosabb értelmében a vízpartra került.

A monacói vasút nyomvonalának változásai

Nemcsak a Monte-Carlóban épült szállodák, villák és luxuskaszinók voltak fontosak, ahová szívesen látogattak az európai arisztokraták, művészek stb., hanem az is, hogy III. Károly megalapította a monacói postát, 1885-ben saját bélyeget bocsátott ki, nemzeti lobogót terveztetett, jogi és adminisztratív reformokat vezetett be, majd elérte a Szentzséknél, hogy külön püspökséget hozzanak létre országa számára. Igyekezett önálló diplomáciát folytatni, ennek és a kereskedelem fellendítése érdekében konzulokat küldött külföldre, elsősorban a mediterrán térségbe, ezen kívül

Európába és Amerikába.¹⁴ A későbbiek szempontjából óriási jelentősége volt annak, hogy 1911-ben I. Albert megalapította a monte-carlói autóversenyt (Rallye Monte-Carlo). A humanista meggyőződésű Albert politikailag is igyekezett beágyazni az államát a kontinensbe: a Dreyfus-ügy¹⁵ alatt elkötelezetten kiállt a bevádolt kapitány mellett, a századfordulón pedig aktív békepolitikát folytatott az európai diplomáciában. 1902 áprilisában befogadta a berni Nemzetközi Békeiroda által szervezett XI. egyetemes békekongresszust, majd 1903 februárjában megalapította a Nemzetközi Békeintézetet, amely pacifista eszközként a nemzetközi konfliktusokban közvetítőként és döntőbíróként lépett volna fel, és elsősorban II. Vilmos német császárra kívánt hatni.¹⁶ E mediátori próbálkozás csúcspontjának számított a herceg első marokkói válság alatt játszott közvetítői szerepe, amikor Vilmos tangeri beszéde (1905. március 31.) után igyekezett elsimítani a magrebi ország kapcsán támadt nagyhatalmi konfliktust és tető alá hozni a válság rendezésére összehívott algecirasi konferenciát.¹⁷ Monaco emellett csatlakozott több szakosított nemzetközi szervezethez is, de ez a folyamat igazán csak Albert utódai alatt fog felgyorsulni.¹⁸

La Condamine látképe a századfordulón

Közvetlenül az első világháború előtt soha nem látott politikai feszültség keletkezett a mini államban, és 1910-ben „forradalom” tört ki. Egészen addig a herceg teljhatalommal rendelkezett, önállóan intézte országa ügyeit. Albert, aki személyesen ismerte az összes alattvalóját (!), hiszen az állampolgársággal rendelkezők száma marokkói volt, elődeihez hasonlóan paternalista szellemben kormányozta a hercegséget. Figyelemmel kísérte a beruházásokat, a szolgáltatások működését, rendszere-

sen meglátogatta az iskolákat. 1896-ban megesett, hogy az összes alattvalóját meghívta a palotájába egy estélyre. Csakhogy a 19. században a monacói társadalom jelentős változásokon ment át. A század elején a többség még analfabéta volt, de 1900 körül a legtehetségesebbek már iskolai képeztést szereztek. Az alacsony sorban élők az állam egyik kerülete, La Condamine területén citrusféléket termesztettek és halásztak. Egyre többen foglalkoztak kisiparral. A legnagyobb ütemben mégis az építőipar szívta fel a hazai és külföldi munkaerőt. 1858-ban még csupán 200 munkás dolgozott a Monte-Carlót a kikötővel összekötő út építésén. 1873-ban már 600-an szorgoskodtak az Hôtel de Paris kibővítésén, 800 kőfaragó pedig az operaház felhúzásán. 1875-ben összesen ezren vállaltak munkát Monte-Carlóban, zömük az SBM alkalmazottja volt. E turisztikai központ felfutása ráadásul óriási mennyiségű női munkaerőt is igényelt (takarító személyzet, mosónők stb.). A gazdaság szédítő növekedésével és az életszínvonal látványos emelkedésével mind többen tanították a gyermekeiket, ami – különösen III. Károly és I. Albert idején – szélesre tárta a kapukat a társadalmi felemelkedés előtt.

S mégis a századfordulón a monacóiak elégedetlensége folyamatosan nőtt I. Alberttel szemben. A vasútnak és a kaszinóknak köszönhetően özönlöttek a turisták, s ezzel az árak is az egekbe szöktek. Az üzletek, műhelyek bérleti díjai rövid idő alatt megháromszorozódtak, így a kiskereskedők kénytelenek voltak eladni a boltjaikat, munkát viszont nem találtak. Elviselhetetlenné vált a munkanélküliség, ami nem is meglepő, hiszen a hercegségben nem léteztek kiterjedt termőföldek, sem ipari üzemek, a törvények értelmében pedig a játéktermek, kaszinók nem alkalmazhatták az uralkodó alattvalóit (sőt erkölcsi megfontolásokból a monacói állampolgárok oda be sem teheték a lábukat). Ráadásul a helyiek nemzeti büszkesége is léket kapott annak következtében, hogy a külvilág egyre inkább „Európa erkölcsi szennycsatornájaként” emlegette a piciny államot. Nem tett jót a közhangulatnak az sem, hogy Albert a magánvagyonát nem odahaza, hanem Franciaországban fektette be,¹⁹ és mind több időt töltött Párizsban.²⁰ A külföldiek magas száma is ellenérzéseket szült: 1908-ban a mindössze 1482 monacóira 19 121 idegen jutott.²¹

A növekvő elégedetlenséget kihasználva a Monacói Bizottság nevű szervezet politikai és szabadságjogokat követelt. A bizottság saját lappal is rendelkezett, amelynek szerkesztője az a Suffren Reymond volt, akiből az első modern értelemben vett monacói politikai vezető vált. Ez az „ellenzéki” sajtó, melyet Nizzában vagy más környező francia városban adtak ki, republikánus értékeket vallott, kíméletlenül támadta az uralkodót („krupié-herceg”), s a Grimaldi-dinasztia megdöntésére szólította föl a lakosságot.²² A követelések egyre radikálisabbakká váltak, több százan petíciókat írtak alá annak érdekében, hogy a városi tanács megválasztása általános választójog alapján történjen. Egyáltalán: azt kérték a monacóiak, hogy őket is, akiknek a munkája nyomán gyarapodott látványosan az állam, vonják be az ügyek intézésébe, mivel a különböző felelős posztokon főleg francia technokraták és szakértők

álltak. Bele akartak szólni az ország gazdasági életébe is, noha adót nem fizettek. Albert azonban egy ideig nem vett tudomást az elégedetlenségről: távol tartotta magát a politikától, mert megdöbbenett mindaz, ami Európában történik (nagy hatalmi vetélkedés, anarchista erőszak, politikai gyilkosságok), s nem akarta, hogy szeretett hazájában is ilyen feszültségek alakuljanak ki.

A kaszinó és a Café de Paris terasza a századfordulón

1910. március 26-án a mozgalom egy szinttel feljebb lépett. Az egyik színházban tartott nagygyűlést követően, amelyen Suffren Reymond szónokolt, a mintegy 800 fős tömeg az utcára tódult. A herceg kabinetfőnöke ilyen-olyan ígéretekkel lecsillapította a tüntetőket, majd I. Albert intézkedéseket hozott a sajtószabadság védelmében (az ellenzéki lapok megjelenhettek a városállamban), engedélyezte nagygyűlések megtartását és bevezette az általános (férfi) választójogot.

Míndez azonban már nem elégítette ki a mozgalmat. Reymond vezetésével négyfős küldöttség utazott Párizsba a herceghez, hogy kérje, csakis monacóiakból álljon a kormány. Albert azonban, akit már 1908-ban mélyen megrendített barátja, a portugál király és trónörököse meggyilkolásának, majd 1910. október 5-én a köztársaság kikiáltásának a híre,²³ egyszerűen megfeledezett a delegációról, ami végletekig felháborította a lakosságot. Egyesek a rendfenntartókkal vívott összecsapások után még a hercegi palotába is betörték, amelyet feldúltak. Nyomban ideiglenes kormányt állítottak fel. Ez volt az a pont, amikor Albert – félve a portugál republikánus példa megismétlésétől – úgy döntött, alkotmány kiadásával vet véget a politikai elégedetlenségnek. Míndez azért volt nehéz és bonyolult döntés, mert az 1861-ben kötött

francia–monacói szerződés titkos rendelkezései értelmében a herceg nem adhatta át hatalma egy részét vagy egészét senkinek.²⁴

Lajos herceg az alattvalókhöz szónokol 1910. október 16-án

1910. november 16-án a trónörökös, Lajos jelentette be az alkotmány kihirdetését, amelynek összeállításában neves jogászok vettek részt az uralkodó kérésére. A cári Oroszországot leszámítva ezzel megszűnt Európa utolsó abszolút monarchiája. A dokumentum valóban lehetővé tette a modern és strukturált állam megteremtését, a legfontosabb azonban alighanem az volt, hogy megnyílt az út a szabad politikai vita előtt. Mindazonáltal az új politikai rendszer megszilárdulása nem ment egyik pillanatról a másikra: 1962-ig összesen négy ízben függesztették fel az alkotmányt különböző indokokkal (először az első világháború alatt, 1917-ben).

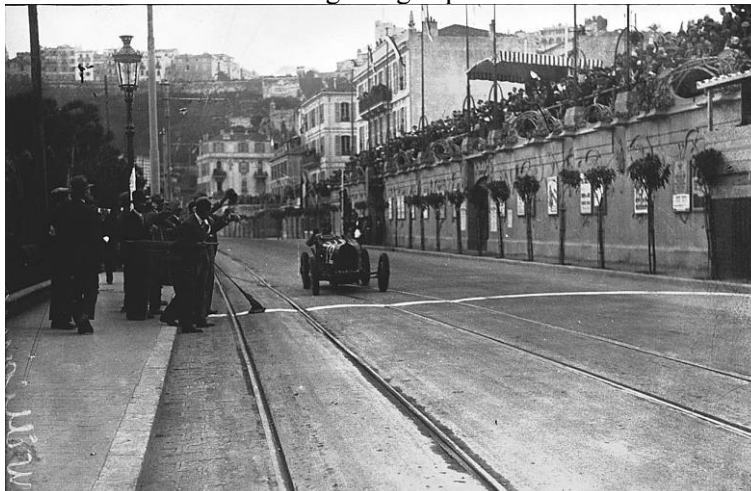
Az alkotmány tényleges kihirdetésére 1911. január 5-én került sor.²⁵ Garantálta az alapjogokat és létrehozta a 12 tagú Nemzeti Tanács intézményét, azaz a népképviselői szervet, mely korlátozott jogkörökkel rendelkezett.²⁶ A herceg azonban ezután is döntő szerepet játszott az állam ügyeinek intézésében. Továbbra is az uralkodó nevezte ki például a Nemzeti Tanács elnökét és a községek polgármestereit. A hercegséget ugyanis három községre osztották fel: Monacóra, La Condamine-ra és Monte-Carlóra. A közös ügyekkel a községek közös tanácsa foglalkozott, melynek elnökét szintén a herceg nevezte ki (az első elnök Suffren Reymond lett).²⁷ 1918-ban Albert megszüntette ezt a hármas felosztást, s Monaco név alatt egyetlen egységbe egyesítette a községeket. A 15 városi tanácsnokot ettől fogva választották, az első polgármesterré

Reymondot tették meg. Ugyancsak létrejött a Legfelsőbb Bíróság, amely sajátos módon alkotmánybírósággént is működött a következő évtizedekben.²⁸

Az első világháború harcai ugyan nem érintették a semlegességét deklaráló hercegség területét, de ez nem jelenti azt, hogy a világkonfliktus ne érezte volna a hatását a mini államban. Egyfelől többen szolgáltak a francia hadseregben, köztük Lajos trónörökös, a „katona-herceg”, aki ki is tüntette magát, illetőleg sebesülteket gyógyítottak a monacói kórházakban. Az uralkodó, aki a háború előtt jó kapcsolatokat ápolt berlini vezető körökkel, egyes vélemények szerint a németbarátságtól eljutott a németellenességig.²⁹ Másfelől az 1918. július 17-én aláírt, de nyilvánosságra csak az 1919-es párizsi békekonferencián hozott és a versailles-i békeszerződés 436. cikkelyébe beillesztett francia–monacói szerződés – miközben alapvető kikötésként az egyenlőségre és a „kölcsonös bizalomra” alapozta a kétoldalú viszonyt – jelentősen korlátozta a hercegség külső szuverenitását.³⁰ Ez a korlátozás csupán Franciaországnak abból az aggodalmából fakadt, hogy Monaco – amelyben a trónutódlás érzékeny problémája körül bizonytalanságok merültek fel – Albert halála után esetleg egy német származású dinasztia uralma alá kerül.³¹ Az 1. cikkely kimondta: „A francia kormány biztosítja a Monacói Hercegség önállóságának és függetlenségének védelmét”, miközben „őfelsége a monacói herceg kötelezi magát arra, hogy szuverén jogait Franciaország politikai, katonai, haditengerészeti és gazdasági érdekeivel tökéletes összhangban gyakorolja”. Ami pedig a külpolitikát illeti, „a hercegség külkapcsolatait érintő lépéseknek minden esetben a hercegi kormány és a francia kormány közötti előzetes megállapodás tárgyát kell képezniük” (2. cikkely). Egyesek szerint ez a megállapodás ténylegesen francia protektorátussá tette Monacót, mely csupán annyiban különbözött a klasszikus védnökségnek számító Tunéziától és Marokkótól, hogy a sziklán nem székelte végrehajtói hatalommal felruházott francia rezidens.³²

Ezek a korlátozások látszólag nem okoztak fennakadásokat a külkapcsolatokban, hiszen Albertet 1921-ben Washingtonban fogadta Harding amerikai elnök. Az uralkodó a legfontosabb célját, Monaco nemzetközi rendszerbe való beágyazását azonban nem tudta elérni. Hiába szerette volna beléptetni a hazáját előbb 1919-ben, majd 1920-ban az újonnan létrehozott Nemzetek Szövetségébe, nem járt sikerrel. Az még hagyján, hogy Nagy-Britannia nem támogatta a mini állam tagságát, mivel úgy vélte, ezzel Franciaországnak eggyel több szavazata lesz a közgyűlésben, de maga Párizs is habozott. A monacói szavazat ugyan jól jött volna, de kétségek merültek fel a parányi állam pontos természetével kapcsolatban, hiszen a hercegi és az állami jövedelmek összekavarodtak, ráadásul a szerencsejáték-üzlet miatt Monaco „ördögi” reputációval rendelkezett. Albertet a francia diplomaták személy szerint nehezen kezelhetőnek tartották, aki bármikor „szembefordulhat velünk”, és a nemzetközi fórumot kihasználva törekedhet a szélesebb függetlenség megszerzésére.³³ Ekkoriban a tudományos kutatások iránt elfogult uralkodó egyetlen igazi diplomáciai sikere az

volt, hogy 1919 novemberében Madridban részt vett a Földközi-tenger Tudományos Felfedezésének Nemzetközi Bizottsága megalapításában.³⁴

Grover-Williams az 1929-es Grand Prix-n

A herceg 1922-ben bekövetkezett halálakor a fia, II. Lajos követte őt a trónon (1922–1949), aki ekkor már a francia hadsereg dandártábornoka volt, 1939-ben pedig altábornaggyá léptették elő.³⁵ Az 1920-as évek számos gazdasági nehézséget hoztak Monaco számára, mivel az állam bevételei a háború következtében lehanyatlottak, a kaszinókat üzemeltető SBM értéke csökkent. Ráadásul 1933-ban a francia kormány rendeletileg kinyilvánította, hogy a Riviérán csak a francia államnak van joga játéktermeket üzemeltetni, ezzel pedig Monaco monopóliuma elveszett. Ennek ellenére Lajos a szórakoztatóipar fellendítésétől remélte a gazdaság rendbe tételét. Erőteljes támogatásával 1929-ben az Automobile Club de Monaco megrendezte az első autós Grand Prix-t a városban kijelölt 3180 km-es útvonalon, s ezzel újtárra indította a verseny máig tartó fényes karrierjét. Az első győztes 80 km/h-s átlaggal William Grover-Williams volt egy Bugatti volánja mögött, megelőzve a verseny favoritjának számító, Mercedesszel induló német Rudolf Caracciolát.³⁶ A következő években a nézőszám elérte a százezret. A gazdasági helyzet javításához azonban főleg a kedvező adóviszonyok járultak hozzá: az 1930-as évek elején a világválság ellenére több tucat nagyvállalat telepedett a székhelyét a mini államba, ami kedvezett a konjunktúrának.

Az 1920-as, 1930-as évek fordulóján – nyilván nem függetlenül a kibontakozó világgazdasági válságtól – Monacóban a belpolitikai feszültség kiújult. Ennek fő oka a „nationalisták” előretörése volt, akik nehezményezték, hogy Franciaország szisztematikusan korlátozni igyekszik a hercegség nemzetközi tevékenységét és vonzerejét. Hivatkozhattak arra, hogy 1930. július 28-án kétoldalú konvenció született, mely megerősítette Franciaország Monaco fölötti gyámságát (a külügyek intézésére a herceg csak francia

közigazgatásból érkező tisztviselőket alkalmazhatott, ami érintette az államminiszteri – „miniszterelnöki” – posztot is). Az uralkodó a nacionalista hullám megfékezése érdekében 1930 decemberében úgy határozott, felfüggeszti az alkotmányt.

A külpolitikában Lajos, aki a képességeit illetően elmaradt az apja mögött, szintén törekedett arra, hogy hazáját beléptesse a Népszövetségbe, de eleinte aggódott, hogy a túl kicsi terület miatt el fogják utasítani, ahogyan 1920-ban Liechtensteinnel tették. Később Párizs habozása késleltette az ügyet, amiben az is közrejátszott, hogy a korabeli monacói francia konzul rendkívül rossz véleménnyel volt állomáshelyéről, amelyet sommásan csak a „múlt maradványaként” aposztrofált. A franciák attól is tartottak, hogy a hercegi család túlzottan szoros kapcsolatokra törekszik Olaszországgal (Monaco 25 ezer lakosából 1500 olasz volt), amelynek fasiszta vezére, Mussolini nyíltan hangoztatta hazája Alpokon túli területi igényeit. Amikor az 1930-as évek elején a népszövetségi ügy újra terítékre került, a párizsi kormány ismét ellenállt.³⁷ Így a függés kérdése továbbra is napirenden maradt és a Franciaországtól való nagyobb önállóság érdekében az uralkodó az 1930-as évek közepén elismerte a hágai Nemzetközi Bíróság illetékességét, és megpróbálkozott saját Vöröskereszt létrehozásával.³⁸

Jóllehet Lajos őszintén kötődött Franciaországhoz, uralmának legérzékenyebb pontja alighanem a Harmadik Birodalomhoz és általában a szélsőjobboldali erőkhöz fűződő viszonya volt. A nácikkal 1936-ban alapozták meg a pénzügyi kapcsolatokat, amikor a német pénzügyminiszter, Hjalmar Schacht látogatást tett a hercegségben, és német bankok befektetési lehetőségeiről tárgyalt az uralkodóval. A megállapodás mindkét fél érdekében állt, Monaco a függetlenségét erősíthette meg, s javíthatta a pénzügyi helyzetét, Berlinnek pedig anyagi előnyöket ígért az együttműködés. Németországnak azért is volt fontos a mini állam, mert a nyugati hatalmak által vele szemben életbe léptetett kereskedelmi embargót Svájcban és Monacón keresztül ki tudta kerülni.

A második világháború kirobbanása tovább erősítette ezeket a kötelekeket, jóllehet Monaco hivatalosan ismét semleges álláspontra helyezkedett. 1940-ben, midőn Mussolini Olaszországa hadat üzent Franciaországnak, II. Lajos tartott attól, hogy az olasz csapatok az ő hazáját is el fogják foglalni. Félt az annexiótól és a trónfosztásától is. Ezért a francia fegyverszünet megkötése (1940. június 22.) után közeledni kezdett a Vichyben berendezkedett új kormányhoz, Philippe Pétain marsall Francia Államához. Pierre Laval kormányfőtől és a marsalltól támogatást kért és kapott (ennek következtében egyelőre sikerült is elkerülni az olasz inváziót), majd anélkül, hogy ezt akár a náci, akár Vichy kérte volna, zsidótörvényeket fogadott el, amelyek elrendelték a zsidók összeírását, valamint velük szemben hatósági razziák, vizsgálatok lefolytatását. A Berlinnel való szívélyes viszonyra jellemző, hogy 1943 júniusában Lajos fogadást adott a monacói német konzul tiszteletére, majd Bernhard Bodensteint, a náci párt tagját nevezte ki hazája berlini konzuljává.

A szívélyes viszony azonban a háború fordulatait után egyre terhesebbé vált a párányi állam számára. A szövetségesek 1942. novemberi észak-afrikai partraszállása

után a németek megszállták Vichy-Franciaországot, az olasz csapatok pedig Monacót. A németek az olaszok háborúból való kiugrása után, 1943 szeptemberében vonultak be a sziklára, s részesedést szereztek olyan vállalatokban, mint például az SBM. Nem véletlenül vádolták a herceget németbarátsággal a háború után. A náccikkal való kollaboráció stigmáját csak azért kerülte el a dinasztia, mert Lajos unokája és utódja, a későbbi III. Rainier herceg 1944-ben külföldiként belépett a francia hadseregbe és részt vett Elzász felszabadításában. A hercegségből az amerikaiak és a francia ellenállás közösen ebrudalta ki a tengelyhatalmakat 1944 szeptemberében: ez utóbbi aktív volt Monacóban is, ahol a szakirodalom szerint 1944 nyaráig nyolc merényletet, illetve szabotázsakciót hajtott végre a megszállók ellen.³⁹

Monaco a második világháború után és a francia–monacói válság (1962)

Rainier 1923. május 31-én született II. Lajos törvénytelen leánya, Charlotte hercegnő és Pierre de Polignac francia arisztokrata gyermekeként.⁴⁰ 56 éves uralkodása Monaco teljes átalakulását hozta, ámbátor a hatalomra kerülése nem volt bonyodalmak nélküli, mivel akadtak trónkövetelők. Különösen sok problémát okozott a nővére, Antoinette hercegnő, aki a saját fiát szerette volna a trónra ültetni, s az 1950-es években kitört különböző pénzügyi botrányok (bankcsődök) a kezére is játszottak. Rainier ezeket a próbálkozásokat az alkotmány 1959. januári felfüggesztésével és a Nemzeti Tanács feloszlásával hártotta el.⁴¹

Az új uralkodó gazdaságpolitikája is sikeresnek bizonyult, hiszen 1945 után az ország példátlan iparosodáson és gazdasági fejlődésen ment keresztül. Korábban Monaco embrionális állapotban lévő ipara mindössze egy sörfőzdéből, egy gőzmalomból, valamint alig egy tucatnyi, illatszerek és kerámiatárgyak előállításával foglalkozó kézműves műhelyből állt. Nélkülözhetetlennek bizonyult tehát Monaco gazdaságának fel lendítése, melyet a második világháború amúgy is megtépázott. Az uralkodó élénkítő lépéseket tett. Támogatta a kikötő fejlesztését (szabad kikötő létesítése) az állam által felügyelt SBM segítségével,⁴² ezen kívül a Monaco Economic Development Corporation létrehozásával ösztönözte külföldi cégek leányvállalatainak megtelepülését. Igaz, egy 1934-es törvény már lehetővé tette, hogy külföldi nagyvállalatok alacsony regisztrációs díj ellenében a székhelyüket idetelepítsék, aminek a hatására 1942-ben már nagyjából száz ilyen cég működött az országban.⁴³ Rainier trónra lépésével azonban az ipari fejlődés látványosan felgyorsult. A kedvező adózási környezet valósággal vonzotta a vegyipari, textilipari, valamint az elektronikai és háztartási gépeket gyártó vállalkozásokat. 1961-ben már 1787 vállalat működött monacói földön (ebből 542 részvénytársaság), amelyek forgalma elérte a 677 millió frankot. Ez tíz év alatt négyszeres

növekedést jelentett. Ez a fejlesztési politika nyugtalanította Párizst, mivel nagy teret kínált más országoknak is a monacói gazdaság fejlesztésében. A bankbetétek nagysága is látványos növekedést mutatott, 1962-ben meghaladta az egymilliárd frankos összeget, amely 24 (ebből 15 monacói) pénzintézet között oszlott meg. A munkaerő alakulása ugyanezt a tendenciát követte: 1962-ben 16 569 alkalmazottat tartottak nyilván, miközben az összlakosság 22 297 főt tett ki. A dolgozók jelentős része a szomszédos dél-francia vidékekről, Nizzából, Beausoleilből, Mentonból ingázott kerékpárral, busszal, vonattal, sőt gyalog, mivel a monacói foglalkoztatási viszonyok kedvezőbbek voltak a franciaországiaknál (a társadalombiztosítási járulékot teljes egészében a munkaadó fizette, hosszabb volt a fizetett szabadság, a fizetések átlag 5%-kal meghaladták a nizzai béreket stb.).

Az első időszakban a herceg külpolitikája Monaco szuverenitásának megerősítésére irányult, ezért nem habozott az Egyesült Államokhoz közeledni. Ezt tükrözte, hogy személyes tanácsadójává egy amerikait, az USA volt nizzai konzulját, Martin Dale-t nevezte ki. Azt szerette volna elérni, hogy az 1918-as, Franciaországnak protektori jogokat biztosító szerződést újratárgyalják, ami feszültséget okozott Párizsszal. Amikor Charles de Gaulle francia köztársasági elnök 1960 októberében meglátogatta a sziklán a hercegi párt, s ezzel viszonzta az 1959-es párizsi vizitjuket, az uralkodótól kérte Dale elbocsátását, de hiába. Nem csoda, hogy egyes francia diplomaták „franciaellenességgel” vádolták III. Rainier-t. A herceg nem véletlenül akart eltávolodni hatalmas szomszédjától. A francia–monacói kapcsolatok a 20. század folyamán jelentősen kibővültek és elmélyültek. A felek a viszony javítása érdekében számos megállapodást kötöttek a vámokról (1922), az adócsalás elleni közös küzdelemről (1925), vagy éppen egymás kölcsönös adminisztratív támogatásáról (1945). Ezeket a konvenciókat 1951-ben szomszédosági szerződés váltotta fel, melyet valódi pénzügyi-gazdasági megállapodásként értékelhetünk. Rainier ezt a szoros, már-már gyámsági viszonyt terhesnek érezte, amit erősített benne az, hogy amikor 1956 áprilisában feleségül vette a világhírű amerikai filmsztárt, Grace Kellyt, ehhez az 1918-as szerződés értelmében a francia kormány hozzájárulását kellett kérnie (amit Maurice Couve de Murville, Franciaország washingtoni nagykövete meg is adott).

A válság akkor robbant ki, amikor 1962. január 14-én Rainier rendeletet adott ki, melynek értelmében a Monte-Carlói Rádió és Televízió (RMC, TMC) kikerült a francia állam 1955 óta érvényesülő közvetett pénzügyi ellenőrzése alól.⁴⁴ A rendelet ugyanis lehetővé tette a különböző monacói pénzügyi alapok számára, hogy felügyeletük alá vonják ezeket a médiumokat, amelyek így Délkelet-Franciaországban a hivatalos francia hírügynökségektől eltérő szellemben terjeszthették a híreket, ráadásul ezek az adók sértették a hivatalos francia állami média hirdetési monopóliumát. Néhány nap múltán a herceg leváltotta a Párizs által mellé kinevezett francia Émile Pelletier monacói államminisztert, aki 23-án éjjel azt kérte tőle, hogy vonja vissza ezt az egyoldalúan meghozott rendeletet. Január 25-én ugyan Rainier visszavonta

Pelletier elbocsátását, Párizs azonban kihasználta az alkalmat, hogy tengelyt akaszson kicsiny szomszédjával, s megmutassa neki, tőle függ a sorsa.

A hercegi és a de Gaulle házaspár 1962-es párizsi találkozójukkor

A viszony további romlásának az oka az volt, hogy – mint láttuk – a hercegség adóparadicsomként valósággal vonzotta a nagyvállalatokat, amelyek a tevékenységüket Franciaországban folytatták, s a jövedelmüket ott realizálták, de mivel formálisan monacóiak voltak, adót nem fizettek. A feszültség növekedését elősegítette az is, hogy az algériai háború lezárása (eviani egyezmény, 1962. március 19.) után az észak-afrikai országból tehetős „feketelábú” (európai telepese) családok, összesen kb. 400 fő Monacóba költözött át, vagyonukat pedig az ottani bankokban helyezték el.⁴⁵ De Gaulle, aki finoman szólva nem kedvelte a feketelábúakat, azzal adott hangot az elégedetlenségének, hogy indítványozta az 1951-es szerződés és a francia–monacói kapcsolatok teljes felülvizsgálatát: a külügyminisztérium ezt tartalmazó jegyzéke február 21-én született. Csakhogy a március 13-án elkezdett egyeztetések április 3-án már véget is értek, mert a monacói fél nem volt hajlandó engedményekre. Ezután olyan megtorló intézkedések követték egymást, melyek még inkább elhidegítették egymástól a feleket: a franciák az RMC túlságosan Amerika-barátnak ítélte, s 1945 óta hivatalban lévő igazgatóját leváltották és egy gaulle-istát neveztek ki a helyére, válaszul a mini állam véget vetett a francia állampolgárok szabad monacói tartózkodásának, mire Párizs bejelentette, hogy ettől fogva a monacóiakat ugyanúgy külföldieknek tekinti, mint bármely más állam polgárait. A két ország által korábban aláírt konvenciókat felmondták.⁴⁶

A tárgyalások ugyan szeptember 19-én újramezdődtek, ám a de Gaulle által megszabott határidőig, október 11-ig nem sikerült megegyezni a legkényesebb kérdésekben, a hercegségbe települt vállalatok és az odaköltözött francia magánszemélyek adózását illetően. Ekkor Franciaország meghökkenő lépésre szánta el magát: október 11-ről 12-re virradó éjjel vámsorompót emelt a francia–monacói határon (hat vámos tartóztatta fel a forgalmat...), minek következtében pillanatok alatt hatalmas torlódások alakultak ki mindkét oldalon. Ez a „válság” akár nevetségesnek is tűnhet 1962 sokkal súlyosabb kríziseihez képest, hiszen a kubai rakétaválság, az algériai háború lezárása vagy a de Gaulle által kiírt, a köztársasági elnök közvetlen megválasztására vonatkozó népszavazás francia belpolitikai jelentőségéhez képest a monacói kérdés eltörpült. A hercegség számára ugyanakkor a szuverenitás megőrzése, illetőleg megerősítése volt a tét, míg Franciaország számára a gaulle-ista nagyhatalmi politika („*grandeur*”) részét képezte Párizs magatartása.

Torlódás a határon 1962. október 11–12. éjszakáján

Végleges törés mégsem következett be, ez senkinek sem lehetett érdeke. Rainier október 13-án bejelentette, hogy Monaco elment a végső határig, több engedményt nem tehet, de világossá tette azt is, hogy a tárgyalások nem szakadtak meg, csupán felfüggesztették azokat. A decemberben valóban újrainduló tárgyalások az 1963. május 18-i szerződésbe torkollottak. A dokumentum eltörölt mindennemű pénzügyi kedvezményt vagy adómentességet azon francia állampolgárok számára, akik kevesebb, mint öt év óta éltek Monaco területén, vagy ezután akartak oda beköltözni, valamint azon vállalatok számára, amelyek üzleti forgalmuk több mint 25%-át a mini állam területén kívül bonyolították le. A franciák már a tárgyalások idején enyhített-

tek a vámellenőrzések szigorúságán, de az eredeti állapotok csak 1963 tavaszán álltak helyre. Városfejlesztési megállapodást is kötöttek a felek, amelynek értelmében a későbbiekben összehangolták az urbanizációs terveiket annak érdekében, hogy a térség településeinek fejlődése egy irányba mutasson. A kompromisszum különösen nagy megkönnyebbülést okozott Nizza és Menton számára, a két szomszédos város ugyanis ezer szállal kötődött a monacói gazdasághoz.⁴⁷ A hercegség is profitált belőle: minden engedménye ellenére változatlanul vonzó maradt a vállalatok számára.

Az 1962–1963-as francia–monacói válság felvetette azt máig nyitott kérdést, hogy egy állam miként viselkedjen egy adóparadicsommal szemben, amelynek a kedvezményei az ottani identitás szerves részét képezik. Franciaország 1962-ben egyszerre tanúsított határozottságot és tett tanúbizonyságot a realitásérzékéről, de a probléma teljes körű rendezése elmaradt. 2000-ben újabb „válság” tört ki, amikor egy francia nemzetgyűlési jelentés ismét felhívta a figyelmet a monacói pénzügyi viszonyok átláthatatlanságára. A következmény 2003-ban újabb francia–monacói szerződés megkötése lett a mini államban végrehajtott pénzügyi tranzakciók szigorúbb ellenőrzéséről, miközben Párizs politikai befolyása a hercegségben tovább csökkent.

A krízis lehetőséget kínált III. Rainier számára ahhoz, hogy politikai reformokat vigyen keresztül az országában. 1962. december 17-én új, az 1911-esnél liberálisabb szellemű alkotmányt hirdetett ki, mely választójogot adott a nőknek, eltörölte a halálbüntetést, a költségvetés elfogadását pedig a Nemzeti Tanács támogatásához kötötte.⁴⁸ A lakosság ezeket a változtatásokat lelkesen üdvözölte, és általános vélekedés szerint az alkotmány reformját az motiválhatta az uralkodó részéről, hogy a január óta tartó válságban nemzeti egységet teremtsen maga körül. Úgy tűnik, sikerrel járt.

Befejezés – a mai Monaco

Az 1960-as években a gazdasági fejlődés egy pillanatra sem torpant meg, ami lehetővé tette a folyamatos fejlesztéseket. Az egyik ilyen jellegű terv az állam területének növelésére irányult, méghozzá úgy, hogy visszaszorítják a tengert. Az 1966 és 1973 között zajló munkálatok során nyugaton új városnegyed, Fontvieille jött létre 33 hektáron, ahol lakóépületek, irodaházak, sportlétesítmények kaptak helyet. Kialakítottak egy új jachtkikötőt is. Hasonló tervek kerültek napvilágra a 2000-es és 2010-es években is, amikor arról lehetett hallani, hogy az állam 5-6 hektárt akar kihatolni a tengerből (a lehető legkisebb környezeti károkat okozva), hogy új városnegyedet hozzon létre a kínzó lakáshiány enyhítésére.⁴⁹

Az utóbbi évtizedekben nemcsak a liliputi hercegség páratlan anyagi jóléte, a gyűjtők körében értékes bélyegei, a kaszinó és az autóverseny tette vonzóvá Monacót, hanem a hercegi család „mítosza” is. Ezért is döbbsentette meg az egész világot

1982 szeptemberében a hír, hogy III. Rainier népszerű felesége, Grace Kelly autóbalesetben elhunyt. A gépkocsiban vele utazó leányuk, Stéphanie hercegnő túlélte a balesetet.

A hercegi család 1970. február 12-én

Mint láttuk, a hercegek több évszázados törekvése volt országuk nemzetközi integrációja és diplomáciai elismertetése, ami az ezredfordulón vált véglegessé azért, hogy Monaco François Mitterrand Franciaországának jóváhagyásával 1993 májusában az ENSZ tagja lett, 2004 októberében pedig 46. tagállamként csatlakozott az Európa Tanácshoz. Ez utóbbi megkövetelte a választási szabályok módosítását, aminek a nyomán lehetővé vált, hogy a Nemzeti Tanácsban az ellenzék is képviseltesse magát.⁵⁰ 2002 áprilisában alkotmánymódosítást hajtottak végre, ami azonban az alapvető rendelkezéseket nem érintette: Monaco továbbra is szuverén és független állam, örökletes és alkotmányos monarchia, a hivatalos nyelv a francia, a római katolikus pedig az államvallás.

Nem sokkal ezek után, 2005 tavaszán elhunyt az idős herceg, akinek a temetésére harminc delegáció érkezett, köztük hatalmon lévő uralkodók is. Az elhunytat a fia, az 1958-ban született II. Albert követte. Az uralkodóváltás zökkenőmentesen zajlott, le a 47 éves trónörökösöt 2005 őszén iktatták be hivatalába. A herceg elkötelezetten folytatta apja fejlesztési politikáját (turizmus, ipar, lakásépítések) és különösen szívügyének tekinti a környezetvédelmet és a fenntartható fejlődés problémáját.

Az elődeihez hasonlóan Albert is élénken érdeklődik a külügyek, a világpolitikai kérdések iránt, már uralkodása első évében számos hivatalos látogatást tett és az ENSZ Közgyűlésében is felszólalt. Figyelmét elsődlegesen mégis a mediterrán térség kötötte le, nem meglepő, hogy 2008 júliusában részt vett a Nicolas Sarkozy francia köztársasági elnök által kezdeményezett Unió a Mediterráneumért alapító csúcsertekezletén.⁵¹ Ugyancsak szerepet vállalt az Európai Biztonsági és Együttműködési

Szervezet (EBESZ) mediterrán párbeszédének munkájában, s a szervezet 2013. októberi konferenciáját a hercegségben tartották.⁵² Milyen is hát ennek a mára már a nemzetközi szervezetekbe is integrálódott mini államnak az általános jellege?

Adódik az összevetés lehetősége a 61 km²-es San Marinóval, a világ legrégebbi parlamentáris köztársaságával, a 468 km²-es, 1278-ban alapított hercegséggel, Andorrával, amely az ENSZ-hez való csatlakozása érdekében csak 1993-ban fogadott el alkotmányt, miután parlamentáris rendszer csupán 1981-ben jött létre, vagy éppen a 160 km²-es Liechtensteinnel, amely ugyan parlamentáris monarchia, de 2003-ban a népszavazás mégis visszaadta a herceg kezébe a végrehajtó hatalmat a törvények megvétőzésének jogával együtt. Ezekben a mini államokban közös, hogy kicsi a lakosságuk, az állampolgársággal rendelkezők pedig kisebbségben vannak: Monaco 38 ezer lakosából csupán 8000 rendelkezik állampolgársággal, vagyis a lakók 79%-a külföldi, ugyanez az arány Andorrában 62%, Liechtensteinben 34%, San Marinóban viszont csak 14%. Óhatatlanul befolyásolja az identitást a sokszínű népesség, s akkor még nem számoltuk a naponta ingázó munkavállalókat, akik a határokon túlról érkeznek. Mindennek ellenére idegenyűlöletnek nyomát sem lehet látni. Ez a saját államon belüli kisebbségi lét ugyanakkor hozzájárul a nemzeti identitás megszilárdításához. Monaco és az említett mini államok lakosságára egyaránt igaz, hogy lakosaik roppant intenzíven élik meg nemzeti hovatartozásuk tudatát, amit az ősrégi katolikus keresztény kultúra erősít. Mindegyiküknek szembe kellett nézniük a történetük során azokkal a kísérletekkel, amelyek a szomszédjaik részéről a bekebelezésükre irányultak, ugyanakkor sokszor a „nagy szomszédal” baráti és együttműködő is volt a viszony.

Úgy tűnik, Monaco a 21. századra végképp elfoglalta helyét a modern, demokratikus államok között. A 19–20. századi európai nemzetállami fejlődés közepette sokáig anomáliának számított az egyesek által lefitymálón csak „operett-hercegségnek” vagy „konfetti-királyságnak” nevezett középkori „kövület” a maga abszolút monarchiájával, de az első világháború előtt az alkotmányosság ellenállhatatlanul utat tört magának, a politikai jogok pedig több lépésben jelentősen bővültek. Napjainkban szabadon működik a sajtó, nincsenek politikai foglyok, az igazságszolgáltatás független, amint azt 2013-ban a Velencei Bizottság is megállapította a jelentésében.⁵³ „Aggódni” legfeljebb a kormányzat parlament előtti felelősségét illetően lehet, hiszen olyan politikai intézmények működnek, amelyek esetenként nagyon régiiek. Az alkotmányokat (1911, 1962, 2002) az uralkodó oktrojálta, s nem valamiféle népképviselői intézmény fogadta el. A herceg jóváhagyja a Nemzeti Tanács által megszavazott törvényeket, ami azonban formális aktus, s ugyanez a helyzet a költségvetés esetében. Találó a francia Joël-Benoît d’Onorio jogászprofesszor megállapítása, aki szerint a monacói rendszer „egyesíti magában az aktív monarchiát és a hatékony demokráciát”.⁵⁴

A monacói politikai rendszer elméletben nem parlamentáris, hiszen – mint utaltam rá – a végrehajtó hatalom nem felelős a választott parlament vagy a választók

előtt; az államminisztert (a miniszterelnököt) és az öt kormánytanácsost (a minisztereket) a herceg nevezi ki és mondatja le, tehát formálisan nem felelősök a Nemzeti Tanács előtt. Az uralkodó más európai monarchiákhoz hasonlóan képviseli az országot külföldön, kegyelmet és amnesztiát gyakorol, állampolgárságot, kitüntetéseket, címeket adományoz stb. Az viszont már egyáltalán nem jellemző a kontinensünkön, hogy az uralkodás mellett aktívan részt vesz a kormányzásban is. A törvényhozói jogokat megosztja a Nemzeti Tanáccsal, amelyet ráadásul fel is oszthat. A bírói hatalom elvileg szintén az ő kezében van, de a gyakorlatban azt a bíróságoknak és a törvényszékeknek delegálja, amelyek az ő nevében hozzák az ítéleteiket. A bírói és a végrehajtói hatalom szigorúan szét van választva: igazságügyi minisztérium nem létezik, a legfőbb jogi tisztségviselő, az igazságszolgáltatási szervezet igazgatója egyedül a hercegnek felel. Az uralkodó-államfő munkáját Tróntanács és Államtanács segíti, szerepük azonban tisztán konzultatív. S mégis azt mondhatjuk, hogy a monacói politikai intézmények bizonyos tekintetben nagyon is modernnek. A Legfelsőbb Bíróság például az Egyesült Államoké után a második alkotmánybíróság típusú jogi intézmény volt a világon! A szabadságjogok valóságos őre: bárki fordulhat hozzá, még az uralkodó rendeleteit is megsemmisítheti.

Az intézmények működése a folyamatos párbeszédre, a kompromisszum és a konszenzus szüntelen keresésére épül. A Velencei Bizottság jelentése megállapította, hogy az 1962 óta követett gyakorlat következtében megerősödött a Nemzeti Tanács szerepe és hatalma. A konzultatív testületek sokasága korlátok közé szorítja a herceg befolyását. Az intézmények a hatalomért folytatott harc helyett együttműködésre törekszenek. A jelentés szerint ennek a rendszernek a működése a herceg és a politikai intézmények bölcsességének és jóakarátának köszönhető, ami egyébként függetlenül létezik az alkotmány szövegétől. Jellemző, hogy 2012-ben a Nemzeti Tanács kinyilvánította, soha nem állt és soha nem is fog szándékában állni az, hogy a 2002-es alkotmány által számára biztosított jogokat kiterjessze.

Dominique Chagnollaud, a politikai berendezkedés kiváló ismerője, a monacói Legfelsőbb Bíróság 2003–2007 közötti tagja hívta föl a figyelmet arra, hogy az ENSZ 2004-ben határozatot fogadott el, amelyben lefektette a demokrácia hét „alapvető attribútumát”. Ezek a következők: (1) a hatalmi ágak elválasztása és a közöttük lévő egyensúly, (2) a bírói hatalom függetlensége, (3) a politikai pártok és szervezetek plurális rendszere, (4) a jogállam tiszteletben tartása, (5) az átláthatóság és a beszámoltathatóság biztosítása, (6) szabad, független és plurális médiumok működése, (7) az emberi és politikai jogok betartása. Az említett tulajdonságok mind jellemzők Monacóra.⁵⁵

Monaco politikai intézményei a többi mini államhoz hasonlóan sziklaszilárdak. Népszavazásra azok megerősítésére vagy megreformálására sohasem volt szükség. A nemzeti ünnepen zászlókat lengető, éljenző ezrek nem pusztán köszöntik a hercegüket, hanem őszintén kinyilvánítják a hozzá való hűségüket és ragaszkodásukat. Ez a ragaszkodás pedig új lendületet vett 2014 végén, amikor II. Albert és a dél-afrikai

származású Charlene Wittstock egykori úszó olimpikon házasságából ikrek születtek, Gabriella hercegnő és a trónörökös, Jacques. Azóta a helyiek számára a mindenütt jelenlévő uralkodó még inkább azt testesíti meg, hogy Monaco mindenekelőtt még mindig egy „nagy család”, s csak azután demokrácia.

Jegyzetek

* A kutatást az EFOP-3.6.2-16-2017-00007 azonosító számú, Az intelligens, fenntartható és inkluzív társadalom fejlesztésének aspektusai: társadalmi, technológiai, innovációs hálózatok a foglalkoztatásban és a digitális gazdaságban című projekt támogatta. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap és Magyarország költségvetése társfinanszírozásában valósul meg.

¹ November 19-én lépett trónra a jelenlegi uralkodó édesapja, III. Rainier 1949-ben. J. D.: Fête nationale: le prince scelle l'identité monégasque. Monaco matin, 2014. november 18. <https://www.monacomatin.mc/faits-divers/fete-nationale-le-prince-scelle-l-identite-monegasque-352185?t=YTVhYTI0OTg1ODU5ZGVhZDY5YzA0ZjU2MDhmYWJjMGJfMTU3MzMwNDI0MzUzMF8zNTIxODU%3D&tp=viewpay>, letöltés: 2019. november 9.

² Pierre-Alexis Blevin: Les micro-États européens. Étude historique, juridique et fiscale (Andorre, Liechtenstein, Monaco, Saint-Marin, Vatican). L'Harmattan, Paris, 2016. 53.

³ Az újlatin nyelvek egyik változata, a ligur nyelv dialektusa a monacói nyelv (Munegascu), amely nemzeti nyelvként van nyilvántartva.

⁴ Vö. Camille Jullian: Sur les origines de Monaco. Annales du Midi, 1. évf. (1989), 1. sz. (Langue et littérature d'oc et histoire médiévale) 107–111.; Encyclopédie Larousse en ligne, „Monaco” címszó. <https://www.larousse.fr/encyclopedie/pays/Monaco/133648>, letöltés: 2019. november 9.

⁵ A Habsburg uralkodó 1529 augusztusában néhány napot el is töltött a városban. L'histoire de Monaco. In: Comité National des Traditions Monégasques. <http://www.traditions-monaco.com/histoire-de-monaco>, letöltés: 2019. november 9.

⁶ Germain-Antoine Guyot: Traité des droits, fonctions, franchises, exemptions, prérogatives et privilèges... 2. k. Visse, Paris, 1787. 138.

⁷ Francesca Bottacin: Les peintures flamandes et hollandaises dans les collections d'art des Grimaldi de Monaco (XVIIe-XVIIIe siècles). Cahiers de la Méditerranée, 95. sz. 2017. 253–276.

⁸ Marieke Polfliet: Thomas Feuilleron – Histoire de Monaco. Recenzió. Cahiers de la Méditerranée, 83. sz. 2011. 339–342.

⁹ La Turbie legdélebbi negyedeiből jött létre 1904-ben Beausoleil, mely teljesen összeépült Monacóval. A nyitott határokon a munkavállalók a századfordulón akadálytalanul járhattak be dolgozni a hercegség területére. A két település gazdaságilag szimbiózisban élt (és él ma is) egymással. Martine Le Gal: La frontière franco-monégasque à Beausoleil, 1860-1920. Migrations Société, 2012/2. 140. sz. 145–158.

¹⁰ Gilles Montègre: Thomas Feuilleron – Des princes en Europe. Les Grimaldi de Monaco, des Lumières au printemps des peuples, Paris, Honoré de Champion, 2012, 974. p. Recenzió. Cahiers de la Méditerranée, 89. sz. 2014. 323–325.

¹¹ A vasutat 1958-ban és 1999-ben, két ütemben levítették a föld alá. Az alagúton keresztülvezető új nyomvonalon immáron csak egy állomást alakítottak ki, Monaco/Monte-Carlót.

¹² A környéken jelentős földbirtokokkal rendelkező Blanc család a századfordulón rendkívül fontos szerepet játszott Monaco és környéke közéletében és fejlesztésében. François fia, Camille 1895-től 1923-ig állt az SBM élén. Közben a szomszédos francia kisváros, La Turbie polgármestere is volt 1900–1904 között. Ő alapította meg a „Felső-Monte-Carlónak” is nevezett Beausoleilt, amelynek szintén polgármestere volt 1904 és 1925 között.

¹³ I. Albert (1889–1922) szenvedélyesen érdeklődött a tengerbiológia iránt, számos kutatást folytatott a mélytengeri élővilágról. A Magyar Tudományos Akadémia külső tagja volt.

¹⁴ Jean-Rémy Bézias – Thomas Blanchy: Les consuls de la principauté de Monaco dans les États méditerranéens, d’Honoré V à Albert Ier (1819-1922): représenter un micro-État. Cahiers de la Méditerranée, 98. sz. 2019. 147–158.

¹⁵ Az „ügyről” ld. Nicholas Halasz: Dreyfus kapitány. Egy tömeghisztéria története. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1980.

¹⁶ A hatékonysága növelése érdekében az intézet székhelyét 1912 októberében Párizsba helyezték. 1924-ben szüntette be a tevékenységét. Christophe Réveillard: Albert Ier et l’Institut international de paix: une tentative pacifiste et d’arbitrage au cœur de la marche vers la guerre (1903-1914). In: Arnaud Hurel – Thomas Fouilleron – Jacqueline Carpine-Lancre (szerk.): L’œuvre de paix du prince Albert Ier de Monaco. 136e Congrès national des sociétés historiques et scientifiques, Perpignan, 2011. Édition électronique, CTHS, Paris – Monaco, 2013.

¹⁷ A marokkói válságokról ld. Geoffrey Barraclough: Agadirtól a háborúig. Egy válság anatómiája. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1988.

¹⁸ Jean-Rémy Bézias: La principauté de Monaco, la Méditerranée et la paix sous le règne du prince Albert Ier (1889-1922). Cahiers de la Méditerranée, 91. sz. 2015. 47–58.

¹⁹ A herceg magánjövedelmének háromnegyede a játéktermek és kaszinók adóiból származott, ami teljesen összemosódott az állam bevételeivel.

²⁰ A 19. században az összes herceg ideje java részét a francia fővárosban és távoli birtokain töltötte (III. Károly például négy évig be se tette a lábát Monacóba), Albert tehát ezen a téren nem jelentett kivételt. A hercegek távollétében a főkormányzó intézte a napi ügyeket.

²¹ Milena Radoman: La constitution a 100 ans. Monaco Hebdo, 2011. január 27. <https://www.monacohebdo.mc/4221-la-constitution-a-100-ans>, letöltés: 2019. november 21.

²² Úgy tűnik, a legszélsőségesek még a herceg meggyilkolásán is gondolkodtak. Uo.

²³ Szilágyi István: Portugália a huszadik században. L’Harmattan, Budapest, 2015. 16.

²⁴ III. Napóleonnak és a Második Császárságnak érdekében állt az, hogy Monaco abszolút monarchia maradjon.

²⁵ Ordonnance constitutionnelle du 05/01/11 du 5 janvier 1911. In: Légimonaco. Codes et lois monégasques. <https://www.legimonaco.mc/305/legismclois.nsf/db3b0488a44ebcf9c12574c7002a8e84/b208fd0133a62f08c125773f003770f4!OpenDocument>, letöltés: 2019. november 26.

²⁶ Conseil national: quelques mots d’histoire. In: Conseil national. <http://www.conseil-national.mc/index.php/la-vie-parlementaire/histoire-du-conseil-national>, letöltés: 2019. november 26.

²⁷ La Mairie. Histoire de la Commune. In: Ville de Monaco, site officiel de la mairie du Monaco. <https://www.mairie.mc/mairie-monaco/histoire-de-la-commune/>, letöltés: 2019. november 26.

²⁸ A Legfelsőbb Bíróság feladatait és jogköreit az 1962-es alkotmány pontosította és terjesztette ki. Roland Drago: Le Tribunal suprême de la Principauté de Monaco. Cahiers du Conseil constitutionnel, 8. sz. 2000. július. <https://www.conseil-constitutionnel.fr/nouveaux-cahiers-du-conseil-constitutionnel/le-tribunal-supreme-de-la-principaute-de-monaco>, letöltés: 2019. december 4. Patrick Gaïa: Tribunal suprême de la Principauté de Monaco. Revue française de droit constitutionnel, 2008/2. 74. sz. 391–418.

²⁹ Jacqueline Carpine-Lancre – Thomas Fouilleron: De la germanophilie à la germanophobie: le prince Albert Ier de Monaco face à la Première Guerre mondiale. In: Hurel – Fouilleron – Carpine-Lancre (szerk.): L’œuvre de paix du prince Albert Ier de Monaco. i. m.

³⁰ Jean Duhamel: Le statut international de Monaco. Le Monde diplomatique, 1959. április. 5.

³¹ Fennállt az az eshetőség, hogy a hercegi korona a Grimaldik egyik oldalágához, egy német főúri családhoz kerül. I. Florestan leánya, Florestine hercegnő ugyanis 1863-ban férjhez ment Frigyes württemberg-urachi herceghez, s fiúk, az 1864-ben született Vilmos előkelő helyen szerepelt a monacói örökösödési sorban. Érdekesség, hogy Vilmost II. Mindaugas néven 1918-ban rövid időre Litvánia királyává választották. Vilmos csupán 1924-ben mondott le a monacói trónigényéről.

³² Jean-Baptiste Robert: Histoire du Monaco. PUF, Paris, 1997. 90–91.

³³ Ez azért is volt valós aggodalom, mert a hercegségben létezett egy Louis Aureglia ügyvéd, a későbbi polgármester által vezetett „nacionalista” politikai csoportosulás, mely elutasította az 1918-as szerződést és Monaco Franciaországnak való alávetését. Jean-Rémy Bézias: La France et l’intégration internationale de la principauté de Monaco (1918-1939). Guerres mondiales et conflits contemporains, 2006/1. 221. sz. 93–103.

³⁴ Bézias: La principauté de Monaco, la Méditerranée et la paix sous le règne du prince Albert Ier... i. m.

³⁵ Lajos életének vannak magyar vonatkozásai. Anyja Lady Maria Victoria Hamilton skót hercegnő volt, 1869-ben ment feleségül Albert monacói trónörökshöz, de a házasságuk nem bizonyult boldognak, ezért a hercegnő – jöllehet öthónapos terhes volt – távozott Monacóból és csatlakozott a Pesten tartózkodó szüleikhez. Fiát, Lajost 1870-ben Baden-Badenben szülte meg. Albert csak tíz év múltán, mikor a válást hivatalosan kimondták, találkozhatott először a fiával, a trónörökssel. Lady Hamilton 1880-ban ismét feleségül ment, ezúttal egy magyar mágnáshoz, Festetics Tasziló grófhhoz, akitől négy további gyermeke született. 1922-ben Budapesten hunyt el.

³⁶ Az angol apától és francia anyától Párizsban született Grover-Williams a második világháború alatt az angol különleges erők (SOE) francia ügynökeként szolgált. A németek 1943-ban elfogták, 1945 márciusában Sachsenhausenben vesztette életét.

³⁷ Bézias: La France et l’intégration internationale de la principauté de Monaco (1918-1939). i. m.

³⁸ A Quai d’Orsay ezt azzal vétőzte meg, hogy ha megengednék Monacónak a saját Vörös-kereszt felállítását, akkor ezt lehetővé kellene tenni Szíria, Libanon és Marokkó számára is,

minek következtében megnehezülne a francia Vöröskereszt működése ezeken a gyarmatokon. A monacói Vöröskereszt majd csak a második világháború után alakulhatott meg.

³⁹ Joseph Girard: *La Résistance et la Libération de Nice. La fin d'une légende?* Serre, Paris, 2006. 40.

⁴⁰ A trónörökös születését 21 ágyú díszlövése köszöntötte. *Journal de Monaco*, 1923. június 5.

⁴¹ Jean-Rémy Bézias: *Monaco, quel est ton secret?* *L'Histoire*, 254. sz., 2001. május. 21–22.

⁴² Az SBM sokáig a legfontosabb monacói vállalat volt, mely 1936-ig lényegében ellátta a közszolgáltatásokat (víz- és gázellátás, tömegközlekedés, parkosítás, újságkiadás stb.). Napjainkban is az egyik legjelentősebb monacói cég, alkalmazottainak a száma meghaladja a 3500-at. A turizmus, a szálloda- és szórakoztatóipar mellett érdekeltségei vannak a sportfogadásban is. 2015 óta kínai és macaói részvényesekkel is rendelkezik. *Christiane Navas: La Société des bains de mer de Monaco toujours dans le rouge. Les Échos*, 2017. június 14.

⁴³ Robert: *Histoire du Monaco*. i. m. 96.

⁴⁴ Az RMC-t a német megszállás alatt hozták létre, első adását 1943. július 17-én sugározta, amit Berlin azért tett lehetővé, mert terjeszteni akarta a térségben a propagandáját. Az állomást működtető társaság részvényeinek 50%-át Vichy-Franciaország, 25–25%-át pedig a náci Németország és a fasiszta Olaszország birtokolta. Az adó 1952-ben a francia piac 7%-át birtokolta, de a déli országrészben ennél lényegesen nagyobb volt a hallgatottsága. Miután a felszabadulást követően megszerezte a németek és az olaszok részesezését, a francia állam RMC fölötti ellenőrzése úgyszólván teljessé vált a SOFIRAD (a Rádióadások Pénzügyi Társasága) nevű cégen keresztül. A francia–monacói válság ideje alatt III. Rainier arra használta az RMC-t, hogy rajta keresztül kommunikáljon az alattvalóival. A TMC-t 1954-ben alapították, főleg a dél-franciaországi Alpes-Maritimes megye néhány ezer nézőjének igényeit elégítette ki. Esti híradója a Monacótól Marseille-ig terjedő régió híreit közölte. *Adrian Paredes: RMC, 70 ans d'histoire. Monaco Hebdo*, 2013. április 5. <https://www.monacohebdo.mc/11330-rmc-70-ans-dhistoire>, letöltés: 2019. november 28.

⁴⁵ Az a tény, hogy a francia dekolonizáció és Franciaország Afrikából és Ázsiából való visszavonulása nyomán az ottani európai telepesek tökéje monacói bankokba vándorolt, eredendően nem volt Párizs ellenére, mert így legalább ez a vagyon nem az Egyesült Államokba áramlott.

⁴⁶ Jean-Marie Guillon: *La crise franco-monégasque de 1962*. In: INA, *repères méditerranéens*. <https://fresques.ina.fr/reperes-mediterraneens/fiche-media/Repmed00227/1-a-crise-franco-monegasque-de-1962.html>, letöltés: 2019. november 27.

⁴⁷ Jean-Rémy Bézias: *Les Alpes-Maritimes et la crise franco-monégasque de 1962. Cahiers de la Méditerranée*, 74. sz. 2007. 321–336.

⁴⁸ *Constitution du 17 décembre 1962. Digithèque MJP*, <https://mjp.univ-perp.fr/constit/mon1962.htm>, letöltés: 2019. december 4.

⁴⁹ A helyhiány miatt nincs más lehetőség, felfelé kell építkezni. 2014-ben adták át az első felhőkarcolót, a 170 méter magas Odéon tornyot, amelynek legfelső emeletein ötszintes, 3300 m²-es luxuslakást (!) alakítottak ki, úszómedencével. A lakás akkor a világ talán legdrágább ingatlana volt: négyzetmétere 91 ezer euróba került...

⁵⁰ A 24 tagú, egykamrás Nemzeti Tanácsot (a parlamentet) négy évre választják oly módon, hogy a többséget megszerző pártlista 16 helyet kap, a maradék 8 mandátumon pedig a sza-

vazatok legalább 5%-át megszerző további pártok arányosan osztoznak. A választási részvételt európai viszonylatban magasnak nevezhetjük. 2013-ban a 6284 választásra jogosult polgár 74,55%-a járult az urnákhoz.

⁵¹ A szervezetről bővebben ld. Ferwagner Péter Ákos: Nicolas Sarkozy és az Unió a Mediterráneumért. *Mediterrán Világ*, 29–30. sz. 52–71.

⁵² Jean-François Coustillière: L'Union européenne (UE) et ses partenaires face au besoin de sécurité en Méditerranée. *Confluences Méditerranée*, 2015/3. 94. sz. 181–195.

⁵³ Ennek elkészítésében a magyar Trócsányi László is részt vett. Vö. Commission européenne pour la démocratie par le droit (Commission de Venise): Avis sur l'équilibre des pouvoirs dans la Constitution et la législation de la Principauté de Monaco adopté par la Commission de Venise lors de sa 95e session plénière (Venise, 14-15 juin 2013). Strasbourg, le 18 juin 2013. [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2013\)018-f](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2013)018-f), letöltés: 2019. december 4.

⁵⁴ Aude Bariéty: Monaco, une régime politique unique en son genre. *Le Figaro*, 2018. február 18. <https://www.lefigaro.fr/international/2018/02/11/01003-20180211ARTFIG00011-monaco-un-regime-politique-unique-en-son-genre.php>, letöltés: 2019. december 4.

⁵⁵ Dominique Chagnollaud: Quel est le régime de Monaco? *Commentaire*, 2014/3. 147. sz. 622–626.

Ortutay Katalin

**Baszk kulturális örökség Saint-Pierre és Miquelon területi
közösségében**
**The Basque heritage in the French Overseas Collectivity of Saint Pierre
and Miquelon**

Abstract

The French Overseas Collectivity of Saint Pierre and Miquelon off the east coast of Canada has an exciting historical past. The Basques proudly call it the Eighth Basque Province – of course, unofficially – since the majority of the population in the two small islands is of Basque, and also of Norman and Breton descent. The Basque heritage of the islands is still preserved in the names, the specific language use and the traditions of today's inhabitants. They have a close relationship with their homeland, compatriots come regularly from France to search for their family tree and seek to preserve their cultural heritage. This essay presents the Basque traditions of this remote archipelago.

Keywords: associated territory, heritage conservation, use of language, dialect, pelote.

Absztrakt

A Franciaországhoz tartozó Saint Pierre et Miquelon szigete Kanada keleti partjánál izgalmas történelmi múlttal rendelkezik. A baszkok büszkén a nyolcadik baszk tartománynak is nevezik, természetesen nem hivatalosan, mivel a lakosok származását tekintve valóban jelentős baszk, valamint normandiai és breton ősök népesítették be a két kis szigetet. A sziget mai lakosai nevükben, sajátos nyelvi fordulataikban és hagyományaikban ma is őrzik a baszk ősök örökségét. Szoros kapcsolatot ápolnak az őshazával, rendszeresen érkeznek Franciaországból olyan honfitársaik, akik családfájukat kutatják és igyekeznek őrizni kulturális örökségüket. Jelen tanulmány ennek a távoli szigetcsoporthoz tartozó baszk hagyományait mutatja be.

Kulcsszavak: társult terület, hagyományörzés, nyelvhasználat, dialektus, pelota.

A terület földrajzi elhelyezkedése és státusza

Saint-Pierre és Miquelon az Atlanti-óceán északnyugati részén, Kanada délkeleti partjaitól 25 km-re fekvő, összesen nyolc szigetből álló két szigetcsoport, Franciaország egykor kiterjedt észak-amerikai gyarmatainak utolsó maradványa.

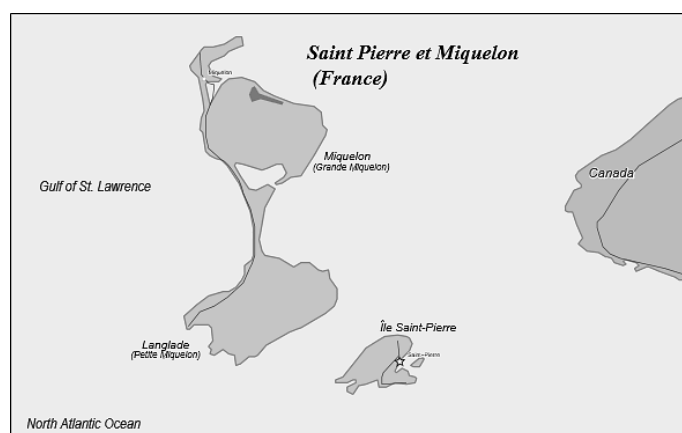
Területe: 242 km²

Népesség: 6057 fő (2013)

A baszkok Baszkföld nyolcadik tartományának tekintik.

1. kép

A szigetcsoport elhelyezkedése

Forrás: <http://www.axl.cefan.ulaval.ca/amnord/stpierreetmiq.html>

A szigetcsoport 1958-tól Franciaország tengerentúli területe volt, majd 1976 júliusában tengerentúli megye lett, 1985 júniusában pedig Franciaország társult területévé nyilvánították.

A szigetcsoport két fő szigetből áll, az egyik Saint-Pierre, ez a kisebbik sziget, ugyanakkor a lakosság 86%-a él itt, tehát ez a legnépesebb sziget, míg a másik sziget, Miquelon, három félszigetből áll. A szigetcsoport többi, apró szigete lakatlan.

A társult terület jellemzői

Az 1982-es decentralizációs törvények értelmében a francia állam és a területi közösségei között új kompetencia-felosztás jött létre. Jogi értelemben a területi közösség közjogi jogi személy, saját kompetenciákkal és a központi hatalomtól bizonyos függetlenséggel. A társult területek még nagyobb autonómiát élveznek. Saint-

Pierre-et-Miquelon 1985. június 11. óta számít társult területnek, pénzügyi és vámügyi önállósággal rendelkezik. Közgyűlése 19 tagból áll, 4 tanácsnokot Miquelon-Langlade, Saint-Pierre 15 tanácsnokot választ. A közgyűlés munkáját gazdasági és szociális tanács is segíti, önállóan döntenek pénz- és vámügyekben, városfejlesztésben és lakásügyekben. A területi közösség két községből áll: Saint-Pierre és Miquelon-Langlade. A prefektus székhelye Saint-Pierre-ben található. Jogi ügyekben az elsőfokú bíróság, a fellebbviteli törvényszék és a közigazgatási bíróság jár el.

Ami a nyelvpolitikát illeti, a franciaországi nyelvtörvények érvényesek itt is. Mivel a lakosság franciául beszél, a hivatalos nyelv a francia. Ugyanakkor a lakosság egy része rendelkezik baszk nyelvismerettel is, mindennapi nyelvhasználatában is találhatók baszk nyelvi elemek.

Az adminisztráció nyelve kizárólag a francia, akárcsak a bíróságok nyelve. Az iskolában a tanítás a kontinentális, franciaországi oktatáshoz hasonlóan folyik, az oktatás szervezése megegyezik a franciaországgal. Az első idegen nyelv az angol. Az oktatás négy általános iskolában, egy *collège*-ben, egy gimnáziumban és egy szakiskolában folyik. 2006-ban 1330 iskolást tartottak nyilván a szigetcsoport iskoláiban.

Mivel egyetemi képzés nincs Saint-Pierre és Miquelon területén, a fiatalok vagy az anyaországban, francia egyetemeken tanulnak tovább, vagy a szomszédos Kanadában.

A szigeteken élők fő gazdasági tevékenysége a halászat volt, ma már sajnos ez visszaszorulóban van. A szigetcsoport elhelyezkedésének köszönhetően jelentős iparág lett a turizmus is, valamint számos munkalehetőséget kínálnak az építkezések, épület-felújítások. A kormányzat a bevételek növelése érdekében a turizmus fejlesztését kezdte meg, az ipar fellendítését pedig a nyersolaj feldolgozásával kívánják megoldani. A viszonylagos jólétet kizárólag az anyaország támogatásával tudják fenntartani. (<https://fr.wikipedia.org/wiki/Saint-Pierre-et-Miquelon>)

A szigetcsoport elnevezése és lakossága

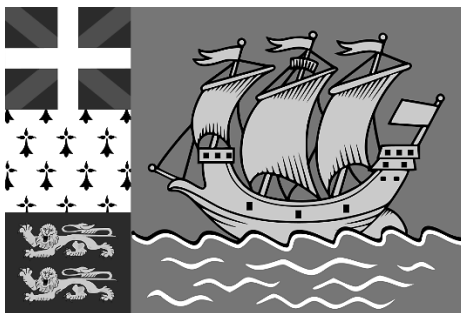
A szigeteket 1497-ben fedezte fel John Cabot (Giovanni Caboto). A sziget őslakosai a beothuk indiánok voltak, akik az európaiak előtt már itt éltek halászatból. Őket fokozatosan és erőszakosan kiszorították a mikmak indiánok, a franciák bátorítására. Kezdetben a baszk halászok csak a halászati szezon idején jártak ide, de a 17. század közepétől a szigeteknek voltak állandó lakosai, akik francia alattvalók voltak. 1504-től kezdve, a hivatalos felfedezés és a francia birtokbavétel előtt már jöttek ide breton és normann halászok tökehalat fogni, mivel ez bőségesen volt ezeken a vizeken, a baszkok pedig bálnára vadásztak ebben az időben. Így történt, hogy ez a három népcsoport, először csak szezonálisan, majd állandó jelleggel jelen volt a szigeteken. Azt

is meg kell említeni, hogy a Kanadából több hullámban is elüldözött akádiaiak, a későbbi New-Orleansi cajun kultúra megalapítói, szintén megjelentek a szigeteken az angolok elől menekülve. Ők alkotják a lakosság összetételét tekintve az első, Saint-Pierre szigeten letelepedett rétegét. A szigetek hivatalos felfedezője egy portugál hajós, João Alvares Fagundes volt, aki, miután körül hajózta a Szent Lőrinc- öblöt, 1521. október 21-én kikötött és elnevezte Ilha das Onze Mil Virgens szigeteknek. De a portugálok csak nagyon rövid ideig birtokolták a szigeteket és az elnevezés sem honosodott meg igazán, mivel 1530-ban már megjelent a térképeken a Saint Pierre név.

A terület először 1535-ben került francia tulajdonba, erre emlékeztet a mai napig is a szigetek saját zászlója: a kék szín az óceánt jelenti, a sárga vitorlás hajó Jacques Cartier 1535-ben tett útjára, amelynek során francia birtokba vette a szigeteket, második kanadai útjáról visszatérőben. Cartier hat napot töltött itt és megállapította a francia és breton hajók jelenlétét. Ezért I. Ferenc király nevében francia területté nyilvánította és Saint-Pierre-nek nevezte hivatalosan is a szigetet, a halászkok védőszentjének számító Szent Péterről. A baszkföldi zászló látható a bal felső sarokban, aztán a bretonokat jelképező hermelines zászlórész, alatta pedig a Normandiát jelképező két leopárd. Ez a három népcsoport népesítette be a szigeteket. A leopárd a normannok szemében az oroszlán fattyúja, a heraldikában az angliai oroszlánok fattyúja, legismertebb képviselőjük Vilmos, a fattyú, azaz II. Fattyú (Hódító) Vilmos (1027–1087), aki csak a győztes Hastingsi csata után vált hódítóvá.

2. kép

A terület saját zászlója

De nem Jacques Cartier nevezte először a szigetet Saint-Pierre szigetnek, mert amint láttuk, az 1530-as térképeken már szerepelt ez a név. A baszk halászkok már Cartier érkezése előtt így nevezték a szigetcsoporthat: isle de saint Pierre és isle de Miquetõ ou Miclou ou Miquelu. A Miquelon elnevezés spanyol baszk eredetű, mivel San Miguel a baszkok védőszentje volt. 1612-ben Samuel de Champlain, Québec városának alapítója Miquelon-Langlade szigetnek, illetve a baszkok szigetének nevezte.

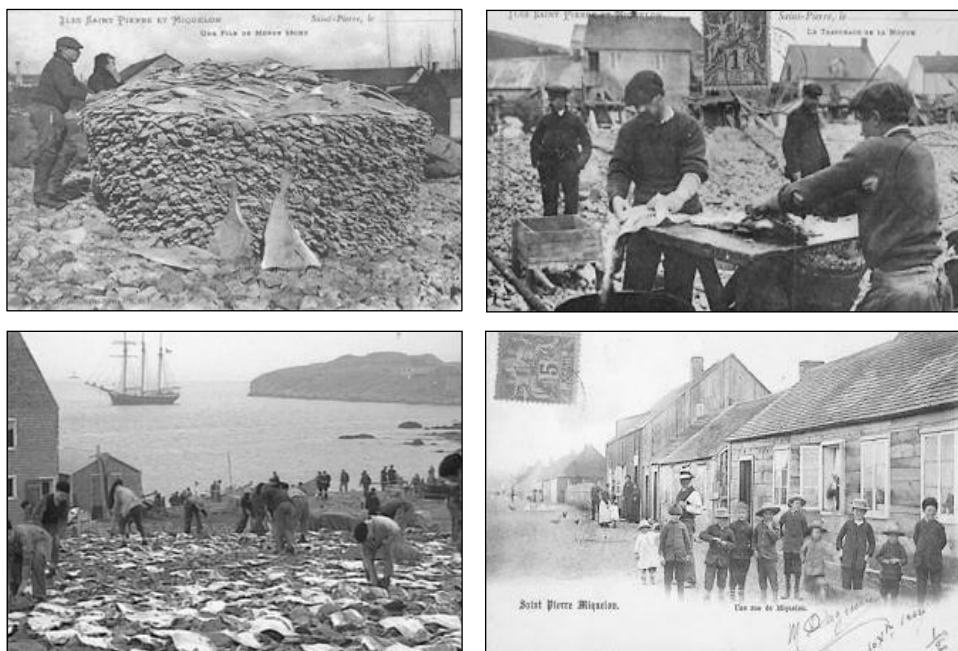
Langlade, a keskeny homoknyelv a két nagy sziget között a nevét Angliáról kapta, Terra England néven szerepelt már 1610-től a térképeken.

3. kép
Jacques Cartier, a felfedező

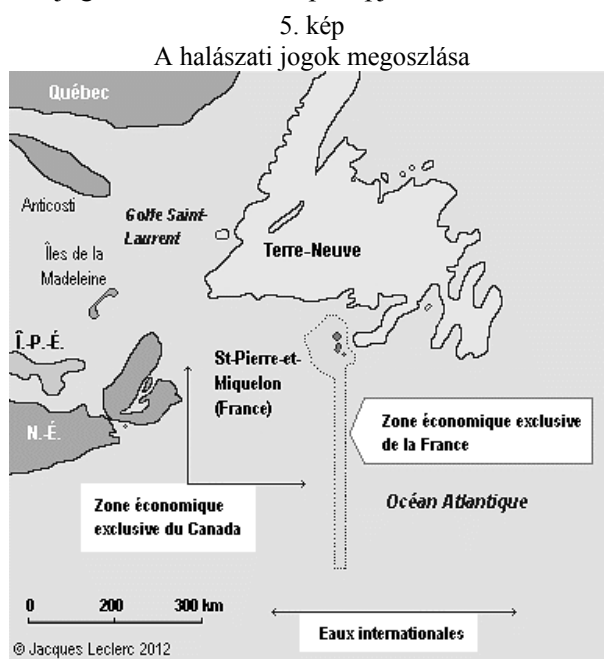
Forrás: <https://fr.wikipedia.org/wiki/Saint-Pierre-et-Miquelon>

4. kép
Mindennapi élet a szigeteken

Forrás: <https://paysbasqueavant.blogspot.com/2017/05/les-basques-st-pierre-et-miquelon.html>

A területen, a történelem során sokszor változtak a tulajdonviszonyok, az angolok és a franciák között. Ma Kanada és Franciaország között oszlik meg a szigetcsoport körül lévő halászati jog a következő térkép alapján:

Forrás: <http://www.axl.cefan.ulaval.ca/amnord/stpierreetmiq.html>

A 17. század végén és a 18. század elején a britek többször megtámadták a szigeteket, emiatt a francia telepesek elhagyták a szigeteket, és a britek vették birtokba 50 évre (1713-1763). A franciák az 1763-as párizsi békével szereztek vissza a szigetek feletti uralmat (ekkor került Új-Franciaország brit birtokba, kivéve Saint Pierre-t és Miquelont). A francia telepesek ezt követően 15 évig békében éltek. Mivel a franciák az amerikaiak mellé álltak a függetlenségi háborúban, a britek megtámadták a szigeteket, deportálták a francia telepeseket. A következő 38 évben többször is változott a szigetek fennhatósága. Franciaország és Nagy-Britannia kölcsönösen megtámadták a szigeteket, az ott talált lakosokat önként vagy erővel távozásra készítették. Franciaország végleg visszakapta a szigeteket Napóleon császár második lemondása után, 1815-ben. A következő 70 évben felvirágzott a halászat, a szigetlakók meggazdagodtak. A 19. század végén azonban lassan lehanyatlott a halászat, ami gazdasági és politikai változásokat okozott. Az Amerikai Egyesült Államokban 13 évig tartó szesztilalom idején az alkoholcsempészet fontos bázisa alakult itt ki. A virágzás véget ért az alkoholtilalom végével és a helyi gazdaság depresszióba süllyedt.

A második világháború idején Gilbert de Bournat kormányzó a Vichy kormányhoz hűen irányította a szigeteket. Abban az időben Kanada fontolóra vette Saint Pierre és Miquelon megszállását. Végül De Gaulle parancsára 1941. december 24-én a Szabad Franciaország egy flottillája ellenállás nélkül ellenőrzése alá vonta a szigeteket. De Gaulle népszavazást szervezett, amely számára kedvező eredménnyel végződött: Saint-Pierre és Miquelon Szabad Franciaország legkorábbi területei egyike lett.

1. táblázat
A terület tulajdonváltásai

Időszak	Időtartam (év)	Uralom
1604–1713	109	francia
1713–1763	50	angol
1763–1778	15	francia
1778–1783	5	angol
1783–1793	10	francia
1793–1796	2	angol
1796–1802	6	független
1802–1803	1	francia
1803–1816	13	angol
1816–	–	francia

Forrás: <http://www.axl.cefan.ulaval.ca/amnord/stpierreetmiq.htm>

A baszk hagyományőrzés a kultúra, a sport és a nyelvhasználat területén

A baszk származású lakosok már nem beszélnek őseik nyelvét. A letelepedők eleinte a családon belül, a közvetlen környezetükben használták anyanyelvüket, de fokozatosan felváltotta a baszk, labourd-i dialektust a francia nyelv. Az iskolában franciát tanultak, így a baszk nyelv eltűnt. A 19. században és a 20. század első felében még nem számított ritkaságnak, ha valaki baszkul beszélt. Erről 1929-ben egy amerikai utazó, George Allan England így számolt be: „*He was a very voluble old fellow,*

and for half an hour he told me words and phrases in the mysterious and little-known Basque tongue. No foreigner, I believe, has ever learned to speak it well, and one must be born a Basque to fathom its complexities. Sailors claim the only outsider who has ever learned Basque is the Old Boy himself.”

(<http://grandcolombier.com/2008/09/21/la-langue-basque-a-saint-pierre-et-miquelon/>)

Ugyanakkor a mai francia nyelvben is maradt nyoma, elsősorban a morfoszintaktikai téren a baszk nyelvnek: a névszói állítmányok esetében a névszó a mondat elejére kerül és a que kötőszóval kapcsolódik hozzá az igei állítmány:

Furieux qu'il était! → *il était furieux*

Joli que c'est! → *c'est joli*

Mauvais que c'est! → *c'est mauvais*

Rouge comme un homard qu'il était! → *il était rouge comme un homard*

A lexikai elemek között találhatóak a halászattal és hajózással kapcsolatos kifejezések, amelyek a kontinentális franciában nincsenek:

- *embarquer dans son lit* = «*se coucher*»; → *felszáll, beszáll az ágyába* = *lefekszik*
- *embarquer en voiture ou débarquer de l'auto* = *monter, descendre*; *autóra száll vagy leszáll az autóról* → *beszáll, kiszáll*
- *amarrer* = *attacher*: *amarrer ses chaussures*; *amarrer une vache dans un pré*; → *kiköt, horgonyoz*
- *chavirer un champ* = *labourer* → *felborul, hajótörést szenved (megműveli a földet értelemben)*
- *mouiller* = *s'arrêter* (≠ *jeter l'ancre*); → *megáll (horgonyt vet értelemben)*
- *larguer* = *laisser partir*: *larguer une vache dans un champ*; → *kitesz valahol, partra tesz, hagy elkóborolni pl. tehenet*
- *arrimer* = *ranger*: *arrimer des bosses de sucre*; → *tárol, elhelyez, felpúpoz pl. cukrot*

(<http://www.axl.cefan.ulaval.ca/amnord/stpierreetmiq.htm>)

Sok családnév is baszk eredetű, pl. igen gyakori nevek:

<i>Darguibel</i>	<i>Argibel</i>
<i>Dibarrat</i>	<i>Ibarrarte</i>
<i>Detcheverry</i>	<i>Etxeberri</i>
<i>Etchegaray</i>	<i>Etxegarai</i>
<i>Etchegaray</i>	<i>Etxegarai</i>

A baszk származásra az itt lakók büszkék, nagyon fontosnak tartják a családjuk eredetének kutatását, a családfakutatás régi hagyományokkal rendelkezik a szigeteken.

Napjainkban mindez sokkal könnyebben megoldható az internet segítségével. Létrehoztak olyan blogokat, amelyek az itt élő családok eredetével, származásával foglalkoznak, és amelyeknek segítségével bárki információkhoz juthat a családjával, őseivel kapcsolatban. Mindez természetesen az anyaországgal való kapcsolattartásban is szerepet játszik, hiszen ha Franciaországba utaznak, felkeresik Baszkföldön élő rokonaikat, a család leszármazottjait. Ugyanakkor Franciaországból is érkeznek olyan látogatók, akiknek valamelyik őse ideérkezett, itt telepedett le, és akiknek a számára szintén fontos a baszk gyökerek felkutatása és a hagyományok ápolása. Testvérvárosi kapcsolatok is léteznek az anyaország és a szigetek települései között, rendszeresen szerveznek utazásokat a szigetek és a francia kontinens között. 2017-ben egy franciaországi televíziós stáb utazott a szigetekre, a baszk ünnep idején, hogy egy kb. másfél órás dokumentumfilmet forgasson a helyszínen. Az adás a TV5 Monde csatornán volt látható (<http://www.tv5monde.com/programmes/fr/programme-tv-un-jour-en-fete-saint-pierre-et-miquelon-la-fete-des-basques/85503/>). Az adás nagyon részletesen mutatta be az itt élők életét, a baszk hagyományőrzést, számos riportot láthattak a nézők az itt lakókkal, az evezősverseny résztvevővel, a táncosokkal, sportolókkal. Mindez arról tanúskodik, hogy a kontinensen is nő az érdeklődés a távoli terület lakói és hagyományai iránt. A kulturális rendezvények, valamint a sport is baszk gyökerekkel rendelkezik.

A legismertebb szimbóluma ennek a kultúrának az úgynevezett „Zazpiak-bat” fronton, azaz fal a Richard Briand téren. 1906-ban építették, a politikai okokból leégett régi fából készült fal helyett.

6. kép
Le fronton Zazpiak-Bat

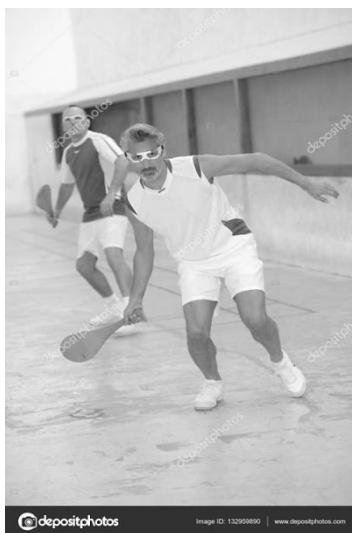
Forrás: http://www.spm-tourisme.fr/fileadmin/user_upload/tourisme/pdf/Ter_nua_2017.pdf

A *Zazpiak-Bat* azt jelenti: „7 az 1-ben”, Baszkföld hét tartományára utalva. Az eredeti fal a baszkok hagyományos sportjára emlékeztetett, a pelotára, amit már az első halászok is űztek sportként a szigeteken. Minden évben itt rendezik meg a hagyományos baszk ünnepeket augusztusban.

A baszk pelota a fallabda őse, így jó néhány szabálya közel áll a közismertebb sportágéhoz. Főleg a baszkoknál, de Franciaországban, Latin-Amerikában és az Egyesült Államok spanyol ajkúak lakta részén, Floridában úzik.

Spanyolul pelota, baszkul pilota, franciául pelote a neve. A sportág gyökerei fellelhetők a ősi görög kultúrában is. Sokak szerint a világ legősibb pelotapályája a mexikói Uxmalban feltárt, VII. századi maja romváros egyik tere lehetett. A *jai alai* baszkul azt jelenti: **boldog ünnepet**, mivel a pelotának az ünnepekkor úzótt változatát nevezték így. A játék egyébként Baszkföldről Dél-Amerikán keresztül, Kuba érintésével jutott el a 19. század végén az Egyesült Államokba, azon belül is Floridába, leginkább a nagy létszámú latin ajkú kisebbségnek köszönhetően. A mai napig nagy népszerűségnek örvend a Fülöp-szigeteken is. A pelota a fallabda őse és állítólag a világ leggyorsabb labdajátéka.

7. kép
Pelota

Forrás: <https://www.canstockphoto.pl/pi%C5%82ki-pelota-7804390.html>

A baszk kulturális hagyományörzés legnagyobb ünnepe nyáron, július 25. és augusztus 15. között zajlik. A lakosok már nyár elejétől készülnek erre a nagy ünnepségre, amelyre Franciaországból is hívnak látogatókat. Ebben az időszakban a szigeteken minden a baszk kultúráról, tradicionális sportokról, táncról és zenéről szól. A Ternua elnevezésű evezősversennyel kezdődik az ünnepség. Ez a verseny az egykori baszk tengerészeknek állít emléket, a nevét arról az összefoglaló földrajzi elnevezésről kapta, ahogyan a baszk tengerészek a Szent-Lőrinc öböl, Labrador, a Terre-Neuve (Új-Foundland) és a Saint-Pierre és Miquelon szigetek által határolt területet nevezték.

Az evezősök a hajójukkal 400 kilométeres távot tesznek meg, tíz napon keresztül napi 4-6 órát eveznek, négy pihenőnappal. A 21 evezős, férfiak és nők vegyesen, egész évben edzéseket folytatnak, hogy képesek legyenek megfelelni ennek a kemény erőpróbának. A kikötőbe történő érkezésük óriási ünneplés közepette zajlik, a lakosok baszk nyelven előadott énekekkel várják őket. A verseny végeztével kezdődik a nagy baszk ünnep.

A nők és férfiak is játékos versenyekkel, erőpróbákkal és baszk hagyományos táncokkal készülnek az ünnepre. Ilyenkor mindenki ünnepel, és együtt töltik az egész napot és az estét. Az ünnepre a nők hagyományos baszk ételeket készítenek, süteményeket sütnek és a település központjában lévő közösségi teremben óriási, mindenféle finomsággal teli svédasztal vár mindenkit. A pelota is az ünnepek központjában áll, két csapat versenyez egymással, a település főterén, a Richard Briand téren. Népviseletbe öltözött nők táncolnak hagyományos néptáncokat, például a szalagos táncot (*danse basque des rubans*).

8. kép
Baszk táncok

Forrás:

[https://www.google.com/imgres?imgurl=https%3A%2F%2Fi.yimg.com%2Fvi%2F5tbLPiTtEW%2Fmaxresdefault.jpg&imgrefurl=https%3A%2F%2Fwww.youtube.com%2Fwatch%](https://www.google.com/imgres?imgurl=https%3A%2F%2Fi.yimg.com%2Fvi%2F5tbLPiTtEW%2Fmaxresdefault.jpg&imgrefurl=https%3A%2F%2Fwww.youtube.com%2Fwatch%2F)

Az ünnepek zárásként a lakosok végig vonulnak az utcákon, a polgármester köszönti a lakosokat és ezzel zárul a baszk ünnep Saint-Pierre szigetén.

9. kép
Felvonulás a baszk ünnepen

Felhasznált irodalom / references

- <http://grandcolombier.com/2008/09/21/histoire-basque-des-iles-saint-pierre-et-miquelon/>
<https://www.linternaute.com/television/magazine-un-jour-en-fete-p4067551/saint-pierre-et-miquelon-la-fete-des-basques-e4096201/>
<http://www.axl.cefan.ulaval.ca/amnord/stpierreetmiq.html>
<https://paysbasqueavant.blogspot.com/2017/05/les-basques-st-pierre-et-miquelon.html>
<http://www.spm-tourisme.fr/actualites/evenements/>
http://www.spm-tourisme.fr/fileadmin/user_upload/tourisme/pdf/Ternua_2017.pdf
https://hu.wikipedia.org/wiki/Saint-Pierre_%C3%A9s_Miquelon
<http://www.tv5monde.com/programmes/fr/programme-tv-un-jour-en-fete-saint-pierre-et-miquelon-la-fete-des-basques/85503/>

Bene Krisztián

**Vereségtől győzelemig
A Francia Idegenlégió a második világháborúban**

**From defeat to victory
The French Foreign Legion in World War II**

Absztrakt

A Francia Idegenlégió a történelem egyik leggyakrabban tanulmányozott katonai alakulata, ennek ellenére a második világháború alatti működése még napjainkban is viszonylag kevésbé ismert mind a hazai, mind pedig az egyetemes történetírásban. Ebből kifolyólag a jelen tanulmány célja ennek a rendkívül mozgalmas és változatos időszaknak a bemutatása, amelynek során az Idegenlégió számos vereséget szenvedett el, mégis hozzájárult a világháborús győzelem kivívásához.

Kulcsszavak: Francia Idegenlégió, második világháború, Szabad Francia Erők, Vichy, gyarmatok.

Abstract

The French Foreign Legion is one of the most studied military units in history, even so its function during the Second World War is still relatively unknown in both Hungarian and universal historiography. Therefore, the purpose of this study is to present this extremely eventful and diversified period during which the Foreign Legion suffered many defeats, but it contributed to the victory of the Allies.

Keywords: French Foreign Legion, World War II, Free French Forces, Vichy, colonies.

Annak ellenére, hogy a francia haderő minden bizonnyal világszerte legismertebb alakulata a Francia Idegenlégió, amely sok szempontból állam az államban (vagy hadsereg a hadseregben), történetének egyes fejezetei még napjainkban is meglehetősen kevésbé ismertek. Általában sok szó esik a gyarmati hadműveletekben játszott szerepvállalásairól, amelyek megalapozták hírnevét, azonban a második világháború alatti tevékenységéről és jelentős átalakulásáról nem sokszor emlékeznek meg.

Ez nem csupán azért ellentmondásos, mert a második világháborút az átlagosnál nagyobb figyelem övezi, hanem azért is, mert a Francia Idegenlégió fennállásának legnagyobb válságán esett át a konfliktus alatt, melynek során egyes alegységei még egymás ellen is harcolni kényszerültek, valamint becsületkódexük számos korábbi elemét fel kellett adniuk. A megosztottság ráadásul számos, különböző harctereken elszenvedett vereséggel párosult, melyek együttesen az alakulat létjogosultságát is megkérdőjelezték.

Mindezekből kifolyólag a háború elején még a francia fegyveres erők egyik legütőképesebbnek tartott, fennállása során a legnagyobb létszámmal ekkor rendelkező

alakulata a konfliktus végére korábbi önmagának csupán árnyéka volt, melynek mind létszáma, mind pedig megítélése alacsonyra süllyedt. Ebben a helyzetben az egység vezetése mindössze abban bízhatott, hogy a különítmény régi érdemeire való tekintettel kap még egy esélyt harckészségének bizonyítására. Tanulmányunkban arra teszünk kísérletet, hogy bemutassuk az Idegenlégió történetének ezt az ellentmondásos és kevésbé ismert fejezetét.

A Francia Idegenlégió születése

Az Idegenlégió felállítására nem előzmények nélkül került sor a 19. században, ugyanis a más nemzetekből származó önkéntesek csatasorba állítása sok évszázados múltra tekint vissza Franciaországban. Már Fülöp Ágost francia uralkodó is külföldi zsoldosokat fogadott fel az általa kevésbé használhatónak tartott hűbérúri seregek helyett a 12. században. Ezt követően a százéves háború során a francia csapatok soraiban rendszeresen jelen voltak skót íjászok és genovai számszeríjászok, akik kiegészítették a lovagi hadviselésen alapuló királyi sereget. Ennek a toborzási hagyománynak a következő állomása a 15. században volt, amikor VII. Károly francia király saját skót gárdát állított fel. Ezt követően a legtöbb francia uralkodó rendszeresen fogadott szolgálatába külföldi zsoldosokat (köztük is legnagyobb számban svájciakat), akiket általában önálló egységekbe szerveztek. Ezek olyannyira eredményesnek bizonyultak a harctereken, hogy a királyi ház saját testőrségének soraiba emelte őket, így svájci és skót gárdaalakulatok is közreműködtek az uralkodó védelmében. A 18. század végén már az állandó királyi haderő körülbelül egynegyedét külföldiekből álló egységek tették ki. Az adatok tanúsága szerint 24 gyalogsági és 14 lovassági ezred volt a hadsereg kötelékében, amelyeket kizárólag külföldiek (írek, németek, vallonok, dánok, svédek, olaszok stb.) alkottak. Az 1789-es forradalmat követően hatalomra került új vezetés a királyhoz való hűségük miatt túl veszélyesnek ítélte ezeket az alakulatokat, ezért feloszlatta őket.¹

Ugyanakkor már 1792-ben felmerült az igény újjászervezésükre, mivel bizonyítottan magas harcértékükre komoly szükség volt a harcmezőkön. Napóleon különösen nagymértékben támaszkodott az idegen nemzetiségű önkéntesekre, akik részére számos önálló alakulatot is szervezett 1802-től. Ezek soraiban Európa számos nemzetének fiait megtaláljuk: svájciakat, olaszokat, belgákat, íreket, németeket, magyarokat, cseheket, svédek, oroszokat, osztrákokat, lengyeleket, spanyolokat, portugálokat. Számuk olyannyira jelentős volt, hogy az 1812-ben Oroszország elfoglalására induló Nagy Hadsereg (*Grande Armée*) több mint felét már ők adták.² A császár bukása után ezeket a csapatokat leszerelték és tisztességgel hazaküldték, ugyanakkor azonnal gondoskodtak részleges pótlásukról is, amikor 1816-ban négy

svájci gyalogezredet hoztak létre az ún. Királyi Idegenlégió kötelékén belül. Ez a helyzet csak az 1830-as forradalom következtében változott, amikor a republikánus érzelmű polgári vezetés fel kívánta számolni a monarchista berendezkedés jelképeit, ezért az év folyamán ezt az alakulatot is feloszlatták.³

Meglepő módon ez a helyzet csupán néhány hónapig tartott, mivel a francia állam hosszú távon nem tudott lemondani a külföldi erők alkalmazásáról, ezért 1831. március 9-én királyi rendelettel létrehozták a Francia Idegenlégiót. A rendelet szövege értelmében ennek az egységnek két fő jellegzetessége volt: legénységi és altiszti állományát teljes egészében, tiszti állományát pedig részben külföldiek alkották, harctéri alkalmazására pedig kizárólag Franciaország európai határain kívül (vagyis elsősorban a gyarmatokon) kerülhetett sor. Az új alakulat kezdetben hét zászlóaljából állt, amelyeket nemzetiségi hovatartozás alapján hoztak létre. Ennek megfelelően az 1., 2. és 3. zászlóaljban svájciak és németek szolgáltak, a negyedikben spanyolok és portugálok, az ötödikben olaszok, a hatodikban belgák és hollandok, a hetedikben pedig lengyelek. A 18 és 40 év közötti önkéntesek kezdetben 3 és 5 éves időtartamú szerződéseket köthettek, amelyeket később közös megegyezéssel hosszabbítani lehetett.⁴

Ezeknek a szabályoknak a betartásával a régi-új alakulat számos alkalommal tünette ki magát a 19. század hadjárataiban és komolyan hozzájárult a francia gyarmatbirodalom kiépítéséhez. A következő évtizedek folyamán kivette a részét Algéria meghódításából, a spanyol polgárháborúból, a krími háborúból, az 1859-es olaszországi hadjáratból, majd a mexikói hadműveletekből.⁵ Az 1870–71-es porosz–francia háború a korábban kialakított szabályrendszer megkerülésére vette rá a francia hadvezetést, mivel az Idegenlégió egy erre a célra felállított alakulatát is bevetette a hadműveletek során az anyaországban. A francia oldalon harcolni kívánó személyeket az Idegenlégió kötelékébe irányították és elrendelték, hogy Franciaország területén szervezzenek meg belőlük egy önálló alakulatot, amely a Légio 1. ezredének 5. zászlóaljaként jött létre. A közel ötezer önkéntes közül végül 1.400 fővel állították fel a nyolc századból álló zászlóaljat Tours városában. További hasonló alakulatok felállítását is tervbe vették, de ezek végül a háború váratlanul gyors lezárása miatt nem jöttek létre.⁶ 1870 szeptemberében az Észak-Afrikában állomásozó 1. idegenlégiós ezred parancsot kapott, hogy két zászlóalját irányítsa át Franciaországba, ahol együtt kerültek bevetésre a frissen felállított 5. zászlóaljjal. A német állampolgárságú légiósait a fekete kontinensen hagyó 1. és 2. zászlóalj 1.490 fővel október 13-án csatlakozott az anyaországban állomásozó új egységhez. Az így létrejött szám nélküli ideiglenes légiós menetzred december végére létszámának több mint felét elveszítette. Ennek pótlására december közepén 2.000 frissen besorozott francia – főként breton – állampolgárt rendeltek az alakulathoz, amely így visszanyerte korábbi létszámát, azonban harcértéke az eredetinek töredékére esett vissza az újoncok tapasztalatlansága miatt.⁷ A háború lezárultával március végén a háború időtartamára jelentkezett önkénteseket elbocsátották az Idegenlégió kötelékéből.⁸ Az eredetileg

1.400 főt számláló alakulatnak mindössze 415 tagja szerelt le 1871 tavaszán, ami azt jelenti, hogy a néhány hónapig tartó háború során a különleges önkéntesekből álló egység elveszítette létszámának hozzávetőlegesen 70 százalékát.⁹

Az anyaországi harcokat követően az Idegenlégió újra eredeti szerepkörében került bevetésre és a gyarmati terjeszkedést segítette elő tevékenységével. Meghatározó szerepet játszott a későbbi Francia Indokína elfoglalásában és pacifikálásában az 1880-as években, közreműködött Dahomey, Níger és Madagaszkár meghódításában az 1890-es években,¹⁰ majd részt vett Marokkó francia fennhatóság alá vonásában a 20. század első harmadában.¹¹

A Nagy Háborúban

Az I. világháború kirobbanása után a francia hadvezetés újból lehetőséget biztosított arra, hogy a külföldi önkéntesek az Idegenlégió soraiban szolgálják Franciaországot. A franciaországi külföldi közösség soraiból érkező jelentkezőkben rejlő potenciált érzékelve a francia kormány bejelentette, hogy a mozgósítás megindítása után húsz nappal a külföldi önkéntesek csatlakozhatnak az Idegenlégióhoz különleges, a háború időtartamára szóló szerződéssel.¹² A nagy létszámban jelentkező önkéntesek közül összesen 42.883 főt találtak szolgálatra alkalmasnak a háború végéig. A több mint ötven nemzet soraiból érkező jelentkezők között a legnagyobb számban az elzász–lotaringiaiak, az olaszok, az oroszok, a svájciak, a belgák, valamint az osztrák–magyar állampolgárok képviseltették.¹³ A porosz–francia háborúban szerzett tapasztalatok alapján a francia katonai parancsnokság az önkénteseket újonnan létrehozott egységek kötelékébe irányította. Ebből kifolyólag a már rendelkezésre álló idegenlégiós ezredek személyi állományának és a korábban leszerelt tartalékos légiósok felhasználásával 1914 végéig négy menetezredet hoztak létre, amelyeket a frissen jelentkezett önkéntesekkel töltöttek fel teljes létszámra. Az ősz folyamán 8.000 külföldi újoncot irányítottak ezekhez az egységekhez, amelyeket gyors kiképzés után be is vetettek a fronton a német csapatok ellen.¹⁴

A négy alakulat az 1. idegenlégiós ezred 2. menetezrede,¹⁵ az 1. idegenlégiós ezred 3. menetezrede,¹⁶ az 1. idegenlégiós ezred 4. menetezrede¹⁷ és a 2. idegenlégiós ezred 2. menetezrede volt,¹⁸ amelyeket azonnal fel is használtak a német előretörés megállítására. A folyamatosan érkező új önkéntesek ellenére a következő év harcai olyan súlyos veszteségeket okoztak a négy egység soraiban, hogy 1915. november 11-én feloszlatták ezeket, hogy a soraikban szolgáló túlélőkből létrehozzák az Idegenlégió menetezredét.¹⁹ Az új alakulat kötelékébe ekkor 71 tiszt és 3.115 sorállományú katona tartozott, ennek alapján bevetésre alkalmasnak nyilvánították. Az ezred 1916 nyarán

részt vett a somme-i csatában, ahol a számára kijelölt célpontokat elfoglalta, mindközben azonban létszámának egyharmadát elvesztette.²⁰ Állományának kiegészítése után 1917 áprilisában Champagne-ban járult hozzá egy sikeres offenzívához, azonban ekkorra már csupán kezdeti létszámának felével rendelkezett, ami újból szükségessé tette az alakulat feltöltését és pihentetését. 1917 nyarán az idegenlégiósok Verdun térségében tüntették ki magukat, ahol három kilométer mélyen nyomultak be az ellenséges állások közé és 680 foglyot ejtettek.²¹ 1918 tavaszán az ezred tevékenyen részt vállalt a nagy német offenzívák megállításában, amelynek során újból súlyos veszteségeket szenvedett: állományának több mint felét. Ennek ellenére a nyár és az ősz folyamán szerepet vállalt a francia hadsereg támadóakcióiban is és számos sikeres műveletet hajtott végre, miközben ezek során újfent jelentős veszteségeket szenvedett el.²² A háború végére a menetezred kilenc kollektív kitüntetést kapott, és ezzel a francia hadsereg legsikeresebb egységei között tartották számon.²³

Érdemes megemlíteni, hogy a háború során az Idegenlégió más egységei a franciaországi hadszíntér mellett jelen voltak Észak-Afrikában, a Balkán-félszigeten, sőt még Oroszországban is, ahová zászlóaljerejű kötelékeket irányított a francia parancsnokság a hadműveletek támogatása érdekében.²⁴ A statisztikák szerint a jelentkezők közül a harcok folyamán 5.170 fő veszett oda, 25.000 pedig megsebesült vagy eltűnt, ami azt jelenti, hogy az önkéntesek hozzávetőlegesen 70 százaléka került veszteséglistára.²⁵

A két háború között

A nagyarányú veszteségek ellenére az Idegenlégió meggyőzően bizonyította létjogosultságát az első világháborús hadszíntereken, amelynek köszönhetően a francia hadvezetés létszámának növelése és új légiós ezredek létrehozása mellett foglalt állás az 1920-as évek elején.²⁶ A már létező állandó alakulatok (az 1. és 2. légiós gyalogezred) mellett 1920-ban a Franciaországban harcoló menetezred tagjaiból felállították Marokkóban a 3. gyalogezredet,²⁷ majd pedig 1922-ben az európai kontinensen bekövetkezett politikai változások kárvallottjaiként (oroszok, németek, magyarok stb.) nagyszámban jelentkező önkéntesek segítségével a 4. gyalogezredet.²⁸ A nagyterjedésű gyarmati területek hatékonyabb ellenőrzésének biztosítása már régóta igényelte, hogy a légiósok alkalmi lovas vagy tevés alakulatokat állítsanak fel, ezek azonban csupán átmeneti jellegűek voltak és az adott feladatok elvégzése után feloszlatták őket.²⁹ A Közép- és Kelet-Európából érkező – és általában lovassági egységek kötelékében szerzett jelentős harci tapasztalattal rendelkező – önkéntesek jelenléte ugyanakkor komoly potenciált rejtett magában, amelyet az Idegenlégió jó érzékkel ismert fel és ki is használt, amikor 1922-ben alapos előkészítés után létrehozta az 1. légiós lovasezredet.³⁰

Az egységek felállítását a korábbi sikerek és a rendelkezésre álló harcedzett emberanyag mellett az is indokolta, hogy több olyan válsággóc is volt a francia fennhatóság alatt álló gyarmati területeken, ahol nagy szükség volt a gyorsan és hatékonyan bevezethető légiós alakulatokra. Az egyik legtöbb problémát Marokkó okozta, ahol a meggyengült francia katonai jelenlétet kihasználva már az első világháború alatt is számos katonai akcióra került sor a jelentős kiterjedésű területet biztosító 1. és 2. légiós gyalogezred létszámalatti zászlóaljai ellen. Utóbbiak elsődleges célja egy általános felkelés elkerülése és a marokkói protektorátus integritásának fenntartása volt, amelyet – egyes területek ideiglenes feladásával és időnként kemény harcok árán – sikerült elérniük.³¹ Az észak-afrikai ország részben spanyol fennhatóság alatt állt, amely ellen Abd el-Krim vezetésével nagyszabású és sikeres felkelés robbant ki 1920-ban. Ennek leverésére nagyszámú spanyol csapatot vetettek be 1921-ben, amely egyben a rif háború kirobbanását is jelentette, amelynek során a marokkói felkelők a számukra kedvezőtlen erőviszonyok ellenére számos nagy katonai győzelmet arattak a spanyol alakulatok felett. 1925 elején Abd el-Krim kiterjesztette a hadműveleteket a francia irányítás alatt álló marokkói területekre is, amely automatikusan maga után vonta Franciaország belépését a háborúba.³² A kezdeti nehézségek után és a hadszíntérre érkező jelentős erősítések birtokában 1926 elejére a francia–spanyol haderő döntő győzelmet aratott, amely után Abd el-Krim megadta magát, a francia hatóságok pedig Réunion szigetére száműzték.³³ Arif hadjárat komoly leckét jelentett mind a francia haderő, mind pedig a Légiónak számára, amely a tanulságokat levonva változtatott a kiképzés és előléptetés szabályain.³⁴ A háború megnyerése még nem jelentette a harcok végét, Marokkó pacifikálása egészen 1935-ig tartott, a terület feletti francia fennhatóság végleges biztosítása pedig sokba került a Légiónak, amely 1907 és 1935 között több mint kétezer légióst veszített.³⁵

A másik válságzónát az első világháború végén mandátumterületként Franciaország irányítása alá került Szíria jelentette Párizs számára. Már a francia fennhatóság kiépítése is nehézségekbe ütközött, de a helyzet 1925 júliusában fordult igazán komolyra, amikor kirobbant a drúz felkelés, amely néhány hónap alatt egész Szíriára kiterjedt.³⁶ A felkelők ellenállásának teljes felszámolása 1927 elejéig tartott, amelyben nagy segítséget jelentett a marokkói hadműveletek lezárása, ami lehetővé tette jelentősebb csapategységek átirányítását és bevetését a mandátumterület pacifikálása során. A következő évtizedben a légiósok elsődleges feladata a rend fenntartása mellett különböző építkezési munkálatok elvégzése volt, amely jelentős mértékben hozzájárult a mandátumterület infrastruktúrájának javításához. Részben ennek a munkának az elismeréseképpen került sor 1939-ben az itt állomásozó légiós zászlóaljok összevonásával a 6. légiós gyalogezred felállítására.³⁷

Mindemellett a Légiónak más területeken is jelen volt. Komoly szerepet játszott a gyarmati adminisztráció fenntartásában Francia Indokínában, amelyet honorálva, 1931-ben, az itt tevékenykedő légiós egységeket, egy frissen létrehozott saját ezred

kötélékébe rendelték, amely az 5. légiós gyalogezred elnevezést kapta.³⁸ A lovassági alakulattal szerzett tapasztalatok alapvetően jók voltak a két világháború közti időszakban, ezért a Légio vezetése 1939-ben úgy döntött, hogy a megszerzett tapasztalatokra alapozva létrehoz egy másik ilyen egységet is, ez volt a 2. légiós lovasezred, melyet Marokkóban állítottak fel a második világháború előestéjén.³⁹

Hadüzenettől fegyverszünetig

Mivel az 1930-as évek végén igen nagy számban érkeztek Európa más országaiból a fasizmus elől menekülő emberek Franciaországba, a háború kitörése után a francia vezetés joggal számított rá, hogy nagy számban lesznek köztük olyan férfiak, akik hajlandók a francia hadsereg kötélékében harcolni a németek ellen. Ennek megfelelően már 1939 szeptemberében megkezdődött a háború időtartamára jelentkező önkéntesek fogadásának megszervezése, hogy a lehető leghamarabb harcra kész alakulatok kötélékében teljesíthessenek szolgálatot.⁴⁰ A francia kormánynak nem is kellett csalódnia, mivel a háború kitörése utáni hónapokban összesen 83.000 külföldi jelentkezett önkéntesnek a francia hadsereg kötélékébe. Ezt a francia kormány 1939. április 12-i rendelete tette lehetővé, amely engedélyezte a 18 és 40 év közötti külföldi állampolgároknak, hogy csatlakozzanak a francia hadsereghez (az alsó korhatárt később 17 évre szállították le).⁴¹ Közülük sokan fizikailag alkalmatlannak bizonyultak a katonai szolgálatra a kötelező orvosi vizsgálat során, de többségüket valamelyik kiképzőtáborba irányították tovább.⁴² A rendkívül nagy számban érkező lengyel és csehszlovák állampolgárokat az emigráns kormányokkal kötött megállapodás értelmében a nemzeti alapon szerveződő haderők fennhatósága alá helyezték,⁴³ így ők viszonylag kis számban képviseltették magukat a külföldi önkénteseket befogadó Idegenlégió soraiban.⁴⁴ A más nemzetiségű önkénteseket alapvetően két kategóriába lehet sorolni: egy részük közvetlenül az Idegenlégióba jelentkezett (1939 végéig 8.465 fő,⁴⁵ 1940 májusáig pedig 13.200 fő), másik részük azonban általánosságban a francia hadseregbe kívánt belépni, mint a háború időtartamára jelentkezett önkéntes. Utóbbiak száma is viszonylag jelentős volt, körülbelül 14.000 főre tehető.⁴⁶ A francia hadvezetés az önkéntesek szándékával ellentétes módon azonban úgy döntött, hogy ezt a viszonylag jelentős embertömeget az Idegenlégió erre a célra felállított egységeiben veti be, ami nem váltott ki osztatlan lelkesedést a jelentkezők körében a Légio meglehetősen vegyes hírneve miatt, de kénytelenek voltak elfogadni a döntést, amennyiben harcolni kívántak.⁴⁷

Mivel a francia hadvezetés magas harcértékű alakulatokat kívánt létrehozni a külföldi emberanyag felhasználásával, ezért az a döntés született, hogy az új egységeket

a meglévő aktív és tartalékos idegenlégiós személyi állomány köré szervezik. Az eredeti elképzelések szerint önálló ezredek kivántak felállítani, amelyekben 2.000 aktív, Észak-Afrikából áthelyezett légiós mellé 500 tartalékost és 500 újoncot osztnak be.⁴⁸ Ez a koncepció lehetővé tette, hogy a jó kiképzéssel és harci tapasztalattal rendelkező légiósok szakértelmét ötvözzék az újonnan jelentkezők lelkesedésével. Paradox módon az önkéntesek nagy száma akadályozta meg, hogy kizárólag a fenti ideális összetételű alakulatok jöjjenek létre, ugyanis a háború időtartamára jelentkezők száma bőven felülmúlta a rendelkezésre álló veteránokét, így hamar nyilvánvalóvá vált, hogy önálló, légiós keménymag nélküli ezredek felállítása is szükséges lesz.⁴⁹

Az önkéntesek részvételével felállított első két alakulat a 11. és 12. idegenlégiós gyalogezred volt, amelyeket még a fenti elvek szem előtt tartásával igyekeztek megszervezni 1939–1940 fordulóján, ezért ezekben a 3.000 fős ezredekben a frissen jelentkezettek aránya még a 20 százalékot sem érte el.⁵⁰ 1940 tavaszán mindkét alakulatot Franciaország északkeleti részére irányították át, ahol szerepet vállaltak a május 10-én meginduló német offenzíva megállítására tett francia erőfeszítésekben. Ennek a részvételnek azonban komoly ára volt: a harcok végére a más alakulatokkal együtt bekerítésbe került 11. gyalogezred már csupán hozzávetőlegesen 578 főből állt, vagyis elvesztette eredeti létszámának több mint 75 százalékát (79 tisztjéből 56-ot), tehát gyakorlatilag harcképtelen volt.⁵¹ A június 22-én éjfélkor életbe lépő megadásig a légiósok megsemmisítették vagy használhatatlanná tették felszerelésüket, csupán utána adták meg magukat a német csapatoknak. Parancsnoki engedéllyel már a tűzszünet ideje alatt megindultak egyénileg és kis csoportokban a szökések a francia fennhatóság alatt álló területek felé, a szökések pedig a következő napok zűrzavarában is gyakoriak voltak, így a hivatalosan fogságba esett légiósok közül több mint négyszázan jelentkeztek a francia vonalaknál néhány napon belül.⁵² A 12. gyalogezred el tudta kerülni a bekerítést, de egy hosszú visszavonulás végén létszáma az eredeti töredékére csökkent: mindössze 26 tiszt, 37 altiszt és 239 légiós (összesen 302 fő) maradt meg az eredeti alakulatból.⁵³ Augusztus elején az ezred maradékát a dél-franciaországi Fuveau-ban található légiós táborba irányították, ahol az alakulatot feloszlatták. Azon kevesek számára, akik elkerülték mind a halált, mind a fogságot, a háború (egyelőre) véget ért: az aktív légiósokat visszaillesztették Észak-Afrikába,⁵⁴ a háború időtartamára jelentkezőket pedig a fegyverszünet megkötése után leszerelték, amennyiben nem kérték, hogy hagyományos ötéves szerződéssel az Idegenlégióban maradhassanak.⁵⁵

Mivel a háború időtartamára katonai szolgálatot vállaló önkéntesek száma bőven meghaladta a 10.000 főt, ezért szükségessé vált kizárólag az ő részvételükkel megszervezett alakulatok felállítása is. Kiképzésük helyszínéül a spanyol határtól nem messze, Perpignan közelében található barcarès-i tábort választották, amelyet 1938-ban hoztak létre a spanyolországi háború túlélőinek internálására. A tábor ezért sok

szempontból jobban hasonlított egy börtönre, mintsem katonai bázisra, ami alapvetően rányomta a bélyegét a kezdetben általában nagy lelkesedéssel érkező önkéntesek hangulatára is.⁵⁶ A francia hadvezetés által az önkénteseknek küldött fegyverzet nem csupán elavult volt, de rendkívül hiányos is, amit jól jelez az a tény is, hogy a kiutalt puskák többsége még hordszíjjal sem rendelkezett, ezért madzagokat erősítettek rájuk, hogy vállon is hordani lehessen őket.⁵⁷ Ez a sajátos eljárás vezetett oda, hogy a légiósok az itt felállított alakulatokat egymás között csak „madzagezredeknek” (*régiments ficelles*) nevezték.⁵⁸

Ezek az egységek a 21., 22. és 23. külföldi önkéntes légiós menetezred nevet kapták. Kiképzésük lassan haladt, mivel az állomány teljes egészében frissen jelentkező önkéntesekből állt, akik közül sokan semmilyen katonai tapasztalattal sem rendelkeztek, ráadásul több tucat (összesen 47) nemzethez tartoztak, így nyelvi és kulturálisan is nagyon heterogén összetétellel rendelkeztek. A nehézségeket fokozta, hogy az Idegenlégió nagy tapasztalattal rendelkező állományának jelentős részét már lekötötte a többi alakulat kiképzése, így a barcarès-i táborba már csupán kevés aktív tiszt és altiszt jutott, a vezetői állomány jelentős része – az egység parancsnokához hasonlóan – tartalékos volt. A fentiekből kifolyólag a kiképzés lassan haladt, noha a hadvezetés elképzelése szerint az alakulatoknak március végére hadrafogható állapotban kellett lenniük, ezért február 18-án elrendelték, hogy az 1. és 2. menetezredhez irányítsanak át 20 tisztet Észak-Afrikából, valamint 20 tisztet és 80 altisztet a hadsereg más egységeitől, illetve 900 kiképzés alatt álló légióst a sathonay-i táborból (utóbbi elméletileg a 12. légiós gyalogezredbe áthelyezett 900 barcarès-i önkéntest volt hivatva ellensúlyozni).⁵⁹

Ezeket az alakulatokat – a 11. és 12. légiós gyalogezredhez hasonlóan – bevetették a német offenzíva ellen 1940 tavaszán. Bár helyállásukat a francia parancsnokság elismerte, veszteségeik kiemelkedően magasak voltak. A 21. menetezred bekerítésbe került és megadta magát, csupán az alakulat egy töredéke (8 tiszt és 400 katoná) tért vissza a saját vonalak mögé.⁶⁰ A 22. menetezred egésze hadifogságba került, a megadáskor létszáma már csupán mintegy félezer fő lehetett (az eredeti kevesebb mint 20 százaléka).⁶¹ A 23. menetezred bár elkerülte a bekerítést, a hadjárat végén mindössze 30 tiszt és 300 légiós volt a soraiban, ezért a Toulouse-tól délre található septfonds-i táborba szállították, ahol augusztus 12-én az egységet testvéralakulataival együtt hivatalosan feloszlatták.⁶²

A francia hadvezetés 1939. december 1-én elrendelte a 180. felderítő csoport létrehozását az Észak-Afrikában állomásozó 1. és 2. légiós lovasezred állományának felhasználásával. A legénységi állomány többségét az 1., a tiszti és altiszti kar majdnem egészét pedig a 2. ezred szolgáltatta az új alakulat számára. A 23 tisztből és 650 légiósból álló alakulatot a valdahon-i táborba irányították, ahol új számot kapott (97.) és a 7. észak-afrikai gyalogoshadosztály kötelékébe helyezték át.⁶³ A 97. felderítő csoportot május 17-én Montdidier térségébe küldték, hogy közreműködjön az ország

belseje felé előretörő német páncélosalakulatok megállításában. A kislétszámú, de jól képzett katonákból álló alakulat a többi francia egységhez viszonyítva kifejezetten jól teljesített a rábízott feladat végrehajtása során: május 18. és 25. között saját szektorában jó manőverezéssel és merész támadásokkal sikeresen állította meg a jelentős túlerőben lévő német páncélosalakulatokat, amelyek a lendületes ellentámadások miatt nagyobb francia erőcsoportosítás jelenlétére következtek a térségben, ezért a korábbinál jelentősen lassabb ütemben folytatták előrenyomulásukat.⁶⁴ Ezt követően az egységet a Somme, majd az Avre folyók mentén felállított védelmi vonalra rendelték, ahol június 5-én megindult az újabb német offenzíva, amely 7-én át is törte a francia állásokat. Ennek következtében a 97. csoportnak újból mozgó harcokban kellett helytállnia, amelyek során a 7. észak-afrikai gyalogoshadosztály visszavonulását kellett fedeznie. Június 9-én német páncélos-kötelékekkel került szembe, amelyek ellen szintén felvette a harcot, de eközben létszámának felét és parancsnokát is elveszítette.⁶⁵ Ennek ellenére teljesítette a rábízott feladatot, fedezte anyaegységének visszavonulását, miközben a jelentős veszteségek ellenére megőrizte harckészségét. Ezek súlyosságát jól jelzi, hogy a fegyverszünet megkötésekor az egység soraiban mindössze csupán 12 tiszt és 250 légiós volt.⁶⁶ Az alakulat kivételes teljesítményét pálmával ékesített Hadikereszttel ismerték el, emellett 359 főt (!) egyénileg is kitüntettek a harctéren tanúsított helytállásáért. A franciaországi hadjárat lezárulta után az egységet szeptember 30-án feloszlatták, túlélőit pedig visszairányították az 1. légiós lovasezred kötelékébe.⁶⁷

Mindemellett fontos megjegyezni, hogy a külföldi önkéntesek jelentős része még 1940 tavaszán is különböző kiképzőtáborokban állomásozott, ahol felszerelésre, tisztekre és fegyverzetre várt, ezért közvetlenül nem vett részt a harcokban. Kivételt képezett a Sathonay-ban működő idegenlégiós tábor, ahol 1939. szeptember 2-án létrehozták az Idegenlégió Anyaországi Kiképzőközpontját, amely a közelben fekvő La Valbonne-i tábort is magában foglalta.⁶⁸ 1940 júniusában azonban a tábor állományának közvetlenül is részt kellett vállalnia a harcokban. A német csapatok közeledésének hatására a területi katonai parancsnokság minden mozgósítható erőt bevetett Lyon védelme érdekében, ezért május folyamán elrendelte, hogy a táborban állomásozó légiósok (kiképzők és kiképzés alatt állók) közreműködésével hozzanak létre egy alkalmi alakulatot, az úgynevezett sathonay-i tábor légiós menetzászlóalját. Az egység körülbelül 600 főt számlált, és négy gyalogos, valamint egy gépesített század alkotta. Június 19-én a Mesmay harccsoport kötelékében vetették be a német csapatok ellen Lyon-tól északra. A bevetett erőknek nem sikerült megállítaniuk a német előrenyomulást, ugyanakkor nagy veszteségeket szenvedtek, ezért a harcok túlélői délnek vonultak vissza. A menetzászlóalj és a kiképzőtábor állománya a dél-franciaországi Fuveau-ban gyülekezett, ahol július 13-án oszlatták fel mindkét katonai egységet.⁶⁹

1940. február 23-án rendelték el a 13. légiós hegyi könnyűdandár létrehozását Észak-Afrikában.⁷⁰ Az új alakulatot a Budapesten született Raoul Magrin-Vernerey

alezredes parancsnoksága alá helyezték, tagjai pedig nagyobb részt aktív légiósok, illetve a tervezett létszám elérése érdekében kisebb számban a sathonay-i táborban gyülekeztetett újoncok voltak.⁷¹ A hivatalosan 63 tisztből, 255 altisztből és 1.987 légióból álló egységet⁷² egy brit-francia expedíciós erő kötelékében kívánták bevetni Norvégiában a svédországi acél Németország irányába történő behajózásának megakadályozása érdekében.⁷³ Gyorsított kiképzést követően a dandár április 24-én hagyta el Brest kikötőjét, hogy egy angliai megálló után, ahol csatlakozott a hadműveletben résztvevő brit és lengyel csapatokhoz, 30-án útra keljen Norvégia felé.⁷⁴ A légiósok május 13-án kapcsolódtak be az észak-norvégiai Narvik kikötőjéért zajló küzdelmekbe, melynek során 83 foglyot ejtettek, valamint jelentős mennyiségű hadianyagot – ideértve tíz repülőgépet – zsákmányoltak.⁷⁵ A győzelmet ugyanakkor nem adták ingyen: a könnyűdandár 8 tisztet, 6 altisztet és 55 légióst veszített 95 sebesült, 2 hadifogoly és 6 eltűnt mellett.⁷⁶ A város sikeres elfoglalása ellenére a szövetséges hadvezetés az általános stratégiai helyzet miatt kiürítette Narvikot, a légiós könnyűdandár egy franciaországi kitérő után pedig június második felében Nagy-Britanniába érkezett, ahol az alakulat mintegy fele (900 fő) a De Gaulle tábornok által létrehozott szabad francia mozgalomhoz való csatlakozás mellett döntött,⁷⁷ míg a többi légióst visszaszállították Észak-Afrikába, ahol az 1., 2., 3. és 4. légiós gyalogezred soraiba irányították át őket.⁷⁸

A Szabad Francia Erők soraiban

A Nagy-Britanniában rendelkezésre álló francia szárazföldi erők közül 1940 őszén gyakorlatilag egyedül a 13. légiós könnyűdandár volt bevethető állapotban, ezért amikor De Gaulle tábornok augusztus végén brit támogatással expedíciós haderőt állított fel Francia Nyugat-Afrika elfoglalásának céljából, annak fő erejét a légiós különítmény adta, amelynek élén augusztus 28-tól Magrin-Vernerey (családja védelmében Monclar álnéven) már ezredesi rangban teljesített szolgálatot.⁷⁹ A dakari partraszállási akció ugyan szeptember végén kudarcot vallott,⁸⁰ de az egység sikeresen elfoglalta a Vichy-hez hű Gabont októberben.⁸¹ Ezt követően Kelet-Afrikában vetették be az alakulatot az ún. Keleti Francia Dandár kötelékében az olasz csapatok ellen.⁸² A francia csapatok két fontos győzelmet is arattak a brit erőkkel közös hadművelet során. Február végén az eritreai fővárostól, Aszmarától 200 kilométerre északra található Keren városának védelmét biztosító Kub-Kub erődöt,⁸³ majd április elején a térség legfontosabb kikötővárosát, Masszavát foglalták el, ahola teljes olasz vezérkar Monclar ezredesnek adta meg magát.⁸⁴

1941 tavaszán arendelkezésre álló szabad francia szárazföldi egységeket egyetlen hadosztálykötelékében vonták össze, hogy nagyobb hadműveletek önálló kivitelezésére is alkalmassá váljon,⁸⁵ majd 1941 júniusában a brit erőkkel közösen Szíriában vetették be a németekkel együttműködő francia Levantei Hadsereggel szemben.⁸⁶ A hadjárat komoly áldozatokat követelt: a 13. könnyűdandár 21 halottat és 47 sebesültet veszített el a harcok során,⁸⁷ ahol egy alkalommal még a 6. légiós gyalogezred ellen is harcolnia kellett. Ugyanakkor a harcok lezárulta után mintegy 1.000 fő idegenlégiós állt át De Gaulle felhívására a szabad francia oldalra, akik a légiós dandárba nyertek besorolást és komoly erősítést jelentettek.⁸⁸

A légiós egységet az 1. szabad francia dandár kötelékében 1942 februárjában Bir-Hakeim védelmére rendelték a líbiai sivatagban a 8. brit hadsereg kötelékén belül,⁸⁹ ahol az alakulat 1942. május 27. és június 10. között sikeres feltartóztató harcokat vívott az Afrika Korps ellen. Az elszenvedett veszteségek (az előerő 30, a nehézfegyverzet közel 100 százaléka) ellenére az összecsapást jelentős győzelemként könyvelték el a szövetségesek, mivel a német–olasz csapatok a franciák makacs ellenállása miatt olyan idővesztést szenvedtek el, amely lehetetlenné tette Egyiptom – Rommel eredeti terve szerinti – lendületből történő elfoglalását.⁹⁰ 1942 őszén a könnyűdandár kötelékén belül 274 fő (53 tiszt, 144 altiszt és 1 077 közlegény) teljesített szolgálatot,⁹¹ akik részt vettek az El-Alemein-i csatában. Az október 23-án megindított szabad francia támadás nem érte el célját, ezért november 14-én visszavonták az alakulatot az első vonalból, ahová 1942 áprilisáig nem is térhetett vissza.⁹² De Gaulle december 22-én elrendelte, hogy szervezzék újjá az észak-afrikai alakulatokat egy új egység kötelékében, amely az 1. szabad francia hadosztály nevet viselte.⁹³ Az egység április 18-án hagyta maga mögött Tobrukot, hogy közel 2.200 kilométeres út megtétele után május 2-án megérkezzen a tunéziai Triaga térségébe,⁹⁴ ahol csupán néhány napot töltött a frontvonalban, de mégis hozzájárult a német–francia erők legyőzéséhez. Összesen mintegy 1.200 tiszt és 23.000 katona adta meg magát az alakulatnak, akik a 164. és 90. német könnyűhadosztályok, az olasz Trieste és a Fialtal fasiszta hadosztályok, valamint a 20. olasz hadtest vezérkarának soraiból kerültek ki.⁹⁵

Az 1943 nyarán meginduló átszervezés során az amerikai fegyverzettel ellátott légiósokat (73 tisztet, 206 altisztet és 1.666 közlegényt) az 1. gépesített hadosztály kötelékébe rendelték.⁹⁶ Ennek soraiban 1944 áprilisától Olaszországban vetették be őket Monte Cassino-nál a német védelmi vonalak áttörésénél, majd pedig a visszavonuló német csapatok üldözése során. Ugyanakkor ezért a teljesítményért magas árat kellett fizetni: a májusi és júniusi harcok során a légiós alakulat 106 halottat és 360 sebesültet veszített, vagyis eredeti létszámának nagyjából egynegyedét.⁹⁷

Ezt követően a légiós dandár anyaegységével, az 1. gyalogoshadosztállyal együtt a dél-franciaországi kételtű hadműveletben részt vevő amerikai–francia erők közé került és 1944. augusztus 16-án partra szállt az anyaországban.⁹⁸ A sikeres partra-

szálló akció és gyors előrenyomulás után az év második felében a Vogézek térségében vívott kemény harcokat a könnyen védhető hegyi terepen szilárdan beásott német csapatok ellen. 145 halott és 643 sebesült hiányzott az alakulatból év végére. 1945 januárjában az egységet Elzászban vetették be, ahol közreműködött az anyaország teljes felszabadításában. A dandár eközben 166 halottat, 637 sebesültet és 89 eltűntet veszített.⁹⁹ 1945 márciusában a francia–olasz határvidékre helyezték át, ahol az egység sikeresen nyomult előre és április második felében betört Olaszország területére is. A német hegyivadászokkal vívott harcok során a dandár 53 halottat és 135 sebesültet veszített, vagyis az alakulat a háború utolsó hat hónapjában szenvedte el fennállása során a legnagyobb veszteségeit.¹⁰⁰ A második világháború itt véget ért az alakulat számára, ugyanakkor újabb harcok vártak rá az Indokínában bevetett Távol-keleti Expedíciós Haderő kötelékében 1946 és 1954 között.¹⁰¹

Vichy-től Ausztriáig

Az 1940 májusa és júniusa során elszenvedett vereség alapvető változásokat hozott mind Franciaország, mind pedig az Idegenlégió számára. A Philippe Pétain marsall vezetésével június 17-én létrejött új francia kormány 22-én és 24-én fegyverszünetet kötött Németországgal és Oroszországgal,¹⁰² melynek értelmében az ország jelentős része megszállás alá került, a hadsereg létszámát pedig 100 ezer főben korlátozták, ugyanakkor ez a megszorítás nem vonatkozott az anyaországon kívül állomásozó gyarmati haderőkre, amelyeknek továbbra is el kellett látniuk a távoli területek védelmét.¹⁰³ A Légió pár hónappal korábbi helyzete azonban jelentősen megrendült: a franciaországi hadszíntéren bevetett egységei szinte teljesen megsemmisültek, a háború időtartamára jelentkezett önkénteseket le kellett szerelni (egy résztükert rögtön ezt követően internálták a francia hatóságok, mások munkatáborokba kerültek), a német és olasz légiósok többségét – saját vagy kormányuk kérésére – pedig visszairányították szülőhazájukba.¹⁰⁴ Ezek a változások nem csupán a létszámot (amely 18.000 főre csökkent), hanem a Légió soraiban maradó katonák morálját és az alakulat hírnevét is nagymértékben aláásták.¹⁰⁵ Utóbbi a jelentkezések jelentős csökkenésén is egyértelműen látszott, így 1940-ben létszámhiány miatt fel kellett oszlatni a 2. légiós lovasezredet és a 4. légiós gyalogezredet.¹⁰⁶

A gyarmatokon állomásozó alakulatok helyzetét jelentősen megnehezítette, hogy érdemi utánpótlásra nem számíhattak az anyaországból, így a rendelkezésükre álló korlátozott mennyiségű felszereléssel és egyre elavultabb fegyverzettel kellett ellátniuk feladataikat. Feladatból pedig nem volt hiány, mivel a folyamatosan változó globális hadi helyzet a francia gyarmatokat és az ott állomásozó, Vichy-hez hű légiós alakulatokat is érintette. Az első ezek közül a fentebb már említett szíriai hadjárat

volt, amelyben a 6. légiós gyalogezred a szövetséges erők ellen harcolt 1941 júniusában. A harcok súlyosságát jelzi, hogy az egység 128 halottat és 728 sebesültet veszített, vagyis eredeti létszámának több mint egynegyedét. Mivel a hadjárat lezárulta után még körülbelül 1.000 fő (de köztük csupán három tiszt) döntött a szabad franciákhoz való csatlakozás után, így a Franciaországba visszaszállított alakulat soraiiban mindössze 1.233 katona volt 1941 késő nyarán, ezért az egysége feloszlatták, tagjait pedig a többi légiós ezred között osztották szét.¹⁰⁷

Súlyos válság alakult ki Francia Indokínában is, mivel a francia délkelet-ázsiai gyarmat Franciaország Európában elszenvedett veresége után kiszolgáltatott helyzetbe került. 1940. szeptember 22-én a gyarmat vezetése engedélyezte a japánoknak a katonai reptüloterek használatát, csapatok állomásoztatását a gyarmaton, valamint területének felhasználását a szövetséges hatalmak elleni hadműveletek során.¹⁰⁸ Noha a francia gyarmati haderő – így az 5. légiós gyalogezred is – fegyverben maradt, az anyaországból érkező utánpótlás hiánya miatt sem számban, sem minőségben nem vette fel a versenyt a jelenlévő japán alakulatokkal. A japánok azonban a romló háborús helyzetben nem bíztak a francia gyarmati adminisztrációban, ezért 1945. március 9-én meglepetésszerűen lerohanták a francia helyőrségeket. Az ellenállás változó intenzitású és időtartamú volt, de a jól előkészített, nagy számbeli és anyagi túlerővel (100 ezer fővel) megindított hadművelet sikerét a franciák nem tudták meggátolni. Az indokínai francia gyarmati csupán egyetlen részsikert tudott felmutatni: 6.000 katonának – köztük számos légiósnek – sikerült három hónapos meneteléssel elérni a kínai fennhatóság alatt álló területeket, ahol a csapatokat internálták, később pedig újjászervezték. Utóbbi keretében 1945 júliusában a létszámának kétharmadát elveszítő légiós gyalogezredet feloszlatták, a túlélőket pedig egy menetzászlóalj kötelékében vonták össze.¹⁰⁹

A tengelyhatalmak és a Vichy-Franciaország számára váratlanul¹¹⁰ november 8-án megindult Fáklya hadműveletben¹¹¹ 107.000 amerikai és brit katona szállt partra a francia fennhatóság alatt álló Marokkóban és Algériában. Mivel a francia Észak-afrikai Hadsereg kötelékében 137.000 fő teljesített szolgálatot, ezért az első nap szövetséges sikere után sem volt még egyértelmű, hogy a hadművelet egésze beváltja a hozzá fűzött reményeket, mivel a katonai erőviszonyok viszonylagos kiegyenlített-sége okán akár hosszú felörlő harcokkal is számolni lehetett.¹¹² Végül azonban három napon keresztül tartó véres harcok után¹¹³ a helyi francia hadvezetés fegyverszünetet kért a szövetségesektől,¹¹⁴ november 13-án a szövetségesek oldalára való átállás mellett döntött,¹¹⁵ 19-én pedig már az ő oldalukon vette fel a harcot a tengelyhatalmak csapatai ellen.¹¹⁶ A számszerűleg jelentős, de gyengén felfegyverzett francia haderő csupán kis része volt rövid időn belül harcba vethető. A leggyorsabban bevethető és legfelkészültebb egységeket a Louis Koeltz tábornok parancsnoksága alatt álló 19. hadtest kötelékébe vonták össze,¹¹⁷ mely az amerikai hadsereg aláren-

deltségében vett részt a tunéziai hadjáratban.¹¹⁸ A Légió részéről a 2. és 3. gyalogezred legjobb elemeiből létrehozott légiós menetzred, az 1. gyalogezred 1. zászlóalja és az 1. légiós lovasezred egyes elemei vettek részt a hadműveletekben. A légiósok jó kiképzéssel és jelentős harci tapasztalattal rendelkeztek, de szinte egyáltalán nem állt rendelkezésükre modern fegyverzet, ami súlyos következményekkel járt. A német páncélos csapatokkal vívott küzdelmekben a légiós egységek közel 1.700 főt veszítettek, vagyis az eredeti létszámuk közel felét.¹¹⁹

Ezt követően 1943 nyarán újjászervezték az Idegenlégió alakulatait annak érdekében, hogy az európai küzdelmekben a korábbinál hatékonyabban és jelentősen kisebb veszteségekkel vehessenek részt. A teljes egészében modern amerikai fegyverzettel és felszereléssel ellátott menetzred motorizált gyalogsági alakulatként, illetve az ugyanilyen modernizáláson átesett 1. lovasezred páncélozott felderítőegységként csatlakozott az 5. páncélos hadosztályhoz,¹²⁰ amely 1944 szeptemberében szállt partra Dél-Franciaországban. A következő hónapokban a két légiós alakulat kivette a részét Belfort és Mulhouse felszabadításából, Strasbourg védelméből a decemberi német ellentámadás során, majd a Colmar-i katlan felszámolásából. Helytállásuknak köszönhetően az első francia egységek között léphették át a francia–német határt 1945 márciusában,¹²¹ majd a Fekete-erdőn keresztülhaladva bevették Stuttgartot, onnan pedig egészen Ausztriáig nyomultak, ahol a háború véget ért számukra.¹²² A győzelem ára azonban igen magas volt: a harcok során csak a menetzred 2.204 halottat és sebesültet veszített, vagyis eredeti létszámának több mint 70 százalékát.¹²³

Összefoglalás

A háborút a Francia Idegenlégió kétségtelenül a győztesek oldalán fejezte be, azonban a győztesek táboráig vezető út igen rögös volt, számos vereség és komoly veszteségek fémjelezték. Utóbbiak nem csupán az 1940-es franciaországi hadjárat alatt voltak nagyon magasak, de 1944-45-ben, a győzelemmel végződő franciaországi és németországi küzdelmek alatt is, ami azt jelenti, hogy a Légió a stratégiai helyzetétől függetlenül nagy áldozatok árán tudta csak ellátni feladatait. Úgy tűnik, hogy ennek okait a kiképzés hiányosságaiban, az elavult taktikákban és az eltérő harctéri tapasztalatokban kell keresni, vagyis a gyarmati hadszíntereken edződött Légió egész egyszerűen nem volt felkészülve egy modern háború kihívásaira, amelyet egy európai nagyhatalom reguláris haderejével szemben kellett vívni.¹²⁴

Ez természetesen semmit sem von le a légiósok erőfeszítéseinek értékéből, akik a háború teljes időtartama alatt a legjobb tudásuk szerint szolgálták az egyik vagy másik francia vezetést, amely mellett hitet tettek a konfliktus során. Ugyanakkor ez nem csupán az alakulaton belüli megosztottsághoz vezetett, hanem rávilágított arra

is, hogy a Légio hagyományos feladatköréből, összetételéből, kiképzéséből és tapasztalataiból fakadóan alapvetően gyarmati haderő, amely alkalmatlan a nagyszabású globális összecsapások megvívására, így tehát – a győzelemhez való vitathatatlan hozzájárulása ellenére – túlhaladottá vált a 20. század derekára. Mindezek ellenére a megfogyatkozott létszámú és megtépázott hírnevű alakulat feloszlata nem került napirendre, hiszen a világháború lezárultakor már kirobbanófélben volt egy újabb gyarmati konfliktus Indokínában, amelynek megvívásában a francia hadvezetés számított a Légióra, így annak története tovább folytatódott.

Jegyzetek

- ¹ Porch, Douglas: *La Légion étrangère 1831-1962*. Paris, Librairie Arthème Fayard, 1994. 21–22.
- ² Montagnon, Pierre: *La Légion étrangère de 1831 à nos jours*. Paris, Pygmalion, 1999. 12–13.
- ³ Aszódy János: *A pokol zsoldosai. Lapok az Idegenlégió történetéből*. Budapest, Kossuth, 1977. 11–14.
- ⁴ Doumic, René: *Historique du régiment de marche de la Légion étrangère. 3e régiment étranger d'infanterie*. Nancy–Paris–Strasbourg, Berger-Levrault, 1926. IX.
- ⁵ Blond, Georges: *Histoire de la Légion étrangère*. Paris, Perrin, 2008. 37–138.
- ⁶ Mahuault, Jean-Paul: *Engagés volontaires à la Légion étrangère pour la durée de la guerre (E.V.D.G.) 1870-71, 1914-18, 1939-45*. Paris, Grancher, 2013. 20–22.
- ⁷ Bergot, Erwan: *La Légion*. Paris, Balland, 1972. 99–110.
- ⁸ Porch: *La Légion...* i. m. 215–216.
- ⁹ Mahuault: *Engagés volontaires...* i. m. 51.
- ¹⁰ Blond: *Histoire...* i. m. 163–251.
- ¹¹ Soulié, Pierre: 1901-1935: la Légion étrangère au Maroc. *Guerres mondiales et conflits contemporains*, 237. sz. 2010. 7–24.
- ¹² Becker, Jean-Jacques: Les volontaires étrangers de l'armée française au début de la guerre de 1914. Heyriès, Hubert – Muracciole, Jean-François (szerk.): *Le soldat volontaire en Europe au XXe siècle. De l'engagement politique à l'engagement professionnel*. Montpellier, Presses universitaires de la Méditerranée, 2007. 87–88.
- ¹³ Comor, André-Paul: *La Légion Étrangère. Histoire et dictionnaire*. Paris, Robert Laffont – Ministère de la Défense, 2013. 358.
- ¹⁴ Doumic: *Historique...* i. m. 3.
- ¹⁵ SHD GR 26 N 861/1. 2e régiment de marche du 1er étranger: J.M.O. 1914. augusztus 12. – 1914. december 31.
- ¹⁶ Doumic: *Historique...* i. m. 46.
- ¹⁷ Heyriès, Hubert: Le volontaire garibaldien en France d'une guerre à l'autre 1914-1915/1939-1940. Heyriès, Hubert – Muracciole, Jean-François (szerk.): *Le soldat volontaire en Europe au XXe siècle. De l'engagement politique à l'engagement professionnel*. Montpellier, Presses universitaires de la Méditerranée, 2007. 194–198.

- ¹⁸ SHD GR 26 N 862/1. 2e régiment de marche du 2e régiment étranger: J.M.O. 1914. augusztus 29. – december 31.
- ¹⁹ SHD GR 26 N 862/2. 2e régiment de marche du 2e régiment étranger: J.M.O. 1915. január 1. – november 11.
- ²⁰ SHD GR 26 N 862/7. Régiment de marche de la Légion étrangère: J.M.O. 1915. november 11. – 1916. december 31.
- ²¹ SHD GR 26 N 862/8. Régiment de marche de la Légion étrangère: J.M.O. 1917. január 31. – december 31.
- ²² SHD GR 26 N 862/9. Régiment de marche de la Légion étrangère: J.M.O. 1917. november 1. – 1918. szeptember 5.
- ²³ Bergot, Erwan: *Régiment de marche de la Légion*. Paris, Presses de la Cité, 1984. 98–100.
- ²⁴ *Historique des unités de la légion étrangère pendant la guerre 1914-1918, Maroc et Orient*. Oran, Heinz, 1922. 3-4.
- ²⁵ Mahuault: *Engagés volontaires...* i. m. 205.
- ²⁶ Comor: *La Légion...* i. m. 113.
- ²⁷ Montagnon: *La Légion...* i. m. 182.
- ²⁸ Porch: *La Légion...* i. m. 448.
- ²⁹ Comor, André-Paul: Aux origines de l'infanterie portée et de la cavalerie blindée : les compagnies montées et la cavalerie de la légion étrangère en Afrique du nord (1881-1939). *Guerres mondiales et conflits contemporains*, 225. sz. 2007. 37–42.
- ³⁰ Szecsko Tibor: *La Légion. Une légende en marche. 1er étranger de cavalerie*. Paris, Editions Atlas, 1994. 9–10.
- ³¹ Soulié: *1901-1935...* i. m. 18–19.
- ³² Gmeline, Patrick de: *Nouvelle histoire de la Légion étrangère*. Paris, Perrin, 2016. 307–308.
- ³³ Montagnon: *La Légion...* i. m. 195.
- ³⁴ Porch: *La Légion...* i. m. 466–472.
- ³⁵ Soulié: *1901-1935...* i. m. 22–24.
- ³⁶ Ferwagner Péter Ákos: A francia gyarmati uralom megrendülése a Közel-Keleten. Az 1925-1927-i szíriai felkelés. *Világtörténet*, 39. évf. 4. sz. 2017. 557–570.
- ³⁷ Montagnon: *La Légion...* i. m. 212.
- ³⁸ Gmeline: *Nouvelle histoire...* i. m. 224–225.
- ³⁹ Comor: *Aux origines...* i. m. 45.
- ⁴⁰ Porch: *La Légion...* i. m. 510–514.
- ⁴¹ Comor, André-Paul: *L'Épopée de la 13ème Demi-brigade de Légion Etrangère 1940-1945*. Paris, Nouvelles Editions Latines, 1988. 28–29.
- ⁴² Comor: *La Légion...* i. m. 946.
- ⁴³ A franciaországi lengyel közösség mintegy 50.000 főt állított csatasorba a Lengyelországból érkező 37.000 katonával, a csehszlovák alakulat pedig hozzávetőlegesen valamivel több mint 10.000 főt számlált. Erről lásd bővebben Maliszewski, Lech: Une évacuation par évaporation. Le rôle du général Louis Faury dans le transfert clandestin vers la France des militaires polonais internés en Roumanie en septembre 1939. Bene Krisztián – Dávid Ferenc (szerk.): *La France, les Français en guerre(s) et l'Europe médiane aux XIXe et XXe siècles*. Talmont-Saint-Hilaire, Editions Codex – Université de Pécs, 2015. és Marès, Antoine: L'armée tchécoslovaque en France (1939-1940). *Hommes & Migrations*, 1148. sz. 1991.

⁴⁴ SHD GR 34 N 316. Instruction sur l'engagement des étrangers pendant la durée des hostilités. Annexe II, 1.

⁴⁵ Montagnon: *La Légion...* i. m. 209.

⁴⁶ A statisztikák kategóriákra lebontva nem túl beszédesek, de azt biztosan tudjuk, hogy a Légión létszáma a konfliktus előtt 22.000 fő volt, 1940 májusára pedig 48.900 főre növekedett. Ebből legalább 13.200 fő a Légiónba jelentkezett rendes szerződéssel, tehát logikusan következett a háború időtartamára jelentkezett önkéntesek száma 13.700 körül lehetett. Comor: *L'Épopée...* i. m.29. Egy másik forrás szerint a számuk 13.340 fő volt. Idézi Leroy, Stéphane: Les exilés républicains espagnols des Régiments de Marche des Volontaires Étrangers. Engagement, présence et formation militaire (janvier 1939-mai 1940). *Cahiers de civilisation espagnole contemporaine*, 2010/6. 14. l.ábjegyzet.

⁴⁷ Lásd például GR 34 N 317. Création du 12e REI. Lettre du commandant le dépôt de la Légion étrangère du 15 avril.

⁴⁸ SHD GR 34 N 316. Fiches de renseignements novembre 1939 – août 1940, 1.

⁴⁹ Montagnon: *La Légion...* i. m. 213–214.

⁵⁰ Mahuault: *Engagés volontaires...* i. m. 271.

⁵¹ SHD GR 34 N 316. Fiches de renseignements novembre 1939 – août 1940. Fiche établie par le lieutenant Chevillote, 1.

⁵² SHD GR 34 N 316. Historique sommaire du 11e REI, 8.; GR 34 N 316. Divers rapports d'officiers. Lieutenant Kakhowsky, 1-4.

⁵³ SHD GR 34 N 317. 12e REI. Extrait du journal de marche et opérations du régiment. Exemplaire n° 2, 81.

⁵⁴ Kivételként 6 tisztet és másfél tucat altisztet a frissen felállított fegyverszüneti hadsereg 1. ezredéhez irányítottak át. GR 34 N 317. 12e REI (1939-1940), 1.

⁵⁵ SHD GR 34 N 317. 12e REI. Extrait du journal de marche et opérations du régiment, 12.

⁵⁶ Porch: *La Légion...* i. m. 526–527.

⁵⁷ SHD GR 34 N 319. Rapports d'officiers septembre 1939 – juin 1940. Rapport du capitaine de Franclieu, 2.

⁵⁸ Comor: *La Légion...* i. m.752.

⁵⁹ SHD GR 34 N 319. Création des 21e et 22e R.M.V.E. Lettre du ministre de la Défense nationale et de la Guerre du 18 février 1940.

⁶⁰ SHD GR 34 N 319. Fiche de renseignements avril-juin 1940, 1-2.

⁶¹ SHD GR 34 N 319. 22e R.M.V.E. Historique, 28-40.

⁶² SHD GR 34 N 319. 23e R.M.V.E. Dossier 10c. Fiche établie par le lieutenant Jean Goffinon, 1.

⁶³ Montagnon: *La Légion...* i. m. 214.

⁶⁴ Roumiantzoff, Nicolas Pierre: « *Le Roum* » *Le spahi du général de Gaulle*. Paris, Cherche-Midi, 2018. 62–63.

⁶⁵ Szecsko: *La Légion...* i. m. 10.

⁶⁶ Blond: *Histoire...* i. m. 371.

⁶⁷ Broche, François – Muracciole, Jean-François (szerk.): *Dictionnaire de la France libre*. Paris, Robert Laffont, 2010. 437–438.

- ⁶⁸ SHD GR 34 N 318. Constitution de la 13e demi-Brigade de marche de Légion Etrangère. Note du 13 février 1940.; SHD GR 12 P 81. 13e D.B.L.E. Résumé du Journal des Marches et Opérations, 3.
- ⁶⁹ Broche – Muracciole: *Dictionnaire...* i. m.829–830.
- ⁷⁰ SHD 12 P 81. Bref historique de la 13ème demi-brigade de Légion Etrangère, 1.
- ⁷¹ SHD GR 12 P 81. 13e D.B.L.E. Résumé du Journal des Marches et Opérations, 3.
- ⁷² SHD GR 34 N 318. Dossier 5d. Tableau d'effectif de guerre de la 13e demi-brigade de marche de Légion étrangère du 11 avril 1940.
- ⁷³ Comor: *L'Épopée...* i. m.33-37.
- ⁷⁴ SHD GR 12 P 81. 13e D.B.L.E. Résumé du Journal des Marches et Opérations, 4-5.
- ⁷⁵ SHD 12 P 81. Bref historique de la 13ème demi-brigade de Légion Etrangère, 11-15.
- ⁷⁶ SHD GR 34 N 318. 13e Demi-Drigade de Légion Etrangère. Etat nominatif des pertes mai-juin 1940.
- ⁷⁷ SHD 12 P 81. Bref historique de la 13ème demi-brigade de Légion Etrangère, 17–19.
- ⁷⁸ SHD GR 34 N 318. Citations. Fiche du lieutenant Cléménçon du 25 février 1941, 1–3.
- ⁷⁹ SHD GR 16 P 381853. Magrin-Vernerey, Raoul Charles. Fiche N° 51107.
- ⁸⁰ AN 72 AJ 220. Chronology of the Free French activities, 4.
- ⁸¹ AN 72 AJ 238. L'origine du recrutement et des motivations des Forces françaises libres, 6.
- ⁸² Broche, François: *L'Armée française sous l'Occupation. La métamorphose*. Paris, Presses de la Cité, 2002. 100.
- ⁸³ Gras, Yves: *La lère D.F.L. Les Français libres au combat*. Paris, Presses de la Cité, 1983. 28–33.
- ⁸⁴ Trouplin, Vladimir: *Dictionnaire des compagnons de la Libération*. Bordeaux, Elytis, 2010. 731.
- ⁸⁵ Gras: *La lère...* i. m. 56–57.
- ⁸⁶ AN 72 AJ 220. Chronology of the Free French activities, 10.
- ⁸⁷ Porch: *La Légion...* i. m. 548–550.
- ⁸⁸ Broche – Muracciole: *Dictionnaire...* i. m.1390.
- ⁸⁹ Sairigne, Gabriel de: Bir-Hakeim. *Revue historique des armées*, 142. sz. 1981. 168.
- ⁹⁰ Koenig, Marie-Pierre: *Bir-Hakeim 10 juin 1942*. Paris, Robert Laffont, 1971. 395.
- ⁹¹ Comor: *L'Épopée...* i. m.205–209.
- ⁹² Porch: *La Légion...* i. m. 556–558.
- ⁹³ AN 72 AJ 238. L'origine du recrutement et des motivations des Forces françaises libres, 10.
- ⁹⁴ Vincent, Jean-Noël: *Les Forces françaises dans la lutte contre l'Axe en Afrique. Les Forces françaises libres en Afrique 1940-1943*. Paris, Ministère de la Défense, 1983. 331.
- ⁹⁵ Gras: *La lère...* i. m. 241.
- ⁹⁶ Comor: *L'Épopée...* i. m.242–251.
- ⁹⁷ Gras: *La lère...* i. m. 268–314.
- ⁹⁸ SHD 12 P 81. Bref historique de la 13ème demi-brigade de Légion Etrangère, 3.
- ⁹⁹ Comor: *L'Épopée...* i. m.277–299.
- ¹⁰⁰ Gras: *La lère...* i. m. 419–439.
- ¹⁰¹ SHD 12 P 81. Bref historique de la 13ème demi-brigade de Légion Etrangère, 3-4.
- ¹⁰² Jackson, Julian: *La France sous l'Occupation. 1940-1944*. Paris, Flammarion, 2004. 158–161.

- ¹⁰³ Muracciole, Jean-François: *La France pendant la Seconde Guerre mondiale*. Paris, Librairie Générale Française, 2002. 65–67.
- ¹⁰⁴ Comor: *La Légion...* i. m. 77–78.
- ¹⁰⁵ Porch: *La Légion...* i. m. 559–563.
- ¹⁰⁶ Montagnon: *La Légion...* i. m. 232.
- ¹⁰⁷ Gmeline: *Nouvelle histoire...* i. m. 368–371.
- ¹⁰⁸ Fleury, Georges: *La guerre en Indochine 1945-1954*. Paris, Perrin, 2003. 11.
- ¹⁰⁹ Sergent, Pierre: *Les maréchaux de la Légion. L'odyssée du 5e étranger (1940–1945)*. Paris, Fayard, 1977. 295–417.
- ¹¹⁰ Funk, Arthur L.: Torch: les opérations de diversion alliées et les renseignements de l'Axe. *Revue historique des armées*, 114. sz. 1973. 84.
- ¹¹¹ AN 72 AJ 220. Chronology of the Free French activities, 29.
- ¹¹² Paxton, Robert O.: La coupure décisive pour Vichy (novembre 1942). L'Etat français vassalisé. Azéma, Jean-Pierre–Bédarida, François (szerk.): *La France des années noires. De l'Occupation à la Libération*. Paris, Éditions du Seuil, 2000. 23.
- ¹¹³ Francia oldalán 1.346 halott és 1.997 sebesült, míg a szövetségesek részéről 479 halott és 720 sebesült esett áldozatul az összecsapások során. A francia flotta emellett egy csatahajót, két cirkálót, három torpedórombolót, 7 torpedónaszádót és 14 tengeralattjárót veszített. Paxton, Robert Owen: *L'armée de Vichy. Le corps des officiers français 1940-1944*. Paris, Tallandier, 2004. 385. A francia légierő még rosszabbul járt: 700 gépéből 472 semmisült meg. Facon, Patrick: La coopération franco-alliée pendant la campagne de Tunisie. *Revue historique des armées*, 150. sz. 1983. 32.
- ¹¹⁴ AN 72 AJ 220. Chronology of the Free French activities, 29.
- ¹¹⁵ AN 72 AJ 233. Rapport sur le conflit De Gaulle–Giraud, 3.
- ¹¹⁶ Bachelier, Christian: La nouvelle armée française. Azéma, Jean-Pierre–Bédarida, François (szerk.): *La France des années noires. De l'Occupation à la Libération*. Paris, Éditions du Seuil, 2000. 250.
- ¹¹⁷ A konstantini, az algíri, az oráni és a marokkói menethadosztályokat, egy gépesített könnyűdandárt és a november folyamán önkéntesekből felállított afrikai szabadcsapatot. Gouberville, de: Le corps franc d'Afrique (1942-1943). *Revue historique des armées*, 106. sz. 1971. 50-51.
- ¹¹⁸ Broche: *L'Armée...* i. m. 358–369.
- ¹¹⁹ Gmeline: *Nouvelle histoire...* i. m. 380–381.
- ¹²⁰ Guyot, Philippe: D'un régiment de marche de la Légion étrangère (RMLE) à l'autre, répétition ou évolution de l'histoire? *Revue historique des armées*, 265. sz. 2011. 24–31.
- ¹²¹ Szecsko: *La Légion...* i. m. 11–12.
- ¹²² Montagnon: *La Légion...* i. m. 269–284.
- ¹²³ Gmeline: *Nouvelle histoire...* i. m. 389.
- ¹²⁴ Porch: *La Légion...* i. m. 575–577.

Felhasznált irodalom

Archives nationales, Párizs (AN)

72 AJ Comité d'histoire de la Seconde Guerre mondiale.

220. Chronologies de la France libre et de la France combattante.

233. Représentation du général De Gaulle en France – Jean Moulin.

238. Généralités.

Service Historique de Défense, Vincennes (SHD)

GR 12 P 81. 13e Demi-Brigade de la Légion étrangère.

GR 16 P. Dossiers individuels du bureau Résistance.

381853. Magrin-Vernerey, Raoul Charles.

GR 26 N 861. 2e régiment de marche du 1er étranger.

GR 26 N 862. 2e régiment de marche du 2e régiment étranger, Régiment de marche de la Légion étrangère.

GR 34 N 316. 11e régiment de la Légion étrangère.

GR 34 N 317. 12e régiment de la Légion étrangère.

GR 34 N 318. 13e Demi-Brigade de la Légion étrangère.

GR 34 N 319. 21e, 22e et 23e régiments de marche de volontaires étrangers.

Aszódy János: A pokol zsoldosai. Lapok az Idegenlégió történetéből. Budapest, Kossuth, 1977.

Bachelier, Christian: La nouvelle armée française. Azéma, Jean-Pierre–Bédarida, François (szerk.): La France des années noires. De l'Occupation à la Libération. Paris, Éditions du Seuil, 2000. 249–273.

Becker, Jean-Jacques: Les volontaires étrangers de l'armée française au début de la guerre de 1914. Heyriès, Hubert – Muracciole, Jean-François (szerk.): Le soldat volontaire en Europe au XXe siècle. De l'engagement politique à l'engagement professionnel. Montpellier, Presses universitaires de la Méditerranée, 2007. 87–93.

Bergot, Erwan: La Légion. Paris, Balland, 1972.

Bergot, Erwan: Régiment de marche de la Légion. Paris, Presses de la Cité, 1984.

Blond, Georges: Histoire de la Légion étrangère. Paris, Perrin, 2008.

Broche, François: L'Armée française sous l'Occupation. La métamorphose. Paris, Presses de la Cité, 2002.

Broche, François – Muracciole, Jean-François (szerk.): Dictionnaire de la France libre. Paris, Robert Laffont, 2010.

Comor, André-Paul: Aux origines de l'infanterie portée et de la cavalerie blindée : les compagnies montées et la cavalerie de la légion étrangère en Afrique du nord (1881-1939). *Guerres mondiales et conflits contemporains*, 225. sz. 2007. 37–45.

Comor, André-Paul: La Légion Étrangère. Histoire et dictionnaire. Paris, Robert Laffont – Ministère de la Défense, 2013.

Comor, André-Paul: L'Épopée de la 13ème Demi-brigade de Légion Etrangère 1940-1945. Paris, Nouvelles Editions Latines, 1988.

- Doumic, René: Historique du régiment de marche de la Légion étrangère. 3e régiment étranger d'infanterie. Nancy–Paris–Strasbourg, Berger-Levrault, 1926.
- Ferwagner Péter Ákos: A francia gyarmati uralom megrendülése a Közel-Keleten. Az 1925-1927-i szíriai felkelés. *Világtörténet*, 39. évf. 4. sz. 2017. 545–573.
- Facon, Patrick: La coopération franco-alliée pendant la campagne de Tunisie. *Revue historique des armées*, 150. sz. 1983. 30–39.
- Fleury, Georges: La guerre en Indochine 1945-1954. Paris, Perrin, 2003.
- Funk, Arthur L.: Torch: les opérations de diversion alliées et les renseignements de l'Axe. *Revue historique des armées*, 114. sz. 1973. 78–87.
- Gouberville, de: Le corps franc d'Afrique (1942-1943). *Revue historique des armées*, 106. sz. 1971. 50–58.
- Gmeline, Patrick de: Nouvelle histoire de la Légion étrangère. Paris, Perrin, 2016.
- Gras, Yves: La 1ère D.F.L. Les Français libres au combat. Paris, Presses de la Cité, 1983.
- Guyot, Philippe: D'un régiment de marche de la Légion étrangère (RMLE) à l'autre, répétition ou évolution de l'histoire? *Revue historique des armées*, 265. sz. 2011. 24–34.
- Heyriès, Hubert: Le volontaire garibaldien en France d'une guerre à l'autre 1914-1915/1939-1940. Heyriès, Hubert – Muracciole, Jean-François (szerk.): Le soldat volontaire en Europe au XXe siècle. De l'engagement politique à l'engagement professionnel. Montpellier, Presses universitaires de la Méditerranée, 2007. 193–210.
- Historique des unités de la légion étrangère pendant la guerre 1914-1918, Maroc et Orient. Oran, Heinz, 1922.
- Jackson, Julian: La France sous l'Occupation. 1940-1944. Paris, Flammarion, 2004.
- Koenig, Marie-Pierre: Bir-Hakeim 10 juin 1942. Paris, Robert Laffont, 1971.
- Leroy, Stéphane: Les exilés républicains espagnols des Régiments de Marche des Volontaires Étrangers. Engagement, présence et formation militaire (janvier 1939-mai 1940). *Cahiers de civilisation espagnole contemporaine*, 2010/6. o. n. (<http://journals.openedition.org/ccec/3285>)
- Mahuault, Jean-Paul: Engagés volontaires à la Légion étrangère pour la durée de la guerre (E.V.D.G.) 1870-71, 1914-18, 1939-45. Paris, Grancher, 2013.
- Maliszewski, Lech: Une évacuation par évaporation. Le rôle du général Louis Faury dans le transfert clandestin vers la France des militaires polonais internés en Roumanie en septembre 1939. Bene Krisztián – Dávid Ferenc (szerk.): La France, les Français en guerre(s) et l'Europe médiane aux XIXe et XXe siècles. Talmont-Saint-Hilaire, Editions Codex – Université de Pécs, 2015. 61–71.
- Marès, Antoine: L'armée tchécoslovaque en France (1939-1940). *Hommes & Migrations*, 1148. sz. 1991. 22–26.
- Montagnon, Pierre: La Légion étrangère de 1831 à nos jours. Paris, Pygmalion, 1999.
- Muracciole, Jean-François: La France pendant la Seconde Guerre mondiale. Paris, Librairie Générale Française, 2002.
- Paxton, Robert Owen: La coupure décisive pour Vichy (novembre 1942). L'Etat français vassalisé. Azéma, Jean-Pierre–Bédarida, François (szerk.): La France des années noires. De l'Occupation à la Libération. Paris, Éditions du Seuil, 2000. 11–39.
- Paxton, Robert Owen: L'armée de Vichy. Le corps des officiers français 1940-1944. Paris, Tallandier, 2004.

- Porch, Douglas: La Légion étrangère 1831-1962. Paris, Librairie Artheme Fayard, 1994.
- Roumiantzoff, Nicolas Pierre: « Le Roum » Le spahi du général de Gaulle. Paris, Cherche-Midi, 2018.
- Sairigne, Gabriel de: Bir-Hakeim. *Revue historique des armées*, 142. sz. 1981. 166–184.
- Soulié, Pierre: 1901-1935: la Légion étrangère au Maroc. *Guerres mondiales et conflits contemporains*, 237. sz. 2010. 7–24.
- Sergent, Pierre: Les maréchaux de la Légion. L'odyssée du 5e étranger (1940–1945). Paris, Fayard, 1977.
- Szecsko Tibor: La Légion. Une légende en marche. 1er étranger de cavalerie. Paris, Editions Atlas, 1994.
- Trouplin, Vladimir: Dictionnaire des compagnons de la Libération. Bordeaux, Elytis, 2010.
- Vincent, Jean-Noël: Les Forces françaises dans la lutte contre l'Axe en Afrique. Les Forces françaises libres en Afrique 1940-1943. Paris, Ministère de la Défense, 1983.

Gulyás K. László

**Az ujjur migráció okai és szakaszai
Ujjurok Törökországban és Szaúd-Arábiában¹
The Stages and Causes of Uyghur Migration.
Uyghurs in Turkey and Saudi Arabia**

Absztrakt

Az ujjurok modern kori története igen kevésbé kutatott téma a mai magyar történetírásban, az ujjur migrációra pedig hatványozottan igaz ez az állítás. Ez a tanulmány röviden ismerteti az eredeti ujjur népcsoport létrejöttét a nagy közép-ázsiai sztyeppén, valamint hogy azon nép utódaiból, keveredve más török eredetű népcsoportokkal hogyan alakult ki az évszázadok alatt Kína azon nemzetisége, amelyet ma ujjuroknak hívunk és aztán ökmiként érintkeztek először az iszlámmal és hogyan vették fel azt. Ezután röviden bemutatásra kerül az ujjurok elvándorlásának története, hogy miért ciklusokban történt ez meg és miért adott régiókat érintve. Ehhez kapcsolódóan pedig a mai Hszincsiang Autonóm Tartománynak megfelelő terület nagyon rövid, nagy vonalakban felvázolt történelme is említést kap az 1600-as évektől a Kínai Népköztársaság kikiáltásáig. Mivel a tanulmány keretei nem teszik lehetővé, hogy az ujjurok kivándorlása teljességre törekedve kerüljön bemutatásra, ezért csak a Közel-Kelet régiójára fókuszál, azon belül is a törökországi és szaúd-arábiai diaszpóra kialakulására, bizonyos szintű asszimilációjára, illetve arra, hogy mi várható számukra a jövőben. Ennek oka rendkívül egyszerű: ha Közép-Ázsiát (Kazahsztánt) nem számítjuk, akkor ebben a két országban található a legnagyobb ujjur diaszpóra ma. Törökország esetében a közös török eredet és kulturális gyökerek a legmeghatározóbb indokai ennek, míg Szaúd-Arábiához köthetően pedig a vallási aspektus. A szaúdi fundamentalista iszlám sok ujjur számára biztosítja a rendszerrel való szembenállás ideológiai alapját.

Kulcsszavak: ujjurok, ujjur migráció története, Hszincsiang, Törökország, Szaúd-Arábia.

Abstract

The modern history of the Uyghur people is a scarcely researched topic in today's Hungarian historiography and this statement is even more true when it comes to the question of Uyghur migration. This paper briefly describes the formation of the original Uyghur ethnic group in the Great Central Asian Steppes and how their descendants mixing with other Turkish groups eventually formed the ethnic group that today we call Uyghurs in modern day China and how they came in contact with Islam and how they converted to it. Following that the history of the migration of the Uyghur people is detailed, why it happened cyclically and why affected only certain regions. In regard to this, the history of the region that is today called Xinjiang Autonomous Region will also be covered at large from the 1600s until the formation of the People's Republic of China. Since the framework of this paper does not make it possible to

fully present the Uyghur migration in its entirety, only the part that affects the Middle-East is in focus herein, namely the formation and assimilation of the diaspora in Turkey and in Saudi Arabia and what future prospect they have. The cause for this is very simple: outside Central Asia (Kazakhstan) the largest Uyghur population located is in these two countries. In the case of Turkey, the main reasons for this are the common Turkish origin and the common cultural roots, while in the case of Saudi Arabia the religious aspect is the most important. The Saudi fundamentalist Islam provides many Uyghurs the ideological foundation with which they oppose the Chinese Government.

Keynotes: Uyghurs, History of Uyghur Migration, Xinjiang, Turkey, Saudi Arabia.

Az ujjur migráció – és általánosságban az ujjur kérdéskör – egy igen kevésbé kutatott terület a mai magyar történetírásban. Mivel a téma nagyon sokrétű és szerteágazó, hosszú időt ölel át, ezért ez a tanulmány nem törekszik – terjedelmi korlátok miatt nem is törekedhet – az ujjurok elvándorlásának teljes körű bemutatására, csupán az egyes korszakokra jellemző, a migrációt elindító okokat említi meg, célállomásként pedig a Törökországra és Szaúd-Arábiára fókuszál, egyfajta rövid esettanulmányt adva az ottani ujjur diaszpóra kialakulásáról, a teljesség igénye nélkül.²

Az ujjurok eredete

Az átláthatóság kedvéért röviden szükséges bemutatni az ujjurok eredetét. Az ujjur egy török eredetű népcsoport, első említésük a VI. századból maradt ránk. Származási helyüket a legtöbb szakértő a mai Mongólia közép-keleti részére teszi. Az ujjurok egy több különböző törzsből álló törzsszövetség részei voltak a VII. századtól. A Közép-Ázsia szteppéin szétterülő nagy nomád Második Türk Birodalom (VII. század közepétől) számos alávetett törzsének egyike volt ez a nép. Ahogy ez sokszor előfordul a nomád birodalmak esetében a birodalmat alapító (vagy közvetlen rokonai) halála után az államhatalom fokozatosan elkezd meggyengülni, amely a korábban elnyomott népek lázadásaihoz vezet. Nem volt ez másképp a Második Türk Birodalom kapcsán sem: az alapító Kutlug és az őt követő fivére, Kapgán kagán halála után az alávetett népek közül egyre többen keltek fel a türk uralom ellen. Ekkor azonban még tartotta magát a birodalom, hála az alapító két fiának, azonban a nomád „állam” nem maradt tartós. Az utódok halála után egy nagyjából tíz éves anarchiával teli periódus következett, amely idő alatt egy török népcsoport sokkal erősebbé vált, mint a törzsszövetség többi tagja. Ez a népcsoport volt az ujjur, amely 745-ben átvette az irányítást a régió felett. A 759-től uralkodó Bügü kagán folyamatosan növelte országa méretét. Birodalma uralkodása végére Mandzsúriától az Altajig és a Tien-sanig húzódott kelet–nyugati irányban. Jól látható, hogy igen jelentős területeket hajtott az uralma alá, de ez az „állam” sem létezett igazán sokáig. Bár az

Ujgur Birodalom csak 840-ben bomlott fel, már a 780-as évektől egyre több gyengesége mutatkozott. Az évtized elején ölték meg Bügü kagánt, akit a trónon minisztere (és gyilkosa) Ton Baga követett. Ton Baga Kína-barát állama azonban már közel sem volt olyan erős, mint elődjéé: sorozatos vereségeket szenvedett a szomszédos államalakulatoktól, többek között Tibettől is. Ennek következményeként az ujgurok elvesztették a Tarim-medence területét.³ Innentől fokozatosan csökkent birodalmuk mérete, ezzel együtt pedig hatalmuk is megingott a régióban.

Miután a IX. században az ujgurok hegemoniája megszűnt, a törzsek több különböző, területenként eltérő népcsoportra szakadtak szét. Ezt azért fontos kiemelni, mert ma az ujgurok majdnem 100%-a muszlim vallásúnak vallja magát, azonban ez korántsem volt mindig így. Bár az államalakulatuk mongóliai megalapítása után nem sokkal (a VIII. században) Belső-Ázsia nyugati részén már kapcsolatba kerültek az iszlámmal az arab hódításoknak köszönhetően, a vallást magát lassan vették át, náluk a manicheizmus⁴ volt széles körben elterjedve.⁵ Az iszlám keletebbre lassan gyűrűzött be és az ujgur területek keleti határterületein lényegében ismeretlen volt.⁶

Ami segített a muszlim tanok terjedésében az az, hogy az Ujgur Birodalom felbomlása utána az ujgurok egy része Nyugat- és Kelet-Turkesztánba telepedett le.⁷ Ennek viszont az lett a következménye, hogy a X. század végétől folyamatosan érintkeztek az iszlám tanokkal, amelyeket így fokozatosan átvettek, bár korábban vallási szempontból elég vegyes képet mutattak (a „kötelező” manicheizmus ellenére nagy részük buddhista volt). Fontos megemlíteni, hogy a mai ujgurok nem közvetlen leszármazottai a VII–IX. században állammal rendelkező ujguroknak, hanem több különböző népcsoport keveredéséből jöttek létre (részben természetes módon, részben áttelepítésekkel). Egyes felfogások szerint a ma élő ujguroknak valójában semmi köze nincs a korábbi ujgur kaganátus ujguraihoz. Az iszlám terjedésének idején ráadásul az ujgur kifejezés nem volt előnyös, mivel korábban a mongol kultúrához és a buddhista tanokhoz valamint hagyományokhoz kötődő népcsoport tökéletesen kimerítette a „hitetlen” fogalmát. Így tehát jó pár évszázadig a ma ujguroknak hívott népcsoportot valójában nem ezzel a névvel illették. Az egyetlen csoport, ami megtartotta az ujgur nevet, azok az úgynevezett „sárga ujgurok” voltak, akik az eredeti ujgurok mongolizáltak, de kínaiul tökéletesen beszélő leszármazottai. Ők Kanszu tartomány nyugati részén élnek, és nem az a népcsoport, akikre először gondolunk, ha meghalljuk az ujgur nevet. Ők, bár részben Hszincsiang tartományban, részben a szomszédos régióban élnek, csak részben azonosak a ma ujguroknak nevezett néppel. Ez az egységes elnevezést 1921-ben kapták meg egy taskenti szovjet tudományos konferencia folyamán (amely nevet egyébként sok hszincsiangi és más belső-ázsiai pán-turkista „ujgur” politikai aktivista elutasított).⁸

Az ujgur migráció kezdetei

Ennyi előzmény szükséges volt annak érdekében, hogy megértsük, hogy az ujgur migráció elsődleges célpontja – mind az újkorban, mind a legújabbkorban – miért pont a Közel-Kelet térsége. Bár török eredetű népcsoport, de vallásban és kultúrában mind jobban kezdett el hasonlítani az „arabokra” (figyelembe véve, hogy „egységes arabokról” nem beszélhetünk).

Az első, akkor még meglehetősen kisszámú migráció nyugatra az „ujgurok” részéről az 1600-as évek közepén következett be annak eredményeként, hogy a dzsungár mongolok meghódították a régió „kis muszlim oázisait” Dzsungáriában⁹ és a Tarim-medence térségében. Ekkor számottevő népességmozgás még nem ment végbe, ehhez közvetett módon az kellett, hogy a dzsungár mongolok nagy birodalmi terveket dédelgessenek és rátámadjanak a mandzsu Csing-dinasztiára. Ennek lesz a következménye a Kínai Birodalom „büntetőhadjárata” (amelyet egyébként ahan¹⁰ hivatalnokok teljesen értelmetlen vállalkozásnak neveznek egy teljesen értéktelen területért), ami miatt 1757-ben a megszálló kínai csapatok benyomulnak a mai Hszincsiang területére. Ez az akció egy nagyszabású irtóhadjárattá vált lényegében, emiatt a dzsungár mongolok nagy részét legyilkolták, de a túlkapások a szintén a területen lakó ujjurokat is érintették. Ezt a területet, Kelet-Turkesztánt, 1768-ban kezdték el integrálni a Kínai Birodalomba, de több, mint egy évszázadig ez nem következett be a sorozatos lázadások miatt. Végül 1884-ben kapott csak tartományi rangot: előtte közvetlenül katonai irányítás alá tartozó, lényegében megszállt terület volt, ahova legtöbbször a bűnözőket, illetve a politikailag kompromittálódott egyéneket küldték. Ez az új terület kapta az „Új Határ/Új Terület” nevet, ami kínaiul szó szerint Xīnjiāngot (新疆, Hszincsiang) jelent.¹¹

Az egyik legfontosabb lázadás a korszakban, amit meg kell említeni az egyébként is instabil terület kapcsán¹² a Jákup bég által vezetett a Brit Birodalom által támogatott hszincsiangi lázadás 1865-ben. Egy önálló területet vájt ki a bég a Kínai Birodalomból és Kászári Emírség néven új államot alapított. Ezt az államot több nagyhatalom, köztük a britek, az oroszok és az oszmánok is elismerték, azonban a bég uralma nem volt hosszú életű.¹³

Az Orosz Birodalom, névleg legalábbis, azzal a céllal tört be Hszincsiang területére 1871-ben, hogy megakadályozza Jákup bég észak-észak-nyugati terjeszkedését és fosztogató hadjáratait, valószínűbb azonban, hogy a britek politikai befolyását akarták ezzel csökkenteni. Az egyébként is meglehetősen elmaradott Qing Birodalom nagyon lassan reagált a kialakuló helyzetre (részben azért, mert Kínai közepén egy másik lázadás volt elfoglalva), így csak 1873-ban kezdett érdemben foglalkozni Jakub bég lázadásával. Végül a Qing-dinasztia 1877-re vette vissza a terület irányítását a bégtől,

és ezután kezdte el újra kiépíteni a helyi, kínai apparátust, aminek következtében hosszú évek után 1884-ben szervezték Hszincsiangot tartománnyá.

Az 1910-es évek változásai nem voltak komoly hatással Hszincsiang tartományra, mert elég távol esett a központtól, illetve azért, mert a forradalom elsősorban a kormányzat legmagasabb szintjét érintette, valamint a katonai vezetőség egy részét, a mindennapi életet kevésbé, pontosabban nem annyira, hogy az tömeges elvándorlásra készítse az ujugrokat. Az igazi változást az 1930-as évek eleje hozta el: a tartomány forrongott a türk nacionalisták, a Szovjetunióból elmenekült fehérek¹⁴, az őket levadászni próbáló kommunisták és a Kanszu tartományból „átnyúló”, mind nagyobb befolyásra szert tevő huiktól.¹⁵ 1931-re a polgárháború miatt az említett Kanszu tartományból óriási han tömegek menekültek Hszincsiang keleti területeire, ahol a még művelés alá nem vont, jó minőségű területeket megkapták, hozzá szerszámokat és eszközöket, nem melleleg pedig adókedvezményt, pontosan abban az időben, amikor az ujugrokat a korábbiakhoz képest kétszeres mértékű adó befizetésére kötelezte a helyi – egyébként szintén Kanszu tartományból származó – vezető Csin Suzsen. Az elszenvedett sérelmek, a korrupció, a hátrányos megkülönböztetés végül nyílt lázadáshoz vezetett 1931 februárjában. Bár a felkelés a tartomány déli részén indult, rövid idő alatt az egész régió lángba borult. Bár gyorsan terjedt semmiképpen nem nevezhető szervezettnek: több különböző gócpontja és vezetése volt, a kormányzat ellen harcoló csoportok gyakran egymás ellen is fordultak. Miután Japán elfoglalta Mandzsúriát a szovjetek szemében felértékelődött Hszincsiang. Ugyan évtizedeken keresztül fontos kereskedelmi partnere volt Moszkvának a terület, inentől politikailag is fontossá vált (tartottak tőle ugyanis, hogy a lázadás esetleg átterjedhet a közép-ázsiai tagköztársaságokra, ezt pedig mindenképpen el akarták kerülni). Emiatt következik be a szovjet intervenció is, amely - részben legalábbis - az Első Kelet-Turkesztáni Köztársaság¹⁶bukását eredményezi 1934-ben. A fentebb említett indokok mellett azt sem szabad elfelejteni, hogy a Kuomintang és a Kínai Kommunista Párt közötti polgárháború is folyamatosan zajlott ezen időszakban, és bár közvetlenül kevésbé érintette Hszincsiang tartományt, közvetett módon komoly hatással volt rá. Könnyen belátható, hogy ez az időszak miért adott ismét egy nagy lökést az ujugur kivándorlásnak.¹⁷

Nem volt ez másként az 1940-es évek elején sem. A Kuomintang célul tűzte ki Észak-Nyugat Kína modernizálását és benépesítését, két okból. Az egyik, hogy legyen egy nagy területű, viszonylag könnyen védhető bázisa Japánnal szemben, a másik pedig, hogy rendelkezzen egy állandó hátországgal a kínai kommunisták ellen. Emiatt viszont körülbelül 10000 hozzá hű, elsősorban han kínai tisztségviselő áttelepítését tűzte ki célul, valamint nagyjából 1 millió menekült letelepítését, és 100000 főt számláló sereg állomásoztatását. Ez természetesen megint azzal járt, hogy a helyi lakosság és elsősorban az ujugrok háttérbe szorultak, hiába volt a hivatalos politikai irányvonal a „mindenki, aki Kínában él kínai”, a gyakorlatban ez nem

valósult meg. Ez már önmagában nagy elégedetlenséggel járt, de ezekhez még hozzájárultak a terület gazdasági nehézségei. 1941. második felét követően Hszincsiang és a Szovjetunió közötti kereskedelem lényegében megszűnt, és a határok is lezárásra kerültek. Ennek következtében a Hszincsiangban megtermelt mezőgazdasági termékeket nem tudták a gazdák értékesíteni, míg a Szovjetunióból késztermékek nem érkeztek.¹⁸ Ezen tényezők összessége hamarosan egy új lázadás kirobbanásához vezetett, ami természetesen ismét népességmozgással is járt.¹⁹

Összességében az ujgur kivándorlás, csak a XX. század '20-as éveitől kezdett el rendszeresé válni, célpontja pedig elsősorban Törökország és a Perzsa-öböl térsége (elsősorban Szaúd-Arábia) lett.

Törökország

Egyes becslések szerint körülbelül 1 millió ujgur élhet Hszincsiang tartományon kívül, a pontos adatokról megoszlanak a vélemények. Az Ujgur Világkongresszus az egyik szervezet, amely ezt a számot nyilvántartja és pont emiatt a jelentéseiket érdemes némi kritikával kezelni. A Kínai Népköztársaság megalakítása után, a Második Kelet-Turkesztáni Köztársaság összeomlása következtében volt egy nagyobb kivándorlási hullám nyugatra, azonbanklasszikus értelemben vett tömeges migrációról még ekkor sem beszélhetünk. Bár 1949-től erőteljes muszlim-, és ezzel együtt ujurellenesség lett jellemző a kínai államra, mégis pont ez az időszak volt az, ahol nagyon szigorúak voltak a határellenőrzések, ami az elvándorlást nagyon megnehezítette, gyakran el is lehetetlenítette. 1949 után a közös kínai-szovjet határellenőrzések miatt volt nehéz más országba szökni, míg az 1950-es évek vége, illetve az 1960-as évek vége után pedig a kínai-szovjet szembenállás okán. A '60-as évek végére ezek komoly határvillongásokká változtak, ez pedig megint csak megnehezítette a határátkelést az ujugrok számára. Viszont pont ebben az időszakban érte őket a legnagyobb elnyomás a kommunista Kína részéről: a Nagy Ugrás és később a Kulturális Forradalom idején teljes mértékben kiszolgáltatottá váltak, vallási vezetőiket, gondolkodókat gyakran bebörtönözték vagy meggyilkolták, mecseteiket lerombolták vagy átalakították (nem volt ritka, hogy sertéstelepeket alakítottak ki bennük), nem gyakorolhatták szabadon a vallásukat. Így paradox módon a XX. század második felének nagyobb arányú ujgur migrációját pontosan a Reform és Nyitás politikája hozta el. Mivel újraindították a mecseteket, valamint újra lehetővé tették a vallásos tanok nyílt tanulmányozását (és általában véve a széleskörű oktatást az ujugrok számára), ezért sokan mentek külföldre tanulni, akik aztán sok esetben kinn is telepedtek le. A legfőbb célállomások közé tartozik Törökország és Szaúd-Arábia is.

Miután a kínai Népi Felszabadító Sereg benyomult Hszincsiang sok turkesztáni vezető külföldre szökött. Ezen szökések végcéljai a „nyugat-turkesztáni területek” voltak a legtöbb esetben, de sokan Törökország felé vették útjukat. Azonban a Törökország irányába igyekvők sem minden esetben vándoroltak rögtön oda. Sokszor a Kínával szomszédos államokban telepedtek le (Kirgizisztán, Kazahsztán, Pakisztán, India északi részei) először. Ennek lett a következménye, hogy a nagyjából 1 milliós lélekszámú ujjur diaszpóra többsége ezeken a területeken maradt. Sokan azonban továbbmentek nyugatabbra, Törökország felé, elsősorban a jobb életszínvonal, a több lehetőség és történeti örökség okán (sokan úgy gondolták, hogy az őseik közösek a törökökkel és a kulturális identitásuk, nyelvük is hasonló, azonban ez nem volt teljesen igaz). Emiatt Közép-Ázsia után a legnagyobb ujjurközösség Törökországban található. Mivel pedig Törökország gazdaságilag erős, ezért ennek mintegy közvetett következményeként az itt élő ujjur diaszpóra tekinthető a legbefolyásosabbnak az egész XX. század során, sok esetben biztosítva menedéket a Kínából sietve távozó vagy elüldözött függetlenségi aktivistáknak. A törökországi ujjur diaszpóra száma 35.000-45.000 közé tehető.

Törökország az Ifjú Török mozgalom óta mindig is egyfajta követendő sablont jelentett Kelet-Turkesztán ujjurjai számára. Bár Törökország közvetlen támogatást nem nyújtott, de mindig is egy ideológiai példaképként jelent meg Hszincsiang lakói számára. Az 1950-es évektől az 1980-as évekig több ezer menekült ujjurt befogadott Ankara, sokakat az ENSZ – és természetesen a korábban kivándoroltak – támogatásával. Az 1980-as években ismét egy nagyobb ugrás figyelhető meg a kivándorolt ujjurok számában. A Reform és Nyitás politikájának meghirdetése után az ujjurok is szabadon, szabadabban mozoghattak külföldre, sokan indultak el a hádzsra²⁰, hogy aztán sose térjenek haza. De fontos megemlíteni azt is, hogy sok ujjur ment tanulni a pakisztáni madraszákba²¹ is, ahonnan két irányba távoztak: vagy közvetlenül nyugatra, vagy pedig csatlakoztak az Afganisztánban harcoló mudzsahedekhez²², hogy utána néhány hónap múltán szökjének el nyugatra. A célország ismét a legtöbb esetben Törökország lett, amely az 1980-as évekre már egy igen erős gazdaságot és stabil politikai rendszert tudhatott magáénak.²³

Ezen migrációs hullámok miatt két része alakult ki a törökországi ujjur diaszpóranak. A „régiek” (akik a KNK kikiáltása időszakában menekültek el Kínából) és az „újak”, akik a Reform és Nyitás eredményeképpen mehettek el nyugatra. Kezdetben elég erőteljes szembenállás jellemezte ezt a két csoportot. A korábban érkezettek „eltörökösödtek” és sokkal erőteljesebben voltak vallásosak, mint az újonnan érkezettek. Ráadásul az utóbbiaknak komolyabb kapcsolata volt/maradt Hszincsianggal és sok esetben csak egy ideiglenes állomásként tekintenek Törökországra, egy eszközre Hszincsiang függetlenségének kivívásáig. A „régiek” közül sokan vállaltak politikai szerepet különböző nemzetközi szervezetekben, ahol megpróbálták ébren tartani az ujjur függetlenség kérdésének ügyét. Már Bandungban is képviseltették

magukat 1955-ben, ahogy az 1964-es Iszlám Világkongresszuson is felszólaltak, de gyakran beszéltek az Arab Liga és a Muszlim Világliga ülésein is. Sok esetben építettek ki jó kapcsolatokat a török kormányzattal, ami az utóbbi pár hónapig végig, egyértelműen támogatta az ujgur függetlenség ügyét. A régiek közül már kevesen vannak életben, azonban 2009 után egy újabb hulláma figyelhető meg az ujgur kivándorlásnak. Az abban az évben, illetve azután érkezettek identitása megint egy kicsit eltérő a '80-as években érkezettekhez képest. Ha ehhez hozzávesszük az eltörökösödött korábban érkezetteket, akkor jól látható, hogy a törökországi ujugrok eredeti identitása elveszőben, de legalábbis átalakulóban van. Azok, akik észrevették ezt magukon és nem akarták, hogy ez bekövetkezzen továbbmentek Törökországból Nyugat-Európa irányába, elsősorban Németországba. Az érdekesség ebben az, hogy az ujgur identitásukat jobban meg tudták őrizni Európában, mint az őket sokkal könnyebben integráló Törökországban (nyilván azért, mert az integráció asszimilációval is járt). Pontosán emiatt a '60-as évek végétől kezdődően az ujgur függetlenségi törekvések központjává Németország vált. Az igény a független Kelet-Turkesztánra a Szovjetunió felbomlása után erősödött fel ismét. A volt szovjet köztársaságok jó részében jelentős számú ujgur kisebbség élt és él és az ő helyzetük felvillantotta a reményt a függetlenedésre. Nem véletlen, hogy az 1990-es évek eleje óta mind jobban presszionálta Kína Törökországot, hogy szabjon gátat az ujgur függetlenségi aktivizmusnak. Bár kezdetben ezek nem sok sikerrel jártak, de az erősödő gazdasági kapcsolatok mind erősebb kínai nyomásban csúcsosodtak ki. A 2009-es hszincsiangi terrortámadások után egyre nagyobb problémát kezdett el jelenteni Törökországnak az ujgur függetlenségi mozgalom a török diaszpórán belül, 2017 után pedig a török hatóságok is több száz ujugrt tartóztattak le. Az utóbbi pár hónapban pedig Ankara jól láthatóan és egyértelműen kihátrált az ujugrok támogatása mögül, aminek következtében egy újabb migrációs hullám vette kezdetét, immár Nyugatra.²⁴

Szaúd-Arábia

A Sivatagi Királyság esetében kicsit más a helyzet, mint Törökország kapcsán, mert kezdetben alapvetően más célzattal kerültek kapcsolatba az ujugrok Rijáddal.

Az első összekötőkapocs az Arab-félsziget és Kelet-Turkesztán között természetesen a vallás volt. Az ujugrok Szaúd-Arábiához köthető kapcsolatát alapvetően három kategóriába sorolhatjuk. Az első a vahnábita tanok²⁵ terjedése Belső-Ázsia irányába (kezdetben a huikkal került érintkezésbe). A második a konkrét ujgur diaszpóra megjelenése a Sivatagi Királyságban, a harmadik pedig a hádzsra járók, de alapvetően Kínába visszatérők közössége.

Érdekes módon a kínai muszlim kisebbségekre az első, legkorábbi gyakorolta a legnagyobb hatást. A vahhábita tanok fundamentalista, „tisztá” felfogása sok esetben vonzóbb volt mint a helyi sajátosságokkal „szennyezett” kínai iszlám. Ez viszont gyakran nem csak az állam szemben okozott feszültséget, hanem az egyes muszlim irányzatok között is. Mivel követői kevesebben voltak, mint a többi muszlim irányzat követői, ezért ez együtt járt egyfajta bezárkózással, valamint militáns gondolkodásmóddal. A vahhábita tanok tehát megfelelőek lettek sok ujjur számára, hiszen kifejezték számukra a máshová nem tartozás érzését, egyszersmind ideológiát szolgáltatottak a szembenállásra is. A XX. század legelején már megjelentek a vahhábita tanok Észak-Nyugat Kínában (tehát még a második szaúdi állam idején). Azért fontos ezt kiemelni, mert ma is erősen érződik a hatásuk, a kínai iszlám egyik szalafista irányzata, a Yihewani (ikhván²⁶) sokat merített a vahhábitizmusból is. Bár azóta bizonyos szembenállás is figyelhető meg vele szemben (elsősorban török és iráni hatásra), ez azonban a kezdeti hatást nem vitatja.

Az első komolyabb migrációs hullám Szaúd-Arábia irányába 1917 után következett be az ujjurok részéről, igaz, a közép-ázsiai területekről a bolsevik hatalomátvétel következményeként.²⁷ Sokan nem várták meg, hogy milyen tényleges eredménnyel fog jární a kommunisták hatalomátvétele, illetve, hogy a vallási életet mennyiben fogják befolyásolni a régióba küldött káderek, hanem a rezsinváltás hírére emigráltak.²⁸

Újabb nagyobb kivándorlási hullám következett be az 1930-as és 1940-es években, igaz ekkor nem vallási/ideológiai indokokból, hanem szimplán azért, mert a kínai polgárháború Hszincsiang régiójára is áterjedt. Az 1930-as évek végére – bár pontos számot lényegében lehetetlen találni – nagyjából pár ezer ujjur már Szaúd-Arábiában élt, ott telepedett le. Egy részüknek sikerült megszerezniük a szaúdi állampolgárságot is, ami sem akkor, sem azóta nemegyszerű feladat. Ezen szaúdi-ujjurok erősen Kína-ellenesek lettek, de nem csak a kommunista rezsím miatt, a Kuomintang ellen ugyanúgy tiltakoztak, mint Hszincsiang megszálló erők ellen. Tény persze, hogy elsősorban a kommunista Kína lett a célpontja ezen csoportoknak, de nem elsősorban vallási okokra visszavezethetően, hanem egyszerűen azért, mert a Kínai Kommunista Párt tartotta meg a hatalmat. Egyik legfontosabb példa ebből a csoportosulásból Mohammed Amin Islami, aki 1956-ban telepedett le Szaúd-Arábiában és, aki Hszincsiangot az „ázsiai Palesztinának” nevezte.

Érdekes módon az 1962-ben létrehozott Muszlim Világliga (ahol a törökországi ujjurok is erősen képviseltették magukat) első alkalmazottainak jelentős hányada szaúdi-ujgur volt. Ez pedig természetesen megmagyarázza, hogy miért fordított a szervezet különösen nagy figyelmet Hszincsiang ügyére. Ez viszont nem jelentette azt, hogy Rijád támogatta volna az ügyet. Így bár kvázi voltak szervezeteik a szaúdi-ujjuroknak és természetesen a propaganda eszközét is használták különböző röpiratok segítségével, azonban összességében a „közvélemény” (azaz a szélesebb körben

értett szaúdi királyi család) ezekre nem nagyon reagált. A XX. század második felében egyrészt Kína, a kommunizmus egyik bázisaként volt „ellenség”, nem etnikai kérdésekben. Később pedig egyre újabb és újabb „puskaporos hordó” robbant fel, ami érdekelte a szaúdi közösséget: Afganisztán, Csecsenföld, Bosznia. Ráadásul a még nem sokkal a Reform és Nyitás után fejlődésben lévő Kína korántsem volt annyira nyílt, mint ma, az információ sokkal nehezebben áramlott kifelé. A szaúdi-kínai hivatalos kapcsolatfelvétel is csak 1990-ben történt meg. Talán éppen ez az oka annak, hogy a különböző terrorszervezetek, egészen a 2000-es évek elejéig nem foglalkoztak Hszincsiang ügyével.

A Nyitás után, amikor ismét enyhültek a megszorítások az ujugrok vallásgyakorlásán, a szaúdi-ujgurok erőteljesen népszerűsíteni próbálták a vahhábizmust az otthon maradtak körében: ösztöndíjalapokat hoztak létre, amivel a külföldi tanulmányutakat segítették elő, pénzt adtak mecsetek felújítására és építésére. Azonban ez sok ujugrnak, mind Kelet-Turkesztánban, mind Szaúd-Arábiában nem nyerte el a tetszését maradéktalanul, hiszen az általuk hagyományosan vallott hanafita tanok eltörlésének igényét látták benne.

Az új évezredre azonban sok szaúdi-ujgur hozzáállása megváltozott a kérdésben: eddigre társadalmilag feljebb kerültek, jómódúak, iskolázottak lettek, ugyanakkor sokan vagy nagyon későn vagy egyáltalán nem kaptak szaúdi állampolgárságot, emiatt viszont vigyázniuk kell, nehogy valami olyan kérdésben (Hszincsiang) kompromittálódjanak, amifontos lehet a szaúdi vezetésnek.²⁹

Összességében elmondható, hogy kevés pontos, számszerű adat áll a rendelkezésünkre az ujugrok migrációja kapcsán, ráadásul sokan vannak az emigráltak között, akik már nem feltétlenül vallják magukat ujugroknak, tovább nehezítve a diaszpórák feltérképezését. Emiatt pedig nehéz felmérni politikai aktivitásukat is. Az elmúlt években csökkent a Kínát elhagyók száma, a kérdés az, hogy ez a tendencia meddig marad meg.

Jegyzetek/Notes

¹ A 2019. december 6-án, a XIX. Mediterrán Symposium keretében elhangzott előadás írott változata.

² A tanulmányban a hivatalos magyar átírások kerülnek felhasználásra a külföldi (hely)nevek kapcsán, tehát így lesz Xīnjiāng tartományból Hszincsiang stb.

³ A Tarim-medence a mai kínai Hszincsiang tartományban található, 530.000 km² területű táj alakú terület, amitminden oldalról 5000méternél magasabbra nyúló hegyláncok vesznek körül. Dél felé a Kunlun és az Altin-tag választja el a Tibeti-fennsíktól, nyugaton a Keleti-Pamír Tádzsikisztántól, északon a Tien-san vonulatai Dzsungáriától, keleten a Pej-hegység (Bei Shan) a Góbi sivatagtól.

⁴ A manicheizmus egy iráni eredetű vallás, amely a Szászánida (Újperzsa) Birodalom időszaka alatt élte virágkorát és a 3. és 7. század között (az iszlám megjelenéséig) a kereszténység fő riválisának számított. Rengeteg híve volt és széles körben elterjedt vallásnak számított hiszen a Római Birodalom nyugati határától egészen Kínáig voltak hívei. A dualista kozmológia jellemzi, azaz két egymással szembenálló erő - a jó és a rossz, vagy fény és sötétség – harca mozgatja a világot. Tanai részben a gnoszticizmusban gyökereznek. Bővebben lásd Samuel N. C. Lieu: *Manicheism in Mesopotamia and the Roman East*. Brill, Leiden, 1999.

⁵ A manicheizmust Bűgü kagán tette államvallássá, de ennek pontos oka nem ismert. A legvalószínűbb az, hogy minél jobban el akarta különíteni népét és birodalmát a taoista, illetve buddhista Kínától, ezáltal is csökkentve a kínaiak befolyását országán, és persze egyszerűsítve a szembenállását a Tang-dinasztiával.

⁶ Vásáry István: *A régi Belső-Ázsia története. Ujgur hegemonia és Turkesztáni ujgurok című fejezet*. Online elérhető könyv: <https://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tkt/regi-belső-ázsia/ch03s05.html>. Lekérdezés időpontja: 2020.01.02.

⁷ Másik részük Tibet és Kína területére érkezett meg, ahol egy részük fokozatosan asszimilálódott a helyi – egyébként etnikailag és kulturálisan is nagyon sokszínű – lakossághoz.

⁸ Peter B. Golden: *An Introduction to the History of the Turkic People – Ethnogenesis, State-Formation in Medieval and Early Modern Eurasia and the Middle East*. Otto Harrassowitz, Wiesbaden, 1992. 409-410.

⁹ Dzsungária a mai Hszincsiang tartomány északi-északkeleti részét fedi le.

¹⁰ A han a legnagyobb kínai nemzetiség, Kína lakosságának körülbelül 91%-át alkotják jelenleg.

¹¹ Jacques Gernet: *A History of Chinese Civilization*. Cambridge, Cambridge University Press 2008. 481-482.; William T. Rowe: *China's Last Empire: The Great Qing*. Cambridge (Massachusetts), Harvard University Press, 2009, 74.

¹² Folyamatos határviták jellemezték a területet az Orosz Birodalommal, állandóak voltak az etnikai-vallási villongások, ezt pedig tetézték az egyébként meglehetősen korrupt kínai kormányzat túlkapásai is.

¹³ William T. Rowe: i.m. 210-211.

¹⁴ A bolsevikokkal, azaz a „vörösökkel” szembenálló csoport az orosz polgárháborúban. Nem minden esetben voltak restauráció pártiak, azaz a kommunistákkal való szembenállásuk nem jelentette azt, hogy vissza akarták volna állítani a cári Oroszországot, de a kommunisták hatalomátvételét meg akarták akadályozni.

¹⁵ A huik egy kínai nemzetiség, a mai Kína lakosságának kevesebb mint 1 százalékát teszik ki. Legnagyobb részük hagyományosan muszlim vallású.

¹⁶ Az Első Kelet-Turkesztáni Köztársaság tekinthető az első modern ujgur államnak, egyszerűsítve pedig mérföldkőnek az ujgur nacionalizmus számára, még úgy is, hogy alig fél évig létezett, 1933. november 12. és 1934. április 16. között.

¹⁷ James A. Millward: *Eurasian Crossroads – A History of Xinjiang*. Columbia University Press, New York, 2007.187-206.

¹⁸ Fontos megemlíteni, hogy XIX. század végétől a XX. század közepéig Hszincsiang tartomány a kereskedelme jó részét az Orosz Birodalommal, illetve később a Szovjetunióval bonyolította, nem pedig a fejlettebb kelet-kínai területekkel. Ennek rendkívül egyszerű volt az oka: Hszincsiangból nyugatra, pár napi járóföldnyire már volt elérhető vasút, míg kelet felé

csak karavánokkal lehetett árut szállítani az pedig heteket, gyakran hónapokat vett igénybe. Emiatt viszont az orosz és később szovjet áruk jóval olcsóbbak is voltak, mint a kínai társaik.

¹⁹ James A. Millward: i.m.: 212-215.

²⁰ A minden igazhitű muszlim életében egyszer elvégzendő tradicionális mekkai zarándoklat, az iszlám egyik pillérje.

²¹ Leegyszerűsítve egyházi iskola.

²² Általában harcos értelemben használják, tágabb értelemben véve, valaki, aki részt vesz dzsihádban.

²³ Mettursun Beydulla: Experiences of Uyghur Migration to Turkey and the United States: Issues of Religion, Law, Society, Residence, and Citizenship. In.: Migration and Islamic Ethics, Yale, 2019. (online, open access publikáció), lekérdezés 2020. január 4.

²⁴ U.o.: 181-183.

²⁵ A vahnábizmus az Arab-félsziget közép-keleti, Nedzsd nevű területén jött létre a XVIII. század közepén Mohamed ibn Abdel-Vahhab tanításai nyomán. Ez a terület lényegében egybefüggő sivatag, értékelhető erőforrások nélkül, ennek köszönhetően egyetlen nagyhatalom sem tartott rá igényt, ami azt eredményezte, hogy történelmének nagy részében teljesen önálló és független volt, külső behatás alig érte. Emiatt egy sajátos társadalmi-gazdasági rendszer alakult ki a régióban, önálló fejlődési ívvel és jellemzőkkel, ez pedig elősegítette egy új vallási irányzat létrejöttét és megerősödését. Az új irányzat lényege, hogy az iszlám alapjainak csak a Korán és a szunnák (a prófétai hagyományok, a próféta cselekedeteinek és tanításainak az összessége) tekinthetők, és minden más „szennyeződéstől” meg kell tisztítani. Emiatt elutasítja a Közel-Keleten sok helyen elfogadott „bálványimádást” is. A vahnábizmus azért jelentős, mert az első fundamentalista irányzatnak tekinthető, amely viszont nem az egyre erősebb nyugati hatás következtében alakult ki, hanem belső indítatásból jött létre és terjedt el.

²⁶ Az ikhvánok, azaz Testvérek, a vahnábizmusra áttértett, alapvetően katonai erejük miatt felhasznált beduin csoportok voltak. A XVIII–XIX. században kulcsfontosságú szerepük volt mind a vahnábizmus terjesztésében, mind a Szaúdok katonai sikereiben.

²⁷ Már a XIX. századi orosz terjeszkedés elől is migráltak a Perzsa-öböl térségbe ujugrok, ám az még nem volt tömeges.

²⁸ Mohammed Turki Al-Sudairi: Hajjis, Refugees, Salafi Preachers and a Myriad of Others. In: James Reardon-Anderson (szerk.): The Red Star and the Crescent. Oxford University Press, New York, 2018. 207-217.

²⁹ U.o.: 218-220.

Felhasznált irodalom/References

Beydulla, Mettursun: Experiences of Uyghur Migration to Turkey and the United States: Issues of Religion, Law, Society, Residence, and Citizenship. In.: Migration and Islamic Ethics, Yale, 2019.

Gernet, Jacques: A History of Chinese Civilization. Cambridge, Cambridge University Press 2008

- Golden, Peter B.: *An Introduction to the History of the Turkic People – Ethnogenesis, State-Formation in Medieval and Early Modern Eurasia and the Middle East*. Otto Harrasowitz, Wiesbaden, 1992
- Lieu, Samuel N.C.: *Manicheism in Mesopotamia and the Roman East*. Brill, Leiden, 1999
- Millward, James A.: *Eurasian Crossroads – A History of Xinjiang*. Columbia University Press, New York, 2007
- Rowe, T. William: *China's Last Empire: The Great Qing*. Cambridge (Massachusetts), Harvard University Press, 2009.
- Mohammed Turki Al-Sudairi: *Hajjis, Refugees, Salafi Preachers and a Myriad of Others*. In: James Reardon-Anderson (szerk.): *The Red Star and the Crescent*. Oxford University Press, New York, 2018.
- Vásáry István: *A régi Belső-Ázsia története*. Balassi, Budapest, 2003. Online is elérhető

Abdallah Abdel-Ati Al-Naggar¹

Magyarország és az 1973-as arab-izraeli háború a sajtó-, és külügyi jelentések tükrében

Absztrakt

Az 1967. június 5-én kirobbant és hat napig tartó „villámháborúban” az arab országok súlyos vereséget szenvedtek. A vereség Egyiptom és Szíria szövetségeseinek, a Szovjetunióknak és a szocialista országoknak a vereségét is jelentette. Már az 1973-as arab-izraeli háborút megelőzően és annak folyamán Magyarország továbbra is támogatásáról biztosította az arab népeket. E tanulmány a következőket kívánja bemutatni: az egyiptomi–magyar kapcsolatok 1973-ban, a támogató Magyarország szerepe, beleértve a háborúban sérült egyiptomi katonák gyógykezelése, az 1973-as háború okai és eredményei magyar szempontból, a Ramadán 10-i háború² a magyar sajtóban, valamint az olaj, mint fegyver kérdése. A cikk írója magyar külügyi levéltári dokumentumokat és jelentéseket, illetve a magyar napi sajtót, beleértve a *Népszabadságot*,³ *Népszavát*,⁴ *Magyarországot*,⁵ *Magyar Nemzetet*,⁶ *Magyar Hírlapot*,⁷ *Újszóló*⁸ és a *Megyei Tükröt*,⁹ dolgozta fel.

Az egyiptomi-magyar kapcsolatok 1973-ban

Az egyiptomi-magyar politikai kapcsolatokról elmondható, hogy az akkori, az imperializmus elleni harc állt a középpontban, és a legfontosabb nemzetközi kérdésekben álláspontok közel álltak egymáshoz. Továbbá, az 1967-es agressziót követően „az arab országoknak, mindenekelőtt az EAK¹⁰-nak és Szíriának nyújtott anyagi, erkölcsi és politikai támogatásunk elmélyítette politikai kapcsolatainkat, széles körű együttműködés kialakulását eredményezte”. A kialakult politikai együttműködésnek megfelelően alakulnak a társadalmi és a tömegszervezetek, illetve a két uralkodó párt közti kapcsolatok is. A kulturális és tudományos kapcsolatok kiszélesedése és tartalmasabbá válásának pozitív tendenciája észlelhető. A sajtókapcsolatok terén a két ország hírközlő szervei rendszeresen foglalkoztak a két hazával. A műszaki-tudományos együttműködés kérdésében Magyarország mindig igyekezett fejleszteni a gyógyszeripari, közlekedési és mezőgazdasági területeket a külkereskedelmi célok érdekében. Gazdasági szempontból az EAK izraeli megszállásból fakadó nehézségei miatt egyenletesen fejlődtek a bilaterális kapcsolatok. Katonai szinten, 1967 óta az EAK lövegeket és rádiótechnikai berendezéseket szállított Magyarországról, összesen 7.5 millió egyiptomi font értékben. Magyarország komolyan elítélte Izrael 1967.

évi agresszióját, és a helyzet rendezését az ENSZ BT 1967. november 22-i határozata alapján látta megoldhatónak, valamint végig elítélte a cionizmust, „mint reakciós, más népek elnyomását célzó, a nemzetközi imperializmust kiszolgáló mozgalmat.”¹¹

A közel-keleti nehéz körülmények, illetve a katonai előkészületek miatt az egyiptomi-magyar kapcsolatok ügyeinek lebonyolítása lassult.¹² 1973. október 6. és 22. között kétoldalú együttműködés, delegációcsere, tárgyalások nem történtek, de az október 22-i tűzszünet után újra megindultak a kölcsönös látogatások: az MSzMP és a magyar parlamenti delegáció Kairóba látogatott, szakszervezeti delegációk vették fel egymással a kapcsolatot, és új kulturális megállapodások születtek. A magyar fél pozitívan reagált Egyiptom különböző segély- és egyéb kéréseire.¹³

Magyar támogatások

Annak ellenére, hogy meglepő és váratlan volt a háború bekövetkezése, a magyarok előre érezték a robbanásig feszülő helyzetet. 1973. szeptember utolsó napjaiban a magyar KÜM úgy látta, hogy a közel-keleti helyzet veszélyes, és aggodalmát fejezte ki, hogy az egyiptomiak „egyre közelebb állnak a konfrontációhoz, elvesztik reményüket a békés, politikai rendezés lehetőségében.”¹⁴ Az *Új Szó* 38-i számában jelezte, hogy e háború kirobbanását diplomáciai körökben hetek óta várták, mert Egyiptom nyomást akart gyakorolni különösen az Egyesült Államokra és Izraelre annak érdekében, hogy visszaszerezze a korábban elfoglalt területeit.¹⁵

Az 1973. október 5-én készült feljegyzés az egyiptomi nagykövetség Fock Jenőnél¹⁶ tett budapesti közvetlen és baráti léggörű, 45 perces bemutatózó látogatásáról, beszámol arról, hogy a magyar nép és a magyar kormány a 67-es agresszió óta továbbra is elítéli Izraelt és az őt támogató országokat, és támogatja az igazságos rendezésért fellépő Egyiptomot.¹⁷

A *Népszabadság* október 9-i kiadásában megjelent a magyar kormány hivatalos közleménye a kitört háborút illetően. A lap hangoztatta, hogy „az izraeli támadók harciassága mögött az imperializmus legreakciósabb körei húzódnak meg”, továbbá kifejezte az arabok iránti támogatását: „A Magyar Népköztársaság kormánya az izraeli agresszió egész időszaka alatt, éveken át nyilatkozataiban és állásfoglalásaiban felhívta a figyelmet a veszélyre, támogatta a válság rendezésére irányuló erőfeszítéseket, egyértelműen állást foglalt az arab népek igazságos ügye mellett. A magyar kormány, a magyar nép véleményét kifejezve, most is határozottan és egyértelműen az arab országok oldalán áll, együttérzéséről és támogatásáról biztosítja az arab népeket, amelyeknek szent joguk hazájuk földjét és függetlenségüket védelmezni. A nemzetközi enyhülés, a béke minden hívével együtt meg van arról győződve, hogy az izraeli vezető körök és imperialista támogatóik tervei kudarcra vannak ítélve. Az izraeli militaristák

és a nemzetközi enyhülés ellen fellépő imperialista körök szövetségével szembe kell állítani az arab népek és a világ haladó erőinek szilárd összefogását.”¹⁸

A *Népszabadság* és vele együtt a többi állami sajtó napról napra követte a közel-keleti konfliktust, harcokat, diplomáciai erőfeszítéseket, nemzetközi próbálkozásokat, egyiptomi-izraeli tanácskozásokat és minden további lépést. A magyar hivatalos lapok által kiadott sorok világosan tükrözik az arabok iránti támogatást és az izraeliekkel való szembenállást.

Az 1973-i háború első hete után az USA és a Szovjetunió úgy döntött, hogy fegyverrel kell ellátni a közel-keleti feleket.¹⁹ Az oroszok, csehek, lengyelek, az NDK és a magyarok segítséget nyújtottak az ügyben. 1973. október 14-én vasárnap a Magyar Néphadsereg anyagtervezési csoportfőnöke utasításba adta, hogy az „Ösziróza” művelet keretében 12 repülőgépet elő kell készíteni az október 20-i átadásra. Kiválasztották a MiG-21F-13-asokat. „A pápai, taszári és kecskeméti ezred állományából négy-négy példányt jelöltek ki, ésnövekvő sorrendben a 212, 214, 215, 222, 302, 314, 320, 324, 810, 812, 906 és 2315 számú gépeket készítették elő különös precizitással.” A gépeket egyetlen felszállásból repülték be a magyarpilóták, és az akkori fennálló háborús helyzet miatt felszerelték a K-13-as rakétákat is. A 12 gép összeszerelését, berepülését és átadását a magyarok sikeresen és időben végrehajtották. A magyar gépek mellett ugyanis párhuzamosan folyt 11 cseh S-106-os (a MiG-21F-13-as Csehváltozata), 12 lengyel gép összeszerelése, és hasonló mennyiségben az NDK is átadott vadászgépeket.²⁰ A magyar külügyi szigorúan titkos jelentések szerint másképpen történt a katonai segélynyújtás: 1973. október 9-én megkezdett ellentámadás a Golán fennsíkon olyan sikeresnek bizonyult, hogy másnap, azaz október 10-én a szíriaiak a magyar vezetőktől sürgős segítséget kértek. A magyar vezetés azonnali parancsot adott, hogy 90 darab T-54-es harckocsit, 12 MIG-21-es gépet és F-13-as vadászrepülőt 192 darab rakétával, páncéltörőket és egyéb kiegészítő muníciót indítsanak útnak Szíriába.²¹

Az 1967 és 1973 közötti időszak közt az EAK lövegeket és rádiótechnikai berendezéseket szállított Magyarországról, összesen 7,5 millió egyiptomi font értékben.²²

„A magyar kormány nyilatkozataiban és tetteivel is támogatja az arab országok igazságos harcát. Követeli, hogy Izrael vonja ki csapatait a megszállt területekről, működjön közre a palesztinai nép sorsának igazságos rendezésében. Csak eddigi agressziós politikájának feladása biztosíthatja a térség békéjét, szolgálhatja Izrael népének saját érdekeit is.”²³

1974. április 8-án írásbeli meghívással a Magyar Szolidaritási Bizottság tíz egyiptomi sebesült katonát fogadott magyarországi gyógykezelésre, és ezért a tíz fő részére szóló Kairó–Budapest „open” repülőjegyet is kiküldte Kairóba.²⁴ 1975. január 27-én Hackler Károly főosztályvezető-helyettes a Külügyminisztériumban fogadta Hassan Abdel-Samad Kamel egyiptomi követtanácsost és közölte vele, hogy a Szolidaritási Bizottság is hajlandó tíz sebesültet fogadni. Hozzátette a magyar illetékes, hogy valószínűleg 30 főt tudnak ellátni 10-es csoportokban április-május hónap alatt.

Ezen kívül, az egyiptomi diplomata köszönetét fejezte ki és kérte az elmúlt időben meggyógyult egyiptomi katonák hazautazási költségeinek fedezését a magyar féltől: „a Honvédelmi Minisztérium által fogadott 10 fős csoporttal érkeztek, gyógyultak és már október óta hazautazásra készek”. Ezen kívül, 4 sebesült katona meggyógyult az elmúlt napokban, és ők is hazautazásra készülnek.”²⁵ Magyarország orvosi kezelést biztosított az odautazó egyiptomi sebesült katonák számára, és minden kezelési, orvosi és hazautazási költséget átvállalt.

Az 1973-as háború a magyar sajtóban

A nyomtatott sajtó szerepe fokozatosan megnőtt az elmúlt században, minthogy az emberek nagy része elsősorban a sajtóból tájékozódott a szűkebb és tágabb környezetükben zajló eseményekről. Az újságok között akadnak katonai, gazdasági, politikai és közéleti témákkal, kultúrával vagy szakmai kérdésekkel foglalkozó lapok.²⁶ Ebben a részben a magyar sajtó 1973-as háború-képére koncentrálnak. Hogyan látták, illetve láttatták a magyar újságírók és szerkesztők a korabeli háborús eseményeket? A magyar sajtó folyamatosan, napról napra, beszámolt a kirobbantott háború eseményeiről. Tanulmányomban elsősorban a *Népszabadság*, *Magyarország*, *Magyar Nemzet*, *Magyar Hírlap*, és a *Népszava* háborúról írott cikkeit mutatom be. A lapok minden számban közöltek cikkeket és jelentéseket, illetve elemzéseket az arab-izraeli konfliktusról.

A *Népszabadság* október 7-i számában külön foglalkozik a háború kitörésével és közli, hogy a hadműveletek az egyiptomi és szíriai tűzszüneti vonal teljes hosszában zajlanak. A lap szerint napok óta tart a feszültség az ellenfelek között, és jelezte azt is, hogy az izraeli minisztertanács rendkívüli ülést tartott, amelyen felhatalmazták Dajan izraeli hadügyminisztert, hogy „hozza meg a szükséges óvintézkedéseket.”²⁷ Ugyanezen lap október 9-i kiadása részletesen ír a folyamatban lévő harcokról és eredményekről, bejelentve a magyar kormány, hivatalos és támogató közleményét az eseményekkel kapcsolatban.²⁸ Az egyiptomi katonai parancsnokság hétfőn jelentette be, hogy a hadseregük folytatta az átkelést a Szezi-csatornán és ellenőrzése alá vette a csatorna egész keleti partját.²⁹

1973. október 11-i lapszámában a *Népszabadság* külföldi jelentésekre és tudósításokra hagyatkozva jelenti, hogy folytatódnak a fegyveres akciók, és az egyiptomi erők sikeres hadműveleteket folytattak, így további teret nyertek a Sínai-félszigeten. A szír fronton a szíriai csapatok Kuneitrát³⁰ ostromolják. Alap tájékozódott a libanoni radarállomás elleni izraeli légitámadásról és hírül adta, hogy külföldi diplomaták is vannak a damaszkuszi terrorbombázás áldozatai között.³¹

A *Népszabadság* másnapi számában arról ír, hogy változatlanul komoly harcok folynak mindkét fronton. Beszámol az izraeli támadóakciókról Szíria ellen, és arról, hogy Egyiptom folyamatosan megerősíti állásait a Sínai-félszigeten. A lap jelezte, hogy Jordánia csapatokat küldött Szíriába, hogy segítséget nyújtson az ottani erőknek.³²

A 243. számban arról ír ugyanaz a lap, hogy Szadat elnök tüzszünetet és az ENSZ keretében tárgyalásokat javasol a helyzet diplomáciai rendezésére. A lap említette Szadat október 16-i parlamenti beszédét, amiben üzenetet intézett Nixon³³ amerikai elnökhöz: „Egyiptom kész a tüzszünetre azzal a feltétellel, hogy Izrael azonnal visszavonja csapatait az összes megszállt arab területekről az 1967. június 5-i határvonalakra.” A lap továbbá beszélt a sínai harcokról és az északi fronton zajló szír-iraki³⁴ ellentámadásról, illetve a nemzetközi diplomáciai lépésekről és állásfoglalásokról.³⁵ Ugyanaz a lap október 18-i kiadásában részletesen írt a heves összecsapásokról mindkét fronton, a növekvő diplomáciai erőfeszítésekről, a fokozódó amerikai fegyverszállításokról, Kína magatartásáról, illetve az olajtermelő arab országok intézkedéseiről. A lap ugyanazon napi kiadása külön felhívja a figyelmet arra, hogy milyen sikereket arattak az arabok, és idézte a harcokról kiadott 45.sz. egyiptomi katonai közleményt: „szerdán, a reggeli óráktól kezdve heves harcok folytak a félsziget központi térségében. A harcokban az ellenség tankokban és páncélozott járművekben súlyos veszteségeket szenvedett. A front déli szakaszán az egyiptomi haderő támadást intézett az izraeli alakulatok ellen, s az egész nap folyó harcokban sikereket ért el.”³⁶

A *Népszabadság* továbbra is tudósította súlyos helyzetről, a szaúdi olajkivitel 10%-os csökkentéséről és Kissinger³⁷ nyilatkozatairól a konfliktus békés rendezésére vonatkozóan október 19-i kiadásában. Ugyanez a szám hírül adja azt is, hogy Waldheim ENSZ-főtitkár³⁸ intenzív tárgyalásokat folytat New Yorkban a közel-keleti helyzetről és az utóbbi napokban fogadta az USA, a Szovjetunió, Kína, valamint a közel-keleti hadviselő felek képviselőit. E konzultációk elsősorban azokba az erőfeszítésekbe illeszkednek, amelyek egy tartós tüzszünet, illetve az azt követő béketárgyalások elősegítésére irányulnak.³⁹ Október 20-án a *Népszabadság* írja, hogy Koszigin szovjet kormányfő Kairóba érkezett konzultálni a békés megoldások lehetőségéről, és beszámolt a Sínai-félszigeten dúló páncélos csatában elért egyiptomi sikerekről, és arról, hogy a Golan-fennsíkban nincs jelentős változás. Továbbra is folytatja az olajfegyver arab irányítását, hangoztatva, hogy Líbia beszüntette a kőolajszállítást az Egyesült Államok részére.⁴⁰ Október 21-i számában felsorolja Egyiptom újabb katonai sikereit a sínai páncélos csatában és tudósít a Szezei-csatornán átjuttatott izraeli egységek *fokozatos felmorzsolódásáról*. A lap kairói tudósítóját, Böcz Sándort, illetve az al-Ahrám⁴¹ arab nyelvű napilapot idézi a főoldalon szereplő cikkében. Hozzátette: „Az izraeli propaganda nagy lármát csap a Szezei-csatorna nyugati partjára átdobott kommandóegységek körül, noha ezeket részben felszámolták, részben körülvették az egyiptomi erők.”⁴²

1973. október 23-i számában a *Népszabadság* hírül adja, hogy szovjet-amerikai javaslatra az ENSZ BT-ban tüzszünetet szavaztak meg a szuezi fronton, és Izraelnek végre kell hajtania az 1967-es nemzetközi 242-es határozatot az izraeli csapatok kivonulásával a megszállt arab területekről. A szám szerint, még nincs jelentés a síriai harcok beszüntetéséről. Hozzátette a lap: „A Biztonsági Tanács határozatának hírért

világszerte meglepéssel fogadták, mert lehetőséget nyújt az igazságos és tartós közel-keleti rendezés számára.⁴³

Másnap, október 24-én az izraeliek nem tartották be a tüzszünetet, és megpróbálták kihasználni a helyzetet úgy, hogy megerősítették a Szezi-csatorna nyugati partján levő csapataikat, és egyben harcokat provokáltak. A szíriai frontszakaszon az izraeliek támadást indítottak a Hermon-hegység⁴⁴ térségében. A kialakult helyzet és tüzszünetsértő akciók miatt Egyiptom a BT összehívását kérte, és „a szovjet kormány erélyes hangú nyilatkozatban figyelmeztette Izraelt, hogy agresszív cselekményeinek folytatása a legsúlyosabb következményeket vonja maga után”. A lap a szovjet nyilatkozat teljes szövegét terjesztette.⁴⁵ A tüzszünetet Szíria is elfogadta, és rövid időre elhallgattak a fegyverek a közel-keleti frontokon, „de 9 órával az újabb felhívás életbe lépése után izraeli páncélos egységek a légiertő támogatásával Szezi városa ellen intéztek támadást”. A lap október 25-i száma szerint az ENSZ-ben hivatalosan közölték, hogy a BT-ot Egyiptom kérésére ismét összehívták a folytatódó tüzszünetsértő cselekmények megvitatása céljából.⁴⁶ A *Népszabadság* októberi, 251. lapszáma hírül adja, hogy a BT többszöri tüzszüneti felhívása ellenére Izrael folytatta katonai akcióit és Szezi várost támadja, amelynek következtében a BT elfogadta az el nem kötelezett országok javaslatát, hogy az ENSZ küldjön erőket a közel-keleti békefenntartásra. A BT öt állandó tagállama nem vesz részt a haderőben.⁴⁷ Az ENSZ hétezer katonát küld a Közel-Keletre. Szovjet és amerikai helyszíni megfigyelők szerint: mind az egyiptomi, mind a szíriai tüzszüneti vonal mentén nyugalom van.⁴⁸ Egyiptom hajlandóságot mutatott a fogolycsere iránt, amennyiben az izraeliek visszatérnek október 22-i állásaikba. Vaszilij Kuznyecov szovjet külügyminiszter első helyettese az egyiptomi kormány meghívására látogatást tesz Kairóban. A lap is beszámolt a diplomáciai aktivitásról az igazságos rendezés érdekében.⁴⁹

A genfi békekonferenciával külön és aktuálisan foglalkozott a magyar sajtó. A *Népszava* részletesen beszámolt az algíri arab csúcstalálkozóról és a genfi békeértekezlettel kötötte össze. A lap néhány kérdést tett fel: támogatják-e az arab államok továbbra is, sőt hatékonyabban a két frontországot, Egyiptom és Szíria genfi béketárgyalásait Izraellel? Milyen az arab világ, mint hátország a genfi tárgyalások előtt? Felülemelkednek-e az egyes részkérdésekben mutatkozó ellentéteken? Felvetődnek más kérdések is. Hozzáteszi a lap: „kísérte a 17 ország tanácskozását világszerte, osztatlan figyelem. Osztatlan – általában!”⁵⁰

A magyar sajtó, elsősorban a *Magyar Hírlap*, követte a harcok utáni időszakokkal kapcsolatos eseményeket, különösen a genfi értekezlet előkészítéseit, napirendjét és eredményeit. 1973. december 11-én közölte, hogy várhatóan 1–2 napos késedelemmel tartják az értekezletet, és az ENSZ, illetve az érdekelt hatalmak igyekeznek eredményesen előkészíteni és megszervezni az értekezletet a közel-keleti kérdés békés rendezéséért.⁵¹ December 16-án tudósítja a *Magyar Hírlap*, hogy élénk diplomáciai

tevékenységek folynak a Közel-Keleten a genfi békeértekezlet eredményes megszervezéséért, és az ügyben Iszmail Fahmi,⁵² egyiptomi külügyminiszter, fontos megbeszéléseket folytatott Vlagyimir Vinogradov⁵³ kairói szovjet nagykövettel, és Hermann Eilts-szel,⁵⁴ az amerikai diplomáciai misszió vezetőjével. Ezen kívül, Szadat elnök személyes megbízottját küldte öt arab országba, hogy tájékoztassa őket Kissingerrel folytatott megbeszéléseinek eredményeiről.⁵⁵

A *Magyar Hírlap* december 20-i számában közli, hogy az „egyszeri halasztás és több napig tartó bizonytalanság után szerdán teljesen bizonyossá vált, hogy pénteken 10 óra 30 perckor a genfi Nemzetek Palotájának nagy tanácsstermében sor kerül a közel-keleti békekonferencia megnyitójára.” Továbbá, jelezte a lap, hogy Kurt Waldheim ENSZ-főtitkár tájékoztatta az érintett delegátusokat arról, hogy a jelzett időpontban összehívja a konferenciát.⁵⁶ A lap napról napra kiadta a genfi konferencia minden részletét, említést tett a résztvevő delegációkról, azok tagjairól, különböző kijelentéseikről és nyilatkozataikról, eredményekről, megegyezésekről és nézeteltérésekről.

A *Magyar Hírlap* december 28-i kiadásában jelezte, hogy sikerrel járt a genfi békekonferencia, és ennek keretében az egyiptomi-izraeli katonai munkacsoport összeült és tárgyal. A lap említette Iszmail Fahmy külügyminiszter az *Al-Anvar*⁵⁷ c. libanoni lap tudósítójának tett nyilatkozatát a közel-keleti konferencia sikerének feltételeiről.⁵⁸

Az olajfegyver

Az 1973. október 6–24. közötti arab–izraeli háborúban küzdő arab államok iránti szolidaritásból indulva, 1973. október 17-én kezdődött az első olajválság, amikor az OPEC⁵⁹ hivatalosan bejelentette az olajkitermelés fokozatos csökkentését, és embargót hirdetett az Izraelt támogató országok ellen. Először történt, hogy a szervezet bevetette az *olajfegyvert* politikai céljai elérésére. A jóm kippúri háború fejleményeire reagálva október 16-án 70%-kal megemelte a szaúdi nyersolaj árát, másnap pedig valamennyi tag bojkottot szabott az Izraelt támogató hatalmak – például az Egyesült Államok, Hollandia, Japán – ellen.⁶⁰

Az október 17-i OPEC-bejelentés miatt megdöbben az egész világ. A fejlett országok egyszerre szembesültek az árak gyors növekedésével és a kínálat drasztikus visszaesésével: „az Egyesült Államokban, Németországban, Hollandiában hamarosan szigorú korlátozásokat vezettek be, csökkentették például a gépkocsi forgalmat, és racionalizálták a benzinfogyasztást. A fejlődő országokat – köztük Magyarországot is – az olajválság még érzékenyebben érintette, ugyanis ipari termelésük alacsony színvonala nem bírta el azt a terhet, amit az energiahordozók drágulása hozott, így olyan adósságot halmoztak fel, melyet egyesek mind a mai napig vállukon cipel-

nek. Hat hónappal később, azaz 1974 márciusában az OPEC feloldotta az olajembargót, a nélkülözhetetlen nyersanyag piaci ára nem esett vissza, az 1979. évi második válsággal pedig további magasságokba emelkedett”.⁶¹

A *Magyar Nemzet* november 1-i számában olvasható, hogy Szaúd-Arábia további öt százalékkal csökkenti olajtermelését, az arab olajtermelő országok megállapodásából fakadó kötelezettségének eleget téve, így a közel-keleti háború kitörése óta „Szaúdi-Arábia 15 százalékkal több olajat termelt ki, mint amennyit mától fog [...] Szaúd-Arábia állandó képviselője az Arab Ligánál az intézkedéssel kapcsolatban hangsúlyozta: a harc még nem ért véget, az araboknak további gazdasági, politikai és katonai lépéseket kell tenniük.”⁶²

A Ramadáni háború az arab kérdéseket az európaiakkal kötötte össze. E háború komolyan megrázta a nyugati gazdaságot, illetve az európai átlagember életét, és befolyásolta a NATO összetartását, szolidaritását, valamint szította az Európa és Amerika közötti ellenségeskedést és vitát. Az olajháborúval világosan értelmezte Európa, és vele együtt Japán, hogy az érdekeik a közel-keleti békéhez fűződnek. Az arabok józan módon irányították az olajháborút, ami eredményesen végződött. A bevezetett olajháborúnak köszönhetően, a nyugati országok követelték az izraeli csapatok levonulását a megszállt területekről, és eltávolodását az amerikai külpolitikától. Japán is lemondott a semlegességéről és támogatta az arabokat, valamint részt vett az arab országok fejlesztésében.⁶³

A háború okai és eredményei magyar szempontból

Az október 6-i háború közvetlen oka az volt, hogy a zsidó állam 1967 óta megszállt arab területeket tart kezében, és folyamatosan visszautasítja a békés rendezést, valamint minden hasonló törekvést. Figyelmen kívül veszi az ENSZ BT vonatkozó határozatait, így Izrael veszélyezteti a világ békéjét és „károsan hat a nemzetközi helyzetben bekövetkezett változásokra [...] Izrael egyre jobban elszigetelődött [...] Ez az agressziós politika Izraelen belül is súlyos politikai helyzetet teremtett”.⁶⁴

A magyar Külügyminisztérium szerint Szadát elnök korlátozott célok érdekében a 'se béke, se háború', illetve a megmerevedett Közel-Kelet helyzetét ki akarta mozdíítani a holt pontról a megoldás irányába katonai akcióval.⁶⁵

Az október 6-i háború pozitívan befolyásolta az arab együttműködés megerősítését, és hozzájárult Egyiptom belső és külső helyzetének javulásához, melynek eredményeképpen sikerült kialakítani egy sajátos nemzeti egységet. A szocialista támogatás, az arab akcióegység és a fejlődő országok Izrael-ellenes fellépése kedvezőbbé tette a feltételeket

és a tárgyalásokat Egyiptom javára. A negyedik arab-izraeli háború továbbra is hozzájárult az olajfegyver alkalmazásához, amely jelentősen hatott a nyugati országok álláspontjára, mélyítette ellentéteiket és növelte Izrael elszigetelését.⁶⁶

Végezetül, a kairói magyar külügyi és követségi jelentések, illetve a fentiekben említett hat magyar napilap kutatása világosan bebizonyítja, hogy a magyarok állami és állampolgári szinten rendszeresen kaptak tájékoztatást és elemzéseket az 1973-as arab-izraeli háborúról. Magyarország tettekben és kijelentésekben őszinte támogatását fejezte ki a harcoló arab hadseregeknek. A magyar újságok támogató véleményt képviseltek az arabok irányába, illetve a háborús történésekkel kapcsolatban. Támaszkodtak a kairói tudósítóikra, egyiptomi és magyar kormánytisztviselők nyilatkozataira és hivatalos jelentéseire. A pozitív hírekre és az arab erők sikereire fókuszáltak, miközben figyelmen kívül hagyták a negatív híreket.

Jegyzetek

¹ Academy of Scientific Research & Technology, Egypt

² Több megnevezéssel is szerepel az 1973-as háború: Ramadán 10-i háború, október 6-i háború, negyedik arab-izraeli háború, jóm kippúri háború.

³ Magyarország legnagyobb országos politikai, közéleti napilapja volt 2016 októberi megszűnéséig. Első évfolyamának 1. száma a korábbi Szabad Nép utódeként jelent meg 1956. november 2-án.

⁴ Magyar baloldali politikai napilap. Eredetileg az MSZDP lapja volt, majd 1948-tól 1989-ig a szakszervezeteké. A rendszerváltáskor privatizálták.

⁵ Magyar nyelvű politikai és társadalmi hetilap. 1964. január 31-én megjelent az első száma.

⁶ Magyar nyelvű közéleti és politikai napilap. 1938. augusztus 25-én alapították, és 2018-ban megszüntették.

⁷ Magyar közéleti, politikai kormánylap. 1968-ban indították.

⁸ 1948-ban indult a kiadása.

⁹ 1968-1989 között jelent meg e kiadvány. Utódlap: Háromszék.

¹⁰ Egyiptomi Arab Köztársaság.

¹¹ MNL OL XIX-J-1-j 42.d. 1973 Egyiptom. Tárgy: Magyar-egyiptomi kapcsolatok, Bp, KÜM, IX. Területi Osztály, 1973. június 14.

¹² MNL OL XIX-J-1-j 42.d. 1973 Egyiptom. Tárgy: Magyar-egyiptomi kétoldalú kapcsolatok, Kairó, 1973. december 6.

¹³ MNL OL XIX-J-1-j 42.d. 1973 Egyiptom. Tárgy: Az Egyiptomi Arab Köztársaság bel- és külpolitikai helyzetéről, magyar-egyiptomi kapcsolatokról, Budapest, 1973. december 10.

¹⁴ MNL OL XIX-J-1-j, Közel-Kelet 1973. 122.d. 00970/77. In: *J. Nagy László: Magyarország és az arabvilág 1947-1989.* JATE Press, Szeged. 2017. 148.

¹⁵ *Új Szó*, Az új arab erőfeszítés. 1973. október 13/38, főoldal.

¹⁶ Fock Jenő (1916–2001) magyar szocialista politikus, 1967 és 1975 között a minisztertanács elnöke.

¹⁷ MNL OL XIX-J-1-j 42.d. 1973 Egyiptom. Tárgy: Wagih M. Roushdy egyiptomi nagykövet bemutatkozó látogatása Fock Jenő elvtársnál, a Minisztertanács elnökénél, Budapest, 1973. október 5.

¹⁸ *Népszabadság*, Az újabb izraeli agressziót az imperializmus legreakciósabb körei bátorítják. 1973. október 9/236, főoldal. A magyar közlemény Budapesten, október 8-án jelent meg, és a lapok csak másnap adták ki. A közlemény többi része így hangzott: "A Magyar Népköztársaság kormánya népünk óhajával összhangban, a világ népeivel és minden békeszerető kormányával együtt követeli, hogy történjenek azonnali és hathatós intézkedések a Biztonsági Tanács 1967. november 22-i határozatának érvényesítésére. Az emberiség érdeke követeli az arab országok szuverenitását súlyosan sértő izraeli agresszió megszüntetését, az igazságos harcot vívó arab országok támogatását, a közel-keleti válság olyan igazságos rendezését, amely megfelel az e térségben élő minden nép és a világbéke érdekeinek."

¹⁹ Az USA egyszerűen megoldotta a szállítás kérdést, mert több, és nagyobb kapacitású teherszállító géppel rendelkezett. A szovjetek számára nehezebb volt a dolog, mivel Irán (akkor még) nyugatbarát politikát folytatott, és Törökország a NATO tagja volt, közvetlen átrepülés nem lehetett, ezért kerülő úton megszerveződött a szíriai utánpótlás szállítás.

²⁰ https://jetplanes.blog.hu/2018/06/27/magyarok_haboru_kozelben_1973-ban Utolsó hozzáférés: 2019. október 25)

²¹ MNL OL XIX-J-1-j, Közel-Kelet 1973. 121. d. 00970/86. In: *J. Nagy László: Magyarország és az arabvilág 1947-1989.* JATE Press, Szeged, 2017. 149.

²² MNL OL XIX-J-1-j 42.d. 1973 Egyiptom. Tárgy: Magyar-egyiptomi kapcsolatok, Bp, KÜM, IX. Területi Osztály, 1973. június 14.

²³ MNL OL XIX-J-1-j 42.d. 1973 Egyiptom. Tárgy: Tárgyalási témavázlat – Garai Róbert miniszterhelyettes elvtárs kairói konzultációjához, Budapest, 1973. december 14.

²⁴ MNL OL XIX-J-1-j 56.d. 1975 Egyiptom. Tárgy: Sebesült egyiptomi katonák fogadása magyarországi gyógykezelésre, Szigeti Károly csoportfőnök levele a kairói magyar nagykövetség részére Budapest, 1974. november 11.

²⁵ MNL OL XIX-J-1-j 56.d. 1975 Egyiptom. Tárgy: Az EAK nagykövetség tájékoztatása sebesült katonáik magyarországi fogadása ügyében. Budapest, 1975. január 29.

²⁶ *Abdallah Abdel-Ati Abdel-Salam Mohamed: Az Egyiptomi-magyar kapcsolatok a két világháború közötti időszakban.* JATEPress, Szeged, 2015, 107.

²⁷ *Népszabadság*, Az izraeli hadmozdulatok nyomán. 1973. október 7/235, főoldal.

²⁸ *Népszabadság*, Az újabb izraeli agressziói az imperializmus legreakciósabb körei bátorítják. 1973. október 9/236, főoldal.

²⁹ *Megyei Tükör*, A közel-keleti katonai konfliktus fejleményei. 1973. október 9/., 2.

³⁰ Izrael által megszállt Golán-fennsíkkal határos **város**.

³¹ *Népszabadság*, A közel-keleti konfliktus újabb fejleményei. 1973. október 11/238, főoldal.

³² *Népszabadság*, Változatlanul súlyos harcok a Közel-Keleten. 1973. október 14/241, főoldal.

³³ Richard Milhous Nixon (1913–1994) az USA 37. elnöke 1969 és 1974 között.

³⁴ Irak légierőt küldött a szíriai frontra az októberi háború kezdetében.

³⁵ *Népszabadság*, Az 1967. június 5-i állapotnak megfelelően Szadat tűzszünetet és az ENSZ keretében tárgyalásokat javasol. 1973. október 17/243, főoldal.

³⁶ *Népszabadság*, Heves összecsapások a frontokon, növekvő diplomáciai erőfeszítések. 1973. október 18/244, főoldal.

³⁷ Henry Alfred Kissinger (1923–) amerikai nemzetbiztonsági főtanácsadó, majd külügyminiszter Nixon elnök idején.

³⁸ Kurt Waldheim (1918–2007) osztrák politikus, diplomata. 1972–1982 között az ENSZ főtitkára, 1986–1992 között Ausztria elnöke volt.

³⁹ *Népszabadság*, Súlyos harcok mindkét arcvonalon, hírek a kibontakozás kereséséről. 1973. október 19/245, főoldal.

⁴⁰ *Népszabadság*, Koszigin Kairóban tanácskozott a békés megoldás lehetőségéről. 1973. október 20/246, főoldal.

⁴¹ Az *al-Ahrám* arab nyelvű napilap Egyiptom egyik meghatározó sajtóorgánuma a mai napig. A mindenkori kormánypárt szócsövének tekinthető, és szerkesztőségéhez több hetilap és havi magazin is tartozik. Az eredetileg hetilapként induló *al-Ahrám*-ot Bisára Tekla és Szelím Tekla alapította Alexandriában 1875 decemberében, és az első szám 1876. augusztus 5-én jelent meg. Öt évvel később napilappá alakult át, majd 1900-ban a székhelyét áthelyezték Kairóba. A lap első főszerkesztője Szelím Tekla tizenhét évig állt a lap élén, majd öccse vette át a helyét. Az *al-Ahrám* 130 éves története során számos nagy irodalmár és politikus publikált az újságban. Az *al-Ahrám* főszerkesztőségi posztját általában Egyiptom egyik legnevesebb újságírója nyeri el. A főszerkesztőt, illetve az igazgatótanács elnökét az egyiptomi Konzultatív Tanács elnöke nevezi ki. 1928-tól az *al-Ahrám* már nemcsak Egyiptomban jelent meg, hanem a Közel-Keleten és Európában is. 1931-ban terjedelme bővült, és tizenhat oldalban jelent meg, illetve 1932. január 1-jétől fotókat is közölt a lap első és utolsó oldala. Az alapítás óta az *al-Ahrám*-nak kiküldött tudósítója is volt elsősorban Libanonban, Szíriában és Irakban, majd később Európába is küldött újságírókat. *Júnán Labíb Rizk*: Al-Ahrám diván al-haját al-muszavvara 1876–1882 [Al-Ahrám, történeti képeskönyv 1876–1882]. Al-Ahrám, El-Káhira, 109; *Nagvá Kámil*: Mahmúd Azmi ráid asz-szeháfa al-maszrírja [Mahmúd Azmi, az egyiptomi sajtó vezéralakja]. Dáral-Máref, El-Káhira. [é. n.] 9; illetve [<http://www.arabvolunteering.org/corner/avt11374.html>] Belépés: 2009. március 15. In: *Abdallah Abdel-Ati Abdel-Salam Mohamed*: Az Egyiptomi-magyar kapcsolatok a két világ-háború közötti időszakban. JATEPress, Szeged. 2015. 9.

⁴² *Népszabadság*, Egyiptom újabb katonai sikerei a sinai páncéloscsatában. 1973. október 21/247, főoldal.

⁴³ *Népszabadság*, A szovjet—amerikai javaslatra elfogadott BT-határozat nyomán: Tűzszünet a szuezi fronton! 1973. október 23/248, főoldal.

⁴⁴ A Hermon Szíria és Libanon között fekszik és a hegy déli lejtői a Golán-fennsíkra nyúlnak.

⁴⁵ *Népszabadság*, A szovjet kormány erélyes hangú tiltakozása a tűzszünetet megsértő újabb izraeli támadások miatt. 1973. október 24/249, főoldal.

⁴⁶ *Népszabadság*, Az újabb felhívás ellenére Izrael továbbra is súlyosan megsérti a tűzszünetet. 1973. október 25/250, főoldal.

⁴⁷ *Népszabadság*, A tűzszünetet megsértő izraeli hadműveletek miatt - ENSZ-haderőt küld a Közel-Keletre a Biztonsági Tanács. 1973. október 26/251, főoldal.

⁴⁸ *Népszabadság*, Az ENSZ-erők első csoportja már a tűzszüneti vonalon tartózkodik. 1973. október 28/253, főoldal.

⁴⁹ *Népszabadság*, Egyiptom hajlandó a fogolycserére, ha az izraeli erők visszatérnek október 22-i állásaikba. 1973. október 31/255, főoldal.

⁵⁰ *Népszava*, Arab csúcs és szolidaritás. 1973. december 1/281, főoldal.

⁵¹ *Magyar Hírlap*, A közel-keleti válság – előzetes eszmecserek a genfi békekonferenciáról. 1973. december 11/341, főoldal.

⁵² Ismail Fahmy (1922–1997) egyiptomi diplomata és politikus. 1968–1971 között nagykövet Ausztriában, 1973-ban turisztikai miniszter, 1973–1977 között külügyminiszter, 1975–1977 között miniszterelnök-helyettes. 1977-ben lemondott a miniszteri posztjáról Szadat elnök jeruzsálemi látogatása miatt.

⁵³ Vladimir Mihailovitch Vinogradov (1921–1997) ismert szovjet diplomata. 1962 és 1966 között szovjet nagykövet Japánban, majd 1970–1974 között nagykövet Egyiptomban.

⁵⁴ Hermann Frederick Eilts (1922–2006) amerikai diplomata, aki nagykövetként szolgált Egyiptomban és Szaúdi-Arábiában. A Camp David béketárgyalásokon komoly szerepet kapott.

⁵⁵ *Magyar Hírlap*, A genfi értekezlet előtt – Élénk diplomáciai tevékenység a Közel-Keleten. 1973. december 16/346, főoldal.

⁵⁶ *Magyar Hírlap*, Célegyenesben a közel-keleti békekonferencia – A szovjet és az egyiptomi külügyminiszter Genfben. 1973. december 20/350, 9.

⁵⁷ Arab nyelvű politikai napilap. 1959-ben indították.

⁵⁸ *Magyar Hírlap*, Az egyiptomi-izraeli katonai munkacsoport ma ismét tárgyal. 1973. december 28/356, főoldal.

⁵⁹ A Kőolaj-exportáló Országok Szervezete (Organization of the Petroleum Exporting Countries). A nemzetközi szervezet célja a tagok kőolaj-politikájának koordinálása. Az OPEC-ot 1960-ban alapították. Tagjai: Algéria, Angola, Gabon, Indonézia, Irán, Irak, Kuvait, Líbia, Nigéria, Katar, Szaúd-Arábia, az Egyesült Arab Emírségek, Venezuela és Ecuador.

⁶⁰ http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1973_oktober_17_kirobban_az_elso_olajvalsag/ Utolsó hozzáférés: 2019. október 24.

⁶¹ Uő.

⁶² *Magyar Nemzet*, Az arab olajállamok megállapodása értelmében – Szaúd-Arábia tovább csökkenti a termelést. 1973. november 1/256, 2.

⁶³ Haszan al-Badrí, Taha al-Magdúb, Diá ed-Dín Zuhdí: Harb Ramdán – Al-Gawla al-Arabíja al-Iszráilija ar-Rábia – Október 1973 [Ramadáni háború – Negyedik arab-izraeli fázis – Október 1973]. 5. kiadás. General Egyptian Book Organization, Kairó, 1987, 282–285.

⁶⁴ MNL OL XIX-J-1-j 42.d. 1973 Egyiptom. Tárgy: Tárgyalási témavázlat – Garai Róbert miniszterhelyettes elvtárs kairói konzultációjához, Budapest, 1973. december 14.

⁶⁵ MNL OL XIX-J-1-j 42.d. 1973 Egyiptom. Tárgy: Az Egyiptomi Arab Köztársaság bel- és külpolitikai helyzetéről, magyar-egyiptomi kapcsolatokról, Budapest, 1973. december 10.

⁶⁶ Uő.

Kádár József

Katar – Egy kisállam politikatörténeti összefoglalója Qatar– A summary of political history of a small state

Absztrakt

A Katari-félsziget egésze 1868-ban a Brit Kelet-Indiai Társasággal megkötött szerződés után került az al-Tháni dinasztia uralma alá, korábban a közeli kis szigetország, Bahrein részének tekinthető. 1871-ben az Oszmán Birodalom részévé vált, majd 1916-tól az ország brit protektorátus lett, az ekkor megkötött angol–katari szerződés nemcsak biztosította a brit érdekek védelmét, hanem védelmet nyújtott a szaúdi terjeszkedéssel szemben is, megerősítve a Tháni-dinasztia hatalmát. A korábban virágzó gyöngyhalászat válsága komoly gazdasági krízist okozott az országban, amelyből csak az 1930-as években megkezdődő addig kiaknázatlan olajmezők kitermelése rántotta ki. Végül a folyamatos kitermelés csak 1947-ben, a második világháború után kezdődött meg, amelynek köszönhetően Katar elindult a gazdasági virágzás útján, és amely következtében ma a „világ leggazdagabb államának” aposztrofálják. A britek 1971-ben vonultak ki. Az 1960-as évek legvégén felmerült, hogy Katar csatlakozna egy formálódó szövetségi államhoz (amely később Egyesült Arab Emírségek néven jött létre), de végül a függetlenség mellett döntöttek. A politikai hatalom teljes egészében a Tháni-dinasztia birtokában volt, a mindenkori emír a magasabb politikai tisztségeket a család tagjai között osztotta szét, és a befolyó állami bevételekkel is ő rendelkezett. Nagyobb szabású politikai reformokra csak Hamad emír uralkodása idején, 1995 után ment végbe.

Kulcsszavak: Katar, Tháni-dinasztia, kőolaj, brit protektorátus, politika.

Abstract

The al-Thani dynasty became the ruler of the entire territory of the Qatar Peninsula by the 1868 agreement concluded by Muhammad al-Thani and Col. Lewis Pelly, official of the British East India Company. Before, Qatar was under the rule of the neighbouring island, Bahrein. In 1871, it became the part of the Ottoman Empire, then, in 1916 the Anglo-Qatari Treaty was signed. According to the Treaty Qatar became a British Protectorate, so it ensured the British interests in the state and gave protection against the Saudi expansion strengthening the rule of the Thani dynasty. The decline of pearl fishing and trade caused an economic crisis in the country but the explore of oil in the 1930s saved Qatar's economy. The exploitation of oil, however, began only in 1947, after World War II, so Qatar could go on the way of economic upturn, and now, it is called 'the richest country in the world', having the highest the per capita GDP. The British, finally, quitted Qatar in 1971. In the end of the 1960s the political leaders had been thinking about to join the future federal state (which was formulated as United Arab Emirate), but finally, they decided to be independent. The al-Thani family kept entirely the political power, the highest political positions were for the family members, and the state incomes went directly to the Emir of Qatar. After the coup of Emir Hamad in 1995 he announced large-scale political reforms (electoral law, democratization etc.).

Keywords: Qatar, al-Thani dynasty, oil, British protectorate, politics.

A Katari-félsziget az Arab-félszigetből kinyúló kis, körülbelül 50 kilométer széles és 200 kilométer hosszú, lapos, sivatagi homokkal borított terület. A félsziget már a kőkorszakban is lakott terület volt. A területet benépesítő arab törzsek, a közeli kis szigeten, Bahreinen élőkkel együtt, a katari hagyomány szerint 628-ban tértek át az iszlámra.¹ A térség a történelem folyamán főként gyöngyhalászatból és az azzal való kereskedelemről élt, és az angolok számára a 17. században vált gazdaságilag (majd egyre inkább politikailag) jelentőssé, a 18. század folyamán pedig, mivel az Indiába vezető út is itt ment keresztül, még inkább felértékelődött.²

A Katar történelmét tanulmányozók mindannyian kiemelik az 1766-os év fontosságát, amit Katar modernkori történelme kezdetének neveznek. Ekkor ugyanis a Kuvaiból származó Bani Utúb törzs két ága, az Halífa- és a Dzsalahíma-klán Katarba emigrált, és a félsziget északnyugati részén fekvő Zubara városban rendezkedett be, amely település a következő évtizedekben a térség egyik legjelentősebb kikötővárosává, kereskedelmi központjává nőtte ki magát.³ 1783-ban a Halífa-klán elfoglalta a szomszédos szigetet, Bahreint.⁴ A következő nagyjából nyolcvan évben tehát Katar, ahol továbbra is a Halífa-törzs rendelkezett a legtöbb hatalommal, lényegében Bahrein részének tekinthető. Ugyanakkor le kell szögezni, hogy a 18-19. század folyamán a félsziget az itt élő törzsek közötti kisebb-nagyobb konfliktusok színtere volt. A rivális Dzsahálíma-klán például Zubarától nem messze, Huváirban kalózkikötőt hozott létre, és fél évszázadon át sikeres rajtaütéseket hajtott végre Zubarába érkező vagy onnan induló kereskedelmi hajók ellen.⁵ Ezen konfliktusoknak gyakran Omán, Perzsia,⁶ az Oszmán Birodalom, a Brit Kelet-Indiai Társaság vagy a nedzsi vahhabiták⁷ is résztvevői voltak.⁸

A törzsi konfliktusok közepette, a 18. században, Katarban letelepedő, eredetileg Nedzsdből származó Tháni-klán egyre nagyobb hatalomra tett szert. A gyöngyhalászattal, datolyatermesztéssel és kereskedelemmel foglalkozó klán az 1700-as években még semmilyen befolyással nem bírt a katari politikai életre. Az 1850-es évekre azonban a Dohában berendezkedő család már fontos szereplője volt az eseményeknek, és politikai-gazdasági hatalom is egyre inkább Dohába helyeződött át.⁹ 1867-ben Bahrein támadást indított a Tháni-család által irányított város ellen, amelynek egy részét sikerült romba dönteniük. A rövid katari–bahreini háborúnak végül a Brit Kelet-Indiai Társaság egyik térségben szolgálatot tevő tisztje, Lewis Pelly ezredes vetett véget. A britek számára elengedhetetlen volt, hogy a térségben és a tengereken béke legyen, ezért 1868-ban megegyezett Mohamed ibn Thánival, a Tháni-család akkori vezetőjével, aki a katari nép képviselőjeként tárgyalta Pellyvel. A megegyezés szerint Nagy-Britannia elismeri, hogy Katar egész területe a Tháni-dinasztia uralma alatt áll, ezzel végleg függetleníti a félszigetet Bahreintől. Mohamed emír ígéretet tett, hogy vitás kérdéseket ezentúl a britek közvetítése mellett rendez, és háborúskodás helyett a béke fenntartását tűzi ki célul.¹⁰

Mivel az 1868-ban született dokumentum csupán megegyezés, és nem hivatalos szerződés volt Katar és Nagy-Britannia között, ezért a Thániknak széles mozgásterük maradt és diplomáciájukban sikerült az oszmán–brit rivalizálásban úgy lavírozni, hogy az számukra megfelelő legyen. Az oszmánok ugyanis, akik tudták, hogy tengeren nem tudnak versenyezni a britekkel, a szárazföld felé fordultak, és 1871-ben elfoglalták Dohát. Mohamed emír még próbált ellenállni, de fia, Dzsászim (ur. 1878–1913) még 1872-ben elfogadta az oszmán fennhatóságot Katarban, mert úgy gondolta, az oszmánok segítségével teljes lesz az ország feletti uralma. (Tudniillik, ekkor néhány katari törzs még próbált ellenállni a Tháni-dinasztia uralmának.)¹¹ Dzsászim emír ellentmondásos kapcsolata az Oszmán Birodalommal politikai konfliktusba torkollott. Az 1800-as évek utolsó évtizedében az oszmán kormányzó még több oszmán katonai bázist akart létrehozni Katarban, amelyet Dzsászim nem engedett. Ez ugyanis még több oszmán katona és hivatalnok jelenlétét jelentette volna. A konfliktus 1893-ban a vadzsbahi csatában csúcsosodott ki, amelyet a katariak nyertek meg, amely a gyakorlatban az oszmán fennhatóság végét is jelentette, amely bár 1913-ig hivatalosan fennmaradt.¹²

A századfordulón Dzsászimnak a szaúdi expanzióval kellett szembenéznie, amely később az első világháború idején a britek figyelmét is felkeltette. Ebben nagyban közrejátszottak a térségben ekkoriban felfedezett olajlelőhelyek is. Ezen tényezők ismeretében a britek nem akarták, hogy a Perzsa-öböl térsége esetlegesen a központi hatalmak kezére kerüljön. Katari szempontból közrejátszott egy heves családon belüli hatalmi harc is. Dzsászim emír 1913-ban elhunyt, fiai pedig egymás ellen fordultak. Halífa a szaúdiak kezére játszott, Abdalláh emír ellenében.¹³ Az események végül 1916-ban a brit–katari protektorátusi szerződés megkötéséhez vezettek.

A szerződés először említi Katart önálló politikai entitásként, megerősítve Abdalláh emír és egyben a Tháni-dinasztia uralmát. Fontos leszögezni, hogy a szerződés nem két ország, hanem Nagy-Britannia és Abdalláh emír között kötött. A szerződés értelmében a britek biztosítják Katar szuverenitását, fegyvereket biztosítanak az emír számára, viszont értelemszerűen tiltja Katar önálló gazdaság- és külpolitikáját, tehát a britek beleegyezése nélkül nem vehette fel a kapcsolatot más hatalmakkal és nem köthetett gazdasági koncessziókat sem más országok vállalatival. Abdalláh emírelt kötelezettséget vállalt a fegyverkereskedelem és a rabszolgaság visszaszorítására.¹⁴ Katar és a Tháni-dinasztia számára komoly jelentősége volt a szerződésnek, amely hozzájárult az ország környező helyi hatalmakkal szembeni függetlenségének megőrzéséhez, valamint újból megerősítette a Thánik hatalmát. A britek érdekeit is védte, akik viszont egészen az 1940-es évek végéig nem gyakoroltak komoly politikai nyomást az államra.¹⁵

A két világháború közötti időszakban Katarban gazdasági visszaesés figyelhető meg. Az addig meglehetősen jövedelmező gyöngyhalászat válsága megmutatkozott

a gyöngyhalászok számának visszaesésében és az ebből származó bevételek drasztikus csökkenésében. 1944-ben már tizedannyi gyöngyhalász (kb. 6000) dolgozott az országban, mint a 1920-as években. Ezzel együtt járt bizonyos elvándorlás is, a lakosság nagy része a környező országokba költözött (Szaúd-Arábia, Bahrein), ahol ekkor már javában folyt a kőolaj kitermelése.¹⁶ A krízisből kiutat az olaj jelenthette.

Abdalláh emír 1935-ben kötött koncessziót az Angol-Perzsa Olajtársasággal (APOC), de az azt megelőző időszak meglehetősen viharos volt. 1932-ben az amerikai Standard Oil koncessziót szerzett Szaúd-Arábiában. A szaúdi uralkodó, Abdelazíz ibn Szaúd, a korábbi években jó kapcsolatot ápolt Abdalláh emírrrel, beszélgetéseik során pedig természetesen felmerült az olajtéma is. Abdalláh ajánlott kapott más olajtársaságtól is, lényegében versenyeztette a rivális olajtársaságokat a katari koncesszióért, amellyel azonban felrúgta az 1916-os szerződés rendelkezéseit. Ekkor lépett közbe Nagy-Britannia.¹⁷

Abdalláhnak belső gondokkal is meg kellett küzdenie. Még mindig voltak lázadó törzsek az országban, és a családon belül is nagy rivalizálás folyt, és továbbra is sebezhetőnek érezte az országot a bahreinnel és a szaúdiakkal szemben.¹⁸ Az 1935-ös koncessziós szerződés egyben politikai szerződés is volt, hiszen az olajkoncesszióért cserébe Abdalláh fegyvereket és a katonai védelmet is kapott a britektől. A szerződés aláírásáért 400 000 indiai rúpiában részesült, továbbá évi 150 000 rúpia járandóságot is kapott (amelyet hat évvel később 300 000 rúpiára emeltek). A Tháni-családon belüli belső feszültséget próbálva csökkenteni, a szerződésben elismerték, hogy a katari uralkodó örököse az emír fia, Hamad¹⁹ lesz.²⁰

Katarban végül 1939-ben fedezték fel az első olajmezőt, a termelés is megkezdődött (1940-ben 4000 hordó/nap), de a második világháború alatt leállították, a folyamatos termelés csak 1947-ben indult meg.²¹ Hiába volt azonban a britek közbelépése, a családon belül továbbra is súlyos politikai harcok folytak, amelyek méginkább kiéleződtek az örökös, Hamad 1948-as halála után. Az emíren és közvetlen környezetén kívül ugyanis a család többi tagja nemigen részesült az ekkor még csekélynek mondható olajbevételekből. Amikor a családtagok fegyveres lázadással fenyegették meg az emírt, Abdalláh ismét a britekhez fordult. A közvetítő tárgyalások eredményeképpen az idős emír lemondott, és másik fia, Ali került az ország élére, aki unokaöccsét, (Hamad fiát) Halífát tette meg örökösének.²² Az olajbevételek igazságosabb elosztása érdekében bevezették a négynegyedes szabályt, amely szerint egynegyed illeti az emírt, egy a közvetlen családját, egy a család többi tagját (több ezer tagról van szó) és egy az államkincstáré.²³

1949 fordulópont volt Katar történetében. Ekkor kezdődött meg a kőolaj exportja, amely elindította az államot a gazdasági fejlődés útján, és ekkortól figyelhető meg a britek tényleges jelenléte is. A gazdasági életben minden alárendelődött az olajnak. A gyöngyhalászat ekkorra gyakorlatilag megszűnt, a kőolajexportból származó bevételek azonban kárpótolták az országot. A profitot az olajtársaság és a család fele-

fele arányban osztotta el. Ez alapján a Thánik bevétele 1950-ben már évi 1 millió dollárt tett ki, de 1958-ra már 61 millióra nőtt. Ezzel együtt természetesen a termelés is fokozatosan nőtt (1960-ban 165 000 hordó/nap, 1970-ben 363 000 hordó/nap, 1980-ban 520 000 hordó/nap).²⁴

Ali uralkodása alatt kezdődött meg a kormányzati rendszer, a közszolgáltatások és az infrastruktúra rohamos fejlődése. A britek nyomására olyan hivatalnoki rendszert hozott létre, amely javarészt külső tagokból, tehát nem a Tháni-család tagjaiból állt. 1956-ban a britek által irányított rendőrség kezdte meg működését, amely többek között a kormányzat elleni tüntetések feloszlításában vállalt szerepet. Az infrastruktúra terén kiemelendő, hogy az 1950-es években telefonközpont, erőművek, repülőtér és rendőrségi központ épült az országban.²⁵

1960-ban az utódlás kérdése ismét komoly vitát váltott ki a családban. A család rábeszélte a betegeskedő Ali emírt, hogy mondjon le az uralkodásról. Végül azonban nem az örökös Halífa, hanem Ali fia, Ahmed ülhetett a trónra. Halífának ismét be kellett érnie a trónörökösi címmel, ugyanakkor Ahmed uralkodása alatt már sokkal nagyobb hatalom volt a kezében. Ali emír is, de Ahmed már egyértelműen keveset foglalkozott az ország kormányzásával. Nagyon sok időt töltöttek külföldön nem hivatalos minőségben (svájci villájukban pihentek és gyakran jártak Pakisztánba vagy Iránba vadászni). Az 1960-as évek hivatalnoki apparátusának növelése, fejlesztése teljes egészében Halífa nevéhez köthető.²⁶

1968-ban Nagy-Britannia bejelentette, hogy pár éven belül kivonul a Perzsa-öbölből, amely választás elé állította a térség kisállamait. Gyorsan felmerült egy öböl menti szövetségi állam létrehozásának terve. A bahreini Halífa-dinasztia igyekezett vezető szerephez jutni a formálódó szövetségben, ezt azonban a katar trónörökös nem nézte jó szemmel. Ahmed emír hajlott volna a csatlakozásra, de Halífa a függetlenség mellett állt ki. Végül az ő elképzelései szerint alakultak az események, amellyel meg is kezdődött a tényleges hatalomátvétel. 1970-ben életbe lépett az ország első ideiglenes alkotmánya, és az első kormány is megkezdte működését. A kormány tíz tagja közül hét a Tháni-család tagja volt, a kormányfői posztot Halífa kapta meg. A britek hivatalos távozása után 1971. szeptember 3-án Halífa a televízióban élő adásban jelentette be Katar függetlenségét (Ahmed emír ekkor Svájcban tartózkodott).²⁷

Halífa érkezettnek látta az időt a hatalomátvételre. A Tháni-család és a britek mellette álltak, sőt a szaúdi királytól katonai támogatást is kapott, aki felvonultatta a szaúdi sereget a katar határ mentén, Ahmed emír pedig Iránban tartózkodott sólyomvadászaton, így minden készen állt. 1972. február 22-én megfosztotta hatalmától unokatestvérét, és ő állt Katar élére.²⁸ A hatalomátvétel gyorsan és vértelenül zajlott le, és megkezdődött Halífa több mint két évtizedes uralkodása.

Halífa intézkedései elindították Katart a modernizáció útján, és különös figyelmet szentelt a lakosság szociális ellátására is. Az ország bevételeiből addig szinte kizárólag az uralkodóház profitált. A négynegyedes szabály eltörlésével, amely az egyik

legelső döntése volt, az olajbevételeket az ország fejlesztésére tudta fordítani. Lakásépítésbe kezdett, gondot fordított az idősek ellátására, és egyetemet is alapított. Az itt diplomát szerzők szinte automatikusan magas kormányzati pozíciót kaphattak. A legmagasabb politikai posztokat (miniszterek, nagykövetek stb.) továbbra is főleg a Tháni-család tagjai kaphatták meg.²⁹

A gazdaság szinte teljes mértékben a kőolajexportra koncentrált. Az 1973-as olajárrobbanásból származó jövedelemnövekedést kihasználva próbálta az ipar egyéb területeit is fejleszteni, amelynek következtében 1973-ban trágyagyártás, 1978-ban acélgyártás, 1981-ben pedig petrokkémiai termékek gyártása kezdődött meg.³⁰ A kőolaj azonban továbbra is kiemelkedő szerepet élvezett, az ország teljes exportjának 90%-át tette ki. Az 1977-ben államosított Qatar Petroleum irányította a termelést és az exportot, az előbb említett ipari létesítmények pedig nem teljesítettek olyan jól, hogy az 1980-as években bekövetkező olajárzuhanás ne érintette volna különösen érzékenyen a katarai gazdaságot. Súlyos hiány keletkezett a költségvetésben,³¹ amely megszorításokra és leépítésekre kényszerítette a kormányt. 1983-ban például bejelentették, hogy a közeljövőben 3000 alkalmazott (javarészt külföldi munkavállalók) elbocsátását tervezik, ráadásul a víz- és áramellátásban, valamint az egészségügyi szolgáltatásokban is változásokat eszközöltek (az egészségügyi alkalmazottak számát tíz százalékkal csökkentették).³²

Halífa uralkodásának közvetve ez a gazdasági visszaesés vetett véget, mivel emiatt a politikai életben a hatalmat egyre keményebben tartotta a kezében. Az 1970-es ideiglenes alkotmány (olykor alaptörvényként is emlegetik) szerint az emír személye minden más intézmény felett áll, a legfontosabb törvényeket, döntéseket rendeletek útján ő maga hozza. Mellette az alkotmány rendelkezései szerint működik a miniszterek tanácsa és a tanácsadó testület, utóbbinak 1975 óta harminc tagja volt. Mindkét testület tagjainak többsége a Tháni-család berkeiből került ki, a miniszterek emellett hivatali idejük alatt nem végezhetnek semmilyen üzleti, gazdasági tevékenységet. A törvényhozó és végrehajtó hatalom feje az emír, így kétségtelen, hogy abszolút monarchiáról van szó. Ő hívja össze a miniszterek tanácsát, ratifikálja és kihirdeti a törvényeket, ő a fegyveres erők főparancsnoka, valamint ő nevezi ki és bocsátja el a politikai méltóságokat (miniszterek, nagykövetek stb.) és a hadsereg tisztjeit. Sőt, a felsorolt előjogait saját maga által kiadott rendelet alapján ki is egészítheti.³³ A törvények (ha éppen nem maga az emír hozza őket) úgy születnek, hogy az emír által adott instrukciók alapján a miniszterek tanácsa törvényjavaslatot készít elő, amelyet a tanácsadó testület megvitát, majd az uralkodó elé terjesztik elfogadásra.³⁴

Halífa fia, Hamad már lényegében 1989-től megkezdte a hatalomátvétel előkészületeit. Egészen más elképzelései voltak az ország irányításáról, mint elődeinek. 1989-ben sikerült néhány családi támogatóját bejuttatni a kormányba, amelyet 1992-ben újabb hasonló akció követett. Ekkor már gyakorlatilag ő irányított a háttérből.³⁵ Miután 1995-ben megfosztotta apját a hatalomtól, a liberalizációra és a demokratizációra koncentrált. Az

első lépést 1998-ban tette meg, amikor bejelentette, hogy a következő évben helyhatósági választásokat fognak tartani az ország történetében először. A választás célja egy a településeket képviselő 29 tagú tanács felállítása volt. Az új választási törvényben általános választójogot hirdetett, amelyen minden 25 év feletti katarai állampolgár³⁶ (férfiakat és nőket is beleértve) szavazhat, és képviselőjelölt is lehet. A választásokon hat nő el is indult, mandátumot azonban egyikük sem szerzett.³⁷

A következő lépés egy új, az 1970-ben kiadott ideiglenes alaptörvény helyébe lépő, alkotmány megalkotása volt, amelynek kidolgozására Hamad emír egy bizottságot hozott létre. Végül 2003-ban népszavazással fogadták el az alkotmányt, amelyben immár szétválasztották a törvényhozó és végrehajtó hatalmat. Utóbbi továbbra is az emír kezében maradt, mellette továbbra is működik a miniszterek tanácsa. A törvényhozó hatalom viszont ekkortól kezdve a 45 fős *súratestület*³⁸ (tanácsadó testület) kezébe került. Ugyanakkor az emírnek továbbra széles jogköre van a törvényalkotásban, vagy akár alkotmánymódosítást is kezdeményezhet anélkül, hogy erről bárkinek a véleményét kikérte volna. A *súra* testület az elfogadott törvényeket az emír elé tárja, aki indoklás nélkül visszaküldheti, vagy el is utasíthatja a ratifikációt.³⁹ Mindezeket figyelembe véve le kell szögeznünk, hogy bár tényleg vannak demokratizációra utaló reformok, Katar továbbra is egy abszolút monarchia. Általános választásokra továbbra sem került sor, bár Hamad már 2005-ben ígéretet tett rá.⁴⁰ Később Tamim emír 2016-ra tűzte ki az első választásokat, amelyet azonban később 2019-re halasztottak. Választást azóta sem tartottak.

A gazdaságban a kőolajtól való függés ellensúlyozására még Halífa emír idején megkezdődött a Katar északkeleti részén felfedezett 6000 négyzetkilométeres földgázmező kitermelése. Hamad uralkodása idején az ország már évi 31 millió tonna cseppfolyósított gázt (LNG) exportált, amellyel világelső.⁴¹ A kőolajnak és a földgáznak köszönhetően Katar vásárlóerő paritáson számolt egy főre jutó GDP-je 2018-ban 127 ezer amerikai dollár volt,⁴² amely a világon a legnagyobb, épp ezért nevezik „a világ leggazdagabb államának”.

Katar uralkodóinak listája⁴³

Név	Uralkodás	Halála
Mohamed ibn Tháni ⁴⁴	1847–1868–1878	1878
Dzsászim ibn Mohamed	1878–1913	1913
Abdalláh ibn Dzsászim	1913–1949	1957
Ali ibn Abdalláh	1949–1960	1974
Ahmed ibn Ali	1960–1972	1977
Halífa ibn Hamad	1972–1995	2016
Hamad ibn Halífa	1995–2013	?
Tamim ibn Hamad	2013–	?

Katar az utóbbi időben nemcsak fejlett gazdaságával tűnik ki, hanem sportdiplomáciában tündöklök. Sok rangos sporteseményeknek volt házigazdája, mint például 2014-ben rövidpályás úszó-világbajnokságnak, 2015-ben férfi kézilabda-világbajnokságnak, melyen ráadásul a katarai válogatott ezüstérmet szerzett, de a legjobban várt esemény mégis a 2022-ben megrendezésre kerülő FIFA labdarúgó-világbajnokság lesz.

Jegyzetek/Notes

¹ Fromherz, Allen J.: Qatar – A Modern History. Updated Edition. Georgetown University Press, Washington D.C., 2017. 43.

² Fromherz: Qatar... i.m. 44.

³ Crystal, Jill: Oil and Politics in the Gulf – Rulers and Merchants in Kuwait and Qatar. Cambridge University Press, Cambridge, 1990. 26.; Benke József: Az arab országok története. I. kötet. Alexandra Kiadó, Pécs, 2003. 212.

⁴ Bahreinben a mai napig a Halífa-család uralkodik, a jelenlegi uralkodó, Hamad ibn Isza al-Halífa 1999 óta áll a szigetország élén

⁵ Benke: Az arab országok... i.m. 214.

⁶ Bahrein például a Halífa-klán uralma előtt Perzsia része volt.

⁷ A vahhabizmus az iszlám egyik szigorú irányzata, amely az iszlám vallás idegen elemektől való megtisztítását és a Korán eredeti tanainak követését tűzte ki célul a 18. században. Az Arab-félszigeten rendkívül elterjedt irányzatról van szó, ma Szaúd-Arábiában ez a hivatalos vallási irányzat, és a katarai uralkodó dinasztia, a Tháni-család is ezt követi.

⁸ Ezen konfliktusokat megemlíti: Crystal: Oil and Politics... i.m. 27-28.; Fromherz: Qatar... i.m. 45-50.

⁹ Kamrava, Mehran: Qatar – Small State, Big Politics. Cornell University Press, Ithaca, 2015. 107-108.

¹⁰ Fromherz: Qatar... i.m. 54-57.; Kamrava: Small State... i.m. 108.

¹¹ Sampson, Jerry: History of Persian Gulf States – Kuwait, Bahrain, Oman, Qatar, United Arab Emiret – Government, Politics, Economy, Defense, Resources, People. Sonit Education Academy, Abidjan, 2016. 197.

¹² Fromherz: Qatar... i.m. 60-61.; Sampson: History of Persian Gulf States... i.m. 197.

¹³ Crystal: Oil and Politics... i.m. 115-116.; Sampson: History of Persian Gulf States... i.m. 197.

¹⁴ A brit-katarai szerződés, 1916. november 3. Qatar Digital Library.

https://www.qdl.qa/en/archive/81055/vdc_100023626988.0x000002 (letöltés: 2019.11.29.); Fromherz: Qatar... i.m. 67.

¹⁵ Fromherz: Qatar... i.m. 66.

¹⁶ Benke: Az arab országok... i.m. 216.

¹⁷ Fromherz: Qatar... i.m. 74-76.

¹⁸ Sampson: History of Persian Gulf States... i.m. 197.

¹⁹ Hamad ibn Abdalláh a később 1972-1995 között uralkodó Halífa emír apja volt. 1948-ban, még Abdalláh uralkodása idején elhunyt, így sosem lett belőle emír.

- ²⁰ Fromherz: Qatar... i.m. 74-76.
- ²¹ Sampson: History of Persian Gulf States... i.m. 209.
- ²² Fromherz: Qatar... i.m. 76.
- ²³ Benke: Az arab országok... i.m. 215-216.
- ²⁴ Sampson: History of Persian Gulf States... i.m. 211.
- ²⁵ Crystal: Oil and Politics... i.m. 121-129.; Sampson: History of Persian Gulf States... i.m. 200.
- ²⁶ Sampson: History of Persian Gulf... i.m. 200-201.
- ²⁷ Fromherz: Qatar... i.m. 79.
- ²⁸ Sampson: History of Persian Gulf... i.m. 201-202.; Fromherz: Qatar... i.m. 77.
- ²⁹ Benke: Az arab országok... i.m. 217.; Fromherz: Qatar... i.m. 80.
- ³⁰ A három ekkor létrehozott vállalat a trágyát gyártó és forgalmazó Qafco, az acélvállalat (Qasco) és a petrokémiai vállalat (Qapco). Crystal: Oil and Politics... i.m. 159.
- ³¹ 1983-ban 8 milliárd katarri riál volt a költségvetési hiány. Sampson: History of Persian Gulf... i.m. 223.
- ³² Crystal: Oil and Politics... i.m. 161.; Fromherz: Qatar... i.m. 81.
- ³³ Sampson: History of Persian Gulf... i.m. 224-225.
- ³⁴ Sampson: History of Persian Gulf... i.m. 226.
- ³⁵ Fromherz: Qatar... i.m. 84.
- ³⁶ A katarri választási törvény olyan szigorú volt, hogy csak az számított katarri állampolgárnak, aki (vagy felmenői) már az 1930-as években is Katarban éltek. Katar népessége az 1997-es census szerint 522 000 fő. De csak kb. 200 000 fő rendelkezett katarri állampolgársággal (Katarban jelenleg is rengeteg vendégmunkás él, túlnyomó többségük indiai), és csupán 74 000 volt 25 év feletti, végül csupán 22 000 fő vett részt a választáson. Planning and Statistics Authority, Qatar. https://www.mdps.gov.qa/en/statistics/Statistical%20Releases/General/Census/Population_Houing_Census_Bu_A_1997.pdf (letöltés: 2020. 01. 23.)
- ³⁷ Rathmell, Andrew – Schulze, Kirsten: Political Reform in the Gulf: The Case of Qatar. Middle Eastern Studies, Vol. 36. No. 4 (Oct 2000) 54.; Kamrava, Mehran: Royal Factionalism and Political Liberalization in Qatar. Middle East Journal. Vol. 63. No. 3. 2009. 401-402.
- ³⁸ Arabul *madzslisz as-súra*. A *súra* (*shura*) szó tanácsot, tanácsadást jelent, nem összekeverendő a *szúrával* (*surah*), amely a Korán fejezeteit jelenti. A *madzslisz* szó testületet, tanácsot, gyűlést jelent.
- ³⁹ Sayed, Hassan al-: Qatar's Constitutional and Legal System. In Tok, M. Evren – Alkhatir, Lolwah – Pal, Leslie A. (eds.): Policy-Making in a Transformative State – The Case of Qatar. Palgrave Macmillan, London, 2016. 39-40.; Katar alkotmánya 61., 62., 144. cikkely. <https://www.gco.gov.qa/wp-content/uploads/2016/09/GCO-Constitution-English.pdf> (letöltés: 2020. 01. 23.)
- ⁴⁰ Kamrava: Royal Factionalism... i.m. 402.
- ⁴¹ Sampson: History of Persian Gulf... i.m. 212.; Fromherz: Qatar... i.m. 83.
- ⁴² https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.PP.CD?end=2018&locations=QA&most_recent_value_desc=true&start=2000&view=chart (letöltés: 2020. 01. 24.)
- ⁴³ A táblázatból jól látszik, hogy Katarban az uralkodóváltás nem az uralkodó halála miatt következik be, hanem lemondás, lemondatás vagy trónfosztás útján.

⁴⁴ Mohamed emír már 1847-től a Tháni-család feje, az 1868-as szerződés ismerte el egész Katar uralkodójának.

Felhasznált irodalom/References

- Benke József: Az arab országok története. I. kötet. Alexandra Kiadó, Pécs, 2003.
- Crystal, Jill: Oil and Politics in the Gulf – Rulers and Merchants in Kuwait and Qatar. Cambridge University Press, Cambridge, 1990.
- Fromherz, Allen J.: Qatar – A Modern History. Updated Edition. Georgetown University Press, Washington D.C., 2017.
- Government Communication Office, Qatar. <https://www.gco.gov.qa/en/>
- Kamrava, Mehran: Qatar – Small State, Big Politics. Cornell University Press, Ithaca, 2015.
- Kamrava, Mehran: Royal Factionalism and Political Liberalization in Qatar. Middle East Journal. Vol. 63. No. 3. 2009. 401-420.
- Planning and Statistics Authority, Qatar. <https://www.mdps.gov.qa/en/pages/default.aspx>
- Qatar Digital Library. www.qdl.qa/en
- Rathmell, Andrew – Schulze, Kirsten: Political Reform in the Gulf: The Case of Qatar. Middle Eastern Studies, Vol. 36. No. 4 (Oct 2000) Frank Cass, London. 47-62.
- Sampson, Jerry: History of Persian Gulf States – Kuwait, Bahrain, Oman, Qatar, United Arab Emiret – Government, Politics, Economy, Defense, Resources, People. Sonit Education Academy, Abidjan, 2016.
- Sayed, Hassan al-: Qatar's Constitutional and Legal System. In Tok, M. Evren – Alkhater, Lolwah – Pal, Leslie A. (eds.): Policy-Making in a Transformative State – The Case of Qatar. Palgrave Macmillan, London, 2016. 37-64.
- Tok, M. Evren – Alkhater, Lolwah – Pal, Leslie A. (eds.): Policy-Making in a Transformative State – The Case of Qatar. Palgrave Macmillan, London, 2016.
- A Világbank honlapja. <https://www.worldbank.org/>

Nemes Krisztina

Marokkó tükre az „új” katalán irodalomban: Najat el Hachmi, *L'Últim patriarcha* Marrocco mirrored in the "new" Catalan literature: Najat el Hachmi, *The last patriarch*

Absztrakt

Marokkó és Spanyolország kapcsolata hosszú történelmi, politikai és kulturális múltra tekintethet vissza. Ez a 20. századi spanyol kül- és belpolitikára egyaránt nagy hatást gyakorló ország megjelenik a spanyol regényirodalomban is. Az orientalista irodalom stílusjegyeit hordozó romantikus ábrázolásokban a marokkóiak alakja a másik sztereotípiájának megtestesítője, ellenség vagy gyarmatosított, alacsonyabb rendű személy. A mórnak nincsenek egyéni vonásai, csak spanyol szemszögből megrajzolt irodalmi toposz, amit jól mutat, hogy a spanyol irodalomban máig a különböző népcsoportokat jelző szavak a mór szinonimájaként jelennek meg. A toposzokat csakis a másság toposzaival lehet felülírni, amelyeket az egykori gyarmati lakosság köréből kikerülő új írónemzedék teremthet meg. Az egykori gyarmatokról származó írók által ábrázolt ország és lakosai olyan auto-reprezentáció, amelyből a jelen valóságához hívebb képet kaphatunk, mint az európai irodalmi hagyomány és elvárások által alakított toposzokból. Az elemzésem alapjául szolgáló regény azért is jelentős és különleges auto-reprezentáció, mert egy amazigh-katalán vegyes identitású szerző katalán nyelven született műve. Najat el Hachmi regénye egy olyan népcsoport létének vonásait rajzolja ki előttünk az irodalom eszközeivel, mely egy arab országból Spanyolországba emigrált, de nem arab és nem spanyollá, hanem katalánná váló közösség. Az író munkássága a változó identitások tükre, melynek hídját az írói nyelvnek választott katalán alkotja.

Kulcsszavak: Marokkó, Spanyolország, Katalónia, történelem, irodalom, sztereotípia, identitás.

Abstract

The relationship between Morocco and Spain has a long historical, political and cultural history. This North-African country, which had a great influence on 20th-century Spanish foreign and domestic politics, frequently appears in Spanish literature as well. In the romantic depictions of the Spanish orientalist literature, Moroccan characters are stereotypical representations of the other, an enemy or a colonized, inferior person. The Moor has no individual features, it is rather a literary topos portrayed from a Spanish point of view, and in Spanish literature even nowadays, words representing different Moroccan ethnic groups appear without any specification as synonyms of the Moorish. Topoi can only be outweighed by new topoi of otherness, which can be created by a new generation of writers from the former colonies. The country and its inhabitants represented by these writers is an auto-representation capable of conveying a more truthful picture of reality than the topoi deeply rooted in European literary tradition. Besides being one of these new auto-representations, Najat el Hachmi's novel is a very special „identity document too, because it was written in

Catalan by an Amazigh-Catalan mixed-identity author. The last patriarch and the rest of Hachmi's literary oeuvre traces the contours of a group of people that emigrated from an Arab country to Spain, but it is neither Arab nor trying to become Spanish. It is a literary mirror of the biggest immigration minority in Catalonia the Amazigh community. It is also a reflection on changing identities that represents the realities of Morocco and Catalonia in Catalan, the language of identification chosen by the author.

Keynotes: Morocco, Spain, Catalonia, history, literature, stereotype, identity.

Marokkó – Spanyolország koloniális viszony, történelmi előzmények

A Hispán-félszigetet elfoglaló arab invázió ideje, a 8. század óta a spanyol gondolkodás egyik meghatározó ellentétpárja lett a keresztény-mór szembenállás, amelyben a muzulmánok az idegen betolakodók, a keresztények pedig a hazájukat védő spanyolok. 1492-ben elesett Granada is, az utolsó mór kalifátus spanyol földön, s ezzel befejeződött a félsziget visszahódítása a keresztény kultúrkör számára. Ugyanakkor Spanyolország megkezdte gyarmatbirodalmának kiépítését az amerikai kontinensen, de Észak-Afrika földjén is igyekezett megvetni a lábát. Az 1496-tól spanyol birtokban levő Melilla és az 1580-ban a portugáloktól megszerzett Ceuta jelentős spanyol telep lakossággal rendelkezett. Ezek hátszágának biztosítására a spanyolok igyekeztek befolyási övezetükbe vonni a környező területeket az Algéria felől több befolyásra törő franciákkal és a Rif környéki berber törzsekkel szemben. Ezzel az ürüggyel támadta meg a marokkói szultánátust Leopoldo O'Donnell tábornok a liberális kormány felhatalmazásával, s ez vezetett az úgynevezett I. Afrikai Háborúhoz (Primera Guerra de África 1859-60), melynek során 1860 februárjában a spanyol csapatok elfoglalták Tetuánt.

A hatalmas Latin-Amerikai gyarmatbirodalom utolsó darabjának, Kubának elvesztése (1898) óriási csapást jelentett a spanyol nemzeti büszkeségre, mert ezzel végleg megszűnt a hajdani fényes, birodalmi jogállás. A birodalmi helyzetre méretezett hadsereg, s benne az aránytalanul nagy létszámú tisztikar azonban megmaradt. E hatalmas összegeket felemésztő katonai és bürokratikus szervezet számára egyedül a marokkói spanyol mandátumterületeken nyílt lehetőség a hadierények bizonyítására, és a nagyság illúziójának megtartására. E törekvések mögött azonban nem az ország, hanem a marokkói érdekeltségű befektetők és szállítók üzleti magánérdekei álltak, amelyek egyben igazolták a máskülönben feleslegessé vált létszámú katonai kaszt létjogosultságát is.¹ Diplomáciai egyezségek nyomán az 1912-ben Észak-Marokkóban létrejött francia mandátumterület egy része spanyol kézre került, s így megalakult a Spanyol Protektorátus, ami egészen Marokkó függetlenné válásáig, azaz 1956-ig állt fenn. 1956-ban Spanyolország sikertelen háborút vívott Ifniben fel-

ségterületének megőrzéséért, 1975-ben pedig, Franco halála után harc nélkül engedte át a spanyol mandátumterületként igazgatott Szaharát Marokkónak. A két ország kulturális kapcsolatainak szorosságát mutatják a következő közkeletű elnevezések is: Andalúzia – nuestro oriente doméstico, azaz a mi hazai keletünk; Szahara – nuestro desierto doméstico, a mi hazai sivatagunk).

Marokkó a spanyol irodalomban

A 20. századi spanyol kül- és belpolitikára egyaránt nagy hatást gyakorló² észak-afrikai ország megjelenik a spanyol regényirodalomban is, hiszen mintegy 200 regény játszódik marokkói környezetben. Ez a nagy szám magyarázható azzal is, hogy a különböző afrikai háborúkban spanyol apák, nagyapák, nagybácsik, gyermekek hosszú sora volt kénytelen megtapasztalni a marokkói valóságot³, családjuk pedig a hiány, a hadikalandok vagy a veszteség miatt szintén kapcsolatba került a Gibraltáriszoros túlsópartján fekvő területtel. Igaz, a marokkói tematikájú írások, publicisztikák, tanulmányok, regények, novellák és elbeszélések gyakoribb jelenségnek számítottak 1956 előtt, vagyis a gyarmati vagy mandátum jogállás idején, hiszen az írók, újságírók így kívánták tájékoztatni a spanyol olvasóközönséget a meghódított terület kultúrájáról, szokásairól. A hosszú időn át fennálló történelmi, politikai és kulturális kapcsolat miatt azonban az érdeklődés máig tartó. Ennek csak két példáját említeném: 2017-ben a Premio Planeta Irodalmi Nagydíjat Cristina López Barrio, *Niebla en Tánger (Köd Tangerben)* című alkotása nyerte el, s Marokkóban játszódik María Dueñas, *Öltések közt az idő (El tiempo entr ecosturas)* című nagy nemzetközi sikert aratott, és magyarra is lefordított izgalmas kémregénye, amelyből film is készült.

A 20. század első feléből származó marokkói tematikájú spanyol irodalmi alkotások az Európában a 19. században divatba jött romantikus irányzatba, az úgynevezett „orientalista” irodalomba sorolhatók.⁴ Ennek az alműfajnak a jellegzetességeit a következőképp határozhatjuk meg: A polgári életmód kiszámítható unalma ellenében, a fejlett technikai civilizáció és modernitás talaján született, jellemzője az elvágódás a kaland, a hősi ideálok, a múlt tisztasága és nagysága iránti tisztelet.⁵ Az elmaradott kelet ősi civilizációi egzotikus szokásai vonzerőt gyakoroltak Európa művészeire. Spanyolország számára az orientalista irodalom toposzai Marokkóval kapcsolatban jelentek meg, hiszen történelme során ezzel az Európán kívüli országgal állt a legszorosabb és leghosszabb kapcsolatban. Ebben az irodalomban a helyi, marokkói lakosok alakja, akármilyen formában jelenik is meg, barátként, tanítványként, mesterként vagy ellenségként, mindig „a másik” sztereotíp jegyeit hordozza. Ezekben a szövegekben inkább Marokkónak, a muszlim országnak a katolikus spanyolok általi reprezentációjával találkozunk, mint a valóságos Marokkó ábrázolásával. A kérlelhetetlenül tűző nap, és a

megalkotott táj időtlensége, elmaradottsága⁶ mellett gyakran felbukkanó toposzok között említhetjük a *moros de leyenda* (a legendás mórok) vagy *guerreros de romance* (romantikus harcosok) az egykori hódítók figuráját. Őket a spanyol királyok bölcsesége üldözte el az országból az etnikailag és vallásilag homogén Spanyolország megteremtése érdekében. A Gibraltári-szoros túlszorosán élő mór ezért mindenben ellentéte a keresztény spanyolnak, lusta, erőfeszítésekre és fejlődésre képtelen, aki elutasítja a haladást, a civilizációt, puhány, érzéki és rosszra hajló, tudatlan, szodomita, korrupt, közönyös és tunya.⁷ Ez a sztereotípiát a gyarmatosítás légkörében gyökerezett, s természetesen messzemenőig indokolta a spanyol civilizációs erő jelenlétének szükségességét az észak-afrikai országban.

A 20. század második felében, majd az ezredforduló után keletkezett spanyol regények annak ellenére, hogy már nem hangoztatják s nem is sugallják a spanyol civilizációs felsőbbrendűséget, a „másik” ábrázolása során, még a csupa jóindulat vezérelte, migrációs témát feldolgozó irodalomban is folklorisztikusan ábrázolják⁸ a menekülteket, s megtartják a 19. század végi és 20. század eleji orientalista irodalomban kialakult toposzokat. Marokkó etnikailag, nyelvileg és vallás tekintetében is sokarcú népe a spanyol irodalomban leggyakrabban a *mór* jelzőt kapja annak ellenére, hogy ez a népnév nemcsak elavult, hanem esetenként pejoratív jelentésű is.⁹ A *mór* ábrázolása, mint reprezentációs kategória valójában egy hegemon kulturális helyzetben keletkezett, amelyben két etnikum politikai és társadalmi hierarchia tekintetében is alá-fölé rendeltségi viszonyban állt egymással. A fentebb említett, Yasmina Romero által vizsgált, Marokkót ábrázoló spanyol regénykorpuszban a mórok, csak általános közösségi jellemzőkkel bírnak, fajukra jellemző külsővel és tulajdonságokkal rendelkeznek, nem egyéniségek, nincs saját arcuk, nem alanyai, csak tárgyai az ábrázolásnak. Yasmina Romero már idézett tanulmányában (Romero, 2018a) egyrészt azt kifogásolja, hogy a közös történelem során negatív tartalmakkal is telítődött *mór* jelző megmarad, pedig alternatívája lehetne az országnévből származó marokkói. Másrészt pedig azt, hogy Marokkó népességének jelzőjeként az írók minden megkülönböztetés nélkül használják a mór, arab, muzulmán, berber, bennszülött, szaracén, rifi, vagy ritkábban a mohamedán, beduin, tuareg vagy esetleg a marokkói jelzőt is.¹⁰ A közvélemény kutatások azt mutatják, hogy a spanyolok köztudatában Marokkó egy homogén, iszlám vallású arab ország¹¹, s ezt a képet a spanyol irodalom sem árnyalja hangsúlyosan. A 20. századi spanyol regényekben egyre ismétlődő motívumok, az orientalista irodalom toposzai, melyek annyira megszokottá váltak, hogy automatikusan előhívódnak, és leképezik azt, amit az európai olvasóközönség az észak-afrikai országból látni kíván. Homi Bhabha ezért figyelmeztet, hogy a másság toposzait kétségbeesetten ismételtetni kell azért, hogy meggyökeresedjenek.¹²

Ez a feladat azonban a marokkói szerzőkre vár, akiknek meg kell alkotniuk a saját irodalmi toposzaikat. Az egykori gyarmat lakosainak és a bevándorló közösségeknek az auto-reprezentációja, vagyis amikor a bevándorlók megalkotják saját elbeszéléseiket, elmesélik

saját történeteiket, s nem mások írják meg őket az irodalomban, viszonylag friss jelenség.¹³ Ez a kulturális cselekvőképesség révén a társadalomban való megjelenés az, ami segítheti őket abban, hogy megtalálják helyüket a befogadó társadalomban, s ily módon szűnnek meg (idővel) a „másik” reprezentációja lenni. A marokkói irodalom képviselői közül többen választották alkotói nyelvüknek a spanyolt (pl. Mohamed Sibari vagy Mohamed Chakor), a kritika szerint¹⁴ azonban ez az irányzat nem adott olyan nagy jelentőségű szerzőket, mint a francia nyelvű magrebi irodalom (Kateb Yacine, Tahar Ben Jelloum, Mohamed Dib, Kamel Daoud, Assija Djebar, etc.).

Marokkóiak Katalóniában

Érdekes jelenségnek tartom, hogy a spanyolul író marokkói szerzők mellett megjelentek a katalánul alkotó marokkói szerzők is, ami azt mutatja, hogy bár a spanyol a világ harmadik legnagyobb beszélt nyelve, és minden katalán kétnyelvű (spanyol-katalán), mégis ez a csak Katalóniában, Valenciában a Baleári szigeteken beszélt, társhivatalos státuszú kisebbségi nyelv, mely egyedül Andorrában hivatalos nyelv, képes betölteni az identifikáció nyelvének szerepét a bevándorló közösségek számára. A katalán lakosság nyelvhasználati szokásait vizsgáló, a Generalitat de Catalunya által készített 2013-as felmérés azt mutatja, hogy Európa többi kisebbségi vagy regionális nyelvével ellentétben a katalánt 600 000 más anyanyelvű tartja az identifikáció nyelvének, ami azt jelzi, hogy a katalán tényleges vonzerővel bír.¹⁵

Katalónia, Spanyolország gazdag, iparosodott, észak-keleti tartománya hagyományosan népszerű célpont bevándorlók számára. A 20. század során érkező bevándorlóhullámok hatására Katalónia lakossága a száz évvel korábbinak majdnem 4-szeresére nőtt (1900 – 2 millió; 1950 – 3,2 millió, 2000 – 6,5 millió, 2012 – 7,5 millió). A bevándorlók általában Spanyolország szegényebb területeiről érkeztek (Andalúzia, Extremadura, Aragónia, Murcia, stb.), ám az 1970-es évektől kezdődően Európa más fejlettebb ipari régióihoz hasonlóan Katalónia is célponttá vált az Európán kívüli területekről (Afrika, Ázsia, Dél-Amerika) érkezők számára. A katalóniai új bevándorlók elsősorban Észak-Afrikaiak, s főleg marokkóiak, aminek oka a két ország közt a marokkói spanyol Protektorátus ideje óta kialakult kapcsolatokban keresendő. Először a spanyolországi területek csak átmeneti megoldásként szolgáltak az elsősorban Franciaországba és Németországba tartó magrebiek számára, de a hetvenes évektől a főleg marokkóiakból álló bevándorló közösség megtelepült, s száma, azóta is egyre gyarapodik Katalóniában.¹⁶

A marokkóiak Katalónia bevándorlóinak legnagyobb számú, 225 000 főt számláló csoportját alkotják, ami az összes bevándorló 19%-át jelenti. Ez a főként fiatalokból álló

közösség, melynek átlagéletkora 27 év (több mint 80%-uk 40 év alatti), s amelyben magasabb a férfiak, mint a nők aránya (156:100), a teljes katalóniai lakosság (7,5 millió) 3%-át teszi ki. A katalán tartomány iskoláinak bevándorló tanulóiifjúsága ¼-ed részben marokkói származású diákokból áll, de ez csak az iskolaköteles korosztályokra igaz az általános és a középiskolákra, a felsőoktatásban a marokkói diákoknak már csak az 1,4%-a tanul tovább, felsőfokú szakképzésben pedig 4%-uk. A spanyolországi marokkóiak 1/3-a Katalóniában él, itt épült ki a legkorábban, már a 70-es évektől kezdve a közösség, amely családi és társadalmi hálózatán keresztül egyre újabb tagokkal gyarapodik. A marokkói bevándorlók száma egyenletesen oszlik el Katalónia területén, a katalán települések 75%-ban találkozunk marokkói lakosokkal. A legtöbben Barcelonában, Terrassában, Reusba és Mataróban élnek, és vannak olyan települések, ahol a lakosság ¼-ét (Ullà) vagy 1/6-át (Manlleu) teszik ki, s az amazigh jelenleg valószínűleg a harmadik legnagyobb anyanyelvi közösség Katalóniában.¹⁷

Marokkó a katalán irodalomban

A kategorizálás megkönnyíti a tájékozódást, ezért a bevándorló irodalom, azon belül is a katalóniai marokkói szerzők gyűjtőfogalmába próbálom beilleszteni azokat a szerzőket, akiknek életrajzi jellegzetességei és tematikájuk is több szempontból hasonló:

1. Saïd El Kadoui (1975 Nador-Marokkó), *Límites y fronteras* (2008) (Határok és országhatárok), *Cartesalmefill, un català de soca-rel, gairebé* (2011) (Levelek fiainak, aki tősgyökeres katalán, vagy majdnem az);
2. Laila Karrouch (1977 Nador), *De Nador a Vic* (2004) (Nadortól Vic-ig),
3. Najat El Hachmi (1979 Beni-SidelNador)¹⁸, *Jotam bésóc catalana* (2004) (Én is katalán vagyok), *L'últim patriarxa* (2008).

A szerzők mindhárman a 70-es években születtek, a marokkói Rif vidék Nador tartományában, anyanyelvük a tarifit, vagy rifi nyelv, a marokkóban beszélt amazigh/berber nyelvek három fő dialektusának egyike, 7-8 éves korukban érkeztek családjukkal Katalóniába, s a regényeken kívül mindhárman fontosnak tartották megfogalmazni, és kiadni identitásuk manifesztóját, az új kultúra felvállalásáról, a régi gyökerekről, s a bevándorló léthelyzetről szóló gondolataikat. Laila Karrouch debütáló regénye, *De Nador a Vic* (2004) önéletrajzi ihletésű munkája 2004-ben elnyerte a Premi Columna ifjúsági irodalmi díjat, s az ápolónőként dolgozó író nő kiadott még egy berber népmese gyűjteményt is, hogy megőrizze a gyerekkorában halott, szájról-szájra terjedő csodálatos történeteket, amelyek továbbadása az új léthelyzetben, életmódban neki már féléő, hogy nem sikerülhet.

Najat el Hachmi író színtén egy identitásfelvállalást hirdető könyvvel a *Jotam bésóc catalana (Én is katalán vagyok)* című könyvvel jelent meg először a katalán köztudatban 2004-ben. Kiadója, a hatvanas években, a Franco-ellenes, demokratikus és katalanista ellenzék által alapított, katalán irodalmi és társadalomtudományi művek kiadására szakosodott Edicions62 a könyv ismertetőjét ezzel a mondattal zárja: Alapvető fontosságú könyv, ha szeretnénk megérteni, milyenek lesznek a 21. századi új-katalánok.¹⁹ A kiadó és a téma révén el Hachmi könyve jól illeszkedik az emigránsok befogadásában nagy gyakorlattal rendelkező Katalónia egy irodalmi hagyományába, hiszen ugyancsak az Edicions62 gondozásában jelent meg 1964-ben Francesc Candel hatalmas sikert arató könyve, az *Elsaltres catalans (A másik katalánok)* című szociológiai riportkönyv. Csak érdekességképp említem, hogy az 1964-es Szent György napi nagy könyvvásárra 1500 példányban kinyomtatott könyv, a rá következő három hétben többszöri újranyomás után 30 000-es példányszámban kelt el, s ma úgy tekintenek rá, mint a Katalóniába irányuló bevándorlás egy történelmi dokumentumára.²⁰ Katalóniában, ahol a lakosság túlnyomó többségének a felmenői legalább részben Katalónián kívüli területekről származnak, a bevándorlók asszimilációja vagy akkulturációja, meggyökeresedése, beilleszkedése a helyi társadalomba fontos kérdés, amelynek nagy érdeklődésre számot tartó irodalma van.

Najat el Hachmi

Más kérdés azonban az irodalmi narratíva területe, ahová Najat el Hachmi nem a bevándorlás nehézségeiről tudósító különleges beépített szociológiai megfigyelőként került be, hanem irodalmi kvalitásai révén, hiszen *L'últim pátriarcha* (2008) (Az utolsó pátriárka) című regényével 2008-ban elnyerte a rangos katalán irodalmi díjat, a Ramon Llull díjat. A regényt tíz nyelvre fordították le. Az író körülbelül négy évenként jelen tkezik új regénnyel, 2011-ben jelent meg a *Lacaçadora de cossos*. (Testvadász) Editorial Planeta, majd 2015-ben a *Lafilla estrangera*. (A lányom, aki idegen) Edicions 62, amely két díjat is nyert 2015-ben, a Premi Sant Joan de narrativa és a Premi Ciutat de Barcelona díjait, és végül 2018-ban jelent meg a *Mare de llet i mel*. Edicions 62. (Anyám, aki tej és méz).

Bár egy bevándorlás témájú újságíró kongresszus meghívott vendégeként az újságíró kérdésre, hogy hogyan viszonyul a jelenséghez, az író azt válaszolta, sehogyan, hiszen úgy adatott, hogy a migráció a saját élettörténete, Najat el Hachmi minden regényének fő témája a bevándorlás helyzetéből következő kulturális kettőség, pluralitás. Az első regény fókuszában az apa személye áll, akinek patriarchátusa, vagyis családja felett gyakorolt korlátlan uralma azért szűnik meg, mert a lánya az

új országban felrúgja az ősi törvényeket. A második regény a lány és az anya viszonyának története, a lány, aki nyitottan, kíváncsian viszonyul a befogadó társadalomhoz, amelybe képes beilleszkedni, bár érzékeli a diszkriminációt, a rasszizmust, míg az anya számára az idegen ország csak átmeneti, ahol nem akar gyökeret eresztetni, csak túlélni, bezárkózva a saját nyelvébe, világába. Az utolsó regény az anya személye köré épül, az ő korábbi életét, személyét, az őt felnevelő patriarchális, nagycsalád szokásait, életét láttatja, amelyen keresztül értelmezhetővé válik a másik, európai társadalom. Hachmi olyan valóságot ír le, amely a nagyközönség számára ismeretlen, a premodernrif nagycsaládban élő, vagy onnan elszármazott nők valóságát, az európai alkalmazkodás kihívásait, és az arra adott különféle válaszokat. Fontos számára, hogy figuráit úgy ábrázolja, mint akiknek saját jogon van szerteágazó életük, s ezáltal kiléphetnek a Katalóniába érkezett idegen sztereotípiájából, s ugyanakkor mindig arra törekszik, hogy a bevándorlás szó mögött rejtőző valóság sokféle árnyalatát láttassa.²¹ Nehézségnek tartja a médiában való szereplést, mert véleménye szerint a közönség csakis az áldozatokra kíváncsi, akiknek történetevagy a rasszizmus vagy a férfi önkény durvasága miatt hírértékű, ezek a figurák erősítik meg a bennük élő sztereotípiákat, világvégük jogosságát.

Az utolsó pátriárka című regény első részében, a kegyetlen, zsarnok főszereplő marokkói gyermekora, családja és környezete, a rifiamazigh kultúra ábrázolásakor az író maga is alkalmazza az orientalista irodalom toposzait, s egy elmaradott, durva, korrupt világot láttat, ahol a nők a családfői önkénynek kiszolgáltatva élnek.²² A második részben egy Katalóniában élő amazigh bevándorló család életét láthatjuk belülről, amelyben az anya továbbra is teljesen el van zárva a külvilágtól, feladata csakis a család kiszolgálása és az otthon fenntartása. Itt azonban a lánygyermek, akire ugyanez a sors vár egy apja által majdan kiválasztott férj irányítása/uralma alatt, az iskola révén bekapcsolódik a helyi társadalom életébe, és olyan normákkal, eszmékkel találkozik, melyek később lehetővé teszik számára, hogy szakítson a dolgok ősi rendje szerint rárótt szereppel. A tabuk megtörése azonban csak részben segíti át a főszereplőt a befogadó társadalom világába, Najat el Hachmi ebben a könyvben valójában a saját döntését, élethelyzetét ábrázolja, azét a generációét, melyet ő határmemzedéknek nevez második generációs bevándorló helyett. Ők nem maguk döntöttek a szülőhely elhagyása mellett, s életkoruknál fogva tökéletesen képesek voltak elsajátítani a befogadó ország nyelvét, kultúráját. A regényben az azonosulás vágyát egy különös, visszatérő motívum jelzi: a családtagjait bántalmazó, durva, iszákos, nőcsábász apa miatt állandó rettegésben élő családban, a főszereplő kislány a katalán értelmező kézisztár szavait tanulja ABC sorrendben. Számára a családi tragédiák és nehézségek közepette ez jelenti a rendet, a békés, védett hátszínűt, s a regény második részének minden fejezete egy-egy betű szavaival és a hozzájuk tartozó etimológiai magyarázattal zárul.²³ Az identifikáció jelzésére szolgálnak még a regényben megjelenő irodalmi referenciapontok is, melyek Merce Rodoreda, *The house of the Mango street*, és *Fehér fogak*,

vagyis a katalán irodalom nagyasszonya, és a bevándorló irodalom két világhírű alkotása Sandra Cisneros, és Zadie Smith regényei. A bevándorló marokkói közösség regényben ábrázolt figurái ebben a regényben főszereplőkké válnak, emberi tragédiák, kérdések hordozói, akiket közletről és belső vívódásaik, kétségeik tükrében láttat az író, nem pedig a „másik” sztereotípiájaként.

A kulturális identitások bizonyos vélemények szerint az identifikáció instabil pontjai, csak varratok, nem lényegi alkotóelemek, mindössze bizonyos álláspont felvételét jelzik.²⁴ Ennek az álláspontnak a létezése azonban igen érdekes színfolt a katalán palettán, melynek létezésére az irodalomból is bizonyosságot nyerhetünk. Ez a kulturális identitás Najat El Hachmi számára a köztesség elfogadását jelenti: írói eszköze a katalán irodalmi nyelv, témája melyből táplálkozik, a bevándorló amazigh közösség és kultúra. Az általa képviselt út nem mindenki számára járható, mint láttuk, a marokkói közösségekből kevesen jutnak el a felsőoktatásba, de példája ugyanúgy hidat és nyitást jelent a bevándorló, mint a befogadó közösség számára. Ez utóbbi illusztrálására álljon itt egy idézet a *Jotam bésóc catalana (Én is katalán vagyok)* című könyvből, ahol az író, aki nem a nagyobb presztízsű és sokszorosan nagyobb beszélő közösséggel rendelkező spanyolt választotta alkotói nyelvüül, a fiához beszél. „Még csak nem is az őseid nyelve, hanem az elnyomók nyelve egy olyan királyságban, ahol az amazigh mindig másodrangú nyelvnek számított, melynek nincs irodalma, csak egy barbár beszéd, mondják róla. Megbántva érzed majd magad, mikor visszamész Marokkóba, s a nagyhangúak a próféta és a király nyelvén szólnak hozzád? Valószínűleg megvetően hallgatják majd a beszédünket, de nem lesz ismeretlen számunkra ez az érzés. A másik anyanyelvedet, a katalánt is üldözték, és lenézték régen, nem véletlen, hogy anyád úgy érzi, ezek a nyelvek testvérek.”²⁵

Az utolsó pátriárka című Hachmi regényben egy marokkói gyökerű és kultúrájú, kettős identitású, katalán nyelven alkotó író rajzolja meg az övéi sorsát, s nyújt kordokumentumnak is beillő irodalmi tükröt a két ország változó társadalmáról.

Jegyzetek/Notes

¹ Harsányi Iván, „A spanyol nemzettudat és Marokkó” in Harsányi Iván, *Spanyol dilemmák-spanyolmegoldások a 19-20. század útvesztőjében*, Budapest, Pannónia.

² Spanyolország életére nagy hatást gyakorló, fontos 20. századi marokkói történelmi események: 1909-es Tragikus Hét – tiltakozás és sztrájkhullám a rifí bányák védelmére történő kényszersorozás ellen, kemény rendőri megtorlás; az 1921-es annuali vereség majd a felelősség eltitkolása vezetett 1923-ban a Primo de Rivera diktatúra bevezetéséhez; 1936 Franco tábornok katonai lázadása Marokkóban a spanyol polgárháború kezdete.

³ Romero Morales, Yasmina, "Nombrar las moras personajes femeninos hechos de otredad en la literatura española del siglo", OGIGIA Revista electrónica de estudios hispánicos 23 (2018), 29-48. ISSN: 1887-3731.

⁴ Díaz-Mas, Paloma, „Musulmanes y judíos en la literatura africanista española: tres testimonios de principios del siglo XX.” Lusitania Sacra 27 (Janeiro Junho 2013) 127-152.

⁵ Correa Ramón, Amelia, „Entre oasis y desierto: Realidad y recreación de Marruecos en la literatura española finisecular (siglos XIX-XX), in Imágenes coloniales de Marruecos en España, Mélanges de la Casa de España, Tome 37-7, 2007.

⁶ Romero Morales, Yasmina, „En un país muy lejano: tematización de Marruecos en la literatura española escrita por mujeres”, ISSN: 0213-1382 (impresa) y 2444-023X (en línea) DOI: 10.18002/ehfEstudiosHumanísticos. Filología 40 (2018). 393-405.

⁷ Díaz-Mas, Paloma, „Musulmanes y judíos en la literatura africanista española: tres testimonios de principios del siglo XX.” Lusitania Sacra 27 (Janeiro Junho 2013) 127-152.

⁸ Fernández Parrilla, Gonzalo, De indígena a catalana: representaciones textuales entre lo colonial y lo poscolonial

https://www.academia.edu/8166901/De_indigena_a_catalana_representaciones_textuales_entre_lo_colonial_y_lo_postcolonial (letöltés 2019. 06. 19.) A cikk a következő példákat sorolja az „átkelés irodalomba”: Manuel Valls, Dónde estás Ahmed? (Ahmed, hol vagy?), Lourdes Ortiz, Fátima de los naufrágios (A hajótörések Fatimája), Andrés Sorel, Las voces del estrecho (A szoros hangjai), José Luis Navarro, Ángeles de arena (A homok angyalai).

⁹ Pérez-Reverte, Arturo, „Moros de la morería” <http://www.perezreverte.com/articulo/patentes-corso/908/moros-de-la-moreria/> (letöltés 2019. 06. 19.) A spanyol író véleménye szerint értelmezés kérdése, s a Real Akadémia szótára által jelzett nem pejoratív, történelmileg rögzült jelentések a dominánsak a használók körében. A DRAE jelenlegi értelmezésében: Natural del África septentrional frontera a España. / Que profesa la fe islámica. / Que habitó en España desde el siglo VIII hasta el XV. (A Spanyolországgal határos észak-afrikai területek lakója/muzulmán hitű személy/Aki spanyolország területén lakott a 8-15. században) Egy marokkói származású ügyvéd petíciója szerint a mór megnevezés rasszista, diszkriminatív és xenofób.

¹⁰ Romero Morales, Yasmina, Nombrar las „moras” https://www.academia.edu/37714212/Nombrar_las_moras_personajes_femeninos_hechos_de_otredad_en_la_literatura_espaola_del_siglo_XX

¹¹ Marokkó lakosságának körülbelül 40%-át alkotják a berber őslakosok. Ők a különböző, bár hivatalosnak nyilvánított, de az iskolák arabizációja miatt tanítási nyelvnek nem minősülő berber dialektusok egyikét – tachelhit, tamazight, ghomara, tarifit, senhaja de srair – beszélnek. A lakosság egy kis része még mindig nomád, illetve félnomád életet él, ők berberök vagy tuaregek. Az 1950-ben 9 millió, majd napjainkra ennek majd négyszeresére nőtt, 35 millió országban az arabok vagy az arabizált berberök alkotják a többséget, a lakosság kb. 60%-át. Marokkó hivatalos nyelve a marokkói arab, a darija, mely a klasszikus arab mellett tartalmaz berber, francia, spanyol szavakat is. Ez az ország lingua frankája, az irodalmi arabot csak egy nagyon művelt kisebbség beszéli. Vagyis, mint a 2011-es marokkói alkotmány 5. cikkelye fogalmaz a nyelvvel kapcsolatban: *L'arabe demeure la langue officielle de l'État. L'État œuvre à la protection et au développement de la langue arabe, ainsi qu'à la promotion de son utilisation. De même, l'amazighe constitue une langue officielle de l'État, en tant que patrimoine commun à tous les Marocains sans*

exception. – Az arab a hivatalos nyelv, az amazig pedig egy hivatalos nyelv, mely az ország kulturális örökségének részét alkotja. A berberok többsége kétnyelvű, az idősebb nemzedék tagjai és a vidéki kis településeken élők azonban csak a berbert beszélik, s itt az iskolai lemorzsolódás részben köszönhető annak is, hogy a diákok egy számukra ismeretlen nyelven, arabul kénytelenek tanulni. http://www.axl.cefan.ulaval.ca/afrique/maroc-4Berberes_ling.htm

¹² Bhabha, Homi, *The location of culture*, 77. o.

¹³ A marokkói újságíró Rachid Nini, arabul írt, *Diario de un ilegal* (Egy törvényen kívüli naplója) (2002) című regénye, amelyben egy marokkói arabizált berber muzulmán főszereplő igyekszik kiépíteni Európában az identitását, vagy a szintén marokkói szerző, Mahi Binebine, *La patera* (A tutaj) (2000) és *Cannibales* (Kannibálok) (1999) című regényei, amelyek a Gibraltári-szoroson való átkelés viszontagságait írják le. A legkorábban jelentkező marokkói szerző, akinek műveit számos nyelvre lefordították, a Nobel-díjra is jelölt Tahar ben Jelloun marokkói franciául alkotó, arab anyanyelvű, Párizsban élő író. Az 1985-ös *L'enfant du sable* (A homok gyermeke) című regényével tett szert világhírnévre, melynek folytatása a Goncourt díjas, magyar fordításban is olvasható *A szentséges éjszaka* (*La nuit sacrée*.)

¹⁴ Fernández Parrilla, Gonzalo, *La literatura marroquí contemporánea. La novela y la crítica literaria*. Cuenca: Universidad de Castilla-La Mancha, 2006

¹⁵ http://www20.gencat.cat/docs/Llengcat/Documents/Publicacions/Altres/Arxius/EULP_2013_fullet.pdf

¹⁶ Casas Castañé, Marta, “Sobre la inmigración extranjera i els marroquins a Barcelona. Comentari bibliogràfic”, *Biblio 3W. Revista Bibliogràfica de Geografia y Ciencias Sociales*, Universidad de Barcelona, n° 46, 1 de septiembre de 1997.

¹⁷ Generalitat de Catalunya Butlletí Secretaria per a la immigració, Número 2, setembre, 2009.

https://dixit.gencat.cat/web/.content/home/04recursos/02publicacions/02publicacions_de_bsf/05_immigracio/immigracio_xifres_monografic_butlleti_dgi/links/La_immigracio_en_xifres_02-Marroc.pdf

¹⁸ A kis rifí település híres emberei a wikipédia szerint: Ahmed Aboutaleb, Rotterdam polgármestere 2009-től, Youssef Moukhtari marokkói futballjátékos, és Mohamed el Jerroudi, Párizsban élő költő, író.

¹⁹ <https://www.grup62.cat/lilibre-jo-tambe-soc-catalana/106799>

²⁰ http://www.fundaciocandel.org/html/ct/candel_03_obra.asp?id=8 A könyvnek 20 évvel később született egy folytatása is (*Els altres catalans vint anys després*, 1985), melyben az andalúz származású szerző tovább kíséri nemzedéke sorsát.

²¹ Ferrandis, Ramón - Hierro, Lola, “Najat el Hachmi, la escritora”

„https://elpais.com/elpais/2018/10/31/migrados/1540973070_703200.html

²² H. Ricci, Cristián “L’últim patriarcha de Najat el Hachmi y el forjamiento de una identidad amazigh-catalana”, *Journal of Spanish Cultural Studies*, 11: 1, 71–91 ISSN 1463-6204.

²³ El Hachmi, Najat, *L’últim patriarcha*.

²⁴ Fernández Parrilla, Gonzalo, “De indígena a catalana: representaciones textuales entre lo colonial y lo poscolonial”

https://www.academia.edu/8166901/_De_indigena_a_catalana_representaciones_textuales_entre_lo_colonial_y_lo_postcolonial_

²⁵ El Hachmi, Najat, *Jo també sóc catalana*, 27.

Felhasznált irodalom/References

- Bhabha, Homi, *The location of culture*, Routledge, London, 1994. 77. o.
<https://archive.org/details/TheLocationOfCultureBHABHA/page/n85/mode/2up>(letöltés 2019. 06. 10.)
- Correa Ramón, Amelia, „Entreoasis y desierto: Realidad y recreación de Marruecos en la literatura española finisecular (siglos XIX-XX)”, in *Imágenes coloniales de Marruecos en España, Mélanges de la Casa de España*, Tome 37-7, 2007.
[file:///D:/Let%C3%B6lt%C3%A9sek/entre-oasis-y-desierto-realidad-y-recreacion-de-marruecos-en-la-literatura-espanola-finisecular-siglos-xix-xx--0%20\(1\).pdf](file:///D:/Let%C3%B6lt%C3%A9sek/entre-oasis-y-desierto-realidad-y-recreacion-de-marruecos-en-la-literatura-espanola-finisecular-siglos-xix-xx--0%20(1).pdf)
- Casas Castañé, Marta, “Sobre la inmigración de marroquíes a Barcelona. comentario bibliográfico”, *Biblio 3W. Revista Bibliográfica de Geografía y Ciencias Sociales*, Universidad de Barcelona, nº 46, 1 de septiembre de 1997.
- Díaz-Mas, Paloma, „Musulmanes y judíos en la literatura africanista española: trestes timonios de principios del siglo XX.” *Lusitania Sacra* 27 (Janeiro Junho 2013) 127-152.
- Fernández Padilla, Gonzalo, „De indígena a catalana: representaciones textuales entre lo colonial y lo poscolonial”
https://www.academia.edu/8166901/De_indigena_a_catalana_representaciones_textuales_entre_lo_colonial_y_lo_postcolonial_(letöltés 2019. 06. 12.)
- Fernández Parrilla, Gonzalo, *La literatura marroquí contemporánea. La novela y la crítica literaria*. Cuenca: Universidad de Castilla-La Mancha, 2006.
- Ferrandis, Ramón – Hierro, Lola, „Najat el Hachmi, la escritora”
https://elpais.com/elpais/2018/10/31/migrados/1540973070_703200.html (letöltés 2019. 06. 11.)
- Fundació Candel http://www.fundaciocandel.org/html/ct/candel_03_obra.asp?id=8 (letöltés 2019. 06. 11.)
- Generalitat de Catalunya Butlletí Secretaria per a la immigració, Número 2, setembre, 2009.
https://dixit.gencat.cat/web/.content/home/04recursos/02publicacions/02publicacions_de_bsf/05_immigracio/immigracio_xifres_monografic_butlleti_dgi/links/La_immigracio_en_xifres_02-Marroc.pdf
- Generalitat de Catalunya nyelvhasználat kérdőív
http://www20.gencat.cat/docs/Llengcat/Documents/Publicacions/Altres/Arxius/EULP2013_fullet.pdf
- Harsányi Iván, A spanyol nemzetudat és Marokkó in Harsányi Iván, *Spanyol dilemmák-spanyol megoldások a 19–20. század útvesztőjében*, Budapest, Pannónia.
- Pérez-Reverte, Arturo, „Moros de la morería”
<http://www.perezreverte.com/articulo/patentes-corso/908/moros-de-la-moreria/> (letöltés 2019. 06. 11.)
- Najat El Hachmi, *L'Últim patriarca*. Planeta, Barcelona, 2008.
- Najat El Hachmi, Jotambésóc catalana <https://www.grup62.cat/livre-jo-tambe-soc-catalana/106799> (letöltés 2019. 06. 09.)
- Ricci, Cristián H, ”L’últim patriarca de Najat el Hachmi y el forjamiento de una identidad amazigh-catalana”, *Journal of Spanish Cultural Studies*, 11: 1, 71–91 ISSN 1463-6204
- Romero Morales, Yasmina, *Nombrarlas „moras”*

https://www.academia.edu/37714212/Nombrarlas_moras_personajes_femeninos_hechos_de_otredad_en_la_literatura_española_del_siglo_XX (letöltés 2019. 06. 16.)
Romero Morales, Yasmina, „En un país muy lejano: tematización de Marruecos en la literatura española escrita por mujeres”, ISSN: 0213-1382 (impresa) y 2444-023X (en línea) DOI: 10.18002/ehfEstudiosHumanísticos. Filología 40 (2018). 393-405.

Szolnoki Szabolcs

A paramilitáris szervezetek szerepe Izrael Állam megszületésében

The Role of Paramilitary Organizations in the Birth of the State of Israel

Absztrakt

Izrael Állam 72 évvel ezelőtti megalapításában kulcsfontosságú szerepet játszottak a zsidó paramilitáris csoportok, egyrészt a közösségek (ön)védelmének megszervezése révén, másrészt a majdani Izraeli Védelmi Erők (IDF – Israeli Defense Forces) gerincének kiképzésében és felfegyverzésében. A titokban végzett, brit mandátum idején bevezetett fegyverkezési korlátozásokat kijátszó, képességfejlesztő erőfeszítéseiknek eredményeképpen az IDF a függetlenségi háború során valamennyi szomszédos állammal egyidejűleg felvette a harcot, majd győzelmet aratott. A földalatti paramilitáris szervezetekben kialakított harcmodor és találékonyság, a kifejlesztett technikai megoldások és műveleti taktika az egész nemzet mentalitására és világnézetére máig tartó hatást gyakorol, befolyásolja geopolitikáját és térszemléletét. Az izraeliek által is büszkén felvállalt, a nemzeti karakter epicentrumának számító „hutzpah”, azaz a merészség, kockázatvállalás, napjainkra már az egész ország és gazdaság működésének jellemzőjévé vált. Jelen tanulmány helyszín-, intézménylátogatások és a szakirodalom feldolgozásának segítségével megkísérli bemutatni a zsidó paramilitáris csoportok történetét kialakulásuktól megszűnésükig, az Izraeli Védelmi Erők kötelekeibe történő beolvadásukat, és meghatározó vezetőik útját a földalatti tevékenységektől a miniszterelnöki és haderő parancsnoki székeikig.

Kulcsszavak: Izrael, Palesztina, Bar-Giora csoport, Hasómér, Hagáná, Irgun, Lehi, Notrim, NILI, Ayalon Intézet

Abstract

Jewish paramilitary groups played a key role in the founding of the State of Israel 72 years ago, both in organizing the (self-)defense of their communities and in training and arming the backbone of the future Israeli Defense Forces (IDF). As a result of their secret capability-building efforts to circumvent the arms restrictions in place during the British mandate, the IDF took up the fight with all neighbouring states at the same time during the War of Independence and then won. The fighting style and ingenuity developed in the underground paramilitary organizations as well as the technical solutions and operational tactics have a lasting effect on the mentality and worldview of the whole nation, influencing its geopolitics and spatial approach. The “chutzpah” which means particular boldness and risk-taking is proudly undertaken by Israelis and became the epicenter of the national character and a feature of the whole country and economy. Present study attempts to introduce the history of Jewish paramilitary groups from their formation to dissolution by merging in to the Israeli Defense Forces, and the path of their dominant

leaders from underground activities to prime ministerial and military command seats. The research method consists of site and institution visits as well as literature review.

Keywords: Israel, Palestine, Bar-Gioragroup, Hasomer, Hagana, Irgun, Lehi, Notrim, NILI, Ayalon Institute.

I. Palesztina és a zsidóság helyzete a XX. század hajnalán

Az időszámításunk szerinti 132. és 136. közötti Bar Kochba-féle felkelés rómaiak általi leverését követően Hadrianus császár megtiltotta a zsidó jog alkalmazását, a Tóra tanulmányozását és naptárjuk használatát. A jeruzsálemi Templom-hegyen található úgynevezett második templomot lerombolták, a Tóra-tekerceket nyilvánosan elégették, majd a romok helyén felépítették Jupiter templomát, benne a római istenség és a császár szobrával.¹

A zsidókat kiűzték Jeruzsálemből. A romokon alapított, új római provinciális város az Aelia Capitolina nevet viselte. Cassius Dio történetíró a lázadás leveréséhez kapcsolódóan 580.000 megölt zsidóról, 50 megszállt várossal és 985 teljesen elpusztított faluról számolt be. Annak érdekében, hogy Júdea emlékét is eltöröljék a Föld színéről, a provinciát Szíria-Palesztinává nevezték át.²

Ezekkel az eseményekkel vette kezdetét a zsidóság csaknem kétezer éves diaszporiális léte. Az ókori Júdea és Galilea területéről az akkor ismert világ szinte teljes területére „kirajzottak” a zsidók: a következő századokban ezáltal jelentős csoportjaik éltek a Közel-Keleten, Észak-Afrikában, Dél-Európában, Közép-Európában és Kelet-Európában.

Az eltelt idő dacára közösségeik nem asszimilálódtak: bár természetesen bizonyos határok között hatott rájuk a többségi társadalmak nyelve, kultúrája, mégis megőrizték vallásukat és identitásukat.

Az Oszmán Birodalom végnapjaiban a bibliai vidékeken, azaz „Erec Izraelben” mindösszesen néhány tízezer zsidó élt. Ők, vagyis az úgynevezett „régis Yishuv”³ tagjai főként Jeruzsálem óvárosában, Cfatban, Tiberias-ban és Hebronban honoltak. További kisebb populációik tartózkodtak Jaffában, Haifán, Akkóban és Nábluszban. Ezen közösségeket jellemzően vallásos zsidók alkották, akik idejük jelentős részét a Tóra tanulmányozásának szentelték.⁴

A modern cionizmus, azaz a zsidóság saját államának újbóli létrehozását szorgalmazó eszme a XIX. század végéhez kötődik, amikor a nacionalizmus eszmerendszerének elterjedése egyrészt hatással volt a közép- és kelet-európai zsidóságra, illetve ezzel párhuzamosan a térségben felerősödtek az antiszemita törekvések.

Herzl Tivadar, a cionizmus budapesti születésű atyja fogalmazta meg, hogy a kisebbségben élő zsidóságot csak az védheti meg az üldöztetéstől, ha létrehozzák saját államukat.⁵ Herzl két helyen tartotta lehetségesnek az állam létrehozását: Argentína

területén – amely mellett pozitív érvként az akkoriban még alacsony szintű benépesülés, illetve kedvező klíma szólt. A második opció, Palesztina a zsidóság gyökerei, a visszatérés miatt tűnt vonzónak.⁶

A Kelet-Európában fokozódó antiszemitizmus, a kirobbanó pogromok Oroszországból, Romániából és Galíciából 1882-től kezdődően két évtized alatt mintegy 25-35 ezer zsidó Palesztina területére történő áttelepedését eredményezték.⁷ Ezt a vándorlási hullámot nevezi a szakirodalom az „első alijának.”⁸ Fontos azonban megjegyezni, hogy ebben az időszakban a Kelet-Európából elmenekülő zsidóság viszonylag csekély hányada választotta ősei földjét, betelepülésük még aránylag szervezetlen volt, illetve közülük sokan tovább vándoroltak.

Bázelben 1897-ben került sor az első cionista kongresszus megtartására, amelynek keretében megalapították a Cionista Világszervezetet, illetve a tizenhét országból érkező delegált elhatározta, hogy államukat Palesztinában kívánják létrehozni.⁹ Az úgynevezett bázei program célként határozta meg a zsidó gazdálkodók, iparosok és kézművesek palesztinai letelepedésének propagálását, a zsidó szervezetek erősítését és öntudatuk mélyítését, továbbá az állam létrehozásához vezető előkészítő lépések megtételét.¹⁰

1909. és 1914. között a második alija-hullámban többségében az Orosz Birodalomból az antiszemitizmus elől menekülő, jelentős részben szocialista ideákkal rendelkező zsidók költöztek a Közel-Keletre. 1909-ben e telepések közül kerültek ki az első, Degania Alef nevű kibuc létrehozói. Tel-Aviv város ugyanebben az évben került megalapításra.¹¹ Fontos megemlíteni, hogy ez időben, a bevándorlás korai szakaszában még nem volt jellemző az arab lakosság és a zsidóság közötti feszültség. Számos arab földbirtokos örömmel fogadta a földjeiket megvásárló vagy bérlő zsidó telepeseket, akik a helyi gazdaságot is fellendítették a szülőföldjükéről magukkal hozott tudás és modern technikák alkalmazásának gyakorlata által. Nem számított ritka esetnek, amikor utóbbiak arab fegyvereseket fogadtak fel a tulajdonukat veszélyeztető banditák elleni védelemre. A pénzen vett biztonság mellett azonban felismerve a függőséget és kiszolgáltatottságot, már 1909-ben létrejött önkéntes jelleggel a telepék lakosaiból szerveződött első védelmi szervezet Hásomér (magyarul: Őrszem) néven. Az oroszországi pogromok ellen kialakult védelmi elveket alkalmazták¹², a kisebb csoportok ugyanakkor ebben az időben még nem hangolták össze tevékenységüket.

Bár a gyengélkedő Oszmán Birodalom eleinte nem kívánt a harcokban részt venni, 1914 októberében végül belépett az I. világháborúba a központi hatalmak oldalán, ennek okán Nagy-Britannia, Franciaország és az Orosz Birodalom háborús ellenfele lett.

A törökök ettől fogva növekvő gyanakvással tekintettek a döntően Oroszországból betelepült palesztinai zsidókra. Fontos kihangsúlyozni a gyanakvás nem antiszemita jellegét. A török hadvezetés ugyanis valamennyi nemzeti, nacionalista megmozdulással szemben fellépett, így több arab vezető kivégzésére került sor Bejrútban és Jeruzsálemben, és a fent említett Hásomér nevű zsidó védelmi szervezet vezetői közül Mánjá és Izrael Sohátot Anatóliába száműzték¹³, másokkal pedig kényszermunkát végeztek.

Ezt követően a zsidók egy maroknyi félkatonai egységet alapítottak jaffói csoport néven, amely továbbra is a telepek védelmét szolgálta lehetőségeihez mérten.

A világháború kitörése idején körvonalazódott egy zsidó hadtest létrehozására irányuló gondolat. Célja az Antant-hatalmak oldalán végrehajtott törökök elleni harc volt. A csoport két szellemi atyjának, Vlagyimir Zsobotinszkijnek és József Trumpeldornak reményei szerint a zsidóság részvétele a palesztin területek török fennhatóság alóli felszabadításában az antant hatalmak szimpátiájának elnyerésével járhat.¹⁴

1914-re Palesztinában csaknem 90.000 zsidó élt, akik közül mintegy 75.000 fő bevándorló volt. Az arab lakosság ekkoriban nagyjából félmillió lélekszámmal képviselte magát a térségben. A zsidó népességrobbanás rövid időn belül az arab lakosság elégedetlenségét és feszültségét vonta magával, amelyre reagálva 1914. nyarán a török kormány megtiltotta a nem török állampolgárságú zsidók palesztinai letelepedését.¹⁵

1915. március 22-én a Palesztin Menekültek Tanácsa Egyiptomban határozatot fogadott el egy zsidó légió felállításáról. Zsobotinszkij és Trumpeldor közbenjárásának köszönhetően a brit kormányzat hozzájárult a hadtest felállításához.¹⁶ A mindösszesen 650 fős osztag a brit-francia csapatokat segítve szállt partra Gallipolinál.

1916-ban delegáció érkezett Angliába az akkori külügyminiszter, gr. Arthur J. Balfourt meggyőzésének szándékával. Küldetésük egy brit kormány általi, zsidók palesztinai letelepedését támogató nyilatkozat kiadásának elérésre volt. A tárgyalások több mint egy évig tartottak. A Balfour-nyilatkozat néven ismert, egy oldalnyi terjedelmű, levél formában írott dokumentumban a brit kormány nevében Alfred James Balfour ígéretet tett Lord Rotschild bárónak, a brit Cionista Szövetségnek és a zsidó népnek a „nemzeti otthon” megteremtésére, ugyanakkor konkrét intézkedés megtételét vagy egyéb kötelezettséget nem vállaltak, a majdani állam határait nem jelölték meg, illetve a jogvédelmet minden közösségnek megígérték.¹⁷ A Balfour-nyilatkozatot később bejegyezték a Törökországgal kötött párizsi békeszerződésbe és a palesztinai brit mandátumot létrehozó dokumentumba.¹⁸

Edmund Allenby tábornok 1917 októbere és decembere között csapataival bevette Beer-Shevát, Jaffát és Jeruzsálemet¹⁹. A térségben ezáltal véget ért a négyszáz éves oszmán uralom.

II. Zsidó önvédelmi szervezetek

Az önálló zsidó állam létrejöttének további tárgyalása előtt elengedhetetlen a korszakban létrejövő azon önvédelmi szervezetek bemutatása, amelyek tevékenységükkel hozzájárultak a közösség szervezéséhez, védelméhez, majd a függetlenségi háború során a létrejövő nemzeti hadsereg, az Izraeli Védelmi Erők gerincét adták.

II.1. Bar-Giora csoport

1907. és 1909. között működött, Yitzhak Ben-Zvijaffai bútorozatlan lakásában jött létre.²⁰ Nevét Simon Bar Gioráról, a rómaiak elleni egyik ókori felkelés vezéralakjáról kapta. Az első palesztinai zsidó paramilitáris csoport tagjai titoktartásra, a fegyelemre, az önzetlen szolgálatra, az ügy iránti hűségre és elkötelezettségre esküdtek fel. Döntéseiket titkos szavazással hozták. A csoport létszáma nem haladta meg a száz főt. 1909-ben beolvadtak a Hásomerbe.

II.2. Hásomér

Az előző fejezetben is említett, 1909-ben létrehozott védelmi szervezet a második alija alatt bevándorló zsidó közösségek soraiban szerveződött. A kezdetleges fegyverzetű és szervezettségű járőrcsoportoknak elsősorban az arab banditák orvtámadásait kellett megelőzniük, visszaverniük, komolyabb összecsapásokra azonban nem kényszerültek.²¹ Létszámuk jellemzően a mezőgazdasági év egyes szakaszaiban elvégzendő munkálatokhoz igazodott.

II.3. Hagáná/Haganach

1920 áprilisában Pészach idején tört ki az első jelentős zsidó ellenes arab felkelés Jeruzsálemben. A konfliktus megerősítette azt a nézetet, amely szerint a zsidó közösség nem támaszkodhat a brit hatóságokra, a Yishuv-nak saját kezébe kell vennie védelmét. Ezért elhatározták egy független, szabad, a külföldi hatóságoknak nem alárendelt védelmi erő felállítását, és 1920. júniusában megalapították a Hagánát (jelentése: védelem). A szervezet működésének első kilenc évében a helyi védelmi csoportok laza szövetsége volt csupán, nem rendelkezett saját szervezettel.²² 1929-ben azonban jelentős arab zavargásokra került sor Palesztina szerte. Több telepet megtámadtak, felgyújtottak, a legkirívóbb incidenst a hebroni (egyébként döntően ortodox, nem cionista) zsidók elűldözése jelentette²³. A zavargásokat követően a Hagáná szervezetében alapvető változtatásokat vezettek be:

- jelentős tagságú szervezetté vált, szinte valamennyi fiatal és harcképes felnőtt részt vett a tevékenységében;
- a legtöbb meghatározó városban és közösségben megalakultak a szervezet sejtjei;
- a tagok és „tisztok” számára gyakorlatokat szerveztek;
- bevezették az egységes, központi irányítást;
- fegyverraktárakat létesítettek, amelyek utánpótlását elsősorban Európa irányából biztosították;
- megkezdődött a titkos, földalatti fegyvergyárak működése.²⁴

Annak ellenére, hogy a brit hatóságok hivatalosan nem ismerték el a Hagánát, a Brit Védelmi Erők több alkalommal együttműködtek velük. A szervezet biztosította közel ötven telep védelmét, illetve az 1939-ben kiadott, a zsidók bevándorlását radikálisan korlátozó Fehér Könyv²⁵ életbe lépését követően megszervezte és támogatta a zsidók Palesztinába történő illegális bevándorlását, illetve tiltakozásokat szervezett az anticionista brit politika ellen.

A második világháború kitörésével a Hagáná új problémákkal szembesült. Zsidó Brigád néven a brit haderő támogatását szolgáló önkéntes alakulatot szervezett.²⁶ Az egységet bevetették a közel-keleti hadszíntéren, illetve 1943-ban és 1944-ben az együttműködés keretében zsidó ejtőernyősöket küldtek a frontvonalak mögé. Közéjük tartozott a tragikus sorsú Szenes Hanna²⁷ is.

A britekkel való összefogással párhuzamosan a függetlenség elnyeréséért folytatott harc nem állt meg a háború éve alatt sem. Tovább zajlott a fiatalok kiképzése. 1941-ben felállításra került a Hagáná első fegyveres, harcoló alakulata a Palmach²⁸.

A háború lezárultát követően a brit kormányzat anticionista lépéseire reagálva egyre nyíltabb ellenállásba kezdtek.

A szervezet nem csak Palesztinában működött, a világ más tájain is létrejöttek sejtjei: az Amerikai Egyesült Államokban, Lengyelországban, Németországban, Olaszországban, Franciaországban. Európában és Észak-Afrikában, illetve a különböző menekülttáborokban bevándorlók tízezreit (köztük számos holokauszt-túlélőt) képezték ki, mielőtt azok egyáltalán Erec Izrael területére léptek volna.

A fegyveres Palmach alakulat felelt az illegális bevándorlás szervezéséért, így a hajóztatásáért is, míg a Hagáná egyéb szervezeti egységei az újonnan érkezők elhelyezését biztosították. 1945. és 1948. között körülbelül hetvenezren érkeztek ilyen módon az országba.

A szervezet tetemes mennyiségű fegyvertet szerzett és csempészett be az Egyesült Államokból, Nyugat-Európából és Csehszlovákiából, valamint negyvenhat titkos üzemben gyártottak fegyvereket, töltényeket, gránátokat és robbanószereket.²⁹

A függetlenségi háborúban a megalakuló állami haderő, az Izraeli Védelmi Erők (IDF– Israel Defense Forces)gerincét alkotta a Hagáná.

II.4. Irgun

Tagjai 1931-ben váltak ki a Hagánából, eleinte Hagáná Bet-nek, azaz második védelemnek nevezték magukat. Sokkal radikálisabb nézeteket képviseltek, ezt fémjelezi vezéralakjuk, Ze'ev Zsabotinszkij a revizionista cionizmus megteremtőjének mottója: „minden zsidónak joga van Palesztinában letelepedni, az arabokat kizárólag az aktív megtorlás eszközeivel lehetséges megfékezni, csak a zsidó fegyveres erő biztosíthatja a zsidó államot.”³⁰

Véleményük szerint a Hágáná eszközei önmagukban elégtelenek a zsidó állam megteremtéséhez, aktív harcot hirdettek, rendszeressé váltak a zsidó-arab konfliktu-

sok. A kisebb-nagyobb konfliktusokat rendszerint fegyveres összecsapások követték, illetve sor került robbantásos merényletekre. 1938-ban egy haifai arab piacon hetven áldozat életébe került robbantásuk,³¹ azonban a leghírhedtebb merényletet 1946. július 22-én követték el. Felrobbantották a brit hatóságok központi irodáinak otthont adó King David Szálloda egyik szárnyát Jeruzsálemben³². Nem állt szándékban emberéletek veszélyeztetése, ezért egyik tagjuk telefonon előzetesen háromszor is figyelmeztetést küldött az elhelyezett pokolgépről, közvetlenül a hotel telefonközpontjába is, de az üzenetet nem vették komolyan és az épületet nem ürítették ki. A detonációban kilencvenegy különböző nemzetiségű és vallású ember vesztette életét és negyvenhatan megsebesültek.³³

A paramilitáris zsidó szervezetek közötti feszültséget hűen tükrözi, hogy 1944-ben a „vadászidénynek” nevezett, a radikális zsidó szeparatisták elleni brit akciósorozat folyamán kiiktatott ezer személy közül a Haganá a szélsőséges zsidó milíciák - legfőképp az Irgun – kétszáz tagját fogta el és adta át a brit hatóságoknak.³⁴

A függetlenségi háborúban a szervezet tagjai beolvadtak az IDF-be³⁵.

II.5. Lehi vagy Stern-csoport

A Lehi név a Lohamei Herut Yisrael (jelentése Harcosok Izrael Szabadságáért) szöösszetétel rövidítéséből alakult ki. A csoport másik elnevezése vezetője, Avraham Yair Stern nevéből származik.³⁶ 1940. és 1948. között működött. Tagjai az Irgun soraiból kiszakadtak közül kerültek ki, amely három okra vezethető vissza:

- a Stern-csoport tagjai a britek elleni függetlenségi harcot és az ellenük viselt hadviselést tartották elsődlegesnek, függetlenül a náci Németország ellen viselt háborútól;
- ezzel szemben 1940-ben az Irgunt irányító Zsabotinszkij az időszakban a brit hadsereghez való közeledést támogatta;
- a Lehi tagjai taktikai okokból, bármely olyan erővel való együttműködésre nyitottak voltak, amely a palesztinai brit uralom ellen fellépett.

A Stern-csoport tagjainak csatározásai a Haganával gyakoriak voltak, nem ismerték el a Yishuv, azaz a zsidó közösség választott képviselőit és intézményeit, sem a világszerte működő cionista mozgalmat. Tevékenységük egészét meghatározó ideológiai pálfordulásaik mellett mindvégig a legszélsőségesebb nézeteket képviselő szervezet volt a zsidó ellenállási mozgalmon belül. 1941-ben még a fasiszta Olaszországgal és a náci Németországgal törekedtek kapcsolatfelvételre a britek elleni közös fellépés érdekében, majd 1943-tól a nemzeti bolsevizmus felé fordultak.³⁷

Céljuk a bibliai Izrael földjének teljes elfoglalása, kizárólagos zsidó uralom alá hajtása volt, háborút kívántak folytatni a Brit Birodalom ellen, követelték csapataik teljes kivonását a térségből. Szlogenjük a következő volt: „Héber királyság az Eufrátesztől a

Nílusig”. E nagyívű célok ellenére a csoport valós ütőképessége korlátozott volt. Tag-sága sosem számlált többet néhány száz főnél, fegyverkészletük is szerény volt.

Céljaik és katonai erejük között fennálló szakadékot merész, extrémistást mutató akciók végrehajtásával kívánták áthidalni: ezek egy része fegyverek és egyéb erőforrások megszerzésére irányult, másik része pedig az ellenfél pszichikai megtörésére, annak bizonyítására, hogy lehetséges a brit csapatok megfélemlítése.

Harcmodoruk és az általuk elkövetett erőszakos cselekmények miatt elszigetelteké váltak a zsidó erők között.³⁸ Maga a Yishuv, a zsidó intézmények segítettek a bit hatóságok számára a szervezet tagjainak kézre kerítésében. 1942. február 12-én a csoport vezetőjét, Avraham Yair Sternt brit nyomozók elfogták, majd lelőtték tel-avivi lakásán.³⁹

A szabaddalbon maradtak tovább kívánták folytatni harcukat, tevékenységük működési kereteit átalakították, a terrorakciókat pedig tovább folytatták annak reményében, hogy a fájdalmas támadások folytonos sorozatával elérhető a britek kivonulása. 1944. november 06-án a Lehi két tagja merényletet követett el Lord Moyne⁴⁰, a közel-keleti ügyekért felelős brit miniszter ellen Kairóban. A két elkövetőt Eliyahu Beit-Tzurit és Eliyahu Hakimot elfogták, hadbíróság elé állították és 1945. március 23-án felakasztották.

A második világháború végén nyilvánvalóvá vált, hogy a britek nem kívánnak változtatni a térségben folytatott politikájukon. Ezt felismerve a zsidó ellenálló mozgalmak érdemben felvették egymással a kapcsolatot, a Hagáná vezetésével, az Irgun és a Stern-csoport részvételével megszervezték a Héber Ellenállási Mozgalmat⁴¹.

Legjelentősebb akciójuk a haifai vasúti létesítmények elleni 1946 júniusi művelet, amely során a Lehi 11 tagja életét vesztette.

Szintén 1946 júniusában a zsidó ellenállási mozgalom felrobbantotta a Palesztinát a szomszédos államokkal összekötő hidakat. A brit hatóságok a fokozódó földalatti tevékenységre 1946. június 29-én, a „Fekete szombat” reagáltak, amikor le tartóztatták az Ellenállási Mozgalom több vezetőjét és tagját, felderítési hullámot indítottak a titkos fegyverraktárak azonosítására.

Az előző pontban leírt, Irgun által elkövetett King David Szálloda elleni merényletet követően az egyes ellenállási csoportok között kiéleződött a feszültség, megszakították a Héber Ellenállási Mozgalom keretein belüli együttműködésüket.

1947-től a Stern-csoport tevékenységét Jeruzsálemre koncentrált. Támadásaikkal céljuk a város felosztásának vagy különleges, államokon kívüli státusza megteremtésének megakadályozása volt.

A függetlenségi háborúban az Izraeli Védelmi Erők 1948. május 31-i megalakulásakor a Stern-csoport is beolvadt a létrejövő nemzeti haderőbe, kivéve jeruzsálemi egységeiket, akik nem kívánták elfogadni Izrael Függetlenségi Nyilatkozatának tartalmát, különösen azért, mert az nem határozta meg a város státuszát, további sorsát.⁴²

1948. szeptember 17-én Jeruzsálemben meggyilkolták Folke Bernadotte grófot,⁴³ az ENSZ közvetítőjét. A bűncselekménnyel a Lehi tagjait gyanúsították. A kormány-

zat betiltotta a Stern-csoport működését, törvényen kívül helyezte azt. Két vezéralakjukat, Yellin-Mortés Mattityahu Shmuelevitzeta bíróság hosszú börtönbüntetésre ítélte, azonban később általános kegyelemben részesültek.⁴⁴

II.6. Notrim

A Notrim nevű zsidó paramilitáris szervezetet, az Izraeli Védelmi Erők katonai rendőrségének elődjét 1936-ban alapították a zsidó települések védelmére.⁴⁵ Különlegessége, hogy a fent tárgyalt szervezetekkel ellentétben a brit jogrendnek megfelelően, annak szárnyai alatt született. A brit mandátumokra vonatkozó jogszabályok ugyanis lehetővé tették a helyi rendvédelmi szervek alapítását. Két szervezeti egységük alakult ki, a helyben működő, és a készenléti feladatokat ellátó mobil-egységek. Tagságukat szinte teljes mértékben a Hagáná soraiból toborozták.

A két szervezet közötti kooperációra jellemző, hogy a Notrim kötelékét a Hagáná egyfajta kiképzőközpontnak használta, mintegy 13.455 személy vett részt a csoport képzésein.

1. kép: Notrim tagok

(forrás: <http://britishpalestinepolice.org.uk/polhist11a.html>, letöltve: 2020. április 30.)

A brit hatóságok egyenruhát, fegyvereket és egyszerűbb járműveket biztosítottak számukra, továbbá garantálták a zsidó falvak és kibucok biztonsága feletti őrködés jogát. Mindezt annak ellenére tették számukra lehetővé, hogy a két szervezet közti összefonódásról a brit hatóságoknak is tudomása volt.

A Notrim a második világháború idején a britek oldalán harcoló Zsidó Brigád része lett.

II.7. Zsidó szervezet a „másik oldalon”, a NILI

A NILI az első világháború éveiben működött, célja az Oszmán Birodalom elleni, a britek javára történő kémkedés volt.⁴⁶ Működési idejét tekintve megelőzi a fent tárgyalt szervezeteket, rövid bemutatását a Szerző mégis fontosnak tartja annak érdekében, hogy rávilágítson a zsidó közösségek és mozgalmak ideológiai sokszínűségére, megosztottságára.

Alapítója Aaron Aaronsohn⁴⁷, a korábban világszerte ismert agronómus volt. A szervezet neve egy bibliai idézet rövidítése volt: Sámuel I. 15:29; „Netzah Yisrael Lo Yeshaker”, azaz, „Izrael dicsősége nem hazudik és nem érez megbánást”.

Az időszakra jellemző kisebbségek elleni megtorló jellegű török intézkedések ellen a britek védelmét, térségbe történő bevonulását tartották kívánatosnak.

Információszerző útjait a sáskajárás megelőzését célzó kampányával leplező Aaronsohn kémtevékenysége során viszonylag szabadon mozgott a Közel-Keleten.

A csoport tagjai Atilit közelében a partról fényjelek segítségével, kéthetenként kommunikáltak egy kisméretű brit fregattal. Miután a fokozódó oszmán aktivitás miatt a hajó többé nem jelenhetett meg, a NILI házigalambok segítségével juttatta el üzeneteit az új regionális brit parancsnok, Edmund Allenby tábornok részére. Az üzenetek kitértek a terület vízforrásaira, a török erősségekre, csapatmozgásokra, a vasúti hálózat jellemzőire, a sivatagi utak elhelyezkedésére. Ezen adatok nagyban elősegítették a britek Negev-sivatagban történő hadműveletét, amelynek során 1917. októberében elfoglalták Beer-Shevat, a sivatag kapuját utat nyitva a Szentföld centruma felé.

A csoport 1917 szeptemberében egy banális hiba következtében lelepleződött: a rejtjeles üzenetet hordozó egyik galamb a török kormányzó Caesarea-ban található rezidenciáján szállt le.⁴⁸ Ezt követően számos tagot elfogtak és kivégeztek, köztük az alaptó és vezető hűgát, Sarah Aaronsont.

III. Palesztina, a brit mandátum

Palesztina 1917-ben a britek általi elfoglalását követően vált mandátum területté.⁴⁹

A zsidó nemzeti haza megteremtésének lehetőségét vázoló Balfour-deklaráció hatására Palesztinában arab zavargások törtek ki, amelyek célja Palesztina instabilitását, „zsidó anyaországgént” történő kormányozhatatlanságát volt hivatott demonstrálni.

Az eleve feszült helyzetet fokozta a Népszövetség 1922. július 21-én elfogadott közgyűlési nyilatkozata a Palesztin Mandátumról⁵⁰, amely dokumentum hangsúlyozta a zsidók erős kapcsolatát Palesztina földjével, utalt a nemzeti otthonuk kialakítására vonatkozó jogukra. A közgyűlési nyilatkozat a helyi autonómiát, a közössé-

gek öngazgatását tartotta követendőnek. A határozat a tárgyalásos folyamatok folytatásához, a kialakult feszültség rendezéséhez elengedhetetlennek tartja zsidó részről egy olyan hatóság, cionista szervezet létrejöttét, amely képviselni tudja az érintetteket. Ugyanakkor a dokumentum szól a nem zsidók védelméről, az idegen hatalmak általi palesztinai földterület-szerzés tilalmáról. A határozatban szó esik az alijázás, azaz a zsidók Palesztinába történő bevándorlásának korlátozásáról is. A Népszövetség közgyűlési nyilatkozatának 19. pontja a Népszövetség tagállamai számára megtiltotta a fegyverek és lőszer exportját az érintett felek számára.

Mindeközben 1919. és 1923. között sor került az úgynevezett harmadik alijára, amelynek keretében negyvenezer kelet-európai zsidó érkezett.⁵¹ Többségük a telepes mozgalom révén mosavokat és kibucokat alapított szerte az országban. Korábban lakatlan, sivatagos területeket fordítottak termőre öntözéses gazdálkodásukkal.

Winston Churchill, gyarmatügyi miniszterként 1922-ben kiadta a cionizmus Fehér könyvét⁵², amelyben leszögezte, hogy London a „cionista igények támogatását nem helyezi az arab igények elé” és korlátozta az alijázók számát.

1923. és 1929. között a negyedik bevándorlási hullám keretében az erősödő antiszemitizmus hatására továbbra is főként Kelet-Európából érkeztek bevándorlók. Hat év alatt közel nyolcvanezer települtek Palesztinába.⁵³ E bevándorlási hullám során fordult elő először a szegény, vidéki zsidóság mellett jelentős számú, polgári osztályból érkező tehetősebbek megjelenése.⁵⁴

1929-ben újabb arab felkelés bontakozott ki, százharminchárom zsidó esett a cselekmények áldozatául. A felkelők szerint a beáramlók kiszorítják őket, elveszik megélhetésüket. Az incidenst tovább súlyosbította a Siratófal közelében zsinagóga építését tervező zsidókról szóló – egyébként alaptalan pletyka.

1929. és 1939. között az úgynevezett ötödik alija keretében tovább folytatódott a zsidóság beáramlása. A fasizmus előretörésével, majd Hitler hatalomra kerülésének hatására Európa csaknem egész területéről fokozódott a kivándorlás. A hullám csúcán 1933. és 1936. között százhetvennégyezer bevándorló érkezett. Többségük Közép-Európából – Németországból, Ausztriából, Lengyelországból és Csehszlovákiából.⁵⁵ E bevándorlási hullám is jelentős számú értelmiségivel gazdagította az országot. A zsidó urbanizáció fokozódása megkezdődött, a ma ismert Tel-Aviv központja ebben a néhány évben nőtt ki a földből. Az 1909-ben alapított település emblematikus, a világörökség részét képező Bauhaus-stílusú épületei a döntően Németországból érkezett fiatal, dinamikus építészek munkáját dicsérik. Az aliya-hullám végén a palesztinai zsidóság száma négyszázötvenezer főt tett ki.

Az újonnan érkező értelmiségi réteg segítségével jelentős infrastrukturális beruházások valósultak meg. 1936-ban megnyitották Tel-Aviv északi részén a kikötőt („Namal”). Bár az egyenes, homokos, sekély partszakasz adottságai nem voltak a legmegfelelőbbek, megnyitására nagy szükség volt. A Tel-Avivval mára összenőtt déli

Jaffa akkoriban a térség legjelentősebb, azonban arab kézen lévő kikötője volt. A formálódó zsidó világvárosnak szüksége volt önálló, köldökzsinórként funkcionáló kereskedelmi kikötőre. Emellett az sem elhanyagolható szempont, hogy a kikötő megépülését követően számos bevándorló itt léphetett először Erec Izrael földjére.⁵⁶

Az arabok és zsidók közti feszültség eszkalálódott, gyakoriak voltak a kisebb-nagyobb atrocitások, illetve fokozódott a paramilitáris szervezetek tevékenysége. A szorult helyzetben a brit kormányzat 1939-ben kiadta a Palesztináról szóló újabb Fehér Könyvet.⁵⁷ A dokumentum magas falat húzott a fokozódó zsidó bevándorlás előtt: a soron következő öt évre évenkénti tízezer fős betelepülési kvótát szabott meg, illetve huszonötezer fős „azonnali keretet” határozott meg, amelyben főként a menekült gyermekek és fiatalok helyzetét remélték rendezni. A dokumentum az öt éves időszak után további megegyezésig a bevándorlás leállítását előírta. Tekintettel arra, hogy számítani kellett az illegális bevándorlók áradatára, a Fehér Könyv rendelkezései szerint azokat, akik nem kerülnek deportálásra, bele kell számítani az éves tízezer fős kvótába.

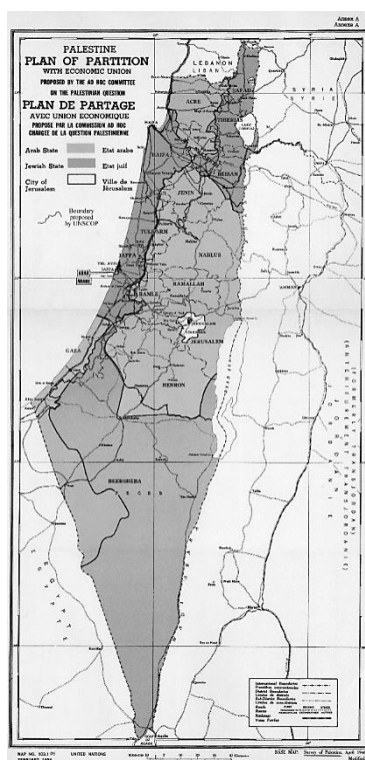
IV. A II. világháború eseményeitől az önálló Izrael Állam kikiáltásáig

A félkatonai, földalatti szerveződések száma és ereje jelentősen megnőtt a második világháború kitörését követően. E szervezetek – a paramilitáris alakulatokat bemutató II. fejezetben leírtak szerint – ambivalens viszonyban álltak a brit fennhatósággal: egyrészt támogatták Nagy-Britannia a náci Németországgal szembeni harcát, másrészt küzdöttek Palesztina brit kormányzata ellen.

A második világháború után sem változott meg a britek Izraellel kapcsolatos politikája. Folyamatosan érkeztek az újabb bevándorlók, ezáltal javarészt a holokauszt túlélői. A britek továbbra is igyekeztek gátat szabni a bevándorlásuknak, miközben a konfliktus már a teljes nemzetközi közösséget foglalkoztató problémává lépett elő. Nagy nemzetközi visszhangot keltett az Exodus nevű hajó ügye,⁵⁸ amely Franciaországból indult, fedélzetén négyezer ötszáz bevándorlóval, többségük a haláltáborok túlélője. Az emigránsoknak nem volt letelepedési engedélye. A britek a nemzetközi vizeken rátámadtak a hajóra, négy utas életét veszítette, közel százan megsebesültek. A sérült vízi járművet a haifai kikötőbe szállították, ahol az utasokat börtönhajók várták azért, hogy mindenkit visszazállítsanak a menekülttáborokba.

Az egyre agresszívabb és sürgetőbb konfliktus, a britek elleni zsidó terrorcselekmények és a szinte háborús méreteket öltő arab–zsidó ellentétek nyomán az ügy megoldása a frissen megalakult ENSZ elé került, miután 1947. február 25-én Ernest Bevin külügyminiszter bejelentette a brit parlament alsóházában, hogy Nagy-Britannia a palesztin kérdés rendezése ügyében a nemzetközi szervezethez fordul.

A csúcsszervezet 1947. május 15-én létrehozta a United Nations Special Committee on Palestine-t, azaz „Az Egyesült Nemzetek Szervezetének Palesztinai Különleges Bizottságát” (rövidítve: UNSCP), amelybe tizenegy tag⁵⁹ delegált megbízottakat. A bizottságban szándékosan nem szerepelt egy nagyhatalom küldöttségem az előkészített döntés semlegességét megőrzendő. A bizottság két állami megoldásra tett javaslatot, felosztási tervüket a mellékelt ábra mutatja be. Palesztina területének zsidó és arab államra történő felosztása mellett Jeruzsálem különleges, államokon kívüli státuszt élvezett volna.

2. kép: az UNSCP felosztási terve

(forrás: <https://www.britannica.com/topic/United-Nations-Resolution-181>
letöltve: 2020. március 27.)

A tervezet egyik érintett fél tetszését sem nyerte el. A zsidók kifogásolták Jeruzsálem helyzetét, az ígértnél jelentősebb területre tartottak igényt, amely mellett főképp geopolitikai, védelmi jellegű indokokkal érveltek, míg az arab fél – az Arab Liga államait is beleértve – a javaslat teljes egészét elvetette, ellenezve a két állami megoldást.

A bizottság tervezetének határozattá emeléséhez az ENSZ Közgyűlés kétharmados támogatása volt szükséges. A végszavazásra 1947. november 29-én került sor. A Palesztina jövőbeni kormányzata címmel hozott 181. számú határozatot 33 igen, 13 nem szavazattal, 10 tartózkodás mellett fogadta el a Közgyűlés.⁶⁰ A határozat a mandatárius hatalom, vagyis Nagy-Britannia legkésőbbi kivonulásának dátumát 1948. augusztus 1-jében határozta meg. A területi felosztási terv a két állam gazdasági uniója mellett valósult volna meg.⁶¹

A tervezett brit kivonulást megelőzően polgárháborúhoz közeli állapotok alakultak ki.⁶² A zsidó paramilitáris szervezetek, a teljes Yishuvval, helyi zsidó közösséggel együttesen készültek az arab fegyveres erőkkel történő összecsapásokra, mialatt hivatalosan még a britek uralták a terület egészét. Az érvényben lévő szabályok továbbra is tiltották a fegyverkezést, mindennemű fegyvergyártást és fegyverkereskedelmet.⁶³ A Hagáná a 181-es határozat értelmében a zsidó államnak ítélt területeken katonai akciókat kezdeményezett, menekülttáborok lakóit szabadították ki, átvették az irányítást Haifa, Tiberias és Jaffa felett.

Végül a mandátum lejártának napján, 1948. május 14-én, másfél hónappal az utolsó brit katona távozása előtt a függetlenségi nyilatkozat közzétételével a zsidó állam kinyilvánította szuverenitását.⁶⁴ A nyilatkozatot, amelynek szövege utal a zsidó nép történelmére, önrendelkezési jogára, a második világháború során történetekre, illetve az ENSZ Közgyűlésének 181. számú határozatára, David Ben-Gurion miniszterelnök olvasta fel. A dokumentum szerint az elfogadó testület, a Nemzeti Tanács a választások megtartásáig Ideiglenes Államtanácsként, Végrehajtó Tanácsa pedig Ideiglenes Nemzeti Kormányként működik. A Függetlenségi Nyilatkozat kiemelte a zsidók szabad bevándorlásának jogát, a területen élő valamennyi polgár jogát a vallásszabadsághoz, a faji, nemi megkülönböztetés tilalmát, a polgárok teljes társadalmi és politikai egyenlőségét. Deklarálta a vallási szent helyek sérthetlenségét, függetlenül attól, hogy mely vallás hívei által tisztelték és látogatottak. Hitet tett az ENSZ alapokmánya elveinek tiszteletben tartása mellett. A Függetlenségi Nyilatkozat szövege ezek mellett békefelhívást fogalmazott meg a palesztinai arabok és a környező arab államok felé, illetve a világ zsidóságát a létrejövő új állam támogatására kérte. Ezek mellett a közlemény egy lényeges körülményre nem tért ki: a létrejövő állam területére és hatáira.

Másnap, 1948. április 15-én az Arab Liga levelet küldött az ENSZ-nek, amelyben megismételték, hogy nem támogatják a két állami megoldást. Ugyanezen a napon Egyiptom, Libanon, Szíria, Jordánia és Irak hadereje megkezdte az arab többségű területek elfoglalását, megnyitva az 1948-as, első arab–izraeli háborút. Az Izrael győzelmével véget ért hét hónapos háború során létrejött a paramilitáris szervezetek összeolvadása révén a modern izraeli haderő, az Izraeli Védelmi Erők.⁶⁵ A konfliktus jelentős áldozatokat követelt mindkét fél részéről: a zsidó lakosság egy százaléka életét veszítette, és több, mint hétszázezer palesztinai arab lakos menekült a környező államokba.⁶⁶

A fegyveres konfliktust lezáró fegyverszüneti megállapodás Egyiptommal 1949. február 24-én,⁶⁷ Libanonnal 1949. március 23-án,⁶⁸ Jordániával 1949. április 03-án,⁶⁹ míg Szíriával 1949. július 20-án⁷⁰ született meg. Izrael 1949-es – a nemzetközi közösség tekintélyes hányada által azóta is elismert – határai az ENSZ határozatában foglaltakénál jelentősebb területeket tettek ki, magukban foglalták Akkó térségét, Júdea jelentős részét és a Negev-sivatagot. A fegyverszüneti megállapodások aláírását követően a Gázai-övezet Egyiptom, míg Ciszjordánia, Jeruzsálem keleti fele és óvárosa Jordánia fennhatósága alá került.

V. Titkos akciók – konkrét példák a paramilitáris szervezetek tevékenységére

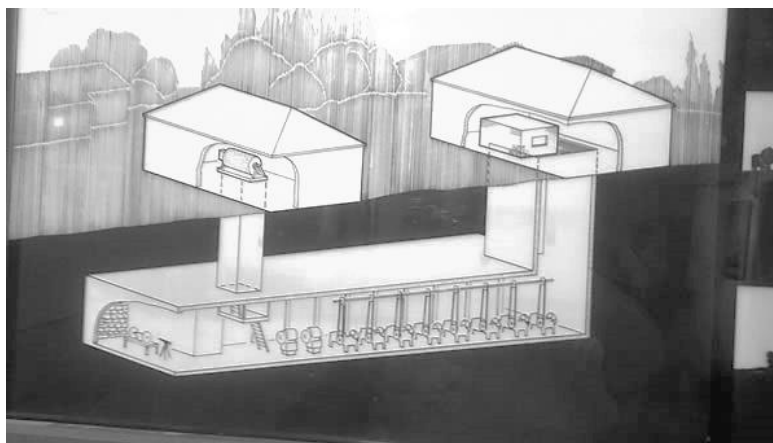
V.1. Az Ayalon Intézet – titkos lőszerüzem a brit hatóságok szeme előtt

Szerző egy konkrét példa bemutatásával kívánja röviden szemléltetni a brit uralommal szembeni, szó szerint föld alatti ellenállást, amely gyakorlatilag a brit hatóságok szeme előtt zajlott.

A Népszövetség Palesztinára vonatkozó 1922. július 22-én elfogadott közgyűlési nyilatkozatának 19. cikkelye megtiltotta a Népszövetség tagállamai részére a Palesztinába irányuló fegyverkereskedelmet. A nemzetközi jogi tilalom mellett a brit hatóságok is folyamatosan örködték a biztonság felett, amelyet a fegyverkezés megakadályozásával kívántak elérni.

A zsidó mozgalmak számára nyilvánvaló volt, hogy mind az önvédelem biztosításához, mind pedig a várható katonai konfliktusok bekövetkeztének esetére szükséges a megfelelő fegyveres képesség birtoklása. Azonban a fegyverek beszerzése vagy gyártása nem tűnt egyszerű vállalkozásnak.

A Hagáná egyik tagját 1931-ben „tanulmányútra” küldte Németországba, hogy elsajátítsa a lőszergyártás alapjait. Ezt követően a szervezet legendás hírű beszerzője, Effi Arazi 1938-ban Lengyelországban egy üzemen kívüli fegyvergyár első világháborús tölténygyártásra alkalmas gépsorát vásárolta meg.⁷¹ Hosszas macska-egér harc vette kezdetét a brit hírszerző hatóságok és a Hagána között: a Bejrútot és Damaszkuszt is megjárt gépek végül 1941-ben érkeztek Palesztinába, azonban még évekig rejtegetni kellett őket, üzembe állításukig. A lőszergyár helyét végül Yosef Avidar, a Hagáná akkor feje határozta meg. Választása a Rehovot településnél található brit rendfenntartó bázis szomszédságára esett. A meglepő helyszínválasztást épp az indokolta, hogy ami szem előtt van, sokszor kevésbé látszik.

3. kép: A létesítmény metszete, rajta a mosoda, a pékség és a föld alatti üzem
(forrás: <https://jewishgiftplace.com/pages/the-modesty-and-valor-of-the-ayalon-institute>
letöltve: 2020. 04. 30.)

Szerző tanulmányútján bejárta a teljes létesítményt, exkluzív vezetés részeként megtekinthette az épületeket, tárgyi emlékeket, illetve lehetősége nyílt rá, hogy kérdéseit feltéve mélyebben megismerje e nem mindennapi történetet.

Természetesen szó sem lehetett egy fegyvergyár nyílt színen történő létrehozásáról. Ezért született meg az ál-kibuc ötlete. A majdani kibuc viszonylag kis területen helyezkedett el, azonban magában foglalt egy dombot is. A közösség engedélyt kapott a területen a szükséges gazdasági, kiszolgáló és lakóépületek megépítésére. Így nem keltett feltűnést a munkagépek megjelenése. Mivel a létesítményeket a domb tetejére tervezték, az alacsonyabb területen elterülő brit őrség nem látta, pontosan mi zajlik a dombtetőn.

Rekordidő – mindösszesen huszonegy nap alatt készült el a nyolc méterrel a földfelszín alatt található, tenispályányi – azaz viszonylag szűk, zsúfolt - fegyvergyár. Ez idő alatt kiásták a gödröt, betonból kiöntötték a falakat, és elvégezték a gépészeti munkákat.⁷²

A létesítmény titkos neve Ayalon Intézet lett, és a földalatti üzem fölé felépült egy valódi kibuc az összes, működéséhez szükséges gazdasági épülettel, ólakkal, szállásokkal, gyermekek házával⁷³ és műszaki kiszolgáló létesítményekkel.

Az álcába burkolózott fegyvergyár fölé egyik oldalról a pékség került. Itt kapott helyet a nagyobb méretű lejárát, amin keresztül a gépparkot levitték. Ezt a lejáratot úgy leplezték, hogy egy hidraulikus szerkezet segítségével a teljes, téglából épült kemencét fölé tolták és mindösszesen két alkalommal nyitották ki: a géppark megérkezésekor és az üzem felszámolásakor.⁷⁴ Szerző személyes látogatásakor elmondták, hogy a szerkezetnek a nyitáshoz vagy a záráshoz közel négy órára volt szüksége.

4. kép: Az ipari mosógép és az alatta található lejárát
(Forrás: A szerző saját felvétele)

A napi szinten használt lejáratot szintén leplezni kellett: e fölé épült a kibuc mosodája.⁷⁵ A föld alá vezető lépcsősort elfedte a szintén hidraulikus gépekkel mozgatható ipari mosógép. Az üzem mosoda alatti elhelyezésének egyéb praktikus oka is volt. Az ipari mosógép működésének zaja elnyomta a föld mélyén dolgozó harminc töltény-gyártó gép moraját. Szerző látogatásakor több gépet beindítottak – már a géppark egynegyede is óriási zajt csapott az alacsony, kis területű helyiségben.

A fegyvergyárosoknak gondolni kellett arra is, hogy feltűnő lett volna, ha egy kis közösség annyi szennyes ruhát termel, ami szükségessé tenné a mosoda folyamatos működtetését. Éppen ezért a kibuc a szomszédos Rehovot városban üzletet nyitott, így tökéletes alibiként naponta hozták-vitték a ruhákat.⁷⁶ Az ipari tevékenység a kibuc hitelességét egyébként is megalapozta. Kis földterületen gazdálkodtak, irreálisnak tűnt volna, ha abból a teljes közösség megél. A mosodának akkora sikere volt, hogy rövid idővel megnyitása után a brit rendfenntartók is mind nagyobb számban vették igénybe szolgáltatásait.

A kibuc tervezői a leplezés terén ennél is tovább mentek. Azért, hogy ne legyen feltűnő a mosodában lévő sok olajos, fémes szagú ruha, amit nem indokolt volna a kibucban egyébként végzett mezőgazdasági munka, fém ágykeretek gyártásába fogtak.

A töltények alapanyagául szolgáló vörösréz beszerzése is bonyolult feladat volt, hiszen mint fegyvergyártásra alkalmas anyagra, szigorú behozatali szabályok vonatkoztak. A kérdést egy szintén a Hagánához köthető kozmetikai üzem oldotta meg: az általuk gyártott rúzsok tokja szintén vörösrézből készült. A gyanú elterelése miatt pedig a kozmetikai üzem gyakran juttatott ajándék rúzsokat a brit katonáknak...⁷⁷

5. kép: A föld alatti üzem

(forrás: <http://jewishnationalfund.blogspot.com/2015/07/a-window-into-top-secret-bullet-factory.html> letöltve: 2020. április 25.)

A kibuc lakói – akiket a Hagana fiatal tagjai közül toboroztak⁷⁸ – többsége nem tudta, pontosan mi zajlik a „titkos részlegen”. Természetesen látták, hogy egyes társaik reggel eltűnnek és csak étkezéskor, majd nap végén tűnnek fel, de a rejtély megismerése túl nagy veszéllyel járt volna. Szerző látogatása során szó esett a napi rendszerességgel bejáró dolgozók, úgynevezett „zsiráfok”, azaz kívülálló alkalmazásáról, a külső gyanakvás leküzdése érdekében. Nekik semmilyen tudomásuk nem volt arról, hogy egy különleges létesítménynél dolgoznak. A mosoda egyik alkalmazottja is középük tartozott. Több, mint egy év után azonban egy hibából kifolyólag

előtte lelepleződött a titok. Azonban azt nem árulta el, és végül ő lett a földalatti csoport negyvenötödik tagja.⁷⁹

Az elkészült töltényeket az éj leple alatt eleinte tejeskannákban – majd, mivel azok töltényekkel megrakva feltűnően nehéznek bizonyultak – benzineskannákban csempészték ki.

További furfangos intézkedésük volt Izrael valószínűleg első föld alatt felállított szoláriuma, ezáltal biztosítva a munkások megfelelő bőrszínét, amely így nem tért el az egész nap szabadban dolgozó társaikétól.

Minden fent bemutatott intézkedés szigorú betartása mellett is fontos volt, hogy a lehető legkevesebb idegen lépjen be a közösség területére, ezért elterjesztették a hírt, miszerint krónikus bőrbetegség terjed közöttük. A látogatóknak a „betegség terjedését” megakadályozandó fertőtlenítő oldatban kellett cipőiket távozásuk előtt megmosni.

A létesítmény működése egyetlen alkalommal forgott közvetlen veszélyben. 1948. február 29-én robbanás történt a kibuctól néhány száz méterre található vasúti pályán.⁸⁰ A robbanásban huszonnyolcan veszítették életüket, sokan megsebesültek. Mint kiderült, az Ayalon Intézet létéről mit sem tudó Stern-csoport egy Jeruzsálembé tervezett autós pokolgépes merénylethez szállított a vonaton robbanószert a Kairóból Lod felé tartó szerelvényen. Egy esetleges, a kibuc területén tartandó házkutatás végzetes lehetett volna. Ezért Shlomo Hillel⁸¹ vezetésével úgy döntöttek, a helyszínre sietnek és nagy erővel részt vesznek a kármentesítésben és a sebesültek ellátásában.

Az üzem három éven át, egészen Izrael Állam függetlenségének kikiáltásáig titokban működött. Ez idő alatt két és fél millió 9 mm-es töltényt állítottak elő. A témával foglalkozó hadtörténészek véleménye szerint e töltények rendelkezésre állása kulcsfontosságú volt az 1948-as függetlenségi háború sikerében.⁸²

Izrael Állam függetlenségének kikiáltása után már nem volt szükség az üzem további titokban tartására. A gépeket elszállították egy nyilvánosan működő fegyvergyárba, a dolgozók többsége pedig a háború lezárultát követően északon, Haifa mellett megalapította a Ma'agan Michel kibucot. Az ál-kibuc épületei hosszú évtizedekig üresen álltak, mígnem 1987-ben Yitzhak Rabin megnyitotta a nemzeti emlékhely státuszt elnyerő, máig működő múzeumot.⁸³

V.2. Izrael első harci repülőinek beszerzése

A környező államok közül a korszakban Egyiptom rendelkezett számottevő légi erővel. A zsidó vezetés tudta, hogy a létrejövő állam védelméhez elengedhetetlen, hogy a légteret is kontrollálni tudják. Ezen törekvéseik talán még a kézfegyver és töltény-gyártásnál is jelentősebb akadályba ütköztek.⁸⁴

Al Schwimmer⁸⁵ zsidó származású, amerikai repülőmérnök hosszú ideig nem tulajdonított különösebb jelentőséget származásának, azonban katonaként részt vett koncentrációs táborok felszabadításában, az átéltek hatására pedig rövid időn belül

cionistává vált. Amikor tudomást szerzett arról, hogy a brit kormányzat a menekültekkel teli Palesztinába tartó hajókat visszafordítja, úgy érezte, cselekednie kell. Elképzelésével, amely szerint a zsidó menekülteket légi úton, titkos leszállóhelyeken keresztül kell becsempészni az országba megkereste Ben-Gurion miniszterelnököt. A Hagáná kezdetben hónapokig nem kezdett semmit az ötlettel, majd nyilvánvalóvá vált a közelgő brit kivonulás és ezzel együtt a megvívandó háború. A szervezet hadianyag beszerzésért felelős vezetője, Shimon Peres⁸⁶ ekkor felvette a kapcsolatot Schwimmerrel. Feladata azonban már nem menekültek csempészése, hanem az izraeli légierő megteremtése lett.

Schwimmer először zsidó származású pilótákat és repülőgép-gépészeket keresett meg, akik közül csak keveseket avatott be küldetése valódi céljába. Többségük úgy tudta, egy zsidó, nemzeti légitársaság alapjait rakják le.

Ezt követően repülőgép-vásárlásba kezdett. Az Amerikai Egyesült Államokban történő beszerzéseinél alkalmazott fedőtörténete szerint Panama számára állít össze légiflottát, mivel megbízója a gépekkel marhahúst kíván Európába exportálni. Számos légi járművet – német Messerschmidt-eket – szerzett a Csehszlovák hadseregtől is.

Tevékenységének eredményeként a létrejövő izraeli légierő képes volt a függetlenségi háborúban visszaverni a Tel-Aviv bombázására induló egyiptomi flottát.⁸⁷

A Schwimbert Izrael függetlenné válását követően az Egyesült Államokban büntetőeljárás alá vonták az 1934-ben elfogadott Semlegességi törvény megsértése miatt, amelynek értelmében tilos volt fegyverek külföldi államok részére történő értékesítése. Az ügy jelentős visszhangot váltott ki. A bíróság is kiemelte, hogy ezen esetben a törvény tartalma erkölcsileg kifogásolható. Schwimmerígy elkerülte a börtönt, mindössze pénzbüntetésre ítélték és megfosztották választójogától. 2001-ben Bill Clinton elnöki kegyelemben részesítette.

VI. Összegzés, a paramilitáris szervezetek utóélete

Széleskörű az egyetértés arról, hogy a paramilitáris szervezetek földalatti tevékenysége nélkül sem a zsidók bevándorlása, sem a lakosság védelme, sem a brit uralom erodálása, sem a függetlenségi háborúban kivívott győzelem nem jöhetett volna létre. Ezért e szervezetek tevékenysége és történelme elválaszthatatlan napjaink Izraeljétől is.

A függetlenségi háború alatt, az Izraeli Védelmi Erők megalakulásával megszűntek ugyan, azonban örökségük tovább él. A paramilitáris szervezetek tagjai és vezetői közül az állam számos jelentős alakja került ki. A Hagáná tagja volt és később miniszterelnöki pozíciót töltött be Lévi Eshkol, Yitzhak Rabin és Ariel Sharon, míg Aharon Remez a légierő parancsnoka lett. Az Irgun utolsó parancsnoka Menáchem Begin miniszterelnök, míg Yitzhak Shamir, a Lehi⁸⁸ egykori tagja szintén kormányfő

lett. Természetesen ez a lista korántsem teljes. Az 1948-ban megalakult állam számos politikusa, újságírója, katonai vezetője került ki e csoportokból.

Az állam kikiáltása után ahhoz, hogy mai gazdasági, technológiai és haderő képességét elérje, továbbá ilyen ütemű fejlődést produkáljon jelentősebb megtorpanás nélkül, szükség volt a teljes társadalmat átjáró és meghatározó, a paramilitáris szervezetek által is alkalmazott és részben köreiből exportált leleményességre és vállalkozó szellemre. Olyan kulturális, és szemléletben tükröződő gondolkodás vésődött be széles körben, amely megteremtette a kutatási, fejlesztési és innovációs ökoszisztéma alapjait, amely a multinacionális technológiai nagyvállalatok megjelenésével kezdődött. Az Intel 1974-ben kezdte meg működését Izraelben, míg az IBM még ennél is korábban, 1972-ben nyitotta meg Izraeli Tudományos Központját.

Izrael napjainkban sokak tudatában úgy él, mint a startup nemzet, a világ egyik vezető technológiai és hadiipari központja, jelentős hírszerzési képességekkel. Erre erősítenek rá a bestsellerek, népszerű dokumentum- és játékfilmek, sorozatok úgy, mint a Fauda, a The Spy, vagy az Insidethe Mossad Netflix produkciók. A paramilitáris szervezetek utóélete levezethető akár a NATO terminológiájában negyedik hadszíntérnek hívott kibertérig is. A digitális műveleti tér, ahol katonai cselekményeket kell végrehajtani a legkülönbözőbb indíttatású és felhatalmazású egyének és csoportok küzdőtere. A 20. század elejének földalatti szervezeteihez hasonlóan a kibertér is kitermeli kiemelkedő tehetségeit, támadó és védekező csoportjait, akik közül már nem csupán dollármilliárdos vállalkozók, hanem meghatározó politikusok is válhatnak – úgy mint Nir Barkat, a Checkpoint kiberbiztonsági vállalat alapítója, Jeruzsálem polgármestere. Talán egy napon, ahogyan a Hágáná paramilitáris szervezet, egy hacker csoport is miniszterelnököt adhat az országnak.

Jegyzetek

¹ Emperor Hadrian 'Conquers' Jerusalem Again (<https://www.haaretz.com/archaeology/.premium-hadrian-conquers-jerusalem-once-again-1.5380525>, letöltve: 2020. április 10.)

² Cassius Dio: Roman History, Epitome of Book LXV., 271. oldal http://penelope.uchicago.edu/Thayer/e/roman/texts/cassius_dio/65*.html letöltve: 2020. 03. 20.

³ Az Izrael Állam létrejöttét megelőző zsidó közösséget nevezik Yishuv-nak, amelyen belül megkülönböztetik az úgynevezett „régí Yishuv-ot”, vagyis a már az oszmán időkben a területen élő zsidóságot, illetve az „új Yishuv-ot”, az állam kikiáltásáig Palesztina területére bevándorolt zsidóságot.

⁴ *Kalmár Zoltán*: Zsidók Palesztinában – A cionista vízióktól a zsidó államig. Gondolat Kiadó Kör, Budapest, 2017. 37. oldal

⁵ *Herzl Tivadar*: A Zsidó-Állam: A zsidó-kérdés modern megoldásának kísérlete, Általános rész, A terv című fejezet (<https://regi.sofar.hu/book/herzl-tivadar-a-zsido-allam/> letöltve: 2020. április 02.)

⁶ E két terület mellett felmerült továbbá a zsidó állam megvalósításának lehetősége Afrika keleti részein, Madagaszkáron is.

⁷ *Grünhut Zoltán*: Önkormányzás és telepítéspolitika Izraelben, PHD értekezés, 51. oldal (<https://pea.lib.pte.hu/handle/pea/16093?show=full> letöltve: 2020. április 02.)

⁸ Alijának az Izrael Állam területére történő zsidó bevándorlást nevezzük. 1948. óta az úgynevezett hazatérési törvény szabályozza a kérdést, amely szerint hazatérésre, azaz Izraelben történő letelepedésre jogosult minden olyan személy, aki igazolni tudja, hogy legalább egyik nagyszülője zsidó. A szabály ellenérzést vált és váltott ki több konzervatív, vallásos zsidó csoportból, mivel a zsidó vallás előírásai szerint az minősül zsidónak, akinek az anyja zsidó. A megengedőbb állami szabályozás elfogadásának oka, hogy a nünbergi törvények határozták meg hasonlóképpen a zsidóság fogalmát.

⁹ 1897: The First Zionist Congress takes place in Basel

(<https://mfa.gov.il/Jubilee-years/Pages/1897-The-First-Zionist-Congress-takes-place-in-Basel,-Switzerland.aspx> letöltve: 2020. március 24.)

¹⁰ A konferencián fogadták el a Hatikvah-t, Naftali Herz Imber galíciai születésű költő versét a zsidóság himnuszának. A romantikus költemény a zsidóság kétezer éves vágyát fogalmazza meg az önálló, szabad haza iránt.

¹¹ *Gilbert, Martin*: Izrael története; Pannonica, Budapest, 29. oldal

¹² *Kalmár Zoltán*: Zsidók Palesztinában – A cionista vízióktól a zsidó államig. Gondolat Kiadó Kör, Budapest, 2017. 51. oldal

¹³ *Kaplan Appel, Tamar*: Mania Wilbushewitch Shochat

(<https://jwa.org/encyclopedia/article/shochat-mania-wilbushewitch> letöltve: 2020. április 10.)

¹⁴ Jewish Defense Organizations: The Role of Jewish Defense Organizations in Palestine (<https://www.jewishvirtuallibrary.org/the-role-of-jewish-defense-organizations-in-palestine-1903-1948> letöltve: 2020. március 22.)

¹⁵ *Kalmár Zoltán*: Zsidók Palesztinában – A cionista vízióktól a zsidó államig. Gondolat Kiadó Kör, Budapest, 2017. 56. oldal

¹⁶ Jewish Defense Organizations: The Role of Jewish Defense Organizations in Palestine (<https://www.jewishvirtuallibrary.org/the-role-of-jewish-defense-organizations-in-palestine-1903-1948> letöltve: 2020. március 22.)

¹⁷ Balfour-nyilatkozat; 1917. július 14.

¹⁸ Balfour Declaration: The divisive legacy of 67 words (<https://www.bbc.com/news/world-middle-east-41765892> letöltve: 2020. április 29.)

¹⁹ *Kalmár Zoltán*: Zsidók Palesztinában – A cionista vízióktól a zsidó államig. Gondolat Kiadó Kör, Budapest, 2017. 65. oldal

²⁰ *Soshuk, Levi – Eisenberg, Azriel Louis*: Momentous Century: Personal and Eyewitness Accounts of the Rise of the Jewish Homeland and State, 1875-1978, Associated University Presses, 1984., 65. oldal

²¹ Jewish Defense Organizations: The Role of Jewish Defense Organizations in Palestine (<https://www.jewishvirtuallibrary.org/the-role-of-jewish-defense-organizations-in-palestine-1903-1948> letöltve: 2020. március 22.)

²² *Gilbert, Martin*: Izrael története; Pannonica, Budapest, 48. oldal

²³ *Grünhut Zoltán*: Önkormányzás és telepítéspolitika Izraelben, PHD értekezés, 86. oldal (<https://pea.lib.pte.hu/handle/pea/16093?show=full> letöltve: 2020. április 02.)

²⁴ Jewish Defense Organizations: The Role of Jewish Defense Organizations in Palestine (<https://www.jewishvirtuallibrary.org/the-role-of-jewish-defense-organizations-in-palestine-1903-1948> letöltve: 2020. március 22.)

²⁵ British White Paper of 1939 (https://avalon.law.yale.edu/20th_century/brwh1939.asp letöltve: 2020. március 26.)

²⁶ *Gilbert, Martin*: Izrael története; Pannonica, 117. oldal

²⁷ Szenes Hanna (1921–1944) a háború előtt 1939-ben érkezett Palesztinába, ahol a Földközi-tenger partján nem sokkal előtte létesült Sdot Yam kibucban telepedett le. A második világháború idején önként jelentkezett abba az Egyiptomban kiképzett ejtőernyős egységbe, amelynek tagjai Jugoszlávián keresztül Magyarországra indultak zsidók megmentésére. A jugoszláv–magyar határon elfogták, Budapesten halálra ítélték, 1944. november 07-én kivégezték. Bátorságának elismeréseként utóbb megkapta az Izrael Állam Hőse címet; 1993-ban a magyar katonai bíróság felmentette a vádak alól. Izraelben nemzeti hősként tisztelik, utcákat neveztek el róla, naplója, versei széles körben ismertek. Éli, Éli, azaz Istenem, Istenem kezdetű verse megzenésítve egyfajta második himnusz.

²⁸ *Kalmár Zoltán*: Zsidók Palesztinában – A cionista vízióktól a zsidó államig. Gondolat Kiadói Kör, Budapest, 2017. 117. oldal

²⁹ *Leslie Katz*: A window into a top-secret bullet factory – and the Israel spirit of determination

<http://jewishnationalfund.blogspot.co.il/2015/07/a-window-into-top-secret-bullet-factory.html> (letöltve: 2020. február 01.)

³⁰ Biography of Vladimir (Ze'ev) Jabotinsky

(https://knnesset.gov.il/vip/jabotinsky/eng/Bio_eng.html letöltve: 2020. április 10.)

³¹ *Gilbert, Martin*: Izrael története; Pannonica, 91. oldal

³² The bombing of The King David Hotel (<http://www.etzel.org.il/english/ac10.htm> letöltve: 2020. március 22.)

³³ A merénylet izraeli megítélése a mai napig ellentmondásos, ugyanis egyrészt hozzájárult a brit erők kivonulásának elősegítéséhez, másrészt számos civil áldozatot szedett. A merénylet után nem csak az Egyesült Királyság, hanem a Cionista Kongresszus és a Zsidó Ügynökség is terrrorszervezetnek minősítette az Irgunt. A robbantás hatvanadik évfordulóján Benjamin Netanyahu miniszterelnök jogos, katonai célpont elleni akciónak nevezte a történeteket.

³⁴ *Kalmár Zoltán*: Zsidók Palesztinában – A cionista vízióktól a zsidó államig. Gondolat Kiadói Kör, Budapest, 2017. 122. oldal

³⁵ Menachem Begin

(<https://mfa.gov.il/mfa/aboutisrael/state/pages/menachem%20begin.aspx> letöltve: 2020. április 02.)

³⁶ *Kalmár Zoltán*: Zsidók Palesztinában – A cionista vízióktól a zsidó államig. Gondolat Kiadói Kör, Budapest, 2017. 116. oldal

³⁷ Jewish Defense Organizations: The Role of Jewish Defense Organizations in Palestine (<https://www.jewishvirtuallibrary.org/the-role-of-jewish-defense-organizations-in-palestine-1903-1948> letöltve: 2020. március 22.)

³⁸ *Kalmár Zoltán*: Zsidók Palesztinában – A cionista vízióktól a zsidó államig. Gondolat Kiadó Kör, Budapest, 2017. 122. oldal

³⁹ Biography of Avraham Yair Stern

(<http://www.zionistarchives.org.il/en/AttheCZA/Pages/Stern.aspx> letöltve: 2020. április 16.)

⁴⁰ Yitzhak Shamir: Why we killed Lord Moyne (<https://www.timesofisrael.com/yitzhak-shamir-why-we-killed-lord-moyne/> letöltve: 2020. március 28.)

⁴¹ The Jewish Resistance Movement (<http://www.zionistarchives.org.il/en/datelist/Pages/the-jewish-resistance-movement.aspx> letöltve 2020. április 20.)

⁴² Jewish Defense Organizations: The Role of Jewish Defense Organizations in Palestine (<https://www.jewishvirtuallibrary.org/the-role-of-jewish-defense-organizations-in-palestine-1903-1948> letöltve: 2020. március 22.)

⁴³ Greve Folke Bernadotte (af Wisborg)

(<https://www.britannica.com/biography/Greve-Folke-Bernadotte-af-Wisborg> letöltve: 2020. március 30.)

⁴⁴ Az eredeti periratok megtekinthetők az alábbi linken:

<http://en.jabotinsky.org/archive/search-archive/item/?itemId=116368> (letöltve: 2020. április 11.)

⁴⁵ Thecreation of Notrim (<http://britishpalestinepolice.org.uk/polhist11a.html>, letöltve: 2020. április 06.)

⁴⁶ *Gilbert, Martin*: Izrael története, 34. oldal

⁴⁷ Aaron Aaronsohn (1876. május 21. – 1919. május 15.) A romániai Bacauban született, 1884-ben, hat éves korában emigráltak szülei az első alijs idején a Szentföldre, ahol részt vettek a egyik első zsidó település Zikhron Ya'akov megalapításában. Franciaországi tanulmányait Edmond de Rothschild báró finanszírozta. Mezőgazdasági tárgyú munkássága mellett feltérképezte Palesztina és Transzjordánia élővilágát, nevéhez köthető a *Triticum dicoccoides* nevű gabona felfedezése, amely az egyik első nemesített gabonaféle volt, a „búza anyja”. Felfedezése világhírűvé tette. 1910-ben Atilitben megalapította a Zsidó Mezőgazdasági Kutatóállomást, hogy kifejlessze azokat a gabonaféléket, amelyek alkalmasak az országban való termesztésre. Az első világháború idején elsősorban azért döntött a briteknek történő kémkedés megszervezése mellett, hogy népe elkerülhesse az örmények sorsát. Jelentései és ajánlásai nagy hatással voltak a térségben küzdő Edmund Allenby tábornok hadmozdulataira, különösképpen a beer-shevai roham vonatkozásában. Testvére Sarah is részt vett a kémkedésben. Őt az oszmán hatóságok elfogták, négy napi hasztalan kínzás és vallatás után önkézeivel vetett véget életének. Aaron Aaronsohn Hájim Weizmann oldalán nagy szerepet játszott a Balfour nyilatkozat megszületésében. Halálát egy tisztázatlan körülmények között bekövetkezett repülőgép szerencsétlenség okozta.

⁴⁸ The NILI Spy Ring (<https://www.jewishvirtuallibrary.org/the-nili-spy-ring> letöltve: 2020. május 3.)

⁴⁹ Az Antant-hatalmak az első világháború központi hatalmainak gyarmatait a Népszövetség felhatalmazása alapján, mandátumként kezelték. Hivatalos céljaik értelmében a mandátumrendszer célja a gyarmati területek igazgatása, azok függetlenné válásának elősegítése, a népek

önrendelkezésének előkészítése. E célból fejlettségük alapján az egyes mandátumokat három kategóriába sorolták, amely meghatározta, a mandatárius hatalom igazgatásának rendjét.

⁵⁰ A Népszövetség Közgyűlésének nyilatkozata a palesztinai mandátumról; 1922. július 24. (<https://mfa.gov.il/mfa/foreignpolicy/peace/guide/pages/the%20mandate%20for%20palestine.aspx> letöltve: 2020. március 24.)

⁵¹ *Kalmár Zoltán*: Zsidók Palesztinában – A cionista vízióktól a zsidó államig. Gondolat Kiadói Kör, Budapest, 2017. 85. oldal

⁵² British White Paper of June 1922 on Palestine (https://ecf.org.il/media_items/439 (letöltve: 2020. március 21.)

⁵³ Szükséges megjegyezni, hogy az alija-hullámok során nem minden kivándorolt személy maradt Palesztinában. A feszült politikai helyzet, a nehéz életkörülmények, a gazdasági problémák hatására a negyedik alija időtartama alatt hozzávetőleg tízezeren vándoroltak tovább.

⁵⁴ *Grünhut Zoltán*: Önkormányzás és telepítéspolitika Izraelben, PHD értekezés, 88. oldal (<https://pea.lib.pte.hu/handle/pea/16093?show=full> letöltve: 2020. április 02.)

⁵⁵ *Grünhut Zoltán*: Önkormányzás és telepítéspolitika Izraelben, PHD értekezés, 88. oldal (<https://pea.lib.pte.hu/handle/pea/16093?show=full> letöltve: 2020. április 02.)

⁵⁶ A zsidó állam kikiáltása után más, jelentősebb kikötők is a zsidó kormányzat és gazdaság rendelkezésére álltak, az észak tel-avivi Namal hamar elvesztette jelentőségét. 1965-ben, átadását követően nem egészen harminc évvel bezárták. A területet a kétezres évek elején rehabilitálták, ma az egykori raktárakban és vámházakban éttermek, kávézók és üzletek üzemelnek.

⁵⁷ British White Paper of 1939 on Palestine (https://ecf.org.il/media_items/440 letöltve: 2020. április 06.)

⁵⁸ *Kalmár Zoltán*: Zsidók Palesztinában – A cionista vízióktól a zsidó államig. Gondolat 132. oldal

⁵⁹ Ausztrália, Kanada, Csehszlovákia, Guatemala, India, Irán, Hollandia, Peru, Svédország, Uruguay, Jugoszlávia

⁶⁰ A Szovjetunió és az Egyesült Államok igennel szavazott, Nagy-Britannia tartózkodott, a Biztonsági Tanács másik két tagja közül Franciaország igennel szavazott, Kína tartózkodott, a Zsidó Ügy-nökség megszavazta a javaslatot, az Arab Liga államai pedig egyöntetűen ellene voksoltak.

⁶¹ UN Partition Plan – Resolution 181. (<https://mfa.gov.il/mfa/aboutisrael/maps/pages/1947%20un%20partition%20plan.aspx> Letöltve: 2020. március 12.)

⁶² *Gilbert, Martin*: Izrael története; Pannonica, Budapest, 149-163. oldalak

⁶³ *Heller, H. Christian*: Weakness into Strength: Overcoming Strategic Deficits in the 1948 Israeli War for Independence, 2018. 09. 14.

(<https://thestrategybridge.org/the-bridge/2018/9/24/weakness-into-strength-overcoming-strategic-deficits-in-the-1948-israeli-war-for-independence>, letöltve: 2020. április 12.)

⁶⁴ Izrael Állam függetlenségi nyilatkozata

(https://www.knesset.gov.il/docs/eng/megilat_eng.htm letöltve: 2020. március 27.)

⁶⁵ Derersteara bisch-israelische Krieg – Interwiw mit Benny Morris

(<https://www.bpb.de/internationales/asien/israel/44999/interview-benny-morris> letöltve: 2020. április 29.)

⁶⁶ *Kalmár Zoltán*: Zsidók Palesztinában – A cionista vízióktól a zsidó államig. Gondolat Kiadói Kör, Budapest, 2017. 145. oldal

⁶⁷ Israel and Egypt General Armistice Agreement (with annexes and accompanying letters) Signed at Rhodes on 24 February 1949. (<http://www.peaceau.org/uploads/egyptian-israel-1949.pdf> letöltve: 2020. április 20.)

⁶⁸ Lebanese – Israeli General Armistice Agreement (https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/IL%20LB_490323_IsraeliLebaneseGeneralArmisticeAgreement.pdf letöltve: 2020. április 20.)

⁶⁹ Israel – Jordan Armistice Agreement (<https://mfa.gov.il/mfa/foreignpolicy/mfadocuments/yearbook1/pages/israel-jordan%20armistice%20agreement.aspx> letöltve: 2020. április 20.)

⁷⁰ Israel and Syria General Armistice Agreement (with annexes and accompanying letters) Signed at Hill 232, near Mahanayim, on July 1949.

(https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/IL%20SY_490720_Israeli-Syrian%20General%20Armistice%20Agreement.pdf letöltve: 2020. április 20.)

⁷¹ *Leslie Katz*: A window into a top-secret bullet factory – and the Israel spirit of determination <http://jewishnationalfund.blogspot.co.il/2015/07/a-window-into-top-secret-bullet-factory.html> (letöltve: 2020. február 01.)

⁷² *Daniella Ashkenazy*: A quiet bullet-making business; Jerusalem Post, <http://www.jpost.com/Local-Israel/Around-Israel/A-quiet-bullet-making-business> (letöltve: 2020. március 20.)

⁷³ A kibucokban hosszú ideig a szinte példátlanul erős közösségi szellem miatt a gyermekeket főként nem a szülők gondozták, hanem a gyermekek valamennyien egy külön épületben éltek. Ott aludtak, tanultak, töltötték napjaik jelentős részét. Szüleikkel a központi kintinban étkezésekkor, illetve napi néhány délutáni órában találkoztak. A szerző tanulmányútján a csepegtetési öntözést kifejlesztő Hazerim kibucban személyesen is megnézhetette a már használaton kívüli épületet, amely a település első állandó épülete volt.

⁷⁴ Yehudit Ayalon, a földalatti üzem egykori munkásának előadása; https://www.youtube.com/watch?v=yDelc24_b0E (letöltve: 2020. április 01.)

⁷⁵ A korabeli kibucokban a kommunisztikus közösségekben a tagok közös étkezdékben ettek, ruháikat a közös mosodákban mosták, még gyermekeiket is közös intézményekben nevelték, a szülőkkel mindösszesen néhány délutáni órát töltöttek.

⁷⁶ Yehudit Ayalon, a föld alatti üzem egykori munkásának előadása; https://www.youtube.com/watch?v=yDelc24_b0E (letöltve: 2020. április 01.)

⁷⁷ The Ayalon Institute; <http://www.jewishvirtuallibrary.org/the-ayalon-institute> (letöltve: 2020. március 30.)

⁷⁸ Mai szemmel rendkívül fiatalok voltak, tizenhét és huszonnégy év közöttiek. Ennek köszönhető, hogy sokuk Izrael különböző városaiban és kibucáiban él jelenleg is.

⁷⁹ The Ayalon Institute; <http://www.jewishvirtuallibrary.org/the-ayalon-institute> (letöltve: 2020. március 30.)

⁸⁰ Stern gang bombs Cairo-Haifa Train (<https://gosint.wordpress.com/2020/02/29/on-this-day-stern-gang-bombs-cairo-haifa-train-february-29-1948/> letöltve: 2020. március 30.)

⁸¹ Shlomo Hillel Bagdadban született 1923. április 23-án, családjával 11 évesen költözött Izraelbe. Az Ayalon Intézetben végzett titkos munkája után politikai tudományokat és közgazdaságtant tanult a Jeruzsálemi Héber Egyetemen, 1951-ben és 1952-ben az Ezrah és Nehemiah hadművelet vezetőjeként hozzávetőleg 130.000 zsidó irakból való kimenekítését

szervezte meg. A hatvanas évek első felében nagyköveti pozíciót töltött be Guineában majd Elefántcsontparton, 1969 és 1977 között rendészeti, majd belügyminiszter, 1984 és 1987 között a Knesszet szóvivője. 1988-ban Izrael-díjjal, a legmagasabb rangú izraeli kitüntetéssel honorálták életútját. Jelenleg Jeruzsálem Ramat Denya nevű elővárosában él.

⁸² Palesztina szerte további titkos hadiüzemeket működtetett a Hagáná. A töltenyekhez tartozó fegyver alkatrészeit kilenc különböző föld alatti gyárban állították elő.

⁸³ Ayalon Institute Museum (<https://www.touristisrael.com/ayalon-institute/16168/> letöltés: 2020. április 18.)

⁸⁴ *Gilbert, Martin*: Izrael története; Pannonica, Budapest, 100. oldal

⁸⁵ Biography of Al Schwimmer (<https://www.jewishvirtuallibrary.org/al-schwimmer> letöltve: 2020. április 14.)

⁸⁶ Shimon Peres – Izrael későbbi elnöke – huszonhárom évesen 1947-ben lépett be a Hagánába, majd Ben-Gurion rövidesen a hadianyag beszerzéseért felelős vezetővé nevezte ki.

⁸⁷ *Gilbert, Martin*: Izrael története; Pannonica, Budapest 189. oldal

⁸⁸ A Lehi izraeli kormányzat általi betiltását követően egyes tagok továbbra is eredeti, radikális nézeteikhez maradtak hűek, ők a reálpolitikát folytató központi kormányzat intézkedéseit elítélték. Továbbra is a politikai erőszak eszközeivel éltek politikai indíttatású merényleteket elkövetve. 1952-ben robbantásos merényletben gyilkolták meg a Sopronban született David-Zvi Pinkas közlekedési minisztert. Az egykori miniszterről elnevezett utcában működik Magyarország Tel-Avivi Nagykövetsége.

Irodalomjegyzék

1897: The First Zionist Congress takes place in Basel

(<https://mfa.gov.il/Jubilee-years/Pages/1897-The-First-Zionist-Congress-takes-place-in-Basel,-Switzerland.aspx> letöltve: 2020. március 24.)

A Népszövetség Közgyűlésének nyilatkozata a palesztinai mandátumról; 1922. július 24. (<https://mfa.gov.il/mfa/foreignpolicy/peace/guide/pages/the%20mandate%20for%20palestine.aspx> letöltve: 2020. március 24.)

Ashkenazy, Daniella: A quiet bullet-making business; Jerusalem Post,

<http://www.jpost.com/Local-Israel/Around-Israel/A-quiet-bullet-making-business> (letöltve: 2020. március 20.)

Ayalon Institute Museum (<https://www.touristisrael.com/ayalon-institute/16168/> letöltés: 2020. április 18.)

Balfour Declaration: The divisive legacy of 67 words

(<https://www.bbc.com/news/world-middle-east-41765892> letöltve: 2020. április 29.)

Balfour-nyilatkozat; 1917. július 14.

Biography of Al Schwimmer (<https://www.jewishvirtuallibrary.org/al-schwimmer> letöltve: 2020. április 14.)

Biography of Avraham Yair Stern

- (<http://www.zionistarchives.org.il/en/AttheCZA/Pages/Stern.aspx> letöltve: 2020. április 16.)
- Biography of Vladimir (Ze'ev) Jabotinsky
(https://knesset.gov.il/vip/jabotinsky/eng/Bio_eng.html letöltve: 2020. április 10.)
- British White Paper of 1939 on Palestine (https://ecf.org.il/media_items/440 letöltve: 2020. április 06.)
- British White Paper of June 1922 on Palestine
(https://ecf.org.il/media_items/439 letöltve: 2020. március 21.)
- Cassius Dio*: Roman History, Epitome of Book LXV.
http://penelope.uchicago.edu/Thayer/e/roman/texts/cassius_dio/65*.html letöltve: 2020. 03. 20.
- Dererste arabisch-israelische Krieg – Interwiw mit Benny Morris
(<https://www.bpb.de/internationales/asien/israel/44999/interview-benny-morris> letöltve: 2020. április 29.)
- Emperor Hadrian 'Conquers' Jerusalem Again
(<https://www.haaretz.com/archaeology/.premium-hadrian-conquers-jerusalem-once-again-1.5380525>, letöltve: 2020. április 10.)
- Gilbert, Martin*: Izrael története; Pannonica, Budapest
- Greve Folke Bernadotte (af Wisborg) (<https://www.britannica.com/biography/Greve-Folke-Bernadotte-af-Wisborg> letöltve: 2020. március 30.)
- Grünhut Zoltán*: Önkormányzás és telepítéspolitika Izraelben, PHD értekezés
(<https://pea.lib.pte.hu/handle/pea/16093?show=full> letöltve: 2020. április 02.)
- Heller, H. Christian*: Weakness into Strength: Over coming Strategic Deficits in the 1948 Israeli Warfor Independence, 2018. 09. 14., (<https://thestrategybridge.org/the-bridge/2018/9/24/weakness-into-strength-overcoming-strategic-deficits-in-the-1948-israeli-war-for-independence>, letöltve: 2020. április 12.)
- Herzl Tivadar*: A Zsidó-Állam: A zsidó-kérdés modern megoldásának kísérlete,
(<https://regi.sofar.hu/book/herzl-tivadar-a-zsido-allam/> letöltve: 2020. április 02.)
- Israel – Jordan Armistise Agreement
(<https://mfa.gov.il/mfa/foreignpolicy/mfadocuments/yearbook1/pages/israel-jordan%20armistice%20agreement.aspx> letöltve: 2020. április 20.)
- Israel and Egypt General Armistice Agreement (with annexes and accompaying letters)
Signedat Rhodes on 24 February 1949. (<http://www.peaceau.org/uploads/egyptian-israel-1949.pdf> letöltve: 2020. április 20.)
- Israel and Syria General Armistise Agreement (with annaexes and accompaying letters)
Signedat Hill 232, near Mahanayim, on July 1949.
(https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/IL%20SY_490720_Israeli-Syrian%20General%20Armistice%20Agreement.pdf letöltve: 2020. április 20.)
- Izrael Állam függetlenségi nyilatkozata
(https://www.knesset.gov.il/docs/eng/megilat_eng.htm letöltve: 2020. március 27.)
- Jewish Defense Organizations: The Role of Jewish Defense Organizations in Palestine
(<https://www.jewishvirtuallibrary.org/the-role-of-jewish-defense-organizations-in-palestine-1903-1948> letöltve: 2020. március 22.)

- Kalmár Zoltán*: Zsidók Palesztinában – A cionista vízióktól a zsidó államig. Gondolat Kiadói Kör, Budapest, 2017.
- Kaplan Appel, Tamar*: Mania Wilbushewitch Shochat (<https://jwa.org/encyclopedia/article/shochat-mania-wilbushewitch> letöltve: 2020. április 10.)
- Lebanese – Israeli General Armistice Agreement ([https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/IL%20LB_490323_Israeli LebaneseGeneralArmisticeAgreement.pdf](https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/IL%20LB_490323_Israeli%20LebaneseGeneralArmisticeAgreement.pdf) letöltve: 2020. április 20.)
- Leslie Katz*: A window into a top-secret bullet factory – and the Israeli spirit of determination <http://jewishnationalfund.blogspot.co.il/2015/07/a-window-into-top-secret-bullet-factory.html> (letöltve: 2020. február 01.)
- Menachem Begin (<https://mfa.gov.il/mfa/aboutisrael/state/pages/menachem%20begin.aspx> letöltve: 2020. április 02.)
- Stern gang bombs Cairo-Haifa Train (<https://gosint.wordpress.com/2020/02/29/on-this-day-stern-gang-bombs-cairo-haifa-train-february-29-1948/> letöltve: 2020. március 30.)
- Soshuk, Levi – Eisenberg, Azriel Louis*: Momentous Century: Personal and Eyewitness Accounts of the Rise of the Jewish Homeland and State, 1875-1978, Associated University Presses, 1984.,
- The Ayalon Institute; <http://www.jewishvirtuallibrary.org/the-ayalon-institute> (letöltve: 2020. március 30.)
- The bombing of The King David Hotel (<http://www.etzel.org.il/english/ac10.htm> letöltve: 2020. március 22.)
- The creation of Notrim (<http://britishpalestinepolice.org.uk/polhist11a.html>, letöltve: 2020. április 06.)
- The Jewish Resistance Movement (<http://www.zionistarchives.org.il/en/datelist/Pages/the-jewish-resistance-movement.aspx> letöltve 2020. április 20.)
- The NILI Spy Ring (<https://www.jewishvirtuallibrary.org/the-nili-spy-ring> letöltve: 2020. május 3.)
- UN Partition Plan - Resolution 181. (<https://mfa.gov.il/mfa/aboutisrael/maps/pages/1947%20un%20partition%20plan.aspx> Letöltve: 2020. március 12.)
- Yehudit Ayalon, a föld alatti üzem egykori munkásának előadása; https://www.youtube.com/watch?v=yDelc24_b0E (letöltve: 2020. április 01.)
- Yitzak Shamir: Whywekilled Lord Moyne (<https://www.timesofisrael.com/yitzhak-shamir-why-we-killed-lord-moyne/> letöltve: 2020. március 28.)

J. Nagy László: Iszlám és politika
(JATEPRESS Kiadó, Szeged, 2019., 146 p.)
recenzió

„Aki értelmesen néz a világra, arra a világra is ésszerűen néz.”
(Hegel)

Az iszlám, mint kutatási téma, az ezredfordulóra egyre gyakoribbá vált mind nemzeti, mind nemzetközi téren. Annak ellenére, hogy adott egy viszonylag nagyszámú forrás, a kutató nehézségekkel találja magát szemben, ha hiteles szeretne maradni. Épp emiatt és minden forrás kritika nélküli elfogadása miatt történhetett meg, hogy az iszlámról egy elmosódott, olykor a realitástól igencsak elrugaskodott, sztereotípiákkal teletűzdelt kép alakult ki az emberekben. A szegedi történészprofesszor, J. Nagy László,¹ mindezek ellenére vállalkozott arra, hogy az iszlámról egy reális és minél hitelesebb, átfogó képet adjon tablószerűen, kiegészítve annak bonyolult kapcsolatát a politikával. A szerző emellett egy másik kihívást is megfogalmazott előszavában: a lehető leghétköznapibb nyelven megfogalmazni, a laikus közönség számára is érthetővé tenni az iszlám és politika szerteágazó kapcsolatrendszerét. A 2019-ben, Szegeden megjelent *Iszlám és Politika* című kötet, szerkezetileg három egységre osztható. A célokat röviden megfogalmazó bevezető után kilenc nagyobb fejezet mutatja be az iszlámot különböző országok, korszakalkotó személyek szemszögéből. Ezt követi egy dokumentumgyűjtemény, majd a roppant gazdag és részletes forrásjegyzék.

Bevezetőjében J. Nagy László felvázolja a könyv célját, miszerint kísérletet tesz bemutatni az iszlám vallás történeti-társadalmi gyökereit, nem csupán az arab világra fókuszálva, hanem a tágabb Közel-Keletre (beleértve Iránt és Afganisztánt) is. Tekintettel arra, hogy az iráni iszlám forradalom után megnőtt az egyetemi hallgatók körében az érdeklődés az iszlám politikában betöltött szerepe iránt, J. Nagy László szükségének érezte egy egyetemi jegyzet elkészítését, melynek kibővített változata a jelen kötet. Már az első oldalakon tisztázásra kerülnek olyan fogalmak, melyekkel az olvasó is találkozhat a mindennapokban, de nem feltétlen ismeri azok konkrét jelentését. A szerző nem titkolt és legfontosabb szándéka, hogy eloszlassa azt a leegyszerűsített felvetést, miszerint minden, ami az iszlámmal összefüggésbe hozható, kimeríti a terrorizmus fogalmát. Mindezen célok eléréséhez a nemzeti és nemzetközi irodalom olyan széles palettáját vonultatja fel, kiknek neve eddig csak egy szűk kör számára voltak ismertek. (közel-keleti gondolkodók, történészek, esetenként politikusok; Olivier Roy, Rostoványi Zsolt, Jamal al-Banna, Simon Róbert, stb.)

¹ J. Nagy László történész, Szegedi Tudományegyetem, professor emeritus, az MTA díszdoktora.

A kötet kezdő fejezetében (*Az iszlámról és az arabokról*) definíciót kapunk az iszlámra, miszerint a zsidó és keresztény hittel közös töről fakadó, legfiatalabb monoteista világvallás. Egy tömör történelmi áttekintésbe ágyazva bepillantást nyerünk Mohamed (570–632) próféta életébe, aki megalapította az iszlám vallást. Az iszlám hitnek hat alapelve van. A hit megvallása –elegendő kijelenteni: „Tanúsítom, hogy nincs isten Allahon kívül, és Mohamed az ő Prófétája”. Imádkozás – naponta ötször, a Kába szentély irányába fordulva. Böjtölés – célja a kapcsolat erősítése Istennel, viszont durván megzavarja a muszlim országok gazdasági-társadalmi életét. Zakát – egyházadó. Zarándoklat – a muszlim hívőnek kötelessége életében egyszer elzarándokolni Mekkába, a Kábához. (Kába – a köznyelvben elterjedt szemben nem kő, hanem egy szentély. A kő pedig egy meteoritdarab, ami a szentély ajtaja mellett található befalazva.) Dzsihád – a nem muszlimok megítélése szerint, az ellenük vívott fegyveres harc. A muszlimok szerint a dzsihád a vallásukból fakadó kötelesség, ami a nem muszlimok áttérítése meggyőzéssel és jó példával. Az új vallás nagyon hamar teret nyert magának, elsősorban egyszerűsége miatt, hiszen Mohamed próféta azt hirdette, az iszlám mindenkié, nem csupán egy kiválasztott népé. Gyorsan teret hódított az Arab-félszigeten, Észak-Afrikában és Dél-Európában. Mindazok, akik felveszik az új vallást, az umma (fiktív közösség) részeseivé válnak. Az első fejezet még kitér továbbá a nők helyzetére, a büntetőjogra, az adórendszerre, az arab tudományok kiemelkedő képviselőire (orvostudomány, társadalomtudomány).

Második fejezet (*Az iszlám reformmozgalom kibontakozása, a politikai iszlám formálódása*) foglalkozik az iszlám kialakulásában fontos szerepet betöltő gondolkodók, filozófusok, politikusok bemutatásával. Elsőként a magyar orientalistával, Goldziher Ignáccal. Nem csupán a korabeli arab országok társadalmi-politikai helyzetét figyelte meg, de az ő nevéhez fűződik a pániszlamizmus alapjainak megteremtése. A pániszlamizmus igazi megtestesítője azonban al-Afgáni volt, szerinte az iszlám nem csak vallás, hanem mozgósító eszme is. Tervei között szerepelt az Iszlám Unió megteremtése, valamint az iszlám közösség társadalmi aspektusának vizsgálata. Még élete során az iszlám megszűnt kizárólagos vallás lenni, és immár ideológiai-politikai funkciót is betöltött, és a nacionalizmusnak lett az egyik legfőbb komponense a muszlim országokban. A francia Ernest Renan korszakalkotó munkássága abban állt, hogy a természettudományok és az iszlamizmus kapcsolatát vizsgálta. Ő volt az, aki először fogalmazta meg Nyugat-Európa felemelkedését, és az iszlám világ hanyatlását, amit a XIII. századra datált. A fejezetben olvashatunk még Al-Kavákibiről (az iszlám vallásra csupán az arabok méltóak), Rasid Ridáról (tolerancia és Európa megismerése a cél, *Muszlim Testvérek* szélsőséges szervezet eszmei megalapozója) és Tahá Husszeinről (alexandriai egyetem alapítója, megkérdőjelezi a Korán autentikus történelmi forrásként kezelését).

Az iszlám reformmozgalom sajátosságai a Magreb-térségben mutatja be a három észak-afrikai ország – Marokkó, Tunézia, Algéria – és az iszlám vallás kapcsolatát. A

három, egykori francia gyarmat közül Algéria kötődött legszorosabban Franciaországhoz, mivel 132 éven át volt az ország integráns része közigazgatásilag („tengerentúli megye”). Marokkóban az iszlám reformmozgaloma szultántól (Mohamed ben Juszif) indult ki, Tunéziában a Desztúr Párt indította el a nemzeti mozgalmat, velük szemben viszont Algériában az iszlám kulturális és vallási reformmozgalom önálló szervezetként (Ulemák Társasága; Ferhát Abbász, Ben Bádisz) is megjelent.

A kötet negyedik fejezete foglalkozik a *Muszlim Testvérek: A társadalom iszlamizálása bemutatásával*, ami nem más, mint az extremista muszlim politikai erőnek szervezeti és ideológiai csoportosulása. Hasszán al-Banna alapította 1928-ban, Egyiptomban, az idegen uralom okozta nemzeti sérelem miatt. A szervezet működését leegyszerűsítve úgy fogalmazhatjuk meg, hogy tulajdonképpen harc minden ellen, ami idegen az iszlámtól, vagyis a társadalom teljes iszlamizálása. A Muszlim Testvérek 1945-ben sorozatosan követték el merényleteket, javasolták a politikai pártok betiltását és radikális változásokat a jogrendszerben, az oktatási rendszerben. Ideológiai szülőatyja a szervezetnek sokak szerint Szajjid Kutb, aki elvetett minden kompromisszumkész magatartást, és semmilyen hatalmat nem ismer el legitimnek.

A *szocializmus iszlamo-arabizálása* arról beszél, hogy Európához képest a szocializmus térhódítása az arab világban azért történhetett később, mert még a legfejlettebb országokban sem létezett munkásosztály. Az első világháború idején a szocialista eszmék már megjelentek az arab országokban, követője viszont alig akadt. Csúpan a századfordulóra születik meg a pániszlamizmusból a pánarabizmus, megteremtve a táptalajt az arab szocializmusnak. Ennek alapelveit a Baasz Párt fogalmazza meg legvilágosabban. A Párt célul tűzte ki, hogy egyetlen államba tömörítse az arabokat, és jelentős befolyásra tett szert Szíriában, Irakban. Elismerték ugyan az iszlám történelmi jelentőségét, de politikai szerepet nem szántak neki. Az 1950-es évekre viszont az arabok nemzeti öntudatra ébredésével az iszlám betöltötte a funkcióját. Ezt követően a fő mozgatóerő a nacionalizmus lett. Összességében kijelenthető, hogy az arab szocializmus progresszív folyamatként értékelhető, mely erősíti a nemzet kohézióját és a nemzeti öntudatot.

A *Szocializmus az iszlámmal* című fejezet Oroszországba kalauzolja az olvasót, és felteszi a kérdést, miszerint lehet-e szocialista társadalmat építeni egy elmaradott térségben? Ezen a vonalon maradva kerül bemutatásra a cári Oroszország, Lenin és Sztálin munkássága – és felfogásaik közti eltérések, valamint a korszak híres gondolkodója – Szultán Galjev. Ez utóbbi célul tűzte ki egy önálló, a forradalmi Oroszországgal szövetséges nemzeti állam megteremtését. Munkáiban külön kitér az iszlámra is, és nevesíti azokat a tényezőket, melyek megnehezítik a vallásellenes propagandát. Galjev minden propaganda-jellegű cselekvés alapjának a türelmet és a kívárást fogalmazta meg. A fejezet második felében kerül bemutatásra az 1921-ben bevezetésre kerülő új gazdaságpolitika (NEP) és a Szovjetunió megalakulása.

A kötet legérdekesebb és legizgalmasabb fejezete *Az iszlamizmus előretörése*, ami az 1970-1980 közötti évtizedet foglalja magába. Taglalja azokat a témákat, melyek sokakban a legtöbb kérdéstvetették fel a 2000-es években az iszlamizmus vonatkozásában. A '70-es években megfigyelhető a vallás társadalmi-politikai szerepének erősödése, ami a keresztény világra is igaz, nem csupán az arab országokra. Vagyis, a társadalom teljes iszlamizálására törekvő erők mindig jelen voltak a politikai életben, és mind nagyobb befolyásra tettek szert. Ezt a mozgalmat nevezi a szakirodalom iszlamizmusnak. Ez a fejezet több országon keresztül mutatja be ezt a reformmozgalmat, úgy, mint Szaúd-Arábia, Egyiptom, Szíria, Magreb-térség, Afganisztán, Irán; de a szerző említés szintjén kitér Izraelre is. (A jeruzsálemi Templomhegyen található az iszlám harmadik legszentebb helye, az al-Aksza mecset.) A fejezet leginnovatívabb része az afgán-szovjet modernkori kapcsolatrendszerének bemutatása, igen tömören, tablószerűen, a legfontosabb tényekre szorítkozva. Mivel az adott terület kevésbé ismert (és feltárt), mindenképpen novumnak tekinthető, különösképpen az akkori magyar vezetés álláspontjának bemutatásával.

Mivel J. Nagy László fő kutatási területe Algéria, ezért sem lepheti meg az olvasót a roppant részletesen kidolgozott *Nemzeti eszme, szocialista opció, iszlamizmus Algériában* című fejezet. A szerző az 1920-as évektől kialakuló nemzeti mozgalmak bemutatására különösen nagy hangsúlyt fektet. A Nemzeti Felszabadító Front (FLN) hirdette és hitt abban, hogy létrehozható egy szocialista Algéria az iszlám keretein belül, ezt a függetlenségi háború lezárásaképp az 1962-ben elfogadott Tripoli Program hivatalos keretek közt ki is nyilvánítja. A „szocialista opció” felé vezető úton az első lépést a parasztság helyzetének javítása jelentette annak ellenére, hogy ez a „szocialista” felfogás egészen eltérő volt a Közép-Európában használatostól. Tulajdonképpen megszületett a szocializmus algériai specifikuma, hiszen sikerült megőriznie az arab-iszlám jelleget, a progresszív vonásokat; ezzel együtt a kubai példát alapul véve megindult az országban a szocializmus kiépítése. Ennek hátterében viszont gyakran kapkodó, elhamarkodott döntések álltak, a gazdasági problémákra nem született időben megoldás és földreform sem indult útjának. Algéria hosszú utat járt be, korszakalkotó személyek váltották egymást független kormányá élén (Ben Bella, Boumedien, Bendzsédid Sali, Abdel-Aziz Buteflika), mire 1976-ban becikkelyezték az alkotmányt, és az ország elnyerte mai arculatát. Az országot napjainkban is teljesen áthatja az iszlám, ez azonban nem a saría szó szerinti alkalmazására épülő társadalmat jelenti.

A záró fejezet címe egy eldöntendő, költői kérdés, melyre a választ az olvasóra bízta a szerző, miszerint *Az iszlám a megoldás! Az iszlám a megoldás?* Több, modernkori merénylet bemutatásán keresztül jut el az olvasó arra a konklúzióra, hogy az arab-iszlám világot tulajdonképpen folyamatosan éri a külső erőszak (legyen szó akár a palesztin problémáról, vagy „humanitárius beavatkozásról”), ami felerősíti a szembenállást a nyugati, euroatlanti világgal szemben. J. Nagy László szerint ez utóbbi szintén identitásválsággal küzd. (lásd: az Egyesül Államok befolyásának

csökkenése) Konklúzióként elmondható, hogy modernizációs válságtól küzd mind az arab-iszlám, mind az euroatlanti világ, és ez globális méreteket öltött napjainkra, erre kínálhatnak megoldást a multilaterális együttműködések.

J. Nagy László külön fejezetet szentel korabeli dokumentumoknak, melyek hiteles forrásként még jobban rávilágítanak a szerző által korábban leírtakra, árnyalják az információkat. A teljesség igénye nélkül: Goldziher Ignáctól szemelvény, Muszlim Testvérek programja, Michel Aflak (*Az arab szocializmus jellemző vonásai* – 1946.), vagy épp Rasid Gannusi írása *Az iszlámról*.

Az Iszlám és Politika mindenképpen hiánypótló kötet a magyarországi olvasókörzség előtt, elsősorban a laikusok számára is könnyen befogadható, könnyen értelmezhető nyelvezete miatt. Imponáló a kötet Algériára vonatkozó fejezete, aprólékos és információgazdag, de mégis, a részletekben nem elvesző. Minden során érezhető a szerző szeretete és szakértelme a Magreb-ország iránt. Szintén ki kell emelni az Afganisztánt bemutató fejezetrészt, ami nővumként jelenik meg. A magyarországi kutatók körében kevésbé feltárt afgán történelem nagyon sok érdekességet rejteget még, amiből csupán csak ízelítőt kaphattunk, de mégis felkelti az olvasó érdeklődését. Egy kutató számára mindig nagy kihívás, hogy a rendelkezésre álló, hatalmas forrásmennyiségből, hogy lehet esetenként minél tömörebb összegzést írni – jelen esetben ráadásul nem elsősorban egyetemi hallgatók, hanem laikus és a témakör iránt érdeklődők számára. J. Nagy László szakértelme itt is megmutatkozik, nem ad teret elkalandozásoknak, sem a részletekben való elveszésnek, ezt az egyensúlyt és fegyelmet végig lehet követni az egész kötetben. Összességében kijelenthető, hogy a bevezetőben pontosan megfogalmazott szerzői célok – leegyszerűsített nyelvezet, az iszlám és politika bonyolult kapcsolatrendszerének bemutatása arab országok példáin keresztül – megvalósultak.

Nagy Georgina

Törökország helye az átalakuló világrendben recenzió

(Emre Erşen – Seçkin Köstem (szerk.): Turkey's Pivot to Eurasia: Geopolitics and Foreign Policy in a Changing World Order, Routledge, Abingdon, 2019. 200 p.)

Törökország napjainkban modernkori történelmének talán legintenzívebb időszakát éli. A magát regionális hatalomként definiáló állam Kelet és Nyugat között ingázva keresi identitását, a politikai elit által meghozott döntések pedig nem csupán a török társadalom sorsát határozzák meg, hanem az országotövező régiókat is erőteljesen befolyásolják. Rendkívül fontos és aktuális tehát az Emre Erşen és Seçkin Köstem által szerkesztett, és a Routledge gondozásában, 2019-ben megjelent kötet, amely tizenegy tanulmány keretében keresi a választ arra a kérdésre, hogy a török külpolitika irányváltása az elmúlt másfél évtizedben végérvényesen megszilárdította-e az ország pozícióját az eurázsiai hatalmak körében. A török, orosz, indiai és olasz szakértők kollaborációjának eredményeként megszülető kötet a török külpolitikát globális geopolitikai kontextusba helyezve vizsgálja, rámutatva a török állam útkeresése, valamint a világrend átalakulása közötti összefüggésre, ami a könyv egyik kulcsgondolatának tekinthető. A Nyugat relatív hatalmi pozíciójának gyengülése, valamint a feltörekvő hatalmak fokozatos erősödése ugyanis egy olyan nemzetközi környezet kialakulását eredményezte, amelyben Ankara geostratégiai mozgástere jelentős mértékben kitágult. Ahogyan azt Emre Erşen és Seçkin Köstem már a bevezető fejezetben leszögezik, a multipolárisá váló világrendben Törökország legfontosabb célja a Nyugattól való stratégiai autonómiájának megszilárdítása és saját középhatalmi státuszának megerősítése.

A 2002 óta megszakítás nélkül kormányon lévő Igazság és Felemelkedés Pártjához (Adalet ve Kalkınma Partisi, AKP) kötődő új török külpolitika legkézzelfoghatóbb következménye Törökország Egyesült Államoktól, az Európai Uniótól és Izraeltól való eltávolodása, ezzel egyidejűleg egyre szorosabb stratégiai és gazdasági együttműködése olyan feltörekvő hatalmakkal, mint Oroszország, Irán és Kína. Ennek kapcsán érdemes megemlíteni a könyv Mustafa Kutlay által írt fejezetét, melyben a szerző geoökonómiai szempontból értékeli Törökország nemzetközi pozícióját. Kutlay kiindulópontja szerint a 2008-as globális pénzügyi válság széleskörben diszkreditálta a nyugati-típusú neoliberális gazdaságpolitikát, ennek nyomán világszinten megerősödött az ún. államkapitalista modell, melynek legfőbb jellegzetessége a végrehajtói hatalom kiterjesztett hatásköre. A válság másik fontos következménye, hogy felgyorsította a világ gazdasági súlypontjának elmozdulását, amit egyértelműen jelez az eurázsiai, afrikai és dél-amerikai erőközpontok közötti kereskedelmi-pénzügyi áramlások intenzitásának növekedése. Ezen nemzetközi tendenciákhoz igazodott a külpolitikai szempontból növekvő ambíciókkal rendelkező regionális hatalomként, belpolitikai szempontból pedig egyre inkább illiberális rezsimként működő Törökország. Kutlay szerint a török geoökonómiai stratégia fontos eredményének tekinthető, hogy az

országaz elmúlt másfél évtizedben sikeresen elmélyítette a BRICS-államokkal, és több más feltörekvő hatalommal való kereskedelmi és befektetési kapcsolatait. Ugyanakkor – amint arra Tarik Oğuzlu saját fejezetében rámutat – nyugati szövetségeseivel való viszonyának tagadhatatlan megromlása ellenére Ankara a velük való politikai és gazdasági kötődéseinek fenntartásában is érdekelt maradt.

A globális tendenciák mellett a könyv kiemelt figyelmet szentel a dinamikus változóregionális kontextusnak, és részletesen elemzi az elmúlt évtized geopolitikai fejleményeit a Törökországot övező térségekben. Ezek közül a legfontosabb tényező a szíriai konfliktus, amely markánsan befolyásolta a török állam kapcsolatát az Egyesült Államokkal, Oroszországgal és Iránnal. Az említett kapcsolatrendszereket a kötet külön fejezetekben ismerteti, bemutatva az olvasó számára, hogy a háború erőviszonyainak az alakulása hogyan ütött éket Ankara és Washington közé, és miként terelte az előbbit Moszkva és Teherán irányába. Ennek kapcsán érdemes külön kiemelni a Pavel K. Baev által írt fejezetet, amely a török-országi kapcsolatokat elemezve mutatja be a geopolitikai és gazdasági tényezők közötti összefüggések komplex rendszerét. Baev konklúziója szerint a 2016 közepe óta meglehetősen intenzív török-országi együttműködés megtévesztő, a két állam közötti valódi stratégiai partnerség esélye ugyanis továbbra is létező, területi alapú érdekellentétek miatt csekély. A szíriai konfliktus mellett a regionális kontextus másik, többször visszatérő eleme Kína Övezet és Út projektje. A kötet ezzel foglalkozó fejezetében Altay Atli kifejti, hogy a Távol-Keletet Közép-Ázsián és a Közel-Keleten keresztül Európával összekötő kínai megaprojekt számos üzleti lehetőséget biztosít a török nagyvállalatok számára, ugyanakkor felhívja a figyelmet az elmúlt évtizedben kibontakozó török-kínai gazdasági együttműködést jellemző aszimmetria hatalmi aspektusára. Harsh V. Pant és Ketan Mehta tanulmányukban egy, a szakirodalomban meglehetősen alulreprezentált témát dolgoznak fel: Törökország és India viszonyát. A szerzőpáros meglátása szerint a két állam kapcsolata az „arab tavasz” kibontakozásakor vált szorosabbá, és elsősorban a terrorizmussal szembeni összehangolt fellépésre, valamint a gazdasági kooperációra terjed ki. Együttműködésük azonban erősen korlátozott maradt, amielsősorban azzal magyarázható, hogy Törökország a kasmíri területi vitában – civilizációs alapon – Pakisztán mellett foglal állást.

Feltétlenül említést érdemel a könyv Pınar İpek által írt fejezete, melyben a szerző a török energiabiztonság kérdéseit veszi górcső alá. Központi megállapítása, hogy az elmúlt három évtizedben dinamikus növekvő energiaszükséglettel rendelkező Törökország külpolitikájának meghatározó elemévé vált az energiakereskedelem biztonsági aspektusa. A szükséges erőforrások zavartalan áramlásának biztosítása mellett az AKP-kormány másik vonatkozó stratégiai ambíciója, hogy Törökországa regionális áramlásokat aktívan befolyásolni képes energetikai csomóponttá váljon. A szerző szerint azonban ezen célkitűzés gyakorlati megvalósulása a belátható jövőben – mindekelőtt az ország orosz gáztól való erőteljes függése miatt – valószínűtlen. A kötet a

nemzetközi szervezetek szerepét sem hanyagolja el: Nicola P. Contessi három teoretikus perspektívából – konstruktivista, neoliberais és realista – elemzi Törökország kapcsolatát a Sanghaji Együtműködési Szervezettel (SCO). Konklúziója szerint a török külpolitikának ma már deklarált célja a Kínát, Oroszországot, Indiát és Pakisztánt egyaránt tömörítő ázsiai csoporthoz való közeledés, amely a megfeneklett európai uniós csatlakozási folyamat alternatívájaként is felfogható. Contessi szerint azonban az ország NATO tagsága, valamint az európai gazdasági struktúrába való beágyazottsága miatt a teljesjogú török SCO-tagság egyelőre nem reális opció.

Meglátásom szerint a kötet egyik legnagyobb erénye, hogy szemben számos, geopolitikával foglalkozó munkával, nem próbálja meg „megúsni” a bel- és a külpolitika közötti összefüggések vizsgálatát, ennek megfelelően behatóan foglalkozik az elmúlt évtized legfontosabb török belpolitikai eseményeivel. Ezek közül, külpolitikai hatását tekintve a 2016 júliusi puccskísérlet a legjelentősebb, melynek következményeit a könyv csaknem minden fejezete tárgyalja. Çağdaş Üngör szerint a kormány megdöntésére irányuló kísérlet – amelyet az Egyesült Államokban élő, és az AKP-kormányral szemben kritikus Fethullah Gülen hittanító hálózatához tartozó, illetve ahhoz közel állókatonatisztek hajtottak végre – a modernkori török történelem egy mérföldkövének tekinthető, melynek legfontosabb hatása a török társadalom amerikaellenességének további erősödése volt. A török geopolitikai diskurzusban ezután vált meghatározóvá az „eurázsianista” és a „nyugatos” orientációk ideologikus szembeállítás. Özgür meglátása szerint a puccskísérletet követő kormányzati intézkedésekre adott nemzetközi reakciók felgyorsították Törökország keleti fordulatát, így az államsíny sikertelensége tágabb értelemben az eurázsianista irányzat győzelmét jelentette. Ennekszimbolikus bizonyítéka volt Recep Tayyip Erdoğan elnök oroszországi látogatása, kevesebb, mint egy hónappal a júliusi eseményeket követően.

Zárszóként elmondható, hogy az Emre Ersen és Seckin Köstem által szerkesztett tanulmánykötet tudományos igényvel, és kellő mélységgel dolgozza fel a török külpolitika témakörét, kitérve a globális geopolitikai és gazdasági átrendeződés következményeire, a regionális konfliktusokra, az energiabiztonság kérdésére, valamint a törökországi belpolitikai fejlemények külpolitikára gyakorolt hatásaira. Elolvasása ezért feltétlenül ajánlott mindazok számára, akik érdeklődést tanúsítanak a 21. századi geopolitikai tendenciái, és Törökország átalakuló világrendben játszott szerepe iránt. Érdemes ugyanakkor szót ejteni néhány hiányosságról is, melyek némileg rontanak az összképen. Bár a kötet részletesen tárgyalja a közel-keleti geopolitikai és geoökonómiai viszonyokat, teljes mértékben negligálja az édesvízelosztás problémáját, dacára annak, hogy az immár évtizedek óta meghatározó eleme Törökország Szíriával és Irakkal való kapcsolatrendszerének; szerepe pedig a török energiabiztonság kapcsán is jelentős. Szintén több figyelmet érdemelt volna meglátásom szerint a Földközi-tenger keleti medencéje, ahol Törökország a mintegy tíz évvel ezelőtt felfedezett,

tenger alatti földgázkészletek ellenőrzése kapcsán került szembe Görögországgal, Izraellel és Ciprussal. Hiányosságként értékelhető továbbá, hogy a kötet nélkülözi a térképek használatát, ami – különösen a regionális konfliktusok vizualizálásának hiánya miatt – olykor megnehezíti az olvasói értelmezést. Végül, de nem utolsósorban, elmarad az egyes tanulmányok lényegi tartalmát szintetizáló és a legfontosabb eredményeket összegző záró fejezet, ami hagyhat némi hiányérzetet az olvasóban.

Jegyzet

¹ Az orosz, kínai és iráni vezetők támogatásukról biztosították Recep Tayyip Erdoğan török elnököt, ezzel szemben az Európai Unióban és az Egyesült Államokban elsősorban kritikus vélemények fogalmazódtak meg a kormány megtorló intézkedései kapcsán.

Lechner Zoltán